AZƏRBAYCAN
TARİXİ ŞƏCƏRƏ CƏMİYYƏTİNİN

XƏBƏRLƏRİ

DOQQUZUNCU BURAXILIŞ

"APOSTROFF"
BAKI – 2014

Azərbaycan Tarixi Şəcərə Cəmiyyətinin Xəbərləri.
Doqquzuncu buraxılış. Bakı: **"APOSTROFF",** 2014. 220 səh.

ISBN 978-9952-404-15-9

© Azərbaycan Tarixi Şəcərə Cəmiyyəti, 2014
© "APOSTROFF" nəşriyyatı, 2014

AZƏRBAYCAN TARİXİ ŞƏCƏRƏ CƏMİYYƏTİNİN XƏBƏRLƏRİ

DOQQUZUNCU BURAXILIŞ, 2014

Redaksiya heyəti:
E.E.İsmayılov (baş redaktor),
A.T.Xanlarov, K.A.Qacar, Ç.O.Qacar,
Ə.Ş.Tahirzadə (məsul redaktor)

İÇİNDƏKİLƏR

SOYKÖTÜKLƏR
Mustafayev Ə.F. Gəncəli İsrafilbəyovlar: nəsil şəcərəsinin təsviri 7
Çingizoğlu Ə. Müqəddəmlər: Marağa xanları 66
Çingizoğlu Ə. Haqverdiyevlər 77

ŞƏCƏRƏ SÖHBƏTLƏRİ
Tahirzadə Ə.Ş. Məhəmmədəmin Rəsulzadənin soyağacı haqqında 83
Tahirzadə Ə.Ş. Aşurovlar (soyun tarixinə ötəri baxış) 94

ŞƏCƏRƏ OÇERKLƏRİ
Məmmədov (Baharlı) O.Z. Mirzə Vəli bəy və onun nəslinin tanınmış övladları 114

AİLƏ SALNAMƏSİ
İsmayılov E.E. Daşdəmirovlar 126

ARXİV SƏNƏDLƏRİ

Tahirzadə Ə.Ş. Şəkinin xan, bəy və ruhani ailələri haqqında qiymətli bəlgə 144

Əliövsət Dərbəndli. Töhfeyi-əhbab və sovqati-əshab [Sevimlilərin töhfəsi və ağaların sovqatı] 170

Kazakov A.B. Rusiya zabitləri Aslanbeqovlar: onların etnik mənşəyinə dair qeydlər 190

Rusiya zabitləri Aslanbeqovlar: sözardı. *E.E.İsmayılov, Ə.Ş.Tahirzadə* 197

NƏŞRLƏR, RƏYLƏR

Bayramova L.V. Kitab haqqında: Исмаил Умудлу. История дворянского рода Дильбази (İsmayıl Umudlu. Zadəgan Dilbazi soyunun tarixi) 199

"ATŞC-nin XƏBƏRLƏRİ" TOPLUSUNDA NƏŞR EDİLMİŞ MƏQALƏLƏRİN SİYAHISI 202

"ATŞC-nin XƏBƏRLƏRİ" TOPLUSU DOQQUZUNCU BURAXILIŞINDAKI MƏQALƏLƏRİN MÜƏLLİFLƏRİ VƏ REDAKSİYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ 215

GÖTÜRÜLMÜŞ QISALTMALAR 217

ИЗВЕСТИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО
ИСТОРИКО-РОДОСЛОВНОГО ОБЩЕСТВА

ВЫПУСК 9, 2014

Редакционная коллегия:
Э.Э.Исмаилов (главный редактор),
К.А.Каджар, Ч.О.Каджар,
А.Ш.Тагирзаде (ответственный редактор),
А.Т.Ханларов

СОДЕРЖАНИЕ

РОДОСЛОВИЯ

Мустафаев А.Ф. Исрафилбековы из Гянджи: поколенная родословная роспись 36

Чингизоглу Э. Мугаддамы: ханы Марагинские 66

Чингизоглу Э. Ахвердиевы 77

РОДОСЛОВНЫЕ СЮЖЕТЫ

Тагирзаде А.Ш. О родословной Мамедэмина Расулзаде 83

Тагирзаде А.Ш. Ашуровы (взгляд на историю семьи) 94

РОДОСЛОВНЫЕ ОЧЕРКИ

Мамедов (Бахарлы) О.З. Мирза Вели бек и его знаменитые потомки 114

СЕМЕЙНАЯ ХРОНИКА

Исмаилов Э.Э. Дащдамировы 126

АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ

Тагирзаде А.Ш. Ценные сведения о фамилиях ханов, беков и духовенства города Шеки 144

Алиовсат Дербендли. Тохфеи-эхбаб ве совгати-эсхаб [Подарок друзьям и дар сотоварищам] 170

Казаков А.В. Российские офицеры Асланбеговы: штрихи к их этническому происхождению 190

Российские офицеры Асланбеговы: послесловие. *Э.Э.Исмаилов, А.Ш.Тагирзаде* 197

БИБЛИОГРАФИЯ, РЕЦЕНЗИИ

Байрамова Л.В. О книге: Исмаил Умудлу. История дворянского рода Дильбази 199

УКАЗАТЕЛЬ МАТЕРИАЛОВ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В СБОРНИКЕ «ИЗВЕСТИЯ АИРО» 209

АВТОРЫ СТАТЕЙ И ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ 9-го ВЫПУСКА СБОРНИКА «ИЗВЕСТИЯ АИРО» 216

ПРИНЯТЫЕ СОКРАЩЕНИЯ 217

SOYKÖTÜKLƏR

Ə.F.Mustafayev

GƏNCƏLİ İSRAFİLBƏYOVLAR
Nəsil şəcərəsinin təsviri

Nənəm Zərrintac xanım Mikayıl bəy qızı İsrafilbəyovanın (Nəzərovanın) xatirəsinə həsr edilir

İsrafilbəyovlar Gəncədən olan bəy nəslidir, bu nəslin nümayəndələri Azərbaycanın bir çox məşhur nəsilləri ilə sıx bağlı olmuşlar məsələn, Cəmillinskilər, Cavanşir, Zülqədərovlar, Səfikürdskilər, Qalabəyovlar, Qazi-zadələr (Qazıyevlər) və s. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan bəylərinin ruslaşdırılmış soyadları XIX əsrin ikinci yarısında bəylik komissiyalarının fəaliyyəti başa çatdıqdan sonra rəsmi işlənməyə başlamışdır. Bu dövrə qədər isə əsasən, yalnız ad və ata adı işlədilmişdir.

Bu məqalə İsrafilbəyovların nəsil şəcərəsinin bərpa edilməsində ilk təşəbbüsdür və onun doqquz nəslini, yəni ailənin XIX–XXI əsrlərdə yaşamış, iki əsrdən artıq bir dövr ərzində öz xalqına vicdan və sədaqətlə xidmət etmiş nümayəndələrini əhatə edir.

Gəncə (Yelizavetpol) şəhərinin bəy ailələrinə mənsub olan İsrafilbəyovlar nəsli digər xan və bəy ailələri kimi, mürəkkəb sovet dönəmində bütün mülk və varidatlarından məhrum olsalar da, taleyin kəşməkeşlərinə baxmayaraq, təkidlə, əzmlə, yorulmaq bilmədən, həyat sevgisini itirmədən, saf nəcabətləri sayəsində və yüksək peşəkarlıqları ilə müasir cəmiyyətdə öz yerlərini tapa bilmiş, Azərbaycanın ictimai, iqtisadi və mədəni həyatında əcdadlarına layiq mövqeləri tutmuş və onların işlərini davam etdirməkdədirlər.

Təəssüblü deyil ki, İsrafilbəyovlar nəslinin nümayəndələri son yüzilliklərdə Azərbaycanın bütün inkişaf mərhələlərində öz xalqlarının tarixi ilə sıx bağlı olmuşlar. Bunlar dövlət xadimləri və siyasətçilər, hərbi qulluqçular və polis məmurları, mühəndis və maarif işçiləridir, onların bir çoxu orden, medal və digər yüksək mükafatlara layiq görülmüşlər.

Bu məqalənin müəllifi – İsrafilbəyovlar nəslinin varisi uzun müddət ərzində öz əcdadları, qohumları, nəslinin tarixi haqqında məlumat toplamış, əsasən şifahi, yaddaşlarda qalmış böyük miqdarda materialı araşdırmış, ailənin sağ qalmış nümayəndələri ilə söhbətlər aparmış, arxiv sənədləri üzərində səylə işləmiş, istorioqrafiyanı dərindən təhlil etmiş, xeyli faktik materialı ümumiləşdirmiş və bunu oxucuların müzakirəsinə təqdim edir. Yalnız sənədlər, qiymətli xatirələr və əşyalar deyil, ailənin

yaşlı üzvlərinin həyat və fəaliyyəti haqqında istənilən xatirə böyük maraq doğurmuşdur.

Məqalədə nəslin sənədlərlə müəyyən edilmiş ilk nümayəndəsindən başlayaraq, bütün ailə şəcərəsi verilir və tədricən bugünkü varisləri də göstərilir.

Məqalənin daha bir məziyyəti də bundan ibarətdir ki, müəllif nəslin yalnız kişi nümayəndələri ilə məhdudlaşmır, həmçinin qadın nümayəndələri haqqında da məlumat verir. Nəticədə məqalədə nəslin həm kişi, həm də qadın xətti ilə bütün varisləri haqqında danışılır.

Ümid edirik ki, bizim araşdırmalarımız davam etdiriləcək və yenidən işlənəcək, hər bir tədqiqatçının araşdırmalarında olduğu kimi, burada da təsadüf olunan uyğunsuzluqlar, qüsur və boşluqlar aradan qaldırılacaq. Məqalə üzərində işləyərkən bizə məsləhətlər vermiş, fotoşəkil və digər materiallar təqdim etmiş hər bir şəxsə dərin minnətdarlığımızı bildirmək istəyirik.

Beləliklə, öz nəsli haqqında məqalə yazmaq fikrinə düşən müəllifin əlində əcdadları haqqında nə ətraflı məlumat, nə də sənədlər var idi.

Nənəm Zərrintac xanım İsrafilbəyovanın (Nəzərova) söhbətlərindən (sovet dövründə öz bəy nəslindən danışmağa çox qorxurdu və bütün sənəd və şəkilləri məhv etmişdi) bilirdik ki, onun atası Mikayıl bəy[1] Useyn (Hüseyn) bəy oğlu İsrafilbəyov «Yelizavetpol (Gəncə) şəhərində hörmətli adamlardan idi». Useyn (Hüseyn)bəyin atasının kimliyi, nəslin başçısının kim olması haqqında isə müəllifin, ümumiyyətlə, heç bir məlumatı yox idi. Nənəsinin vəfatından sonra müəllif öz qohumlarından zərrə-zərrə məlumat toplamağa başlamışdır. Elə onlardan da Zərrintac xanımın atasının şəklini və onun bəy nəslinin kökləri haqqında məlumat əldə edə bilmişdir.

Ailə xatirələrinə görə, nəslin banısı İsrafil bəy – Gəncə hakimi Cavad xanın[2] ordu başçısı (sərdar) olmuşdur (Gəncə xanlığı XVIII əsrdə – XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda, Kür vadisində feodal dövləti olmuşdur, paytaxtı Gəncə şəhəri idi. 1804-cü ildən Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil edilmişdir)[3].

Araşdırmalarımın növbəti mərhələsi kameral təsvir materiallarının[4] saxlandığı Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivində (bundan

---

[1] Bəy titulunun daha dəqiq izahatı haqqında bax: *Ашурли Р.С.* Беки // Известия АИРО. Вып. 3. Баку, 2001. С. 150–153.

[2] АКАК. Т. I. Тифлис, 1866. С. 596–597. Док. № 794; *Бабаев Эльгюн*. Из истории Гянджинского ханства. Баку, 2003. С. 85, 136.

[3] СЭС. Москва, 1989. С. 357.

[4] Müəllif səmimi dəstəyinə və zəruri materialları tapmaqda göstərdiyi köməyə görə Azərbaycan Milli Arxiv İdarəsinin rəisi cənab Ataxan Paşayevə dərin minnətdarlığını bildirir. Azərbaycanda kameral təsvirlər barədə daha ətraflı məlumat üçün bax: *Исмаилов Э.Э.* Камеральные описания городов и

sonra: ARDTA), Azərbaycan Respublikasının Dövlət Arxivində (ARDA), M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli kitabxanasında, Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxivində (RFDA), Rusiya Dövlət Kitabxanasında apardığım ağır işlərdən, kitab və məqalələrin, müxtəlif tarixi qaynaqların öyrənilməsindən ibarət olmuşdur, bunlar kifayət qədər dəqiq şəcərə yaratmağa imkan vermişdir.

Uzun axtarışlardan sonra (bəxtim gətirdi) iki sənəddə ulu babam – Ağabəy İsrafilbəyovun adı çəkilirdi, bunu Useyn bəyin (Hüseyn bəy) atasının adı belə olduğuna görə müəyyənləşdirmək mümkün olmuşdur:

«Yelizavetpol Xəzinədarlıq Arxivindən. Torpaq sahiblərinin siyahısı. Yelizavetpol qəzasının 1 polis sahəsi. Güləmətin malikanəsi № 669. Yelizavetpol qəzasının sakini Hüseyn bəy Ağabəy oğlu İsrafilbəyov. Desyatinin ümumi miqdarı – 115. Vergi məbləği – 642 rub. 60 q.»[5]

Həmçinin bu sənədlər vasitəsilə müəyyən edə bildim ki, Ağabəy bizim soyadımızın banisi – gəncəli sərdar İsrafil bəyin oğludur, soyadımız da (İsrafilbəyovlar) onun adı ilə bağlıdır.

Yelizavetpol qəza rəisinin Yelizavetpol klassik gimnaziyasının direktoruna ünvanlanmış 3 sentyabr 1893-cü il 3890 saylı məktubuna əsasən, aydın olur ki, «Mikayıl bəy İsrafilbəyov Kollej müşaviri Useyn bəy Ağabəy oğlu İsrafilbəyovun oğludur, müsəlmandır, bəy nəslindəndir»[6].

Bu məlumatlar məzmununa görə çox cüzi olsa da, XIX əsrin əvvəllərinə kimi ailəmizin nəsil şəcərəsini izləməyə imkan vermişdir. Təəssüf ki, bu dövrə qədər ailə öz nəslinin yaranması və inkişafı haqqında heç bir əsaslı məlumata malik deyil, halbuki bu istiqamətdə həm arxiv materialları, həm də digər mənbələr üzərində daim iş aparılır.

Sözsüz ki, aşağıda verilən siyahı başa çatdırılmış hesab edilə bilməz və İsrafilbəyovlar nəslinin bitirilmiş genealoji cədvəli deyil. Arxiv materiallarının araşdırılmasını gələcəkdə də davam etdirəcəyik. Materiallar toplandıqca, imkan daxilində, İsrafilbəyov – Cəmillinski nəslinin bütün nümayəndələrinin bioqrafiyasının daha dərindən öyrənilməsi planlaşdırılır və bu yeni məlumatlar nəsil şəcərəsində öz əksini tapacaq.

Nəsil şəcərəsinin təsviri

Aşağıda Yelizavetpol (Gəncə) şəhərinin bəy nəsillərindən birinin nümayəndələri – İsrafilbəyovlar və onların varisləri haqqında qısa bioqrafik məlumat verilir.

сел Азербайджана – как генеалогический источник. Известия АИРО. Вып. 5. Баку, 2004. С. 61–70.

5 ARDTA. F. 418. S. 1. İş 38 (Елисаветпольское уездное Казначейство).

6 ARDTA. F. 319. S. 4. İş 1848 (Елисаветпольская мужская гимназия).

I nəsil

1. İsrafil bəy (? – ?).

1802–1804-cü il sənədlərində Gəncə xanının sərdarı kimi[7] qeyd olunur. Kimlə evlənməyi və neçə uşağı olması haqqında məlumatımız yoxdur.

II nəsil

2/1. Ağabəy İsrafilbəy oğlu (? – ?).

Ağabəy haqqında yuxarıda deyilənlərdən başqa, heç bir məlumatımız yoxdur.

Kimlə evlənməsi və neçə uşağı olması haqqında dəqiq məlumatımız yoxdur: 2 oğlu olduğunu bilirik.

III nəsil

3/2. Useyn (Hüseyn) bəy Ağabəy oğlu İsrafilbəyov (təxminən 1838 və ya 1841-ci illərdə anadan olmuşdur – 22.12.1907).

Yelizavetpol şəhərinin 1860-cı il üçün kameral təsvir materiallarına əsasən, məlik, ağa, bəy, məmur və müsəlman ruhanilərinin siyahısında göstərilir: «İmamlı küçəsi. 2-ci dərəcəli dəftərxana qulluqçusu Useyn bəy İsrafilbəyov – 22. Onun qardaşı – Süleyman bəy – 6. Ailədə qadın cinsinə məxsus adamların sayı – 5. Məzhəbləri – islam»[8].

Burada qeyd etmək lazımdır ki, bəzi hallar istisna olmaqla, kameral təsvirlərdə qadınların adları qeyd olunmur, yalnız onların ocaqdakı ümumi sayı bildirilirdi. Təsvir 1860-cı ildə tərtib olunduğuna görə, Useyn bəyin yaşı 22 göstərilmişdir, onun 1838-ci ildə anadan olduğunu ehtimal etmək olar.

Bəzi yanlışlıqlara baxmayaraq, kameral təsvirlərin böyük əhəmiyyəti var idi, indi isə mühüm tarixi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Məhz bunlardakı məlumatlar bəylik rütbələrinin varisləri kimi hüquqlarının tanınması haqqında bəylik komissiyalarına müraciət edənlər üçün mühüm dəlil olmuşdur[9].

---

[7] АКАК. Т. I. Тифлис, 1866. С. 596–597. Док. № 794; *Бабаев Эльгюн*. Из истории Гянджинского ханства. Баку, 2003. С. 85, 136.

[8] ARDTA. F. 10. S. 1. İş. 65. V. 711a.

[9] Azərbaycanda bəy komissiyalarının fəaliyyəti haqqında daha ətraflı bax: *Исмаилов Э.Э.* Бекские комиссии и проект положения о правах высшего мусульманского сословия Закавказья // Генеалогический вестник. Вып. 9. Санкт-Петербург, 2002. С. 47–51; *Ахмедов С.А.* Материалы Шушинской и Бакинской бекских комиссий в Государственном историческом архиве Азербайджанской Республики // Известия АИРО. Вып. 6. Баку, 2007. С. 118–124; *Абрамян Р.М.* Материалы Эриванской бекской комиссии как генеалогический источник // Известия АИРО. Вып. 6. Баку, 2007. С. 125–133.

Eyni zamanda, 10 yanvar 1880-ci ildə tərtib edilmiş Formulyar siyahıda onun 39 yaşı olduğu göstərilir, deməli, onun doğum tarixi təxminən 1841-ci il ola bilər[10].

Bəy nəslindəndir. Dini islamdır.

Keçmiş Yelizavetpol müsəlman məktəbinin tam kursunu[*] bitirdikdən sonra – 27 yanvar 1856-cı ildə Yelizavetpol şəhər polis idarəsində aşağı maaşla muzdlu katib işləməyə başlamışdır.

23 fevral 1859-cu il – 2-ci dərəcəli dəftərxana qulluqçuları sırasına daxil edilmişdir.

17 iyun 1859-cu il – xüsusi səylə xidmət göstərdiyinə görə orta maaşlı katib təyin edilmişdir.

Dəfələrlə Yelizavetpol şəhər polis idarəsində tərcüməçilik etmişdir.

30 mart 1862-ci il (rütbəsinin artırılması – 27 yanvar 1860-cı il) – kollej registratoru rütbəsi verilmişdir.

5 yanvar 1863-cü il – tərcüməçi vəzifəsini yerinə yetirməsinə icazə verilmişdir. 6 noyabr 1863-cü ildə bu vəzifədə təsdiq edilmişdir.

Dəfələrlə məhəllə nəzarətçisi vəzifəsini icra etmişdir.

7 oktyabr 1865-ci il (rütbəsinin artırılması – 27 yanvar 1863-cü il) – quberniya katibi rütbəsi verilmişdir.

20 dekabr 1865-ci il – Yelizavetpol şəhər polis idarəsinin məhəllə nəzarətçisi vəzifəsini yerinə yetirməsinə icazə verilmişdir. 7 dekabr 1867-ci ildə bu vəzifədə təsdiq edilmişdir.

8–26 dekabr 1867-ci il – pristav vəzifəsini icra etmişdir.

21 yanvar 1868-ci il – Qazax barışdırıcı şöbəsinin məhkəmə pristavı vəzifəsini yerinə yetirməsinə icazə verilmişdir.

23 yanvar 1868-cı il (rütbəsinin artırılması – 27 yanvar 1866-cı il) – kollej katibi rütbəsi verilmişdir.

10 mart 1869-cu il – Yelizavetpol dairə məhkəməsinin Qazax barışdırıcı şöbəsinin məhkəmə pristavı vəzifəsinə təsdiq edilmişdir.

12 iyul 1869 – 13 fevral 1870-ci illər – öz vəzifələrini də icra etmək şərti ilə barışdırıcı hakim köməkçisi vəzifəsinə namizəd mükəlləfiyyətlərini də yerinə yetirmişdir.

29 yanvar 1870-ci il – ərizəsinə əsasən Yelizavetpol şəhərində polis pristavı vəzifəsinə keçirilmişdir.

---

[10] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29 (Формулярный список о службе Елисаветпольского полицеймейстера надворного советника Усеин-бека Ага-бекова сына Исрафильбекова).

[*] 1854/55-ci tədris ilində müsəlman məktəbini tərifli attestatla bitirmişdir (Bax: *Таирзаде Н.А.* О мусульманских училищах в Азербайджане в конце 40-х и в 50-е годы XIX в. // Труды Музея истории Азербайджана. Вып. V. Баку, 1962. С. 183).

4 iyul – 26 avqust 1870-ci il – Yelizavetpol polismeysteri vəzifəsini icra etmişdir.

15 dekabr 1870-ci il – Qazax qəza rəisinin kiçik köməkçisi vəzifəsinə keçirilmişdir.

1 sentyabr 1871-ci il (rütbəsinin artırılması – 29 yanvar 1869-cü il) titulyar müşavir rütbəsi verilmişdir.

17 oktyabr 1873-cü il (rütbəsinin artırılması – 27 yanvar 1872-ci il) kollej asessoru rütbəsi verilmişdir.

28 dekabr 1873-cü il – 3-cü dərəcəli Müqəddəs Stanislav ordeni ilə (qeyri-xristianlar üçün təsis edilmişdir) təltif edilmişdir.

27 yanvar 1874-cü il – Qazax qəza rəisinin kiçik köməkçisi vəzifəsinə təsdiq edilmişdir.

1 fevral 1875-ci ildən Yelizavetpol quberniyasının inzibati müəssisələrinin yenidən təşkil edilməsi ilə əlaqədar olaraq ştatdan kənarda qalmışdır.

1 fevral 1876-cı il – Yelizavetpol qubernatoru yanında əlahiddə tapşırıqlar üzrə baş məmur təyin edilmişdir.

22 fevral 1876-cı il – Yelizavetpolda ticarət və digər istehsalat hüquqlarına görə vergilər haqqında qanunları həyata keçirməkdə Yelizavetpol polismeysterinə kömək etmək üçün onun sərəncamına göndərilmişdir.

5 mart 1876-cı il – Yelizavetpol polismeysteri vəzifəsini icra etməyə təyin olunmuşdur.

29 mart 1876-cı il – Yelizavetpol polismeysteri vəzifəsini icra etməklə yanaşı, Zəngəzur qəza rəisinin köməkçisi vəzifəsinə də təyin edilmişdir.

26 iyul 1876-cı il (rütbəsinin artırılması – 27 yanvar 1876-cı il) saray müşaviri rütbəsi verilmişdir.

24 dekabr 1876-cı il – Yelizavetpol quberniyasının ehtiyatda olan aşağı rütbələrinin uğurlu çağırışına görə Əlahəzrətin təşəkkürü elan edilmişdir.

18 aprel 1877-ci il – Yelizavetpol polismeysteri vəzifəsinə təsdiq edilmişdir.

14 dekabr 1879-cu il – 1877–1878-ci illərdə Türkiyə ilə müharibədə xüsusi xidmətlərinə görə 3-cü dərəcəli Müqəddəs Anna ordeni ilə (qeyri-xristianlar üçün təsis edilmişdir) təltif edilmişdir.

1880-ci il Formulyar siyahısına əsasən, xidməti töhmət və iradlar almamışdır. Düşmənə qarşı səfər və yürüşlərdə iştirak etməmişdir[11].

25 noyabr 1880-ci ildə «quldur Vəli və onun dəstəsinin tutulmasında fərqləndiyinə görə» 4-cü dərəcəli bantlı, ancaq qılıncsız Müqəddəs Vladimir ordeni ilə təltif edilmişdir[12].

---

[11] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29.

[12] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 30–35, 36–37, 38, 39–40.

Bundan sonra Useyn (Hüseyn) bəy İsrafilbəyovun bioqrafiyasını Qafqaz təqviminin materiallarına əsasən izləməyə çalışmışıq.

Belə ki, 1878–1883-cü illər üçün Qafqaz təqviminin materiallarına əsasən, Useyn bəy İsrafilbəyov əvvəl saray müşaviri rütbəsində (1878–1881-ci illərdə), sonra isə kollej müşaviri rütbəsində (1882–1883-cü illərdə) Yelizavetpol şəhər polis idarəsində polismeyster vəzifəsini tutmuşdur.

1882-ci ilin məlumatlarına əsasən, Yelizavetpol Quberniya həbsxanaları üzrə Qəyyumluq Komitəsinin üzvü olmuşdur.

1885-ci ilin məlumatlarına əsasən, kollej müşaviri Hüseyn bəy İsrafilbəyov Nuxa-Areş Barışdırıcı şöbədə barışdırıcı münsif olmuşdur. 1895–1897-ci illərin məlumatına əsasən, Useyn bəy İsrafilbəyov əvvəl kollej müşaviri (1895–1896-ci illərdə), sonra isə mülki müşavir (1897-ci ildə) rütbəsində yenidən Yelizavetpol şəhər polis idarəsində polismeyster vəzifəsini tutmuşdur.

1897-ci ilin məlumatına əsasən, mülki müşavir Useyn bəy İsrafilbəyov Yelizavetpol Quberniya həbsxanaları üzrə Qəyyumluq Komitəsinin üzvü olmuşdur.

1902–1903 və 1906–1908-ci illərin məlumatlarına əsasən, Useyn bəy İsrafilbəyov Yelizavetpol şəhər ictimai idarəsinin (Yelizavetpol şəhər duması) qlasnısı olmuşdur.

1902–1908-ci illərin məlumatlarına əsasən, mülki müşavir Useyn bəy İsrafilbəyov Yelizavetpol şəhər idarəsinin üzvü olmuşdur.

28 dekabr 1907-ci il tarixli «Yeni həyat» qəzetində belə bir məlumat verilmişdir: «Xüsusi müxbirdən. Gəncədən. Dekabrın 22-də axşam saat 6-ya yaxın Çavçavadze küçəsində Gəncədə tanınmış əyan və maarifçi Hüseyn bəy İsrafilbəyov naməlum şəxs tərəfindən üç güllə ilə qətlə yetirilmişdir, qatil cinayət yerindən qaçmışdır. Qətldə şübhəli bilinən iki nəfər rus saxlanmışdır. Cinayətin səbəbləri məlum deyil»[13].

1880-ci ilin Formulyar siyahısına əsasən, Yelizavetpolda qardaşı ilə bölünməmiş həyəti olan evə malik idi[14].

9 yanvar 1887-ci il 2 saylı protokola əsasən, Yelizavetpol Qubernatoru tərəfindən Layihə təsdiq olunmuşdur: «Yelizavetpol şəhər sakini Saray Müşaviri Hüseyn bəy İsrafilbəyovun bağ evi tikdirmək üçün aldığı Hacıkənd mərz hissəsinin planı»[15].

8 iyul 1889-cu il 97 saylı və 22 aprel 1895-ci il 77 saylı protokola əsasən, Yelizavetpol Qubernatoru tərəfindən Hacıkənd mərzində Kollej Müşaviri Hüseyn bəy İsrafilbəyovun dükan tikdirmək üçün layihələr təsdiq edimişdir[16].

---

[13] Газета «Новая жизнь». 28 декабря 1907 г. № 207.

[14] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29.

[15] ARDTA. F. 61 (Елисаветпольское Губернское Правление). S. 1. İş. 1184.

[16] ARDTA. F. 61 (Елисаветпольское Губернское Правление). S. 1. İş. 1183, 1185.

Useyn (Hüseyn) bəy İsrafilbəyov Nərgiz xanım Qaziyeva (? – ?) ilə evlənmişdir.

1880-ci il Formulyar siyahısına əsasən, bu zaman artıq dul imiş. 3 oğlu və 1 qızı var idi; uşaqları müsəlman dininə mənsub idilər, onunla qalırdılar[17].

Oxucuları həmçinin Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxivində tapılmış maraqlı sənədlərlə tanış etmək istəyirəm, ehtimal ki, bunlar 1907-ci ildə Useyn (Hüseyn) bəy İsrafilbəyovun öldürülməsinə aydınlıq gətirə bilər.

«Yelizavetpol Polismeysterinin köməkçisi Ryaxinin General-Leytenant Frezeyə yazdığı məktub və ona edilmiş əlavələrin surətindən».

Zati-aliləri.

Bu il oktyabrın 8-də axşam Tiflisdə Quberniya Jandarm İdarəsinin Rəisinə hazırlanan qiyam haqqında əldə etdiyim sənədləri və bu dövlət çevrilişi haqqında iki məruzəni təhvil verdim…

Yelizavetpol Polismeysterinin köməkçisi Ryaxin. İndi belə bir xəbər aldım ki, tatar, keçmiş Polismeyster İsrafilbəyovun yanında son zamanlar gecə vaxtı müsəlmanların toplantısı keçirilir, indiki Polismeyster Bobrovski də iştirak edir. Zati-aliləri, Bobrovskinin bu işdə iştirakı mənim üçün əhəmiyyətsizdir, mənim onun yerinə onsuz da kecməyə niyyətim yoxdur, ancaq bu dəhşətli işdə bütün qəlbi ilə maraqlı olan bir adam kimi, xəbər verməyi özümə borc bilirəm ki, əgər Bobrovski dərhal aradan götürülməsə, xeyli ziyan gətirəcək, ancaq düşünmədən, çünki məsələdən xəbəri yoxdur, yalnız başa düşmədən tatarların təsirinə məruz qaldığına görə belə ola bilər; tatarlar son zamanlar hədlərini o qədər aşmışlar ki, rus milliyyətli adam üçün polisdə yer qalmamışdır. Polismeyster köməkçisi Ryaxin»[18].

«Birinci məktub əlimə düşən kimi əməliyyatlara başlamaq haqqında təcili məsələ qaldırılmışdır, ancaq belə bir sirri rəhbərlik qarşısında aça bilməzdim, çünki yaxşı bilirəm ki, Jandarm İdarəsi Rəisinin köməkçisinin də şahidliyinə görə, Polismeyster, tamamilə tatarların təsiri altındadır, bunlardan İsrafilbəyov, Rəfibəyov, Hacalıbəyov, hansısa Cəlil, Məşədi Musa və digər varlılar bütün hakimiyyəti öz əllərində saxlayırlar, mollanın etirafına görə isə, yerli hakimiyyətə etibar etmək qorxuludur, çünki hər yerdə sui-qəsdçilərin xəfiyyələri var və buna görə də həmin gün, məhz sentyabrın 26-da, hamının məsləhətinə görə, Jandarmlar Başçısının Köməkçisinə sifarişli məktubla məlumat göndərdim. Yelizavetpol Polismeysterinin köməkçisi Ryaxin»[19].

«Rotmistr Protopopov tərəfindən Prixod (məhəllə) mollası Hacı Molla Ata kişi Hacı Molla Xəlil oğlunun istintaq protokolunun surətindən.

---

[17] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29.

[18] RFDA. F. 102. ЗД. S. 1900. İş. 103. Cild 35. Vv. 15–15a.

[19] RFDA. F. 102. ЗД. S. 1900. İş. 103. Cild 35. Vv. 57a.–58.

Protokol.

28 Oktyabr 1900-cü il, Yelizavetpol şəhərində mən, Jandarmların Əlahiddə Korpusunun Rotmistri Protopopov Dövlət Mühafizəsi haqqında Qərara əsasən, aşağıda göstəriləni dindirmişəm, o belə bir ifadə vermişdir: Adım Hacı Molla Ata kişi Hacı Molla Xəlil oğludur, Yelizavetpol şəhərində Prixod mollasıyam, 41 yaşım var… Qazının hər yerdə adamları var. Quberniya idarəsinin tərkibi, demək olar ki, bütövlüklə Qazının dostlarından ibarətdir. Poruçik Bobrovski həm Qazının özü, həm də onun qohumlarının çoxu ilə yaxın münasibətdədir; Bobrovski tez-tez Qazı və onun qohumlarının evində nahar və şam yeməklərinə qonaq gedir. Pristavın köməkçisi Abbas bəy Əmircanov gündə bir neçə dəfə Qazının yanında olur, o, Bobrovskinin yaxın adamıdır və onun vasitəsilə Qazı və onun qohumları ilə tanış olmuşdur. Saşa bəy Mirzəyev yalnız adına görə xristiandır, arvadı müsəlmandır və o özü də Qazıya yaxındır. Notarius Mehmandarov və Qazı çox yaxındırlar; Mehmandarov məmurları Qazı ilə tanış etməyə çalışır. Keçmiş polismeyster Hüseyn bəy İsrafilbəyov və onun qardaşı Süleyman Ağa İsrafilbəyov da həmin partiyaya mənsubdurlar, onlar hələ əvvəllər də indiki Qazının atası ilə dost olmuşlar… bundan sonra Mollanın tatarca imzası qoyulmuşdur. Rotmistr Protopopov. Əsli ilə düzdür. Polkovnik Debil»[20].

Qiyamı həyata keçirməkdə kömək edən müsəlmanların siyahısında 23-cü nömrə altında İmamlı küçəsindən Useyn bəy İsrafilbəyov göstərilmişdir[21].

4/2. Süleyman bəy Ağabəy oğlu İsrafilbəyov (təxminən 1854-cü ildə anadan olmuş – ? vəfat etmişdir).

Yelizavetpol şəhərinin 1860-cı il Kameral təsvirinin materiallarına əsasən, məlik, ağa, bəy, məmur və müsəlman ruhanilərinin siyahısında böyük qardaşı Useyn bəy İsrafilbəyovun ailəsində göstərilmişdir. 1860-cı ildə tərtib edilmiş təsvirdə Süleyman bəyin 6 yaşı olduğu göstərilir, ehtimal etmək olar ki, o, 1854-cü ildə anadan olmuşdur[22].

1861–1867-ci illərdə Yelizavetpol kişi gimnaziyasında oxumuşdur[23].

1879–1880-ci illərin Qafqaz təqviminin məlumatına əsasən, Süleyman bəy İsrafilbəyov Yelizavetpol şəhər polis idarəsində tərcüməçi vəzifəsində çalışmışdır.

1881–1882-ci və 1887–1892-ci illərin Qafqaz təqviminin məlumatlarına əsasən, Süleyman bəy İsrafilbəyov Yelizavetpol şəhər polis idarəsində şəhər polis idarəsi pristavının köməkçisi vəzifəsini tutmuşdur.

---

[20] RFDA. F. 102. 3Д. S. 1900. İş. 103. Cild 35. Vv. 16; 18–18a.
[21] RFDA. F. 102. 3Д. S. 1900. İş. 103. Cild 35. V. 55.
[22] ARDTA. F. 10. S. 1. İş. 65. V. 711a.
[23] ARDTA. F. 1039. S. 1. İş. 540. V. 23a., İş. 697. V. 84a.

1895–1897-ci illərin Qafqaz təqviminin məlumatına əsasən, Süleyman bəy İsrafilbəyov Nuxa şəhərinin baş polis pristavı vəzifəsini tutmuşdur.

«1913-cü il üçün Yelizavetpol şəhəri sakinlərinin daşınmaz əmlakının təsvirində baş vermiş dəyişikliklər haqqında qeydlər Kitabında» qeyd edilmişdir: «İmamlı küçəsi, məhəllə, 13. Süleyman bəy, Mikayıl bəy və İsrafil bəy İsrafilbəyovlar. Meyvə bağı olan iki evli həyət»[24].

Süleyman bəy İsrafilbəyovun kimlə evlənməsi və neçə uşağı olması haqqında heç bir məlumatımız yoxdur. Bizdə yalnız bir qızı – Nüşafərin xanım Süleymanbəy qızı haqqında məlumat var (aşağıya bax).

IV nəsil

5/3. Cəbrayıl bəy Hüseyn bəy oğlu İsrafilbəyov (9.05.1871 – ?)

Adı atasının Formulyar siyahısında çəkilir, doğum tarixi 9 may 1871-ci il gös tərilir[25].

1884–1892-ci illərdə Yelizavetpol kişi gimnaziyasında oxumuşdur[26]. «Atasının ərizəsinə əsasən, hərbi xidmətə təyin edildiyinə görə gimnaziyadan çıxmışdır. (7 iyun, 1892-ci il)»[27].

Cəbrayıl bəy Hüseyn bəy oğlu İsrafilbəyovun sonrakı taleyi haqqında ailənin heç bir məlumatı yoxdur.

6/3. İsrafıl bəy Hüseyn bəy oğlu İsrafilbəyov (16.06.1872 – 1920?).

Adı atasının Formulyar siyahısında çəkilir, doğum tarixi 16 iyun 1872-ci il gös tərilir[28].

1884–1890-cı illərdə Yelizavetpol kişi gimnaziyasında oxumuşdur. «Yelizavetpol Peşə məktəbinə daxil olmaq üçün atasının ərizəsinə əsasən gimnaziyadan çıxmışdır. (Aprel, 1890-cı il)». «Xəstə olduğuma görə bu ərizəni verməyi böyük oğlum Cəbrayıl bəyə etibar edirəm. Kollej müşaviri Useyn bəy İsrafil Bəyov»[29].

1899–1900-cü illərin Qafqaz təqviminin məlumatlarına əsasən, İsrafil bəy İsrafilbəyov kollej registratoru rütbəsində Yelizavetpol Qəza polis idarəsinin ştatdankənar X sinif məmuru vəzifəsini tutmuşdur; sonra 1901–1903-cü illərin Qafqaz təqviminin məlumatlarına əsasən, İsrafil bəy İsrafilbəyov artıq Quberniya katibi rütbəsində həmin idarənin ştatdankənar IX sinif məmuru vəzifəsini tutmuşdur.

---

[24] ARDTA. F. 419. S. 1. İş. 11. V. 120a.
[25] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29.
[26] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1384. V. 3a.
[27] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1786б. Vv. 29; 31.
[28] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29.
[29] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1484б. Vv. 70; 72.

1904–1905-ci illərin Qafqaz təqviminin məlumatlarına əsasən, İsrafil bəy İsrafilbəyov kollegiya katibi rütbəsində Yelizavetpol Qəza polis idarəsinin tərcüməçisi olmuşdur.

1906-cı il Qafqaz təqviminin məlumatlarına əsasən, İsrafil bəy İsrafilbəyov kollegiya katibi rütbəsində yenə də Yelizavetpol Qəza polis idarəsinin ştatdankənar IX sinif məmuru vəzifəsini tutmuşdur.

1910–1914-cü illərin Qafqaz təqviminin məlumatlarına əsasən, İsrafil bəy İsrafilbəyov titulyar müşavir rütbəsində (1910-cü ildə), sonra isə kollegiya asessoru (1911–1914-cü illərdə) rütbəsində Yelizavetpol qəzasında Barışdırıcı münsif yanında tərcüməçi olmuşdur.

Ailədə olan məlumatlara görə 1920-ci ildə Gəncə şəhərində XI Qırmızı Orduya qarşı may qiyamında iştirak etdiyinə görə İsrafil bəy İsrafilbəyov qardaşı Mikayıl bəylə (aşağıda bax) birlikdə güllələnmişdir.

Məlumdur ki, İsrafil bəy əmisi qızı Nüşafərin xanımla evlənmişdir (bax: № 9/4). Onların 3 oğlu, 1 qızları olmuşdur.

7/3. Aliyə xanım Hüseyn bəy qızı (24.09.1873 – ?).

Adı atasının Formulyar siyahısında çəkilir, doğum tarixi 24 sentyabr 1873-cü il göstərilir[30].

Əri Həsən bəy olmuşdur. Onunla nikahdan 1 qızı olmuşdur.

8/3. **Mikayıl bəy Hüseyn bəy oğlu İsrafilbəyov** (6.02.1875 və ya 1878 – 1920?).

Adı atasının Formulyar siyahısında çəkilir, doğum tarixi 6 fevral 1875-ci il göstərilir[31].

Mikayıl bəyin tərcümeyi-halından aydın olur: «…1878-ci ilin fevral ayında anadan olmuşam. Səkkiz yaşım tamam olanda atam məni tatar (Azərbaycan – *Ə.M.*) məktəbinə vermişdi, burada tatar və rus dillərində dərs keçirdilər. Bu məktəbdə əvvəl tatar əlifbası ilə məşğul olurdum, tatar dilində yazıb-oxumağı öyrənəndən sonra mənə rus dilini öyrətməyə başladılar. Bir il sonra atam məni şəhər məktəbinə verdi, burada iki il oxudum, oradan isə imtahan verərək Yelizavetpol gimnaziyasının birinci sinfinə daxil oldum. Üçüncü sinifdə – 1891-ci ildə mənim üçün yeni olan bir dillə – yunan dili və iki yeni fənn – tarix və cəbri öyrənməyə başladım»[32].

«Yelizavetpol Gimnaziyasının şagirdlərinin 1892-ci il üçün tərkibi haqqında ümumi siyahı»dan aydın olur ki, Mikayıl bəy İsrafilbəyovla birlikdə gimnaziyada Heybət bəy Haqverdiyev[33] və Azərbaycanın gələcək görkəmli dövlət və siyasi xadimləri, Azərbaycan Demokratik Res-

---

[30] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29.
[31] RDHTA. F. 400. S. 12. İş. 7423. Vv. 12–29.
[32] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1848. Vv. 66–68a.
[33] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1812. V. 4.

Mikayıl bəy Hüseyn bəy oğlu İsrafilbəyov (ortada oturan, № 8/3)

publikasının yaradıcıları və rəhbərləri – Fətəli xan Xoyski (1875 – 1920)[34], Xəlil bəy Xasməmmədov (1875 – 1947, İstanbul)[35], Xudadat bəy Rəfibəyli (1877/78 – 1920), Nəsib bəy Yusifbəyli (1881 – 1920)[36], Həsən bəy Ağayev (1875 – 1920)[37], Aslan bəy Səfikürdski (1880 – 1937)[38] də oxuyurdu.

Mikayıl bəyin tərcümeyi-halından: «… mən 11 sentyabr 1892-ci ildə cənab Yelizavetpol qəzasının rəis cənablarına qəza idarəsinə dəftərxana qulluqçusu vəzifəsinə götürülməyim haqqında ərizə verdim. O məni qəbul edib dedi ki, bu ərizəni Quberniya idarəsinə təqdim edəcək. Quberniya İdarəsi məni birinci dərəcə üzrə təsdiq etdi»[39].

«Yelizavetpol gimnaziyasının Pedaqoji Şurasının iclas jurnalı»ndan çıxarış. 27.IX.1893-cü il. İclasda Pedaqoji Şuranın bütün üzvləri iştirak etmişdir. Eşidildi:

3) Dəftərxana qulluqçusu…Mikayıl bəy İsrafilbəyovun 1-ci sinif rütbəsinə imtahana buraxılması haqqında.

Bütün adları çəkilmiş şəxslər 27 sentyabrda fənn komissiyasında təyin olunmuş sınaqdan keçirilmişlər: … Mikayıl bəy İsrafilbəyov 1-ci sinif rütbəsinə. Onların arasında sınaqdan keçmişdir:… Mikayıl bəy İsrafilbəyov – 1-ci sinif rütbəsinə.

Pedaqoji Şura qərara almışdır: … Mikayıl bəy İsrafilbəyov təyin olunmuş sınaq- dan …keçdiyinə görə şəhadətnamə verilsin»[40].

Gəncə Quberniya İdarəsinin Kollej Müşaviri Mikayıl bəy İsrafilbəyovun xidməti haqqında 7 dekabr 1919-cu ildə tərtib edilmiş Formulyar

[34] Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. Cild 10. Bakı, 1987. Səh. 47.
[35] Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. Cild 10. Bakı, 1987. Səh. 60.
[36] Газета «Зеркало». 21 мая 2011 г. № 90. С. 41.
[37] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1477. V. 1.
[38] *Allahverdiyev V.*, *Mehdiyev Ş.* Azərbaycan Demokratik Respublikası. Azərbaycan hökuməti. 1918–1920. Bakı, 1990. Səh. 55, 75.
[39] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1848. V. 67.
[40] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 1852.

siyahısına əsasən*: «40 yaşı var, müsəlmandır, ayda… 3200 rubl məvacib alır. Yelizavetpol şəhərinin zadəgan nəslindəndir. Ata-baba mülkü var: Yelizavetpol şəhərində həyəti olan ev və Yelizavetpol qəzasında yerləşən Gülə-Mətində 107 des. sahəsi olan mülkü… Yelizavetpol klassik gimnaziyasında tərbiyə almışdır… birinci sinif rütbəsinə sınaqdan keçmişdir…, bu barədə 1893-cü ilin oktyabr ayında 763 saylı şəhadətnamə verilmişdir»[41].

Yelizavetpol Qəza İdarəsinin 29 yanvar 1893-cü il 4368 saylı Qərarına əsasən, mənşəyinə görə birinci dərəcəli dəftərxana qulluqçusu kimi həmin İdarədə həqiqi xidmətə təyin edilmişdir.

Mülki idarə üzrə 24 yanvar 1896-cı il 4 saylı ali əmrlə xidmət illərinə görə 29 yanvar 1895-ci ildən Kollej registratoru rütbəsi verilmişdir.

Yelizavetpol qubernatorunun 20 iyun 1896-cı il 43 saylı əmri ilə Yelizavetpol Qəza Polis idarəsinin tərcüməçi vəzifəsini icra etməyə təyin olunmuşdur.

Yelizavetpol Qəza Rəisinin 23 may 1896-cı il 1835 saylı göstərişinə əsasən, həmin ilin yayında Hacıkənd mərzində polis bölməsini idarə etmişdir.

Bozedə dəfn olunmuş İmperator III Aleksandrın xatirəsinə Aleksandr lenti üzərində gümüş medalla təltif edilmişdir; medal Yelizavetpol Quberniya İdarəsinin 28 fevral 1897-ci il 2464 saylı göstərişi ilə göndərilmişdir.

1897-ci ildə əhalinin birinci ümumi siyahıya alınması işində xidmətlərinə görə döşündə gəzdirmək üçün üzərində dövlət rəngləri olan lentdə tünd-bürünc medalla təltif edilmişdir, buna görə 26 aprel 1897-ci ildə Daxili İşlər Nazirinin Şəhadətnaməsi verilmişdir.

Mülki idarə üzrə 27 sentyabr 1898-ci il 75 saylı Ali əmrlə xidmət illərinə görə 29 yanvar 1898-ci ildən Quberniya katibi rütbəsi verilmişdir.

Mülki idarə üzrə 14 sentyabr 1901-ci il 74 saylı Ali əmrlə xidmət illərinə görə 29 yanvar 1901-ci ildən Kollej Katibi rütbəsi verilmişdir.

Yelizavetpol Qubernatorunun 1iyul 1902-ci il 122 saylı əmri ilə Yelizavetpol şəhərinin 1-ci hissəsinin Pristav köməkçisi təyin edilmişdir.

Mülki idarə üzrə 29 aprel 1905-ci il tarixli Ali əmrlə xidmət illərinə görə Titulyar müşavir rütbəsi verilmişdir.

Yelizavetpol qubernatorunun 4 yanvar 1905-ci il 2 saylı əmri ilə Yelizavetpol şəhərinin 3-cü hissəsinin Polis pristavı vəzifəsini icra etməyə təyin olunmuşdur.

---

* Müəllif zəruri materialların tapılmasına göstərdikləri əvəzsiz köməyə görə Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivinin direktoru cənab Emin Məmməd oğlu Sərdarova və məlumat-axtarış arxivinin müdiri Melnikova Qalina Yevgenyevnaya minnətdarlığını bildirir.

[41] ARDA. F. 894. S. 2. İş. 36. Vv. 4–11.

Yelizavetpol qubernatorunun 24 dekabr 1905-ci il 210 saylı əmri ilə Yelizavetpol qəzasının 1-ci sahəsinin Polis Pristavı təyin edilmişdir.

Yelizavetpol qubernatorunun 29 sentyabr 1908-ci il 140 saylı əmri ilə müvəqqəti olaraq Yelizavetpol Qəza Rəisinin Baş köməkçisi vəzifəsini yerinə yetirməyə ezam olunmuşdur.

Mülki idarə üzrə 6 dekabr 1908-ci il 82 saylı Ali əmrlə 3-cü dərəcəli Müqəddəs Stanislav ordeni ilə təltif edilmişdir.

Mülki idarə üzrə 23 fevral 1909-cu il 11 saylı Ali əmrlə xidmət illərinə görə 29 yanvar 1909-cu ildən. Kollej asessoru rütbəsi verilmişdir.

Yelizavetpol Qubernatorunun 31 oktyabr 1909-cu il 138 saylı əmri ilə 31 oktyabr 1909-cu ildən 15 yanvar 1910-cu ilə kimi Yelizavetpol Qəzasını idarə etmişdir.

Yelizavetpol Qubernatorunun 21 iyul 1910-cu il 119 saylı əmri ilə Yelizavetpol Qəza Rəisinin Baş Köməkçisi vəzifəsinə təsdiq edilmişdir.

Yelizavetpol Qubernatorunun 30 dekabr 1910-cu il 195 saylı əmri ilə xidmətə fayda naminə Qaryagin Qəza Rəisinin Baş Köməkçisi vəzifəsinə keçirilmişdir[42].

(«18 sentyabr 1910-cu il tarixində Polis Departamentinə göndərilən məlumatlara əsasən, «Cəmi 1600 rubl əmək haqqı alırdı (maaş – 750; stol – 300; kvart. – 250; səfər (razyezd) – 300)»)[43].

Mülki idarə üzrə 27 fevral 1912-ci il 10 saylı Ali əmrlə xidmət illərinə görə 29 yanvar 1911-ci ildən. Saray müşaviri rütbəsi verilmişdir.

21 fevral 1913-cü ildə Nazirlər Sovetinin təsdiq olunmuş Əsasnaməsinə əsasən, 29236 saylı şəhadətnamə ilə Romanovlar sülaləsi hakimiyyətinin 300 illik yubileyi münasibətilə təsis olunmuş açıq rəngli bürünc medal daşımaq hüququ verilmişdir.

«1892-ci ildə nəşr olunmuş ordenlər təsisatının 4-cü bəndi, 459-cu maddəsində göstərilmiş vəzifələrdə doqquz il ardıcıl olaraq səy və vicdanla göstərdiyi xidmətlərə görə fevralın üçüncü günü 1915-ci ildə Lütfkarcasına Üçüncü dərəcəli Müqəddəs Anna ordeni təqdim edilmişdir, bu barədə 17 aprel 1915-ci il 1006 saylı fərman verilmişdir».

Yelizavetpol Qubernatorunun 7 noyabr 1915-ci il 197 saylı əmri ilə xidmət adından ona «Qəza əhalisinin 1-ci azad Kuban polkunu yem fondu, ərzaq ehtiyatı ilə təmin etməkdə göstərdiyi səriştə və qayğıya görə» təşəkkür elan edilmişdir.

Mülki idarə üzrə 26 sentyabr 1916-cı il 80 saylı Ali əmrlə xidmət illərinə görə 29 yanvar 1915-ci ildən. Kollej müşaviri rütbəsi verilmişdir.

Yelizavetpol Qubernatorunun 3 oktyabr 1916-cı il 184 saylı əmri ilə Qazax Qəza Rəisinin Baş köməkçisi vəzifəsinə keçirilmişdir.

Müvəqqəti Hökumətin 5 mart 1917-ci il sərəncamı və Nazirlər Soveti Sədrinin, Daxili İşlər Nazirinin polisin Xalq Milisi ilə əvəz edil-

---

[42] Памятная книга Елисаветпольской губернии на 1914 г. Тифлис. 1914. С. 30.
[43] RFDA. F. 102. Д 1. S. 23. İş. 800. Cild 76. V. 35.

məsi haqqında Quberniya Zemstvo idarələri Sədrlərinə həmin 5 mart tarixində göndərilmiş teleqramında verilən təmimi sərəncamı nəticəsində tutduğu vəzifədən azad edilmişdir.

21 mart 1917-ci il tarixində Yelizavetpol Qəza İcraiyyə Komitəsinin Qətnaməsi ilə Yelizavetpol Qəzasının 1-ci sahəsinin Komissarı vəzifəsinə seçilmiş və Quberniya Komissarının həmin ilin 25 may tarixində 22 saylı əmri ilə təyin olunmuş vəzifəni icra etmək əmr olunmuşdur.

Yelizavetpol Quberniya komissarının 30 oktyabr 1917-ci il 14871 saylı hökmü ilə ona müvəqqəti olaraq Gəncə qəzasını idarə etmək həvalə olunmuşdur. 8 noyabr 1917-ci il 15185 saylı təqdimatla İsrafilbəyovun həmin vəzifəyə təsdiq olunması barədə Xüsusi Zaqafqaziya komitəsinə müraciət edilmiş, ancaq cavab alınmamışdır.

Gəncə Qubernatorunun 11 iyun 1919-cu il 173 saylı əmri ilə öz xahişinə görə Gəncə Qəza Rəisi vəzifəsindən azad edilmiş və 11 iyun 1919-cu ildən müvəqqəti olaraq boş olan Gəncə Quberniya İdarəsinin Müşaviri vəzifəsini icra etməsinə icazə verilmişdir.

Gəncə Qubernatoru Xudadat bəy Rəfibəyovun Daxili İşlər Nazirinin adına yazdığı 7 dekabr 1919-cu il 17969 saylı məktubunda: «Yuxarıda adları çəkilən şəxslərin faydalı və məsuliyyətli işlərini nəzərə alaraq …Mikayıl bəy İsrafilbəyovun Müşavir vəzifəsinə təsdiq olunmasını xahiş edirəm».

31 dekabr 1919-cu il 193 saylı əmrə əsasən, Mikayıl bəy İsrafilbəyov 11 iyun 1919-cu ildən Gəncə Quberniya İdarəsinin Müşaviri vəzifəsinə təyin edilir[44].

«Yelizavetpol qanlı günləri cəmiyyət məhkəməsi qarşısında» (Tiflis, 1906) kitabının müəllifi İ.Q.Alibeqov (milliyyətcə ermənidir – *Ə.M.*) faktları saxtalaşdırmaqla, əlində heç bir əsas olmadan ermənilərdən başqa hamını günahlandıraraq 1905-ci il noyabr hadisələrini belə təsvir edir: «Noyabrın 18-də mən Tiflisdən Yelizavetpola gəldim və səhər saat 9-da artıq şəhərin ermənilər olan hissəsində idim». Müəllif «bütün gördüklərini» təsvir etdikdən sonra sübut etməyə çalışır ki, bu hadisələrdən sonra şəhərdə və qəzada vəzifə tutan ermənilər aşağı vəzifələrə keçirilmiş, əyalətlərə göndərilmiş, tutduqları vəzifələrdən azad edilmişlər, müsəlmanların isə, əksinə, vəzifələri yüksəldilmişdir: «Mikayıl bəy İsrafilbəyov (müsəlman) Yelizavetpol şəhərində pristavdır. Yelizavetpol qırğınından sonra o, 1-ci sahə Yelizavetpol qəza pristavı vəzifəsinə təyin olunmuş, maaşı artırılmışdır»[45].

[44] ARDA. F. 894. S. 2. İş. 36. Vv. 2; 3–3a.; Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası. Bakı, 2004. 1-ci cild. Səh. 393; Адрес-календарь Азербайджанской Республики на 1920 год. Баку, 1920. С. 10.

[45] *Алибегов И.Г.* Елисаветпольские кровавые дни пред судом общества. Тифлис, 1906. С. 2, 51.

Dünya xanım Cəmillinskaya
(ərdə: İsrafilbəyova, bax. № 8/3)
nəvəsi Məlahət Əziz qızı Nəzərova ilə
(№ 23/15)

ARDA-də bir maraqlı sənəd tapmışam. Onun mətnini tam göstərirəm: «Telefonoqram. Əlahəzrət, Gəncə Qəza Rəisi İsrafilbəyov cənablarına. Dünən İvanovo cəmiyyətinin starşinasından raport almışam, buna Karvansaral sahə rəisinin göstərişi əlavə edilmişdir ki, bununla həmin rəis Novo-İvanovka və Novo-Saratovka kəndlilərinə təklif edir ki, türk hakimiyyətinə tabe olmasınlar və onlara vergi və ərzaq verməsinlər, çünki bu kəndlər Ararat Respublikasına tabedir. Yuxarıda deyilənləri Sizin diqqətinizə çatdırıram. Poçtla təfərrüatlı. 28 sentyabr 1918-ci il. Səhər saat 7. 5-ci sahənin pristavı Hacı-Əlibəyov. Çardağlı kəndi. Qəbul etmişdir A.Məmmədov»[46].

Yeni tapılmış tarixi sənədlər Sovet dövründə uzun illər boyu «xalq qəhrəmanı» sayılan və «Qatır Məmməd» (Məmmədov Məmməd Əli oğlu, 1887 – 18.09.1919) adlandırılan adamla bağlı məsələlərə də aydınlıq gətirir. O, 20 yaşında adam öldürmək üstündə «qaçaq» olmuşdur[47]. Vaxtilə Gəncəbasarda abidəsi ucaldılmış bu qaçaq rus və erməni bolşevikləri tərəfindən müstəqil milli hökumətlə mübarizə aparmaq üçün maliyyələşdirilir və silahla təmin edilirdi. Bunu Gəncə Qəza Rəisi Məlik-Abbasovun Xudadat bəy Rəfibəyova ünvanlandırdığı raportu sübut edir: «Qatır Məmmədin bandit dəstəsi erməni bolşevikləri ilə birlikdə Boyəhmədlidə əlbir hərəkət edir. Xahiş edirəm, Bulatxanova yaylaqlara kifayət qədər strajnik gətirmək təklif edilsin və elə bu gün ermənilərlə sərhəd rayonlarda Qatır Məmmədin quldur dəstəsi ilə mübarizəyə təlimat almaq üçün pristav Səfikürdski mənim yanıma Boyəhmədliyə gəlsin…»[48]. Uzun müddət Yelizavetpol quberniyasını qorxu altında saxlayan bu quldur dəstəsi ordu (komandir Mahmud bəy Paşayev)

[46] ARDA. F. 949. S. 1. İş. 8. V. 4.
[47] Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. Cild 3. Bakı, 1979. Səh. 88.
[48] *Əlyarlı İ.M., Behbudov T.R.* Müstəqil Azərbaycan polisinin yaranması və fəaliyyəti. (1918–1920-ci illər). Bakı, 1998. Səh. 118–119.

Məcid bəy İsrafilbəyov (№ 10/6), Zərintac xanım İsrafilbəyova (№ 15/8),
Dünya xanım Cəmillinskaya (см. № 8/3), Böyük bəy İsrafilbəyov (№ 11/6),
Bilinməyən qadın, Nüşafərin xanım İsrafilbəyova (№9/4),
Həmid bəy İsrafilbəyov (№ 12/6), dayə. Foto. Hacıkənd, ?

və polisin birgə qüvvəsi ilə ləğv edilmişdir. Ailənin xatirələrinə görə həmin dövrdə Qubernator Müşaviri işləyən Mikayıl bəy İsrafilbəyov də həmçinin bu aksiyada iştirak etmişdir.

25 may 1920-ci ildə Gəncədə 1-ci Azərbaycan diviziyasının üsyanı başlanmışdır. Üsyanın planı diviziya komandiri artilleriya generalı Cavad bəy Şıxlinski və digər ordu zabitləri tərəfindən hazırlanmışdı. Üsyan edənlərin sayı 12 mindən çox idi, yığma (xalq) qoşun döyüşçüləri də onlara qoşulmuşdu. Ancaq XI Qırmızı Ordu, Azərbaycan bolşevikləri və erməni dəstələrinin birləşdirilmiş qüvvələri iyunun 1-də üsyanı yatırmağa nail oldular. Hər iki tərəf böyük itki vermişdi»[49].

Bu hadisələrdən sonra ailənin Mikayıl bəy haqqında heç bir məlumatı yoxdur. Güman ki, o, 1920-ci ildə Gəncədə bolşeviklərə qarşı may üsyanında iştirakına görə qardaşı İsrafil bəylə birlikdə güllələnmişdir.

Mikayıl bəy Məmməd bəy Cəmillinskinin nəvəsi – Dünyaxanım Qambay bəy qızı Cəmillinski (1878 – 1958)[50] ilə evlənmişdi. Şuşa qəzası Cavanşir sahəsi bəylərinin tabeliyində olan xüsusi sahibkarlara məxsus kəndli və sürgün edilmişlərin 1848-ci il üçün Kameral təsvir materiallarında onun adı Cəmilli elatının ağası kimi çəkilir; burada həmin elatın ağa

[49] Газета «Зеркало». 21 мая 2011 г. № 90. С. 2; Gəncə üsyanı // «Azərbaycan» qəzeti. 07.12.1990. № 48 (60). Səh. 5.

[50] Bu tarix qəbir daşı üzərində göstərilmişdir.

(yəni Məmməd bəyin – *Ə.M.*) torpağında əkinçiliklə məşğul olan bac ödəyən əhalisinin siyahısı verilmişdir[51].

Dünya xanım valideynlərini çox erkən itirmiş, yetim qalmış və buna görə də dayısı Cəmil bəy Məmməd bəy oğlu Cəmillinskinin evində tərbiyə almışdır; o isə məşhur şairə Natəvan xanımın (1832 – 1897) – Xurşid Banu Bəyimin (sonuncu Qarabağ xanının qızı) qızı Həcər Bikə xanımla (1869 – ?) evlənmişdir.

Dünya xanımla nikahdan Mikayıl bəy İsrafilbəyovun 2 qızı doğulmuşdur.

9/4. Nüşafərin xanım Süleyman bəy qızı İsrafilbəyova (1879 – 1949)[52].

Məlumdur ki, Nüşafərin xanım öz əmisi oğlu İsrafil bəy İsrafilbəyova ərə getmişdir (bax № 6/3), bu nikahdan 3 oğlu və 1 qızı olmuşdur.

Məcid bəy İsrafilbəyov (№ 10/6) yoldaşı və oğlu ilə.
Foto. Türkiyə, ?

V nəsil

10/6. Məcid bəy İsrafil-bəy oğlu Gürlər (İsrafilbəyov) (1901 – ?).

1911–1918-ci illərdə Yelizavetpol kişi gimnaziyasında təhsil almışdır[53]. Ailənin məlumatlarına görə bolşeviklər tərəfindən 1920-ci ildə Gəncə şəhərində may üsyanı yatırıldıqdan sonra Məcid bəy İsrafilbəyov Türkiyəyə mühacirət etmişdir. Türkiyədə Gürlər soyadını qəbul etmişdir. Türk ordusunda polkovnik olmuşdur.

Firəngiz xanımla (Xədicə) (1907 – 1972) evlənmiş, bu nikahdan 2 oğlu və bir qızı olmuşdur.

[51] ARDTA. F. 37. S. 1. İş. 24. V. 559a.
[52] Bu tarix qəbir daşı üzərində göstərilmişdir.
[53] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 2710д. V. 117.

11/6. Böyükbəy İsrafil bəy oğlu İsrafilbəyov (1903 – 1920).

1912–1920-ci illərdə Yelizavetpol kişi gimnaziyasında təhsil almışdır[54]. Ailənin məlumatlarına görə 1920-ci ildə onun gözləri qarşısında atası İsrafil bəy və əmisi Mikayıl bəy güllələnərkən keçinmişdir.

12/6. Həmid bəy İsrafil bəy oğlu İsrafilbəyov (1906, Gəncə –1963, Bakı).

Azərbaycan Sənaye İnstitutunu bitirmişdir. Böyük Vətən Müharibəsi iştirakçısıdır. Oktyabr İnqilabı adına Bakı Neft Texnikumunda tədris işləri üzrə direktor müavini vəzifəsində işləmişdir. Riyaziyyat fənnini tədris etmişdir.

Dilrüba xanım Lütfəli bəy qızı Zülqədərova ilə evlənmişdir (1911, Gəncə – 1998, Bakı). Övladları olmamışdır.

Həmid bəy İsrafilbəyov (№ 12/6) yoldaşı Dilrüba xanım Zülqədərova ilə

13/6. Rövşəntac xanım İsrafil bəy qızı İsrafilbəyova (1913, Gəncə – 1992, Bakı).

Fərrux Məhəmməd oğlu Hüseynovla (1906 – 1982) ailə qurmuşdur. Bu nikahdan bir qızı olmuşdur.

Rövşəntac xanım 1991-ci ilin iyun ayında İzmir şəhərində (Türkiyə) qardaşı uşaqları (qardaşı Məcid bəy 1920-ci ildən Türkiyədə yaşamışdır) – Fərrux bəy, Turxan bəy və Gülər xanımla görüşmüşdür[55].

14/7. Dilbər xanım Həsən bəy qızı (? – ?).

Böyük ağa Qaziyevlə ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 2 oğlu olmuşdur.

15/8. Zərrintac xanım Mikayıll bəy qızı İsrafilbəyova (1904 – 1991).

---

[54] ARDTA. F. 319. S. 4. İş. 2818. V. 243.
[55] «Zaman» qəzeti. 07.06.1991.

Bilinməyən qadın, Dilrüba xanım Zülqədərova (bax. № 12/6), Rövşəntac xanım İsrafilbəyova (№ 13/6), Dilbər xanım Həsən bəy qızı (№ 14/7)

«Nəslinin tanınmış oğlu, zəngin Mikayıl bəy İsrafilbəyovun... yeganə qızı. İndiyə kimi ailə arxivində köhnə bir şəkil qorunub saxlanmaqdadır – burada gənc Zərrintac xanım, Yelenendorfdan (Xanlar) olan alman dayəsi ilə birlikdə təsvir edilmişdir, o da İsrafilbəyovların evində yaşamışdır. Zərrintac xanım kifayət qədər savadlı olmuşdur, alman və rus dillərini mükəmməl bilmişdir – rus klassikasından ibarət kitabxanası olmuşdur»[56].

1923-cü ildə Əziz Nəzər oğlu Nəzərova (1898 – 1942) – inqilabçı bolşevikə ərə getmişdir. Ehtimal ki, elə bu nikah sayəsində özü və anası inqilabdan sonrakı illərdə bütün bəy ailələri nümayəndələrinin məruz qaldıqları həbslərdən, sürgün, təqib və digər acınacaqlı hallardan yaxa qurtara bilmişlər. 1942-ci ildə əri həbs edilib güllələndikdən sonra Zərrintac xanım uşaqları ilə birlikdə Bakıdan Gəncəyə köçür, çünki heç kimdən kömək və dəstək ümidi yox idi. Müharibə illərində çətinliklə də olsa, «Sadıllı» üzümçülük sovxozunda tərbiyəçi işləməyə nail olur[57]. Zərrintac xanım öz uşaqlarını savadlı görmək istəyirdi və bütün çətinliklərə bax-

[56] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 25.
[57] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 41.

mayaraq, «xalq düşməni»nin arvadı ola-ola, kiçik olsa da, bir qəhrəmanlıq göstərərək qarşısına qoyduğu məqsədinə nail ola bilir – dörd uşağını böyüdür və onlara savad verə bilir.

Əziz Nəzərovun tərcümeyi-halından: «Mən, İrəvan quberniyasının Hacı-Əyləz kəndlisinin oğluyam, 1898-ci ildə anadan olmuşam. 1916-cı ilə kimi İrəvan şəhərində 2 sinifli şəhər məktəbini bitirmişəm, 1916-cı ildə məktəbi bitirdikdən sonra çörəkçi yanına şagird düzəlmişəm, bir qədər sonra usta olmuşam, yəni «şətir» olmuşam və usta kimi işləməyə başlamışam»[58].

1926–1930-cu illərdə Əziz Nəzərov Bakı Soveti və onun rayonlarının (sonralar bu vəzifə şəhər milisi adlandırılmışdır – *Ə.M.*)[59] inzibati şöbəsinin rəisi omuşdur. 1929-cu ilin sentyabrında quldur Aslanovu yaxalayarkən ağır yaralanmışdır[60]. 1930-cu ildən Bakı şəhərinin prokuroru olmuşdur[61].

Ölkənin iri miqyaslı rəhbərlərə, istehsalat komandirlərinə ehtiyacı var idi. Onların hazırlanması ilə məşhur sosialist təsərrüfatı mənbəsi – Moskvada Sənaye Akademiyası məşğul olurdu. İttifaqın hər yerindən buraya sosialist istehsalatında özünü yaxşı göstərmiş gənc mütəxəssislər axışıb gəlirdi[62]...O, təhsilini uğurla başa vurub kimyaçı mühəndis diplomunu müdafiə etdikdən sonra Stalinoqorsk (1934-cü ilə kimi Bobriki şəhəri, 1961-ci ildən isə Novomoskovsk şəhəri[63]) şəhərinə, neft-kimya kombinatına təyinat almışdır. Böyük Vətən Müharibəsi başlayana qədər burada işləmiş, kombinatın baş mühəndisi vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir.

«Nənəmin təkidi ilə (nənəm tez-tez xəstələnirdi) Bakıya qayıtmalı olur. Bu, 1941-ci ilin may ayında, müharibədən bir az əvvəl baş vermişdir. Bakıda isə, tezliklə məlum olur ki, o heç kəsə lazım deyil. Hər şey olduqca asan izah edilirdi: yuxarılarda Nəzərovun Akademiyanı bitirdikdən sonra işləmək üçün Rusiyada saxlanmasını şübhəli hesab edirdilər. Nəyə görə? Hamıya şübhə ilə yanaşılan bir vaxtda kifayət qədər böhtan tapmaq olardı. Bir sözlə, Bakıda təcrübəli kimyaçı mühəndis üçün iş tapılmır, onu Mərkəzi kəndli evinə müdir göndərirlər (?!). «Ə.N.Nəzərovu 27 iyul 1942-ci ildə həbs etmiş, 18 oktyabrda isə ona ittiham elan etmişlər». 29 noyabr 1942-ci ildə daxili həbsxanada qəflətən vəfat etmişdir… Ə.Nəzərovun oğlu M.Nəzərov «Aparat və insanlar" kitabında həmin

---

[58] Ə.N.Nəzərovun tərcümeyi-halı. M.Ə.Nəzərovun şəxsi arxivindən.

[59] *Əliyarlı İ.M., Behbudov T.R.* Azərbaycan daxili işlər orqanlarının tarixi. Ensiklopedik soraq kitabı. Xronoloji toplu: 1840–2003-cü illər. Bakı, 2003. Səh. 54.

[60] Газета «Бакинский рабочий». 24.09.1929. № 224. С. 4; Газета «Вышка». 24.09.1929. № 223. С. 1.

[61] Partiya arxivindən arayış. 13 iyun 1968-ci il, № 535.

[62] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 30.

[63] СЭС. Москва, 1989. С. 908.

günləri belə xatırlayır: «Tanışlar pıçıldaşırdılar ki, bunlar yalandır, Əziz Nəzərovu güllələmişlər. Bacısının əri, Qırmızı Ordunun keçmiş zabiti Əli Mustafayevin həbsdə olduğu Kolımadan simsiz həbsxana teleqrafı ilə (bundan dəqiq heç nə olmurdu) məhz güllələnməni təsdiq edən xəbər çatmışdı. Ancaq bu şayiələrə inanmaq olmur. Atamın həbsxana şəkillərinə baxmaq kifayət idi – üzündən və profildən güclü, iradəli sifəti olan bir kişi daxil olmuşdur, hökmdən sonra isə sönük baxışlı bir qoca idi. Axı başqa cür ola da bilməzdi: dünən səninlə duz-çörək kəsən iş yoldaşların bu gün gözlərini də qırpmadan şahidlik edirdilər: «Nəzərov Əziz Nəzəroviç mütəmadi olaraq Azərb.SSR K(b)P MK-nin tədbirlərindən narazılıq edir, onun rəhbərlərinə böhtanlar atır, antisovet söhbətlər aparır və təslimçilik əhvali-ruhiyyəsi göstərirdi». Axı bu yazıqlar bundan başqa, nə cür ifadə verə bilərdilər, axı onları da çoxdan həbs etmiş və Azərb.SSR NKVD daxili həbsxanasında saxlayırdılar»[64].

8 may 1956-cı ildə Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Prezidiumunun Qətnaməsi ilə «Azərb.SSR NKVD Hərbi Tribunal Qoşunlarının Əziz Nəzər oğlu Nəzərov barədə 18 oktyabr 1942-ci il tarixli hökmü ləğv edilsin və …ona qarşı sürülmüş ittihamlar sübut edilmədiyinə görə işə xitam verilsin»[65].

Bakıda və Gəncədə küçələrə Əziz Nəzərovun adı verilmişdir.

Zərrintac xanım İsrafilbəyovanın Əziz Nəzərovla nikahından 3 qızı və 1 oğlu olmuşdur.

16/8. Qəmərtac xanım Mikayıl bəy qızı İsrafilbəyova (? – ?).

Uşaq ikən vəfat etmişdir.

VI nəsil

17/10. Fərrux bəy Məcid bəy oğlu Gürlər (1928 – ?).

İzmir şəhərində (Türkiyədə) yaşamışdır. Həyat yoldaşı Gülər Gürlər. 2 oğlu var, ABŞ-da yaşayırlar.

18/10. Turxan-Qaya-bəy Məcid bəy oğlu Gürlər (1930 – 2000).

İzmir şəhərində (Türkiyədə) yaşamışdır. İzmir universitetini bitirmişdir; mühasib olmuşdur. Həyat yoldaşı Sezen Ənvər qızı Gürlər (1936-cı ildə anadan olmuşdur), tikiş istehsalatı mütəxəssisidir. 1 qızı, 2 oğlu var.

19/10. Gülər xanım Məcid bəy qızı Gürlər (1932 – ?).

Ərdədir. İzmir şəhərində (Türkiyədə) yaşayırlar.

---

[64] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 36–39.

[65] Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Prezidiumunun Qətnaməsi. M.Ə.Nəzərovun şəxsi arxivindən.

20/13. Elmira Fərrux qızı Hüseynova (1935 – 2009).

1956-cı ildə kitabxanaçılıq texnikumunu bitirmişdir. Zahid Məmmədağa oğlu Məmmədovla (1935 – 1997) ailə qurmuşdur. Z.M.Məmmədov uzun illər məktəb direktoru, Lenin rayonu Xalq Təhsil Şöbəsinin müdiri olmuşdur[66]. Onunla nikahdan 3 oğlu və 1 qızı var.

21/14. Həsən Böyükağa oğlu Qazıyev (? – ?).

22/14. Rəşid Böyükağa oğlu Qazıyev (? – ?).

23/15. Məlahət Əziz qızı Nəzərova (1927, Bakı – 2007, Bakı).

Adil Mirzə oğlu Qazi-zadə (1911, Gəncə – 1975, Bakı) ilə ailə qurmuşdur. Azərbaycan Sənaye İnstitutunu bitirmişdir. Bakı Dənizçilik Məktəbində riyaziyyat müəllimi işləmişdir. Böyük Vətən Müharibəsi iştirakçısı, baş leytenant, hava hücumuna qarşı 310-cu əlahiddə zenit artilleriya divizionunun ştab rəisinin müavini olmuşdur. «Qırmızı Ulduz» ordeni ilə (1 may 1945-ci il, 05/N saylı əmr, Vyana), «Şanlı əməyə görə. V.İ.Leninin anadan olmasının 100 illik yubileyi münasibətilə» yubiley medalı ilə (1970) təltif edilmişdir[67]. Bu nikahdan 3 qızı var.

24/15. Tamilla Əziz qızı Nəzərova (1931-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

1959-cu ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji rus dili və ədəbiyyatı İnstitutunu bitirmişdir. Azərbaycan Respublikası Əsilzadələr Məclisinin üzvüdür (18.04.2011-ci il, 691 saylı şəhadətnamə).

Fərməz Əli oğlu Mustafayevlə (1932, Stepanakert – 2000, Bakı) ailə qurmuşdur. F.Ə.Mustafayev 50 ildən artıq bir müddətdə Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi sistemində işləmiş, yunqalıqdan başlayaraq «Xəzər Dəniz Layihələşdirmə» ETİ-nin direktoru (1980–1999) vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir[68]. 1963-cü ildə Lenin ordeni ilə (№ 335588), «Şanlı əməyə görə. V.İ.Leninin anadan olmasının 100 illik yubileyi münasibəti ilə» yubiley medalı ilə (1970) təltif edilmişdir. Azərbaycan SSR əməkdar nəqliyyat işçisidir (1982) – vəsiqə № 433[69].

Tamilla Nəzərovanın Fərməz Əli oğlu Mustafayevlə nikahdan 1 oğlu və 2 qızı var.

---

[66] D.Z.Abbasovanın verdiyi məlumatlar.

[67] D.A.Qazi-zadənin verdiyi məlumatlar.

[68] *Nuriyev E.S.*, *Allahverdiyev Z.M.* Azərbaycanın inkişafında tikinti kompleksinin rolu. Bakı, 2011. Səh. 266.

[69] T.Ə.Nəzərovanın verdiyi məlumatlar.

25/15. Mikayıl Əziz oğlu Nəzərov (1933, Bakı – 2009, Bakı).

M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunu və Sov.İKP MK yanında Ali Partiya məktəbini bitirmişdir. Azərbaycan KP Lenin RK-də təlimatçı, şöbə müdiri vəzifələrində işləmişdir. 1966-cı ildə Azərbaycan KP Lenin RK-nin Katibi seçilmişdiir. 1968-ci ildən partiya işinin təşkili şöbəsində inspektor, MK -nin ikinci Katibinin köməkçisi, 1971-ci ildən isə ticarət, plan və maliyyə təşkilatlarının şöbə müdiri olmuşdur. 1982-ci ildən Azərbaycan KP MK-nin ticarət və məişət xidməti şöbəsinin müdiri, 1986-cı ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin işlər müdiri olmuşdur. 1990-cı ildən Azərbaycan Respublikası Prezidenti aparatının rəhbəri, 1991-ci ildən isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin işlər müdiri olmuşdur. VIII–XII çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. Qırmızı Əmək Bayrağı və Xalqlar Dostluğu Ordenləri ilə təltif edilmişdir[70].

Qalina Vasilyevna Konşina (1938) ilə evlənmişdir. VNİPİQAZ-da laboratoriya müdirinin müavini işləmişdir. Onların bir qızı var.

26/15. Eleonora Əziz qızı Nəzərova (1939, Bakı – 2009, Bakı).

M.Əzizbəyov adına Azneftkimya institutunu bitirmişdir.M.Kalinin adına zavodda mühəndis işləmişdir.

Adil Mehdi oğlu Əliyevlə (1937 – 1989) ailə qurmuşdur. A.M.Əliyev 1974-cü ildə Azərbaycan Politexnik institutunu «Soyuducu və kompressor maşın və qurğuları» ixtisası üzrə bitirmişdir. Bakı Məişət Kondisionerləri zavodunun tikintisi və istifadəyə verilməsində fəal iştirakına görə Azərbaycan SSR Ali Soveti Prezidiumunun fəxri fərman ilə təltif edilmişdir (28 aprel, 1976). Azərbaycan Respublikasının fəxri inşaatçısıdır (3 dekabr 1982)[71].

Onların 2 oğlu var.

VII nəsil

27/18. Yasəmən xanım Turxan-bəy qızı Gürlər (1960-cı ildə anadan olmuşdur).

İzmir universitetini bitirmişdir. Tibb bacısı işləyir. Abdulla Əli Osman Küçüklə (18.02.1960-cı ildə anadan olmuşdur) ailə qurmuşdur, o, iş adamıdır. İzmir şəhərində yaşayırlar.

28/18. Məcid bəy Turxanbəy oğlu Gürlər (1963-cü ildə anadan olmuşdur).

İzmir universitetini bitirmişdir, iş adamıdır.

---

[70] Газета «Бакинский рабочий». 14.09.1990 г. № 211 (21936);. Газета «Вышка». 14.09.1990 г. № 212 (18190); *İsayev Əhməd*. Gəncə və Gəncəlilər. Bakı, 1991. Səh. 219.

[71] L.M.Nəzərovanın verdiyi məlumatlar.

29/18. Ənvər bəy Turxanbəy oğlu Gürlər (1969-cu ildə anadan olmuşdur).

İzmir universitetini bitirmişdir, iş adamıdır. Mina Gürlərlə evlənmişdir.

30/20. Elçin Zahid oğlu Məmmədov (1956-cı ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur).

1977-ci ildə plan-iqtisadiyyat texnikumunu bitirmişdir. Ticarət meneceri işləyir. Məlahət Süleyman qızı Əliyeva (1955-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur) – Bakı şəhərinin 252 saylı məktəbində nəğmə müəllimi işləyir. Bu nikahdan E.Z.Məmmədovun qızı və oğlu var.

31/20. Nazim Zahid oğlu Məmmədov (1959-cu ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur).

1984-cü ildə Oktyabr İnqilabı adına neft texnikumunu bitirmişdir. Avtoservisdə işləyir. Nailə Tərlan qızı Zülfüqarova (1962-ci ildə Xaçmaz şəhərində anadan olmuşdur) ilə ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 2 qızı var.

32/20. Dilarə Zahid qızı Məmmədova (1964-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur).

1987-ci ildə M.F.Axundov adına APİ-ni bitirmişdir. Bakı şəhərinin 12 saylı orta məktəbində rus dili müəllimi işləyir.

İlham Hüseyn oğlu Abbasovla (1964-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur) ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 2 oğlu var.

33/20. Elşad Zahid oğlu Məmmədov (1968-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur). 1986-cı ildə maşınqayırma texnikumunu bitirmişdir. Daxili işlər orqanlarında işləyir. Gülnarə Səlim qızı Abdullayeva ilə evlənmişdir.

34/22. Esmiralda Rəşid qızı Qaziyeva (?).

35/23. Firəngiz Adil qızı Qazi-zadə (1950-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur).

V.İ.Lenin adına APİ-ni bitirmişdir. VNİPİQAZ-da laboratoriya rəhbərinin müavini işləmişdir. İki dəfə Bakı şəhər Xalq Deputatları Sovetinə Şaumyan (Xətai) rayonundan deputat seçilmişdir.

Ələsgər Balaağa oğlu Rzaquliyevlə (1950 – 2004) ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 1 oğlu var.

36/23. Dinara Adil qızı Qazi-zadə (1951-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur).

1974-ci ildə M.F.Axundov adına APİ-ni bitirmişdir.Bakı Dövlət Universitetində baş müəllim işləyir. Ailəli deyil.

37/23. Elnara Adil qızı Qazi-zadə (1953-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur).

1978-ci ildə S.M.Kirov adına ADU-nun tarix fakültəsini bitirmişdir. Qərb universitetinin politologiya və beynəlxalq münasibətlər kafedrasının müdiridir.

Şöhrət Fərhad oğlu Mustafayevlə (1954-cü ildə anadan olmuşdur) ailə qurmuşdur. Ş.Mustafayev N.Nərimanov adına ATİ-nu bitirmişdir, Azərbaycan Respublika DİN sistemində həkim işəyir. Bu nikahdan onların 2 oğlu var.

38/24. Əziz Fərməz oğlu Mustafayev (1957-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur). 1979-cu ildə S.M.Kirov adına ADU-nun tarix fakültəsini bitirmişdir. 1990-cı ildə Bakı Ali Partiya Məktəbini bitirmişdir. Halhazırda dəniz nəqliyyatı ETİ-də direktor müavini işləyir. Bu məqalənin müəllifidir.

Cənnət Arif qızı Vahabova (1957-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur) ilə ailə qurmuşdur. C.Vahabova Bakı şəhərinin 258 saylı məktəbində tarix müəllimi işləyir. Bu nikahdan onların 2 oğlu var.

39/24. Gülnarə Fərməz qızı Mustafayeva (1959 – 1972).

40/24. Mehriban Fərməz qızı Mustafayeva (1964-cü ildə Bakıda anadan olmuşdur).

1986-cı ildə S.M.Kirov adına ADU-nun tarix fakültəsini bitirmişdir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tarix muzeyində elmi işçidir.

Fəxrəddin Nəsrəddin oğlu Əliyevlə (1961-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur) ailə qurmuşdu. F.Əliyev sahibkardır.

Bu nikahdan bir oğlu var.

41/25. Lalə Mikayıl qızı Nəzərova (1969-cu ildə Bakıda anadan olmuşdur).

N.Nərimanov adına ATİ-nu bitirmişdir. Mehman Həşəm oğlu Məmmədovla(1968-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur) ailə qurmuşdur. M.Məmmədov sahibkardır.

Bu nikahdan onların bir oğlu var.

42/26. İlham Adil oğlu Əliyev (1971-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

1992-ci ildə Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri institutunun PQS fakültəsini bitirmişdir. 2002-ci ildən Almaniyanın Ştutqart şəhərində yaşayır. Viktoriya Novruzova (1979-cu ildə anadan olmuşdur) ilə ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 1 qızı var.

43/26. Seyran Adil oğlu Əliyev (1977-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

1998-ci ildə Azərbaycan Texniki Universitetin nəqliyyat fakültəsini bitirmişdir. 2009-cu ildən Almaniyanın Haylbronn şəhərində yaşayır. Janna Omarova ilə (1976-cı ildə anadan olmuşdur) ilə ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 1 oğlu var.

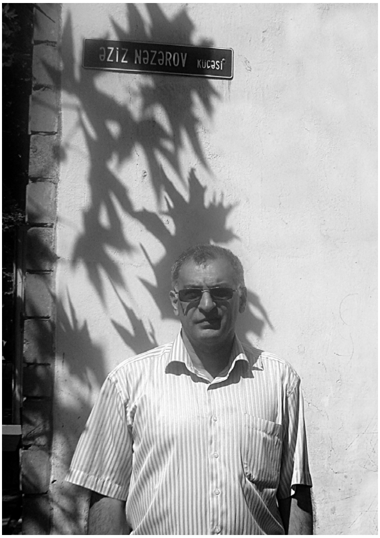

Əziz Mustafayev (№ 38/24) babası Əziz Nəzərovun adını daşıyan küçədə. Foto. Gəncə, 2010.

VIII nəsil

44/27. İgid Davud Abdulla oğlu (1981-ci ildə anadan olmuşdur).

İzmir universitetini bitirmişdir. Maliyyəçidir.

45/27. Yaman Yalqız Abdulla oğlu (1989-cu ildə anadan olmuşdur).

İzmir universitetinin tələbəsidir, reklam üzrə mütəxəssisdir.

46/28. Funda xanım Məcid bəy qızı (?).

47/28. Kəryə xanım Məcid bəy qızı (2000-ci ildə anadan olmuşdur).

48/29. Tuna Xanım Ənvər bəy qızı (1997-ci ildə anadan olmuşdur).

49/30. Ülviyyə Elçin qızı Məmmədova (1981-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

Azərbaycan Xarici Dillər universitetini bitirmişdir. Faiq Şahbazovla (1968-ci ildə anadan olmuşdur) ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 1 qızı var.

50/30. Məmmədağa Elçin oğlu Məmmədzadə (1985-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2006-cı ildə Azərbaycan Neft Akademiyasının «Avtomatika və İnformatika» fakültəsini bitirmişdir. Ticarət meneceri işləyir.

51/31. Gülsabah Nazim qızı Məmmədova (1985-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur). 2007-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin kimya fakültəsini bitirmişdir. Emil Musa oğlu Süleymanovla (1983-cü ildə Tovuzda anadan olmuşdur) ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 1 oğlu var.

52/31. Nurlanə Nazim qızı Məmmədova (1988-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2010-cu ildə Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat Universitetinin «Biznesin təşkili və idarə olunması» fakültəsini bitirmişdir. Özəl sektorda işləyir. Öz qohumu Pərvin Əziz oğlu Mustafayevlə (№ 58/38) ailə qurmuşdur. Bu nikahdan 1 oğlu var.

53/32. Vüqar İlham oğlu Abbasov (1988-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2008-ci ildə Azərbaycan Dövlət Texniki Universitetin «Avtomatika və İdarəetmə» fakültəsini bitirmişdir. «Balaxanıneft» şirkətində elektrik montyoru işləyir.

54/32. Vüsal İlham oğlu Abbasov (2001-ci ildə anadan olmuşdur).

Bakı şəhərinin 12 saylı orta məktəbinin şagirdidir.

55/35. Fuad Ələsgər oğlu Rzaquliyev (1983-cü ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2006-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. Azərbaycan Respublikası DİN sistemində işləyir.

56/37. Adil Şöhrət oğlu Mustafayev (1980-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2003-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində baş məsləhətçi işləyir.

Lalə Nurəddin qızı Əhmədova (1980-ci ildə Gəncədə anadan olmuşdur) ilə ailə qurmuşdur. ATU-ni bitirmişdir, özəl klinikada həkim işləyir. Bir qızları var.

57/37. Kamil Şöhrət oğlu Mustafayev (1982-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2005-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. Azərbaycan Respublika Ədliyyə Nazirliyində baş məsləhətçi işləyir.

58/38. Pərvin Əziz oğlu Mustafayev (1978-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2000-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. Həmin vaxtdan Azərbaycan Respublikası DİN sistemində işləyir. Polis mayorudur.

Öz qohumu Nurlana Nazim qızı Məmmədova ilə evlənmişdir. Bax: № 52/31. Bu nikahdan 1 oğlu var.

59/38. Pərviz Əziz oğlu Mustafayev (1984-cü ildə Bakıda anadan olmuşdur).

2005-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat Universitetinin «Mühasibat uçotu və audit» fakültəsini bitirmişdir. Bankda işləyir.

Fidan Yaşar qızı Məmmədova (1985-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur) ilə evlənmişdir. F. Məmmədova bankda işləyir.

Bu nikahdan 1 oğlu var.

60/40. Fərid Fəxrəddin oğlu Əliyev (1991-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin «Maliyyə və mühasibat uçotu» fakültəsini bitirmişdir.

61/41. Mikayıl Mehman oğlu Məmmədov (2002-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur).

Bakı şəhərinin 207 saylı orta məktəbinin şagirdidir.

62/42. Sara İlham qızı Əliyeva (2006-cı ildə anadan olmuşdur).

63/43. Adil Seyran oğlu Əliyev (2010-cu ildə anadan olmuşdur).

IX nəsil

64/49. Nərminə Faiq qızı Şahbazova (2010-cu ildə anadan olmuşdur).

65/51. Səid Emil oğlu Süleymanov (2009-cu ildə anadan olmuşdur).

66/56. Nəzrin Adil qızı Mustafayeva (2011-cu ildə anadan olmuşdur).

67/58. Əziz Pərvin oğlu Mustafayev (2011-cu ildə anadan olmuşdur).

68/59. Xalid Pərviz oğlu Mustafayev (2013-cü ildə anadan olmuşdur).

А.Ф.Мустафаев

ИСРАФИЛБЕКОВЫ ИЗ ГЯНДЖИ
Поколенная родословная роспись

Памяти моей бабушки –
Заринтадж-ханым Микаил-бек кызы
Исрафилбековой (Назаровой)
посвящается.

Исрафилбековы (Исрафильбековы) – гянджинский бекский род, тесно сплетенный родственными связями со многими азербайджанскими знатными фамилиями (например, Джамиллинскими, Джеванширами, Зульгадаровами, Сафикурдскими, Калабековами, Кази-заде (Казиевыми) и многими другими). Здесь уместно отметить, что русифицированные фамилии бекских родов Азербайджана вошли в официальный обиход по завершении деятельности бекских комиссий во второй половине XIX в. До этого периода, в основном, упоминались только имя с отчеством.

Данная публикация является первой попыткой по воссозданию генеалогии рода Исрафилбековых и затрагивает его девять поколений, т.е. представителей семейства, проживающих в XIX–XXI вв. – которые уже не первое столетие верой и правдой служат своему народу.

Представители рода Исрафилбековых, принадлежащие к числу бекских семей гор. Гянджи (Елисаветполя), несмотря на все перипетии судьбы, лишившись, как и другие ханские и бекские семьи в сложный советский период средств и владений, настойчивостью, упорством, необыкновенным трудолюбием, не утратив жизненного оптимизма, благодаря безукоризненной репутации и высокому профессионализму, смогли найти свою жизненную нишу, занимали и продолжают занимать достойное своих уважаемых предков положение в общественной, экономической и культурной жизни Азербайджана.

Не удивительно, что имена представителей рода Исрафилбековых на каждом этапе развития Азербайджана за последние столетия вписаны в историю своего народа. Это государственные деятели и политики, военные и полицейские чины, инженеры и работники системы просвещения, среди которых есть награжденные орденами, медалями и высокими званиями.

Автор данной статьи, будучи потомком рода Исрафилбековых, в течение длительного времени собирал сведения о своих предках, родственниках, об истории своего рода, обработал большой материал, преимущественно в виде устной информации, провел многочисленные беседы с оставшимися в живых представителями

семьи, тщательно работал с архивными документами, глубоко проанализировал историографию, обобщил внушительный фактический материал и представляет его на суд читателей. Интерес представляли не только документы, реликвии, но и любые воспоминания о жизни и деятельности старших членов семьи.

В статье приводится родословная роспись, начиная от первого документально установленного представителя рода и, постепенно разворачивая до наших дней, переходит к его нынешним потомкам.

Еще одной примечательной особенностью статьи является то, что автор не ограничивается представлением только мужской линии рода, но дает также и информацию о женских представителях. В результате, в статье рассказывается обо всем потомстве родоначальника, как по мужским, так и по женским линиям.

Надеемся, что наши изыскания будут продолжены и дополнены, будут устранены несоответствия, ошибки и пробелы, от которых не застрахован ни один исследователь. В заключении, хочу выразить свою благодарность всем, кто нам помогал советами, фотографиями и другими материалами при работе над данной статьей.

Итак, задумав статью о своем роде, автор имел очень скудные сведения о предках и, тем более, не владел никакими документами.

Из рассказов бабушки Заринтадж-ханым Исрафилбековой (Назаровой), которая в Советское время очень боялась говорить о своем бекском происхождении (уничтожила все документы и фото), мы – её внуки – знали, что её отец Микаил-бек Усейн (Гусейн) -бек[1] оглу Исрафилбеков был «уважаемым человеком в городе Елисаветполь (Гянджа)». А кто был отцом Усейн (Гусейн) -бека, кто был основателем рода – о нём у автора вообще не было никаких сведений. После смерти бабушки автор начал по крупицам собирать информацию у своих родственников. У них же удалось найти фотографию отца Заринтадж-ханым и узнать кое-что о бекских корнях ее рода.

По семейным преданиям основателем рода считается Исрафил-бек – глава войска (сардар) гянджинского хана Джавад-хана[2]. (Гянджинское ханство, феодальное государство XVIII – нач. XIX вв. в Азербайджане, в долине р. Кура. Центр – гор. Гянджа. С 1804 г. – в составе Российской империи)[3].

Следующим этапом моих изысканий была кропотливая работа в Государственном Историческом Архиве Азербайджанской Республики (далее: ГИААР), где хранятся материалы камеральных описа-

---

[1] Подробнее о толковании титулов бек, бег, бей см.: *Ашурли Р.С.* Беки // Известия АИРО. Вып. 3. Баку, 2001. С.150–153.

[2] АКАК. Т. I. Тифлис, 1866. С. 596–597. Док. № 794; *Бабаев Эльгюн*. Из истории Гянджинского ханства. Баку, 2003. С. 85, 136.

[3] СЭС. Москва, 1989. С. 357.

ний[4], Государственном Архиве Азербайджанской Республики (ГААР), Национальной библиотеке Азербайджана им. М.Ф.Ахундова, Государственном Архиве Российской Федерации (ГАРФ), в Российской Государственной Библиотеке, изучение книг, статей и других исторических источников, которые позволили построить достаточно достоверное генеалогическое древо.

После упорных поисков – мне несказанно повезло – в двух документах я нашел упоминание о своем прапрапрадеде – Ага-беке Исрафилбекове, чьё имя удалось установить по отчеству его сына Усейн (Гусейн)-бека:

«Из Архива Елисаветпольского Казначейства. Список землевладельцев. 1 полицейский участок Елисаветпольского уезда. За № 669 им. Гюламатинъ. Гусейн-бек Ага-бек оглу Исрафилбеков, житель города Елисаветполя. Общее количество десятин – 115. Сумма налога – 642 р. 60 к.»[5].

Также с помощью этих документов мне удалось установить, что Ага-бек приходился сыном родоначальнику нашей фамилии – гянджинкому сардару Исрафил-беку, имя которого и легло в основу фамилии Исрафилбековых:

согласно письму Елисаветпольского уездного начальника за № 3890 от 3 сентября 1893 года на имя директора Елисаветпольской классической гимназии следует, что «Микаил-бек Исрафилбеков есть сын Коллежского Советника Усейн-бека Агабекова сына Исрафилбекова вероисповедания магометанского, происходит из бекского звания»[6].

Хотя эти данные и являются весьма скудными по содержанию, они позволили автору проследить родословную нашей семьи вплоть до начала XIX века. К сожалению, до этого периода семья не имеет какой-либо достоверной информации о развитии и становлении своего рода – хотя работа над этим ведется постоянно, как с архивными, так и с другими источниками.

Безусловно, нижеприведенный список не является истиной в последней инстанции и законченной генеалогической таблицей всего бекского рода Исрафилбековых. Исследования архивных материалов будут нами продолжены и в дальнейшем. По мере накопления материалов планируется, возможно, с большей полнотой иссле-

[4] Автор выражает благодарность начальнику Азербайджанского Национального Архивного Управления господину Атахану Пашаеву за искреннюю помощь и содействие в поиске необходимых материалов. Подробнее о камеральных описаниях в Азербайджане см.: *Исмаилов Э.Э.* Камеральные описания городов и сел Азербайджана – как генеалогический источник. Известия АИРО. Вып. 5. Баку, 2004. С. 61–70.

[5] ГИААР. Ф. 418. Оп. 1. Д. 38 (Елисаветпольское уездное Казначейство).

[6] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1848 (Елисаветпольская мужская гимназия).

довать биографии всех представителей родов Исрафилбековых – Джамиллинских и эти новые данные найдут свое отражение в генеалогической таблице.

Поколенная родословная роспись

Ниже приводятся краткие биографические сведения о представителях азербайджанского бекского рода города Елисаветполя (Гянджа) – Исрафилбековых и их потомках.

I поколение

1. Исрафил-бек (? – ?).

Упоминается в документах 1802–1804 г.-г. как сардар гянджинского хана[7].

На ком он был женат и сколько детей у него было нам неизвестно.

II поколение

2/1. Ага-бек Исрафил-бек оглу (? – ?).

Об Ага-беке у нас нет другой информации, кроме как приведенной выше.

На ком он был женат и сколько точно детей у него было нам неизвестно; мы знаем о 2-х его сыновьях.

III поколение

3/2. Усейн (Гусейн)-бек Ага-бек оглу Исрафилбеков (род. ок. 1838 или ок. 1841 – 22.12.1907).

По материалам Камерального описания гор. Елисаветполя за 1860 год в списке меликам, агаларам, бекам, чиновникам и магометанскому духовенству показано: «Улица Имамлы. Канцелярский служитель 2-го разряда Усейн-бек Исрафилбеков – 22. Брат его, Сулейман-бек – 6. Число душ женского пола в семействе – 5. Вероисповедание магометанское»[8].

Здесь уместно отметить, что имена женщин, за редким исключением, в камеральных описаниях не отмечались, а лишь сообщалось их общее количество в дыме. Так как описание составлено в 1860 году, и Усейн-беку показано 22 года, то можно предположить, что он родился около 1838 года.

Несмотря на ряд неточностей, материалы Камеральных описаний имели огромное значение, а сейчас и значительную историческую ценность. Именно содержащиеся в них сведения служили важ-

---

[7] АКАК. Т. I. Тифлис, 1866. С. 596–597. Док. № 794; *Бабаев Эльгюн*. Из истории Гянджинского ханства. Баку, 2003. С. 85, 136.

[8] ГИААР. Ф. 10. Оп. 1. Д. 65. Л. 711об.

ным аргументом при определении прав подателей прошений в бекские комиссии о признании их в потомственном бекском достоинстве[9].

В то же время, в Формулярном списке, составленном 10 января 1880 г., ему показано 39 лет. Т.е. он мог родиться около 1841 года[10].

Из бекского звания. Вероисповедания магометанского.

По окончании в бывшей Елисаветпольской мусульманской школе полного курса наук[*] вступил в службу в Елисаветпольскую городскую полицию писцом низшего оклада на правах вольнонаемного – 27 января 1856 г.

Причислен ко 2-му разряду канцелярских служителей – 23 февраля 1859 г.

За усердную службу определен писцом среднего оклада – 17 июня 1859 г.

Неоднократно исправлял должность переводчика Елисаветпольской городской полиции.

Произведен в коллежские регистраторы – 30 марта 1862 г. (старшинство в чине с 27 января 1860 г.).

Допущен к исполнению должности переводчика – 5 января 1863 г. Утвержден в этой должности – 6 ноября 1863 г.

Неоднократно исправлял должность квартального надзирателя.

Произведен в губернские секретари – 7 октября 1865 г. (старшинство в чине с 27 января 1863 г.).

Допущен к исполнению должности квартального надзирателя Елисаветпольской городской полиции – 20 декабря 1865 г. Утвержден в этой должности – 7 декабря 1867 г.

---

[9] Подробнее о деятельности бекских комиссий в Азербайджане см.: *Исмаилов Э.Э.* Бекские комиссии и проект положения о правах высшего мусульманского сословия Закавказья // Генеалогический вестник. Вып. 9. Санкт-Петербург, 2002. С. 47–51; *Ахмедов С.А.* Материалы Шушинской и Бакинской бекских комиссий в Государственном историческом архиве Азербайджанской Республики // Известия АИРО. Вып. 6. Баку, 2007. С. 118–124; *Абрамян Р.М.* Материалы Эриванской бекской комиссии как генеалогический источник // Известия АИРО. Вып. 6. Баку, 2007. С. 125–133.

[10] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29 (Формулярный список о службе Елисаветпольского полицеймейстера надворного советника Усеин-бека Ага-бекова сына Исрафильбекова).

[*] Окончил мусульманское училище в 1854/55 учебном году с одобрительным аттестатом (см.: *Таирзаде Н.А.* О мусульманских училищах в Азербайджане в конце 40-х и в 50-е годы XIX в. // Труды Музея истории Азербайджана. Вып. V. Баку, 1962. С. 183).

Исполнял должность пристава – с 8 по 26 декабря 1867 г.

Допущен к исполнению должности судебного пристава Казахского мирового отдела – 21 января 1868 г.

Произведен в коллежские секретари – 23 января 1868 г. (старшинство в чине с 27 января 1866 г.).

Утвержден в должности судебного пристава Казахского мирового отдела Елисаветпольского окружного суда – 10 марта 1869 г.

Исполнял обязанности кандидата на должность помощника мирового судьи с отправлением и своих обязанностей – с 12 июля 1869 г. по 13 февраля 1870 г.

Переведен согласно прошению полицейским приставом в гор. Елисаветполь – 29 января 1870 г.

Исполнял должность Елисаветпольского полицеймейстера – с 4 июля по 26 августа 1870 г.

Перемещен на должность младшего помощника Казахского уездного начальника – 15 декабря 1870 г.

Произведен в титулярные советники – 1 сентября 1871 г. (старшинство в чине с 29 января 1869 г.).

Произведен в коллежские асессоры – 17 октября 1873 г. (старшинство в чине с 27 января 1872 г.).

Награжден орденом Св. Станислава 3-й ст. (для не христиан установленным) – 28 декабря 1873 г.

Утвержден в должности младшего помощника Казахского уездного начальника – 27 января 1874 г.

С 1 февраля 1875 г. по случаю преобразования административных учреждений в Елисаветпольской губернии был оставлен за штатом.

Назначен старшим чиновником особых поручений при Елисаветпольском губернаторе – 1 февраля 1876 г.

Командирован в распоряжение Елисаветпольского полицеймейстера для оказания ему содействия при введении в Елисаветполе в действие положения о пошлинах за право торговли и других промыслов – 22 февраля 1876 г.

Допущен к исполнению должности Елисаветпольского полицеймейстера – 5 марта 1876 г.

Назначен исполнять должность помощника Зангезурского уездного начальника с исправлением должности Елисаветпольского полицеймейстера – 29 марта 1876 г.

Произведен в надворные советники – 26 июля 1876 г. (старшинство в чине с 27 января 1876 г.).

За успешный призыв запасных нижних чинов Елисаветпольской губернии объявлено Высочайшее благоволение – 24 декабря 1876 г.

Утвержден в должности Елисаветпольского полицеймейстера – 18 апреля 1877 г.

За особые труды, понесенные во время войны 1877–1878 г.-г. с Турцией, награжден орденом Св. Анны 3-й ст. (для не христиан установленным) – 14 декабря 1879 г.

Согласно Формулярному списку 1880 г. наказаниям и взысканиям по службе не подвергался. В походах и делах против неприятеля не был[11].

25 ноября 1880 г. награжден орденом Св. Владимира 4-й ст. с бантом, но без мечей, «за отличие при поимке разбойника Вели с товарищами»[12].

Далее мы попытались проследить биографию Усейн (Гусейн)-бека Исрафилбекова по данным Кавказского календаря.

Так, по данным Кавказского календаря на 1878–1883 г.-г. Усейн-бек Исрафилбеков в чине надворного советника (на 1878–1881 г.-г.), а затем коллежского советника (на 1882–1883 г.-г.) занимал должность полицеймейстера Елисаветпольской городской полиции.

По данным 1882 г. – член Елисаветпольского Губернского Попечительного о тюрьмах Комитета.

По данным на 1885 г. – коллежский советник Гусейн-бек Исрафилбеков являлся мировым посредником Нухино-Арешского Мирового отдела.

По данным на 1895–1897 г.-г. – Усейн-бек Исрафилбеков в чине коллежского советника (на 1895–1896 г.-г.), а затем статского советника (на 1897 г.) вновь занимал должность полицеймейстера Елисаветпольской городской полиции.

По данным на 1897 г. – статский советник Усейн-бек Исрафилбеков являлся членом Елисаветпольского губернского Попечительного о тюрьмах Комитета.

По данным на 1902–1903 г.-г. и на 1906–1908 г.-г. – Усейн-бек Исрафилбеков являлся гласным Елисаветпольского городского общественного управления (Елисаветпольская городская дума).

По данным на 1902–1908 г.-г. – статский советник Усейн-бек Исрафилбеков являлся членом Елисаветпольской городской управы.

Газета «Таза гэять» («Новая жизнь») от 28 декабря 1907 г. информирует:

«От специального корреспондента. Из Гянджи. 22 декабря около 6 часов вечера на ул. Чавчавадзе неизвестным лицом посредством трех пуль убит известный в Гяндже аристократ и просветитель Гусейн-бек Исрафилбеков, убийца скрылся с места преступления. По подозрению в убийстве задержаны двое русских. Мотив преступления неизвестен»[13].

---

[11] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29.

[12] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 30–35, 36–37, 38, 39–40.

[13] Газета «Новая жизнь». 28 декабря 1907 г. № 207.

Согласно Формулярному списку 1880 г. имел в гор. Елисаветполе дом с двором, не разделенный с братом[14].

По протоколу от 9 января 1887 г. за № 2 Елисаветпольским Губернатором был утвержден Проект – «План части ур. Аджикенд с показанием на оном квартала приобретенного жителем г. Елисаветполя Надворным Советником Гусейн-беком Исрафилбековым, для постройки на нем дачного дома»[15].

По протоколу от 8 июля 1889 г. за № 97 и 22 апреля 1895 г. за № 77 Елисаветпольским Губернатором были утверждены проекты на постройку лавок в ур. Аджикенд Коллежским Советником Гусейн-беком Исрафилбековым[16].

Усейн (Гусейн)-бек Исрафилбеков был женат на Наргиз-ханым Казиевой (? – ?).

Согласно Формулярному списку 1880 г. был уже вдов. Имел 3 сыновей и 1 дочь; дети вероисповедания магометанского, находились при нем[17].

Хочу также познакомить читателей с интересными документами, обнаруженными в Государственном Архиве Российской Федерации, которые, вероятно, проливают свет на убийство Усейн (Гусейн)-бека Исрафилбекова в декабре 1907 г.

«Из копии письма Помощника Елисаветпольского Полицеймейстера Ряхина Генерал-Лейтенанту Фрезе и приложений к этому письму».

Ваше Превосходительство.

8-го сего Октября, вечером, я передал в Тифлисе Начальнику губернского жандармского Управления добытые мною документы о замышляющемся мятеже и два доклада по этому государственному преступлению…

Помощник Елисаветпольскаго Полицеймейстера Ряхин. Сейчас получил сообщение, что у татарина, бывшаго Полицеймейстера, Исрафильбекова, последнее время по ночам бывают сходки мусульман, в которых участвует нынешний Полицеймейстер Бобровский. Для меня Ваше Превосходительство, роль Бобровскаго в этом деле безразлична, – я места его ни в каком случае не замещу, но как человек всею душею заинтересованный в этом ужасном деле, я не могу не доложить, что если Бобровский не будет немедленно убран, он много принесет вреда, вреда не сознательного, потому, что он не посвящен в дело, но потому, что, он, именно по своему неразумению подчинился влиянию татар, которое последнее время настолько

[14] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29.

[15] ГИААР. Ф. 61 (Елисаветпольское Губернское Правление). Оп. 1. Д. 1184.

[16] ГИААР. Ф. 61 (Елисаветпольское Губернское Правление). Оп. 1. Д. 1183, 1185.

[17] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29.

перешло границы, что для русского человека не осталось в полиции места. Помощник Полицеймейстера Ряхин»[18].

«С поступлением в мои руки первого письма, выдвигался неотложный вопрос о начале действий, но открыть такую тайну перед своим начальством я не мог, так как хорошо знаю, что Полицеймейстер, как вероятно засвидетельствует и помощник Начальника Жандармского Управления, находится всецело под влиянием татар, из которых Исрафильбеков, Рафибеков, Гаджалибеков, некие Джалил, Машади Муса и др. богачи, держат всю власть в своих руках, а по заверению муллы, рискованно было вообще доверяться местным властям, в виду того, что везде есть агенты заговорщиков и потому в тот же день, именно 26 Сентября, по общему совету, я послал краткое сообщение заказным письмом г. Помощнику Шефа Жандармов. Помощник Елисаветпольскаго Полицеймейстера Ряхин»[19].

«Из копии протокола допроса приходского муллы Гаджи Молла Ата киши Гаджи Молла Халил оглу Ротмистром Протопоповым.

Протокол.

1900 года, Октября 28 дня, в г. Елисаветполе, я, Отдельного Корпуса Жандармов Ротмистр Протопопов, на основании Положения о Государственной Охране допрашивал нижепоименованного, который показал: Зовут меня Гаджи Молла Атакиши Гаджи Молла Халил оглу, состою приходским Муллою в г. Елисаветполе, имею от роду 41 год… Казий всюду имеет своих людей. Губернское правление почти в целом своем составе приятели Казия. Поручик Бобровский в приятельских отношениях и с самим Казием и со многими из его родных; Бобровский часто бывает на обедах и ужинах, как у Казия, так и у его родственников. Помощник пристава Аббас бек Амираджанов бывает у Казия по несколько раз в день, он очень близкое лицо к Бобровскому и через него Бобровский познакомился с Казием и его родственниками. Саша бек Мирзоев только по названию христианин, жена его мусульманка и он сам очень близок к Казию. Нотариус Мехмандаров и Казий очень близки; Мехмандаров старается знакомить чиновников с Казием. Бывший полицеймейстер Гусейн бек Исрафильбеков и брат его Сулейман Ага Исрафильбеков тоже принадлежат к этой же партии, они еще были приятелями отца теперешнего Казия… Следует подпись Муллы по-татарски. Ротмистр Протопопов. С подлинным верно. Полковник Дебиль»[20].

Из списка мусульманам, помогающим осуществлению мятежа – за № 23 – Усейнь бек Исрафильбеков с улицы Имамлы[21].

---

[18] ГАРФ. Ф. 102. 3Д. Оп. 1900. Д. 103. Ч. 35. Л. 15–15об.
[19] ГАРФ. Ф. 102. 3Д. Оп. 1900. Д. 103. Ч. 35. Л. 57об.–58.
[20] ГАРФ. Ф. 102. 3Д. Оп. 1900. Д. 103. Ч. 35. Л. 16; 18–18об.
[21] ГАРФ. Ф. 102. 3Д. Оп. 1900. Д. 103. Ч. 35. Л. 55.

4/2. Сулейман-бек Ага-бек оглу Исрафилбеков (род. ок. 1854 – ум. ?).

По материалам Камерального описания гор. Елисаветполя за 1860 год в списке меликам, агаларам, бекам, чиновникам и магометанскому духовенству показан в семье своего старшего брата Усейн-бека Исрафилбекова. Так как в описание, составленном в 1860 г., Сулейман-беку показано 6 лет, можно предположить, что он родился около 1854 г.[22]

В 1861–1867 г.-г. обучался в Елисаветпольской мужской гимназии[23].

По данным Кавказского календаря на 1879–1880 г.-г. Сулейман-бек Исрафилбеков занимал должность переводчика Елисаветпольской городской полиции.

По данным Кавказского календаря на 1881–1882 г.-г. и на 1887–1892 г.-г. Сулейман-бек Исрафилбеков занимал должность помощника городского полицейского пристава Елисаветпольской городской полиции.

По данным Кавказского календаря на 1895–1897 г.-г. Сулейман-бек Исрафилбеков занимал должность старшего полицейского пристава гор. Нухи.

В «Книге записи об изменениях, происшедших в описании недвижимого имущества жителей г. Елисаветполя за 1913 г.» отмечено: «ул. Имамлы. квартал 13. Сулейман-бек, Микаил-бек и Исрафил-бек Исрафилбековы. Два дома с двором, с фруктовым садом»[24].

На ком был женат Сулейман-бек Исрафилбеков и сколько всего у него было детей – неизвестно. Мы знаем об одной дочери – Нушафарин-ханым Сулейман-бек кызы (см. ниже).

IV поколение

5/3. Джебраил-бек Гусейн-бек оглу Исрафилбеков (9.05.1871 – ум. ?).

Упоминается в Формулярном списке своего отца, где указана дата рождения 9 мая 1871 г.[25]

В 1884–1892 г.-г. обучался в Елисаветпольской мужской гимназии[26]. «Выбыл из гимназии по прошению отца для определения его на военную службу. (7 июня 1892 г.)»[27].

О дальнейшей судьбе Джебраил-бека Исрафилбекова у семьи нет никакой информации.

---

[22] ГИААР. Ф. 10. Оп. 1. Д. 65. Л. 711об.
[23] ГИААР. Ф. 1039. Оп. 1. Д. 540. Л. 23об., Д. 697. Л. 84об.
[24] ГИААР. Ф. 419. Оп. 1. Д. 11. Л. 120об.
[25] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29.
[26] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1384. Л. 3об.
[27] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1786б. Л. 29; 31.

6/3. Исрафил-бек Гусейн-бек оглу Исрафилбеков (16.06.1872 – 1920?).

Упоминается в Формулярном списке своего отца, где указана дата рождения 16 июня 1872 г.[28]

В 1884–1890 г.-г. обучался в Елисаветпольской мужской гимназии. «Выбыл из гимназии согласно прошению отца для поступления в Елисаветпольское Ремесленное училище (Апрель 1890 г.)». «Прошение это по болезни своей доверяю подать старшему сыну моему Джебраил беку. Коллежский Советник Усейн бек Исрафиль Беков»[29].

По данным Кавказского календаря на 1899–1900 г.-г. Исрафил-бек Исрафилбеков в чине коллежского регистратора занимал должность сверхштатного чиновника X класса Елисаветпольского Уездного полицейского управления; затем по данным Кавказского календаря на 1901–1903 г.-г. Исрафил-бек Исрафилбеков уже в чине губернского секретаря занимал должность сверхштатного чиновника IX класса того же управления.

По данным Кавказского календаря на 1904–1905 г.-г. Исрафил-бек Исрафилбеков в чине коллежского секретаря являлся переводчиком Елисаветпольского Уездного полицейского управления.

По данным Кавказского календаря на 1906 г. Исрафил-бек Исрафилбеков в чине коллежского секретаря вновь занимал должность сверхштатного чиновника IX класса Елисаветпольского Уездного полицейского управления.

По данным Кавказского календаря на 1910–1914 г.-г. Исрафил-бек Исрафилбеков в чине титулярного советника (на 1910 г.), а затем коллежского асессора (на 1911–1914 г.-г.) являлся переводчиком при Мировом посреднике Елисаветпольского уезда.

По семейным данным за участие в майском восстании 1920 г. в гор. Гяндже против XI Красной Армии Исрафил-бек Исрафилбеков был расстрелян вместе со своим братом Микаил-беком (см. ниже).

Известно, что Исрафил-бек был женат на своей двоюродной сестре со стороны отца Нушафарин-ханым (см. № 9/4). У них было 3 сына и 1 дочь.

7/3. Алия-ханым Гусейн-бек кызы (24.09.1873 – ?).

Упоминается в Формулярном списке своего отца, где указана дата рождения 24 сентября 1873 г.[30]

Была замужем за Гасан-беком. От брака с ним имела 1 дочь.

---

[28] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29.
[29] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1484б. Л. 70; 72.
[30] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29.

8/3. Микаил-бек Гусейн-бек оглу Исрафилбеков (6.02.1875 или 1878 – 1920?).

Упоминается в Формулярном списке своего отца, где указана дата рождения 6 февраля 1875 г.[31]

Из автобиографии Микаил-бека следует: «… родился в 1878 г. в феврале месяце. Когда мне исполнилось восемь лет, отец мой определил меня в татарскую (т.е. азербайджанскую – *А.М.*) школу, в которой преподавали татарский и русский языки. В этой школе я вначале стал заниматься татарской азбукой, и когда я выучился читать и писать по-татарски, тогда меня начали учить русскому языку. Через год отец мой определил меня в городскую школу, там я находился два года, а оттуда по экзамену поступил в первый класс Елисаветпольской гимназии… В третьем классе в 1891 г. познакомился с новым для меня греческим языком и двумя новыми предметами историей и алгеброй»[32].

Как следует из «Общего списка о наличном составе учеников Елисаветпольской Гимназии за 1892 год» вместе с Микаил-беком Исрафилбековым в гимназии учились Гейбат-бек Ахвердов[33] и такие в будущем выдающиеся азербайджанские государственные и политические деятели, основатели и руководители Азербайджанской Демократической Республики, как Фатали Хан-Хойский (1875–1920)[34]; Халил-бек Хасмамедов (1875–1947, Стамбул)[35]; Худадат-бек Рафибейли (1877/78–1920), Насиб-бек Юсифбейли (1881–1920)[36]; Гасан-бек Агаев (1875–1920)[37]; Аслан-бек Сафикурдский (1880–1937)[38].

Из автобиографии Микаил-бека: «… я подал 11 сентября 1892 года прошение г-ну Елисаветпольскому уездному начальнику о принятии меня канцелярским служителем в уездное управление. Он меня принял, говоря, что это прошение он представит в губернское правление. Губернское Правление утвердило меня по первому разряду»[39].

Выписка из «Журнала заседания Педагогического Совета Елисаветпольской Гимназии. 27.IX.1893 г. На заседании присутствовали все члены Педагогического Совета. Заслушаны:

---

[31] РГВИА. Ф. 400. Оп. 12. Д. 7423. Л. 12–29.

[32] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4 .Д. 1848. Л. 66-68об.

[33] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1812. Л. 4.

[34] Азәрбајҹан Совет Енсиклопедијасы. Ҹилд 10. Бакы, 1987. Сәһ. 47.

[35] Азәрбајҹан Совет Енсиклопедијасы. Ҹилд 10. Бакы, 1987. Сәһ. 60.

[36] Газета «Зеркало». 21 мая 2011 г. № 90. С. 41.

[37] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1477. Л. 1.

[38] *Allahverdiyev V., Mehdiyev Ş.* Azərbaycan Demokratik Respublikası. Azərbaycan hökümәti. 1918–1920. Bakı, 1990. Səh. 55, 75.

[39] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1848. Л. 67.

3) о допущении к экзамену на 1-й классный чин канцелярского служителя… Микаил-бека Исрафилбекова.

Все поименованные лица подверглись установленному испытанию в предметной комиссии 27 сентября: … Микаил-бек Исрафилбеков экзамену на 1-й классный чин. Из них выдержали испытание: … Микаил-бек Исрафилбеков – на 1-й классный чин.

Педагогический Совет постановил выдать свидетельство … Микаил-беку Исрафилбекову, как выдержавшими… установленное испытание»[40].

Согласно Формулярному списку о службе Советника Гянджинского Губернского Правления Коллежского Советника Микаил-бека Исрафилбекова, составленному 7 декабря 1919 г.[*]: «40 лет от роду, вероисповедания магометанского, содержание получает в месяц… 3200 р. Из потомственных дворян г. Елисаветполя. Имеет родовое имение: Дом со двором в г. Елисаветполе и имение Гюла-Матинь пространством 107 дес., состоящее в Елисаветпольском уезде… Воспитывался в Елисаветпольской классической гимназии… подвергался испытанию на первый классный чин, …, в чем выдано свидетельство от октября 1893 г. за № 763»[41].

Постановлением Елисаветпольского Уездного Управления от 29 января 1893 г. за № 4368 определен на действительную службу в оное Управление с причислением по праву происхождения к первому разряду Канцелярских служителей.

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 24 января 1896 г. за № 4 произведен за выслугу лет в Коллежские Регистраторы со старшинством с 29 января 1895 года.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 20 июня 1896 года за № 43 назначен исправляющим должность переводчика Елисаветпольского Уездного Полицейского управления.

По предписанию Елисаветпольского Уездного Начальника от 23 мая 1896 г. за № 1835 летом того же года заведовал полицейской частью в уроч. Аджикенд.

Награжден серебряной медалью на Александровской ленте в память в Бозе почившего Государя Императора Александра III; медаль была прислана при предписании Елисаветпольского Губернского Правления от 28 февраля 1897 г. за № 2464.

---

[40] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 1852.

[*] Автор выражает благодарность директору Государственного Архива Азербайджанской Республики господину Сардарову Эмину Мамед оглу и заведующей информационно-поисковым архивом Мельниковой Галине Евгеньевне за неоценимую помощь в поиске необходимых материалов.

[41] ГААР. Ф. 894. Оп. 2. Д. 36. Л. 4–11.

За труды по первой всеобщей переписи населения 1897 г. награжден темно-бронзовой медалью на ленте из государственных цветов для ношения на груди, на что выдано Свидетельство Министра Внутренних дел от 26 апреля 1897 г.

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 27 сентября 1898 г. за № 75 произведен за выслугу лет в Губернские Секретари со старшинством с 29 января 1898 г.

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 14 сентября 190 1г. за № 74 произведен за выслугу лет в Коллежские Секретари со старшинством с 29 января 1901 г.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 1 июля 1902г. за № 122 назначен Помощником Пристава 1-й части гор. Елисаветполя.

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 29 апреля 1905 г. произведен за выслугу лет в Титулярные советники.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 4 января 1905 г. за № 2 назначен исправляющим должность полицейского пристава 3-й части гор. Елисаветполя.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 24 декабря 1905 г. за № 210 назначен Полицейским Приставом 1-го участка Елисаветпольского уезда.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 29 сентября 1908 г. за № 140 командирован для временного исправления должности Старшего Помощника Елисаветпольского Уездного Начальника.

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 6 декабря 1908 г. за № 82 награжден орденом Св. Станислава 3-й ст.

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 23 февраля 1909 г. за №11 за выслугу лет произведен в Коллежские Асессоры со старшинством с 29 января 1909 г.

По приказу Елисаветпольского Губернатора от 31 октября 1909 г. за № 138 управлял Елисаветпольским Уездом с 31 октября 1909 г по 15 января 1910 г.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 21 июля 1910 г. за № 119 утвержден в должности Старшего Помощника Елисаветпольского Уездного Начальника.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 30 декабря 1910 г. за № 195 для пользы службы перемещен на должность Старшего Помощника Карягинского Уездного Начальника[42].

(«По сведениям, препровождаемым в Департамент Полиции от 18 сентября 1910 г., «Содержания получал (жалован. – 750; столов. – 300; кварт. – 250; разъезд. – 300) всего 1600 рублей»[43]).

---

[42] Памятная книга Елисаветпольской губернии на 1914 г. Тифлис. 1914. С. 30.
[43] ГАРФ. Ф. 102. Д1. Оп. 23. Д. 800. Ч. 76. Л. 35.

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 27 февраля 1912 г. за № 10 произведен за выслугу лет в Надворные Советники со старшинством с 29 января 1911 г.

На основании Высочайше утвержденного 21 февраля 1913 г. Положения Совета Министров выдано свидетельство за № 29236 на право ношения светло-бронзовой медали, учрежденной в память 300-летия царствования дома Романовых.

«В награду усердного и беспорочного прослужения девяти лет сряду в должностях поименованных в п. 4 ст. 459 учреждения орденов, изд. 1892 г., Всемилостивейше пожалован в третий день февраля 1915 г. орденом Св. Анны Третьей степени, в чем выдана грамота, от 17 апреля 1915 г. за № 1006».

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 7 ноября 1915 г. за № 197 объявлена ему от лица службы благодарность «за умелую распорядительность и заботливость, проявленные им в деле снабжения населением уезда 1-го сводного Кубанского полка фуражным, приварочным и провиантным довольствием».

Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 26 сентября 1916 г. за № 80 произведен за выслугу лет в чин Коллежского Советника со старшинством с 29 января 1915 г.

Приказом Елисаветпольского Губернатора от 3 октября 1916 г. за № 184 перемещен на должность Старшего помощника Казахского Уездного Начальника.

Вследствие распоряжения Временного Правительства от 5 марта 1917 г. и циркулярного распоряжения Председателя Совета Министров, Министра Внутренних Дел, изложенного в телеграмме от того же 5 марта на имя Председателей Губернских Земских Управ о замене полиции Народной Милицией, освобожден от исправления занимаемой должности.

Постановлением Елисаветпольского Уездного Исполнительного Комитета от 21 мая 1917 г. избран на должность Комиссара 1-го участка Елисаветпольского уезда и приказом Губернского Комиссара от 25 мая того же года за № 22 предложено вступить в исправление означенной должности.

Предложением Елисаветпольского Губернского Комиссара от 30 октября 1917 г. за № 14871 возложено на него временное управление Гянджинским уездом. 8 ноября 1917 г. за № 15185 возбуждено ходатайство перед Особым Закавказским Комитетом об утверждении Исрафилбекова в упомянутой выше должности, но ответа не получено.

Приказом Ганджинского Губернатора от 11 июня 1919 г. за № 173 освобожден согласно прошению от исправления должности Ганджинского Уездного Начальника и допущен к временному исправлению вакантной должности Советника Ганджинского Губернского Правления с 11 июня 1919 г.

Письмом Ганджинского Губернатора Худатат-бека Рафибекова на имя Министра внутренних дел от 7 декабря 1919 г. за № 17969 «Свидетельствуя о полезной и усердной службе упомянутых выше лиц, ходатайствую об утверждении Микаил-бека Исрафилбекова… в должности Советника».

Приказом № 193 от 31 декабря 1919 г. Микаил-бек Исрафилбеков назначается на должность Советника Ганджинского Губернского Правления с 11 июня 1919 г.[44]

Автор книги «Елисаветпольские кровавые дни пред судом общества» (Тифлис, 1906) И.Г.Алибегов (армянин по национальности – прим. *А.М.*) передергивая факты, огульно обвиняя всех кроме армян в произошедшем, так описывает ноябрьские события 1905 г.: «18 ноября я прибыл из Тифлиса в Елисаветполь и в 9 час. утра был уже в армянской части города». Описав «все увиденное», автор пытается доказать, что после этих событий все армяне занимающие должности в городе и уезде были переведены на нижестоящие должности, удалены в провинцию, освобождены от занимаемых должностей, а мусульмане наоборот повышены в должностях: «Микаил-бек Исрафилбеков (мусульманин) – пристав в г. Елисаветполе. После Елисаветпольской резни, он получил назначение Елисаветпольского уездного пристава 1-го участка, с увеличением жалования»[45].

Любопытный документ обнаружен мною в ГААР. Его текст я привожу полностью: «Телефонограмма. Его Высокоблагородию, Г-ну Ганджинскому Уездному Начальнику г-ну Исрафилбекову. Вчера получил рапорт старшины Ивановского общества, к которому приложено предписание начальника Карвансаральского участка, которым тот-же начальник предлагает крестьянам сел. Ново-Ивановки и Ново-Саратовки не подчиняться турецкой власти и не давать им налоги, подати и продукты, так как эти селения подчинены Араратской Республике. Доношу о вышеизложенном на Ваше усмотрение. Подробно почтой. 28 сентября 1918 года. 7 часов утра. Пристав 5 уч. Гаджи-Алибеков. Село Чардахлы. Принял А. Мамедов»[46].

Вновь обнаруженные исторические документы проливают свет и на так называемого «Гатыр Мамеда» (Мамедов Мамед Али оглу, род. 1887 – ум.18.09.1919), долгие годы в Советское время считавшегося «народным героем». Он стал «гачаком» с 20-летнего

---

[44] ГААР. Ф. 894. Оп. 2. Д. 36. Л. 2; 3–3об; Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası. Bakı, 2004. 1-ci cild. Səh. 393; Адрес-календарь Азербайджанской Республики на 1920 год. Баку, 1920. С. 10.

[45] *Алибегов И.Г.* Елисаветпольские кровавые дни пред судом общества. Тифлис, 1906. С. 2, 51.

[46] ГААР. Ф. 949. Оп. 1. Д. 8. Л. 4.

возраста за убийство человека[47]. Этот гачак, которому в свое время был воздвигнут в Гянджебасаре памятник, финансировался и снабжался оружием российскими и армянскими большевиками для борьбы с национальным независимым правительством. Свидетельством этого является рапорт Гянджинского уездного начальника Мелика-Аббасова, адресованный генерал-губернатору Худадат-беку Рафибекову: «Бандитский отряд Гатыра Мамеда рука об руку с армянскими большевиками действует в Бойахмедли. Прошу Вас, предложить Булатханову привести в яйлаги необходимое количество стражников и, чтобы сегодня же пристав Сафикурдский явился бы ко мне в Бойахмедли получить инструкции для борьбы с разбойничьим отрядом Гатыр Мамеда на границе с армянскими районами…»[48]. Эта банда, так долго терроризировавшая Елисаветпольскую губернию, была уничтожена совместными силами армии (командир Махмуд-бек Пашаев) и полиции. По семейным преданиям Микаил-бек Исрафилбеков, работавший в это время Советником Губернатора, также принимал участие в этой акции.

«25 мая 1920 г. – началось восстание 1-й Азербайджанской дивизии в Гяндже. План восстания разработан комдивом генералом артиллерии Джавад-беком Шихлинским и другими армейскими офицерами. Число восставших достигало 12 тыс., и к ним примкнули народные ополченцы. Но объединенные силы XI Красной Армии, азербайджанских большевиков и армянских отрядов к 1 июня смогли подавить восстание. С обеих сторон было много погибших»[49].

После этих событий у семьи нет никакой информации об Микаил-беке. Вероятно, за участие в майском восстании 1920 г. в гор. Гяндже против большевиков он вместе со своим братом Исрафил-беком был расстрелян.

Микаил-бек был женат на Дунье-ханым Гамбай-бек кызы Джамиллинской (1878 – 1958)[50] – внучке Мамед-бека Джамиллинского. О нем есть упоминание в материалах Камерального описания частновладельческих крестьян и поселян, подвластных бекам Шушинского уезда Джеванширского участка за 1848 г., как владельце кочевья Джамилли, где перечислено податное население этого коче-

---

[47] Азәрбајҹан Совет Енсиклопедијасы. Ҹилд 3. Бакы, 1979. Сәh. 88.

[48] *Əlyarlı İ.M., Behbudov T.R.* Müstəqil Azərbaycan polisinin yaranmasi və fəaliyyəti. (1918–1920-ci illər). Bakı, 1998. Səh. 118–119.

[49] Газета «Зеркало». 21 мая 2011 г. № 90. С. 2; Gəncə üsyanı // «Azərbaycan» qəzeti. 07.12.1990. № 48 (60). Səh. 5.

[50] Эти даты жизни указаны на надгробии.

вья занимающиеся хлебопашеством на земле владельца (т.е. – Мамед-бека – *А.М.*)[51].

Дунья-ханым очень рано потеряла своих родителей, осталась сиротой, и поэтому воспитывалась в доме у своего дяди Джамиль-бека Мамед-бек оглу Джамиллинского, который был женат на дочке Хуршид Бану Бегим (дочь последнего Карабахского хана) – известной поэтессы Натаван-ханым (1832 – 1897) – Хаджар Бике-ханым (1869 – ?).

От брака Микаил-бека Исрафилбекова с Дуньей-ханым были 2 дочери.

Заринтадж-ханым Исрафилбекова (№ 15/8) Фото. Елисаветполь (Гянджа), 4.11.1916 г.

9/4. Нушафарин-ханым Сулейман-бек кызы Исрафилбекова (1879 – 1949)[52].

Известно, что Нушафарин-ханым была замужем за своим двоюродным братом со стороны отца Исрафил-беком Исрафилбековым (см. № 6/3), от которого имела 3 сыновей и 1 дочь.

V поколение

10/6. Меджид-бек Исрафил-бек оглу Гюрляр (Исрафилбеков) (1901 – ?).

В 1911–1918 г.-г. обучался в Елисаветпольской мужской гимназии[53]. По семейным преданиям, после подавления большевиками майского восстания в гор. Гяндже в 1920 г. Меджид-бек Исрафилбеков эмигрировал в Турцию. В Турции принял фамилию Гюрляр. Полковник турецкой армии.

Был женат на Фирангиз-ханым (Хадиджа) (1907–1972), от брака с которой имел 2 сыновей и 1 дочь.

---

[51] ГИААР. Ф. 37. Оп. 1. Д. 24. Л. 559об.

[52] Эти даты жизни указаны на надгробии.

[53] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 2710д. Л. 117.

11/6. Беюк-бек Исрафил-бек оглу Исрафилбеков (1903 – 1920).

В 1912–1920 г.-г. обучался в Елисаветпольской мужской гимназии[54]. По семейным преданиям скончался, когда на его глазах в 1920 г. были расстреляны его отец Исрафил-бек и дядя Микаил-бек.

12/6. Гамид-бек Исрафил-бек оглу Исрафилбеков (1906, Гянджа – 1963, Баку).

Окончил АЗИИ. Участник Великой Отечественной войны. Работал заместителем директора по учебной части в Бакинском нефтяном техникуме им. Октябрьской Революции. Преподавал математику.

Был женат на Дилируба-ханым Лютфали-бек кызы Зульгадаровой (1911, Гянджа – 1998, Баку). Детей не имели.

13/6. Ровшантадж-ханым Исрафил-бек кызы Исрафилбекова (1913, Гянджа – 1992, Баку).

Была замужем за Фаррухом Магомед оглу Гусейновым (1906 – 1982). Имела от брака с ним одну дочь.

Ровшантадж-ханым в июне 1991 г. посетила в гор. Измир (Турция) племянников (детей своего брата Меджид-бека, который проживал в Турции с 1920 г.) – Фаррух-бека, Турхан-бека и Гюляр-ханым[55].

14/7. Дильбар-ханым Гасан-бек кызы (? – ?).

Была замужем за Беюк-агой Казиевым. Имела от брака с ним 2 сыновей.

15/8. Заринтадж-ханым Микаил-бек кызы Исрафилбекова (1904 – 1991).

«… единственная дочь богатого и славного своим родом Микаил-бека Исрафилбекова. Сохранилась до сих пор в семейном архиве старая фотка – на ней юная Заринтадж с гувернанткой, немкой из Елененндорфа (Ханлар), которая жила в доме Исрафилбековых. Заринтадж-ханым была достаточно образованной, владела немецким и русским в совершенстве – имела библиотечку свою с русской классикой»[56].

---

[54] ГИААР. Ф. 319. Оп. 4. Д. 2818. Л. 243.

[55] «Zaman» qəzeti. 07.06.1991.

[56] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 25.

В 1923 г. вышла замуж за Азиза Назар оглу Назарова (1898 – 1942) – большевика-революционера. Может быть, благодаря этому браку ей и ее матери удалось избежать ареста, ссылки и многих других бед, невзгод и несчастий, которым подвергались представители бекских семей все послереволюционные годы. После ареста и расстрела своего мужа в 1942 г. Заринтадж-ханым с детьми перебралась из Баку в Гянджу, ибо просто не знала к кому обратиться за поддержкой и помощью. В военные годы с большим трудом устроилась работать воспитательницей в детском саду виноградарского совхоза «Садыллы»[57]. Заринтадж-ханым мечтала увидеть своих детей образованными людьми и, несмотря на все трудности, будучи женой «врага народа», совершив свой маленький подвиг, она добилась поставленной цели – подняла и вырастила четверых детей, дав им всем образование.

Азиз Назар оглы Назаров (см. № 15/8)
Фото. Ялта, декабрь 1929 г.

Из автобиографии Азиза Назарова: «Я сын крестьянина Ireванской губернии из селения Гаджи-Эйляз, родился в 1898 г. До 1916 г. окончил 2-х классное городское училище в г. Иреване, после окончания школы в 1916 г. поступил учеником печь хлеб, через некоторое время стал мастером т.е. «шатир» и начал работать как мастер»[58]. В 1926–1930 г.-г. Азиз Назаров – начальник административного отдела Баксовета и его районов (позже эта позиция стала именоваться – гормилиция – прим. *А.М.*)[59]. В сентябре 1929 г. во

---

[57] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 41.
[58] Автобиография А.Н.Назарова. Из личного архива М.А.Назарова.
[59] *Əliyarlı İ.M., Behbudov T.R.* Azərbaycan daxili işlər orqanlarının tarixi. Ensiklopedik soraq kitabı. Xronoloji toplu: 1840–2003-cü illər. Bakı, 2003. Səh. 54.

время операции по поимке бандита Асланова был тяжело ранен[60]. С 1930 г. – прокурор гор. Баку[61].

Страна нуждается в руководителях крупного масштаба, командирах производств. Их подготовкой была занята знаменитая кузница командиров социалистического хозяйства – Промакадемия в Москве. Со всех концов Союза сюда направлялись молодые, зарекомендовавшие себя на советской хозяйственной работе специалисты[62]. Успешно завершив учебу, защитив диплом инженера – химика, он получил направление в гор. Сталиногорск (до 1934 гор. Бобрики, а с 1961 г. – гор. Новомосковск[63]) в нефтехимкомбинат – где проработал до начала Великой Отечественной войны – дослужившись до главного инженера этого комбината.

«По настоянию бабушки (она часто хворала) пришлось возвратиться в Баку. Произошло это в мае 1941 г., перед началом войны. А в Баку, как скоро выяснилось, он никому не был нужен. Все объяснялось на удивление просто: где-то наверху посчитали подозрительным, что Назарова после окончания Академии оставили работать в России. С чего бы это? Вопросов такого рода в обстановке всеобщей подозрительности и наговоров могло возникнуть немало. В общем, работы опытному инженеру-химику в Баку не нашлось, направили его директором Центрального дома крестьянина (? !). «Арестовали Назарова А.Н. 27 июля 1942 г., а приговор объявили 18 октября». Скоропостижно скончался во внутренней тюрьме 29 ноября 1942 г… «Сказывали шепотом знакомые, мол, басни все это, расстреляли Азиза Назарова. С Колымы, где тянул срок Али Мустафаев, муж его сестры, бывший офицер Красной Армии, беспроволочный тюремный телеграф, точнее которого не бывает, пришло именно подтверждение о расстреле. Да не верится во все эти слухи. Достаточно мне было взглянуть на тюремные фотки отца – в фас и профиль – вошел крепким мужчиной с сильным, волевым лицом, а после приговора – старик с потухшим взором. И как не потухнуть взгляду, как выдержать сердцу, когда сослуживцы с которыми еще вчера делили хлеб-соль, глядя в лицо бесстрашно свидетельствуют: «Назаров Азиз Назарович систематически проявлял недовольство мероприятиями ЦК КП(б) Азерб. ССР, клеветал на ее руководителя, вел антисоветские разговоры и проявлял пораженческие настроения». И как им, несчастным, не свидетельствовать та-

---

[60] Газета «Бакинский рабочий». 24.09.1929. № 224. С. 4; Газета «Вышка». 24.09.1929. № 223. С. 1.

[61] Справка из партийного архива. № 535 от 13 июня 1968 г.

[62] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 30.

[63] СЭС. Москва, 1989. С. 908.

Тамилла Назарова (№ 24/15), Дунья-ханым Джамиллинская (см. № 8/3), Заринтадж-ханым Исрафилбекова (№ 15/8), Малахат Назарова (№ 23/15), неизвестный мужчина, Азиз (см. № 15/8) и Микаил (№ 25/15) Назаровы Фото. Москва, 10.05.1935 г

ким образом, коли давно арестованы и содержатся во внутренней тюрьме НКВД Азерб.ССР[64].

8 мая 1956 г. Постановлением Президиума Верховного Суда Азербайджанской ССР «Приговор Военного Трибунала Войск НКВД Азерб. ССР от 18 октября 1942 г. в отношении Назарова Азиза Назаровича отменить и дело… прекратить за недоказанностью предъявленного ему обвинения»[65].

Именем Азиза Назарова в настоящее время названы улицы в Баку и в Гяндже.

От брака Заринтадж-ханым Исрафилбековой и Азиза Назарова осталось 3 дочери и 1 сын.

---

[64] *Назаров М.А.* Аппарат и люди. Записки о моем времени. Баку, 2010. С. 36–39.

[65] Постановление Президиума Верховного Суда Азербайджанской ССР. Из личного архива М.А.Назарова.

16/8. Гамартадж-ханым Микаил-бек кызы Исрафилбекова (? – ?).

Скончалась ребенком.

VI поколение

17/10. Фаррух-бек Меджид-бек оглу Гюрляр (1928 – ?).

Жил в гор. Измир (Турция). Жена Гюляр Гюрляр. Имеют 2 сыновей, которые проживают в США.

18/10. Турхан-Кая-бек Меджид-бек оглу Гюрляр (1930 – 2000).

Жил в гор. Измир (Турция). Окончил Измирский университет; бухгалтер. Жена Сезен Анвер кызы Гюрляр (р. 1936), специалист швейной промышленности. Имеют 1 дочь и 2 сыновей.

19/10. Гюляр-ханым Меджид-бек кызы Гюрляр (1932 – ?).

Замужем. Живут в гор. Измир (Турция).

20/13. Эльмира Фаррух кызы Гусейнова (1935 – 2009).

Окончила в 1956 г. библиотечный техникум. Была замужем за Захидом Мамедага оглу Мамедовым (1935 – 1997) – долгие годы работал директором школы, заведующим Ленинским районным отделом народного образования[66]. От брака с ним имела 3 сыновей и 1 дочь.

21/14. Гасан Беюк-ага оглу Казиев (? – ?).

22/14. Рашид Беюк-ага оглу Казиев (? – ?).

23/15. Малахат Азиз кызы Назарова (1927, Баку – 2007, Баку).

Была замужем за Адилем Мирза оглу Кази-заде (1911, Гянджа – 1975, Баку). Окончил АЗИИ. Работал преподавателем математики в мореходном училище. Участник Великой Отечественной войны, старший лейтенант, помощник начальника штаба 310-го отдельного зенитного артиллерийского дивизиона противовоздушной обороны. Награжден Орденом «Красной Звезды» (приказ № 05/н от 1 мая 1945 г., гор. Вена), юбилейной медалью «За доблестный труд. В ознаменование 100-летия со дня рождения В.И.Ленина» (1970 г.)[67]. У них 3 дочери.

---

[66] Сведения, предоставленные Д.З.Аббасовой.

[67] Сведения, предоставленные Д.А.Кази-заде.

24/15. Тамилла Азиз кызы Назарова (род. 1931, Баку).

В 1959 г. окончила Азербайджанский Педагогический Институт русского языка и литературы им. М.Ф.Ахундова. Член Дворянского Собрания Азербайджанской Республики (свидетельство № 691 от 18.04.2011 г.).

Микаил Азиз оглы Назаров
(№ 25/15)

Была замужем за Фармазом Али оглу Мустафаевым (1932, Степанакерт – 2000, Баку) – более 50 лет проработавшим в системе Каспийского Морского Пароходства, пройдя трудовой путь от юнги до директора **«КаспМорНИИпроекта»**(1980–1999)[68]. Награжден Орденом Ленина в 1963 г. (№ 335588), юбилейной медалью «За доблестный труд. В ознаменование 100-летия со дня рождения В.И.Ленина» (1970 г). Заслуженный работник транспорта Азербайджанской ССР (1982 г.) – удостоверение № 433[69].

От брака с Фармазом Али оглу Мустафаевым Тамилла Назарова имеет 1 сына и 2 дочерей.

25/15. Микаил Азиз оглу Назаров (1933 – 2009).

Окончил Азербайджанский институт нефти и химии им. М.Азизбекова и Высшую Партийную школу при ЦК КПСС. Работал в Ленинском РК КП Азербайджана – инструктор, заведующий отделом. В 1966 г. был избран Секретарем Ленинского РК КП Азербайджана. С 1968 г. инспектор отдела оргпартработы, помощник второго Секретаря ЦК, с 1971г. – заведующий отделом торговли, плановых и финансовых органов. С 1982 г. – заведующий отделом торговли и бытового обслуживания ЦК КП Азербайджана. С 1986 г. – управляющий делами Совета Министров Азербайджанской ССР. С 1990 г. – руководитель аппарата Президента Азербайджанской Республики, а с 1991 г. – Управляющий делами Президента Азербай-

[68] *Nuriyev E.S.*, *Allahverdiyev Z.M.* Azərbaycanın inkişafında tikinti kompleksinin rolu. Bakı, 2011. Səh. 266.

[69] Сведения, предоставленные Т.А.Назаровой.

джанской Республики. Депутат Верховного Совета Азербайджанской ССР VIII–XII созывов. Награжден орденами Трудового Красного Знамени и Дружбы Народов[70].

Был женат на Галине Васильевне Коньшиной (род. 1938). Работала заместителем руководителя лаборатории ВНИПИГАЗА. У них одна дочь.

26/15. Элеонора Азиз кызы Назарова (1939 – 2009).

Окончила Азинефтехим им. М.Азизбекова. Работала инженером на заводе им. М.Калинина.

Была замужем за Адилем Мехти оглу Алиевым (1937 – 1989) – в 1974 г. окончил Азербайджанский политехнический институт по специальности «Холодильные и компрессорные машины и установки». За активное участие в строительстве и пуске в эксплуатацию Бакинского завода бытовых кондиционеров награжден почетной грамотой Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР (28 апреля 1976 г.). Заслуженный строитель Азербайджанской Республики (3 декабря 1982 г.)[71].

У них 2 сына.

VII поколение

27/18. Ясамин-ханым Турхан-бек кызы Гюрляр (род. 1960).

Замужем за Абдуллой Али Осман оглу Кучук (род. 18.02.1960) – бизнесмен. Живут в гор. Измир. Окончила Измирский университет. Работает медсестрой.

28/18. Меджид-бек Турхан-бек оглу Гюрляр (род. 1963).

Окончил Измирский университет. Бизнесмен.

29/18. Энвер-бек Турхан-бек оглу Гюрляр (род. 1969).

Окончил Измирский университет – бизнесмен. Женат на Мина Гюрляр.

30/20. Эльчин Захид оглу Мамедов (род. 1956, Баку).

Окончил планово-экономический техникум в 1977 г. Работает торговым менеджером. Женат на Малахат Сулейман кызы Алиевой (род. 1955, Баку) – преподаватель пения в школе № 252 гор. Баку. От брака с ней имеет дочь и сына.

---

[70] Газета «Бакинский рабочий». 14.09.1990 г. № 211 (21936); Газета «Вышка». 14.09.1990 г. № 212 (18190); *İsayev Əhməd*. Gəncə və Gəncəlilər. Bakı, 1991. Səh. 219.

[71] Сведения, предоставленные Л.М.Назаровой.

Азиз Мустафаев (№ 38/24) со своим внуком Азизом Мустафаевым (№ 67/58) на улице имени своего деда и прапрадеда Азиза Назарова
Фото. Баку, 2013 г.

31/20. Назим Захид оглу Мамедов (род. 1959, Баку).

Окончил нефтяной техникум им. Октябрьской Революции в 1984 г. Работает в автосервисе.

Женат на Наиле Тарлан кызы Зульфугаровой (род. 1962, Хачмаз). От брака с ней имеет 2 дочерей.

32/20. Дилара Захид кызы Мамедова (род. 1964, Баку).

Окончила АПИ им. М. Ф. Ахундова в 1987 г. Работает преподавателем русского языка в школе № 12 гор. Баку.

Замужем за Ильхамом Гусейн оглу Аббасовым (род. 1964, Баку). От брака с ним имеет 2 сыновей.

33/20. Эльшад Захид оглу Мамедов (род. 1968, Баку).

Окончил в 1986 г. машиностроительный техникум. Работает в органах внутренних дел.

Женат на Гюльнаре Салим кызы Абдуллаевой.

34/22. Эсмиральда Рашид кызы Казиева (род. ?).

35/23. Фирангиз Адиль кызы Кази-заде (род. 1950, Баку).

Окончила АПИ им. В.И.Ленина. Работала заместителем руководителя лаборатории ВНИПИГАЗ. Дважды избиралась депутатом Шаумяновского (Хатаинского) районного Совета народных депутатов гор. Баку.

Была замужем за Алескером Балаага оглу Рзакулиевым (1950 – 2004). От брака с ним имеет 1 сына.

36/23. Динара Адиль кызы Кази-заде (род. 1951, Баку).

Окончила АПИ им. М.Ф.Ахундова. Работает старшим преподавателем Бакинского Государственного Университета. Не замужем.

37/23. Эльнара Адиль кызы Кази-заде (род. 1953, Баку).

Окончила в 1978 г. исторический факультет АГУ им. С.М.Кирова. Работает заведующей кафедрой политологии и международных отношений Западного Университета.

Замужем за Шохратом Фархад оглу Мустафаевым (род. 1954) – окончил АМИ им. Н.Нариманова, работает врачом в системе МВД Азербайджанской Республики. От брака с ним имеет 2 сыновей.

38/24. Азиз Фармаз оглу Мустафаев (род. 1957, Баку).

В 1979 г. окончил исторический факультет АГУ им. С.М. Кирова. В 1990 г. окончил Бакинскую Высшую Партийную школу. В настоящее время работает заместителем директора НИИ морского транспорта. Автор настоящей статьи.

Женат на Джаннат Ариф кызы Вагабовой (род. 1957, Баку) – преподаватель истории в школе № 258 гор. Баку. От брака с ней имеет 2 сыновей.

39/24. Гюльнара Фармаз кызы Мустафаева (1959 – 1972).

40/24. Мехрибан Фармаз кызы Мустафаева (род. 1964, Баку).

Окончила в 1986 г. исторический факультет АГУ им. С.М.Кирова.

Работает научным сотрудником в музее истории Национальной Академии Наук Азербайджана.

Замужем за Фахраддином Насраддин оглу Алиевым (род. 1961, Баку), предприниматель. От брака с ним имеет 1 сына.

41/25. Лала Микаил кызы Назарова (род. 1969, Баку).

Окончила АМИ им. Н.Нариманова. Замужем за Мехманом Хашам оглу Мамедовым (род. 1968, Баку), предприниматель. От брака с ним имеет 1 сына.

42/26. Ильхам Адиль оглу Алиев (род. 1971, Баку).

Окончил в 1992 г. факультет ПГС Азербайджанского Инженерно-Строительного института. С 2002 г. проживает в Германии в гор. Штутгарт. Женат на Виктории Новрузовой (род. 1979). От брака с ней имеет 1 дочь.

43/26. Сейран Адиль оглу Алиев (род. 1977, Баку).

Окончил в 1998 г. транспортный факультет Азербайджанского Технического Университета. С 2009 г. проживает в Германии в гор. Хайльбронн. Женат на Жанне Омаровой (род. 1976). От брака с ней имеет 1 сына.

VIII поколение

44/27. Игид Давуд Абдулла оглу (род. 1981).

Окончил Измирский университет. Финансист.

45/27. Яман Ялгыз Абдулла оглу (род. 1989).

Студент Измирского университета – специалист по рекламе.

46/28. Фунда-ханым Меджид-бек кызы.(?).

47/28. Карья-ханым Меджид-бек кызы (род. 2000).

48/29. Туна-ханым Энвер-бек кызы (род. 1997).

49/30. Ульвия Эльчин кызы Мамедова (род. 1981, Баку).

Окончила Азербайджанский Государственный Университет иностранных языков.

Замужем за Фаиком Шахбазовым (род. 1968). От брака с ним имеет 1 дочь.

50/30. Мамедага Эльчин оглу Мамед-заде (род. 1985, Баку).

В 2006 г. окончил факультет «Автоматики и Информатики» Азербайджанской Нефтяной Академии. Работает торговым менеджером.

51/31. Гюльсабах Назим кызы Мамедова (род. 1985, Баку).

В 2007 г. окончила химический факультет Бакинского Государственного Университета. Замужем за Эмилем Муса оглу Сулеймановым (род. 1983, Товуз). От брака с ним имеет 1 сына.

52/31. Нурлана Назим кызы Мамедова (род. 1988, Баку).

В 2010 г. окончила факультет «Организация и управление бизнесом» Азербайджанского Государственного Экономического Университета. Работает в частном секторе. Замужем за своим родст-

венником Парвином Азиз оглу Мустафаевым (см. № 58/38). От брака с ним имеет 1 сына.

53/32. Вугар Ильхам оглу Аббасов (род. 1988, Баку).

В 2008 г. окончил факультет «Автоматики и Управления» Азербайджанского Государственного Технического Университета. Работает электро-монтером в «Балаханынефть».

54/32. Вусал Ильхам оглу Аббасов (род. 2001).

Ученик средней школы № 12 гор. Баку.

55/35. Фуад Алескер оглу Рзакулиев (род. 1983, Баку).

В 2006 г. окончил юридический факультет Бакинского Государственного Университета. Работает в системе МВД Азербайджанской Республики.

56/37. Адиль Шохрат оглу Мустафаев (род. 1980, Баку).

В 2003 г. окончил юридический факультет Бакинского Государственного Университета. Работает в Министерстве экологии и природных ресурсов – старшим консультантом.

Женат на Лале Нураддин кызы Ахмедовой (род. 1980, Гянджа). Окончила АМУ, работает врачом в частной клинике. Имеют 1 дочь.

57/37. Камиль Шохрат оглу Мустафаев (род. 1982, Баку).

В 2005 г. окончил юридический факультет Бакинского Государственного Университета. Работает старшим консультантом в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики.

58/38. Парвин Азиз оглу Мустафаев (род. 1978, Баку).

В 2000 г. окончил юридический факультет Бакинского Государственного Университета. С этого же времени работает в системе МВД Азербайджанской Республики. Майор полиции.

Женат на своей родственнице Нурлане Назим кызы Мамедовой. См. № 52/31. От брака с ней имеет 1 сына.

59/38. Парвиз Азиз оглу Мустафаев (род. 1984, Баку).

В 2005 г. окончил факультет «Бухгалтерский учет и аудит» Азербайджанского Государственного Экономического университета. Работает в банке.

Женат на Фидан Яшар кызы Мамедовой (род. 1985), работает в банке. От брака с ней имеет 1 сына.

60/40. Фарид Фахраддин оглу Алиев (род. 1991, Баку).

Студент 4 курса факультета «Финансы и бух.учет» Азербайджанского Кооперативного Университета.

61/41. Микаил Мехман оглу Мамедов (род. 2002).

Ученик средней школы № 207 гор. Баку.

62/42. Сара Ильхам кызы Алиева (род. 2006).

63/43. Адиль Сейран оглу Алиев (род. 2010).

IX поколение

64/49. Нармина Фаик кызы Шахбазова (род. 2010).

65/51. Саид Эмиль оглу Сулейманов (род. 2009).

66/56. Назрин Адиль кызы Мустафаева (род. 2011).

67/58. Азиз Парвин оглу Мустафаев (род. 2011).

68/59. Халид Парвиз оглу Мустафаев (род. 2013).

MÜQƏDDƏMLƏR:
Marağa xanları

Marağa xanları kökcə Müqəddəm elinə bağlıdır. Müqəddəm eli öncə oymaq olub, Otuziki elinə qatılırdı.

1606-ci ildə I Şah Abbas Qarabağı osmanlılardan azad etdi. Bu dönəmdə Otuziki elinin başçısı Əmir Ağaxan sultan Müqəddəm idi. Şah Müqəddəm oymağına Marağa vilayətində ölkə təklif etdi. Əmir Ağaxan sultan razılaşıb, oymağı ilə birgə Marağaya köçdü. Özü Marağanın hakimi, oymağı vilayətin axarlı-baxarlı torpaqlarında sakin oldu. Məhəmməd Yusif Müvərrix qeyd edir ki, şah bütün oymağı çobanbəyi, çöpbaşı və digər ödənclərdən birdəfəlik azad etdi. Bu tədbir elin rifahının artmasına şərait yaratdı[1].

Əmir Ağaxan sultan Qullarağası Siyavuş bəy, Şahverdi xan və başqaları ilə bərabər Ərdəlan hakimi Xanəhməd xanın üsyanını yatırmışdı[2]. Maraqlıdır ki, Etimadəssəltənə Məhəmmədhəsən xan Müqəddəm (1843–1896) Əmir Ağaxan sultanı Ağa xan Müqəddəm-Cavanşir kimi göstərib.

Əmir Ağaxan sultanın Hüseynqulu xan adlı oğlu vardı.

XVII yüzilin ikinci yarısında Marağada olan Zəkəriyyə Əylisli yazır: «1677-ci il, 18 dekabr, mən Zəkəriyyə Əylisli Mugdisi Ağamirin oğlu, Təbrizdən Marağaya getdim. Marağa xanı Ağa xanın oğlu Hüseynqulu xan idi. O, Azərbaycan vəziri Mirzə İbrahimin qızı ilə ailə qurmuşdu. Bu ölkənin qədimdən əhalisi çox, torpağı bərəkətli idi. Burda Hindistan düyüsündən də gözəl çəltik yetişir, düyünü ta İspaniyayadək aparırlar. Bu ölkədə yaxşı pambıq bitir, bol tütün, çoxlu kişmiş və doşab var»[3].

Hüseynqulu xanın Həsənəli xan adlı oğlu vardı.

1730–1732-ci illərdə Marağada Müqəddəm elinə vəkil Həsənəli bəy başçılıq edirdi. Vəkil Həsənəli bəy öz eli Müqəddəmlə birgə üsyan qaldırıb, Nadirqulu xanın köməyi ilə Marağanı osmanlılardan azad edilməsində iştirak etdi.

Həsənəli bəy Balbas əşirətinin üsyanını Nadir şaha çatdırmışdı. Hadisənin təfsilatı budur ki, onun başçılığı dönəmində Laicanda yerləşən balbaslar Urmiyanın ətrafına və Marağaya hücum edib qətl-qarətlə məşğul olmuşdular. O bu olayı Gərmirud Qaraçimənində olan Nadir şaha yetir-

---

[1] *Петрушевский И.П.* Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI – начале XIX вв. Ленинград, 1949. С. 128–129.

[2] *Etimadəssəltənə*. Tarixi müntəzəmi-Nasiri. II cild. Tehran: «Dünya kitab», 1364 (h.ş.). Səh. 934–935 (farsca).

[3] *Закарий Акулисский*. Дневник. Ереван, 1939. С. 150–159.

di. Nadir şah oğlu Nəsrulla mirzəni və qardaşı İbrahim xan Zəhirüddövləni balbasların qiyamını yatırmağa göndərdi. Məhəmmədisa xan Urmiya tərəfindən hərəkət edib, onlara qoşulmuşdu. Birləşmiş qoşun bir sutkada Laicanın ətrafına yetişdi. Qiyamçı Balbas tayfası özünü müdafiə etmək üçün hazırlaşdı. Müqəddəm və Avşar qoşunu bir həmlədə balbasları məğlub etdi. Balbaslar qaçıb, Səmər dağına sığındılar. Səməri səngər edən balbaslar müqəddəmlərə və avşarlara qarşı tab gətirə bilmədilər. Balbas tayfasından toplanan 2 minlik qoşunun qırılanı qırıldı, qalanı əsir düşdü. Birləşmiş qoşun əhli xeyli qənimət ələ keçirdi.

Həsənəli bəyin Əliqulu xan adlı oğlu vardı.

Əliqulu xan Həsənəli bəy Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı.

1744-cü ildə Həsənəli bəyin oğlu Əliqulu xan Marağaya və Müqəddəm elinə başçılıq etməyə başladı. Nadir şah Avşarın ölümündən sonra, 1747-ci ildə Əliqulu xan Marağanı müstəqil, özünü isə hakim-mütləq elan etdi.

Əliqulu xanın Əliməhəmməd xan adlı oğlu vardı.

Əliqulu xandan sonra oğlu Hacı Əliməhəmməd xan Marağanın hakimi oldu.

1757-ci ildə Hacı Əliməhəmməd xan Müqəddəm basqınçı əfqanların və kürdlərin qarşısını almışdı. Tarixçi Mirzə Rəşid Ədibüşşüəra yazır: «Hicri qəməri 1174-cü ildə Azad xan Məhəmmədhəsən xan tərəfindən məğlub olub, Bağdada qaçmışdı. Ordan İranda baş verən hadisələri izləyirdi. Kərim xan Zəndin Məhəmmədhəsən xana qələbəsini eşidib, fürsəti münasib görüb, qohumlaşdığı Həkkari əşirətindən yardım istədi. Onlar bu qohumluğa görə, 15 min nəfərlik ordu toplayıb, sevincək Təbriz şəhərinə yola düşdülər. Marağa şəhərinin iki ağaclığındakı Binab şəhərinə yetişdilər. Hacı Əliməhəmməd ağa Müqəddəm çox huşlu-başlı bir adam idi və el onun bir sözünü iki eləmirdi. Azərbaycanın valisinə vergi verməkdən imtina etmişdi. Azad xanın ordusunun Marağa ətrafına gəlməsinə narahat oldu. Naçar qalıb Fətəli xanla dostlaşdı. Fətəli xana məktub yazıb, yardım istədi. Fətəli xan tabeliyində olan Şahbaz xan və Nəcəfqulu xan Dünbilini 1000 nəfərlik qoşunla ona köməyə göndərdi. Azad xan Binab şəhərini odlayıb, adlı-sanlı adamları öldürüb, qalan kişi və qadınları əsir götürdü. Bu xəbəri eşidən Fətəli xan əfqanların özbaşınalıqlarından səbri tükəndi. Qoşunu toplayıb, Marağaya üz tutdu. Marağaya yetişəndə Hacı Əliməhəmməd ağa Müqəddəm də ona qoşuldu. Avşar ordusu, Şahbaz xanın qoşunu və Hacı Əliməhəmməd ağa Fətəli xanla birlikdə düşmən ordusuna hücuma başladılar. Bir həmlədə əfqanları və həkkariləri darmadağın etdilər. Azad xan qaçıb, Gürcüstana getdi»[4].

---

[4] *Mirzə Rəşid Ədibüşşüara*. Tarixi Əfşar. Təbriz: «Şəfəq». Səh. 142–143 (farsca).

Kərim xan Zənd özünü «vəkili-şahi-İran» elan edib, xanlıqların müstəqilliklərinə son qoyaraq birər-birər hamısını asılı vəziyyətə saldı. Bir çox xanlarla bərabər Hacı Əliməhəmməd xan Müqəddəmi də girov kimi sarayına apardı. Ondan sonra Marağanın hakimi Əhməd xan Müqəddəm oldu.

Hacı Əliməhəmməd xanın Əhməd xan adlı oğlu vardı.

Əhməd xanın Həsən ağa, Hüseynpaşa ağa, Nurulla xan, Cəfərqulu xan adlı oğulları, Xeyrənsə xanım, Zeynəb xanım adlı qızları vardı.

Əhməd xanın oğlu Həsən ağa Marağa şəhərində doğulmuşdu. Saray təlim-tərbiyəsi almışdı.

* * *

Əhməd xanın ikinci oğlu Hüseynpaşa ağa Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Saray təlim-tərbiyəsi almışdı. Əvvəlcə Marağa xanlığının, sonra Qacarlar dövləti qoşunun sərkərdəsi olmuşdu. Abbas mirzədən xan ünvanı almışdı. Əminə Pakrəvan yazır: «Cahangir mirzə atasının əski dostu Əhməd xan Müqəddəmin oğulları ilə bərabər Marağa alayını kontrol edəcəkdilər. Əhməd xanın oğulları minbaşı Cəfərqulu xan və yenə də minbaşı Hüseyn xan Paşai Azərbaycan ordusunun ən başarılı komutanlarından idilər»[5].

Hüseynpaşa xan Heratın mühasirəsində birinci sərkərdə idi ki, öz qoşunu ilə qalaya daxil olmuşdu.

Hüseynpaşa xanın Qasım xan adlı oğlu vardı.

Qasım xan Marağa şəhərində doğulmuşdu. Hərbçi ailəsində doğulduğundan hərb yolunu seçmişdi. Sərhəng (polkovnik) rütbəsinədək ucalmışdı.

Qasım xanın Mahmud xan, Hüseynqulu xan, Əli xan adlı oğlanları vardı.

Mahmud xan Marağa şəhərində dünyaya gəlmişdi. Hərbi təhsil almışdı. Hüsami-Nizam ləqəbini daşıyırdı. O, bir müddət Marağa şəhərinin hakimi olmişdu.

Mahmud xan Hüsami-Nizam 1912-ci ildə Səməd xan Şücaüddövlə ilə bərabər Təbriz şəhərinə hücum etmişdi. O, şəhəri mühasirəyə almış, giriş-çıxışa icazə verməmişdi. Bir müddət Təbriz şəhərinin komendantı vəzifəsini icra etmişdi. Sonra şəhərin hakimi olmuşdu.

Mahmud xan Hüsami-Nizam 1918-ci ilədək Təbriz şəhərini idarə etmişdi.

Qasım xanın ikinci oğlu Hüseynqulu xan Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Mükəmməl hərbi təhsil almışdı.

---

[5] *Əminə Pakrəvan*. Abbas mirzə və Azərbaycan. Bakı: «Qanun», 2007. Səh. 110.

Qasım xanın üçüncü oğlu Əli xan Marağa şəhərində anadanolmuşdu. Mükəmməl hərbi təhsil almışdı.

* * *

Əhməd xanın üçüncü oğlu Nurulla xan Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Saray təlim-tərbiyəsi almışdı.

Nurulla xan Qacarlar dövründə sərtib (general-mayor) rütbəsinədək yüksəlmişdi[6].

* * *

Əhməd xanın dördüncü oğlu Cəfərqulu xan Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Saray təlim-tərbiyəsi almışdı. Əvvəlcə Marağa xanlığının, sonra Qacarlar dövləti qoşunun sərkərdəsi olmuşdu. Atası İrəvan hakimi təyin olunan kimi onu 1000 nəfərlik qoşunla həmin şəhərə göndərdi.

Cəfərqulu xan Rus-İran müharibələrində iştirak etmişdi. Əminə Pakrəvan yazır: «Cahangir mirzə atasının əski dostu Əhməd xan Müqəddəmin oğulları ilə bərabər Marağa alayını kontrol edəcəkdilər. Əhməd xanın oğulları minbaşı Cəfərqulu xan və yenə də minbaşı Hüseyn xan Paşai Azərbaycan ordusunun ən başarılı komutanlarından idilər»[7].

Cəfərqulu xan İrəvanda ruslara qarşı döyüşmüşdü.

Cəfərqulu xan Əhməd xandan sonra Marağanın hakimi olmuşdu. Rusiya sərdarı İ. Paskeviç İranda olarkən Cəfərqulu xanın Marağa hakimliyini təsdiq etmişdi. Türkmənçay müqaviləsi bağlandıqdan sonra rus qoşunu İrandan geri çəkildikdə Cəfərqulu xan da təhlükəni hiss edərək onlarla Rusiyaya mühacirət etdi. Naibüssəltənə Ağa Əli xanı Mərağaya hakim göndərdi. Əli xanın atasının, Ağa Hüseynin səyi ilə Cəfərqulu xan Rusiyaya getməkdən daşınaraq, bu şəhərin hökumət tərkibində qaldı[8].

Cəfərqulu xan Əbülfət xan İbrahimxəlil xan oğlu Sarıcalı-Cavanşirin qızı ilə ailə qurmuşdu. Hüseynpaşa xan, Rzaqulu ağa adlı oğlanları vardı.

II Hüseynpaşa xan Marağa şəhərində doğulmuşdu. Mükəmməl ailə təhsili almışdı. Qacar ordusunda xidmət etmişdi.

II Hüseynpaşa xanın İsgəndər xan adlı oğlu vardı.

İsgəndər xan Hüseynpaşa xan oğlu Marağa şəhərində dünyaya gəlmişdi. Hərbi təhsil almışdı.

---

[6] *Atif Xeyrullahi*. Marağa dər əsri Qacar. Təbriz: «Ətər», 1388 (h.ş.). Səh. 23 (farsca).

[7] *Əminə Pakrəvan*. Abbas mirzə və Azərbaycan. Bakı: «Qanun», 2007. Səh. 110.

[8] *Məsud Qulamiyyə*. Tarixi Marağa bə rəvayəti təsvir. Tehran: «Övhədi», 1385 (h.ş.). Səh. 82 (farsca).

İsgəndər xanın Səməd xan, Fətulla xan adlı oğlanları vardı.

Səməd xan İsgəndər xan oğlu 1852-ci ildə Marağa şəhərində anadan olmuşdu. O, uşaqlıq illərini keçirtdikdən sonra evdə, məktəbdə, daha doğrusu o dövrdə ki, Marağa məktəbində oxumağa başladı. Lakin o, məktəbdə yaxşı oxuyan şagird deyildi. O, çox dəcəl və nadinc uşaq idi. Müəllimlər onun əlindən bezmişdilər. Onlar heç cür tənbeh və hədə-qorxu ilə onu oxuda bilmirdilər. Onlar məcbur olub Səməd xanın atası İsgəndər xana şikayət məktubu yazıb və xahiş etmişdilər ki, onun məktəbdən çıxartmaqla, həm özlərinin və həm də onun canını bu problemlərdən qurtarsın. Baxmayaraq ki, İsgəndər xan bu xahişdən razı deyildi, lakin onu məktəbdən çıxarıb, özü nəzarəti altında saxladı.

Baxmayaraq ki, Səməd xan dərs oxuyan deyildi, lakin çox huşlu və istedadlı bir şəxs idi. İstədiyi və maraqlandığı işləri bütün dəqiqliyi ilə yerinə yetirən adam idi. Səməd xan da öz dövrünün başqa zadəganları kimi vaxtının çoxunu laqeydlik və xoşgüzəranlıqla keçirirdi. O, heç görkəmli bir şəxs deyildi. Öz müasirləri kimi adi yaşayışla vaxtını keçirirdi.

Salar ləqəbli Hacı Məhəmmədhəsən xan Allahyar xan oğlu Dəvəli-Qacar Xorasanda başladığı qiyamı yatırmaq üçün Hüseynpaşa xan böyük oğlu general İsgəndər xanla birlikdə öz ordusu ilə Xorasana hücum etdi. Bu səfərdə İsgəndər xan oğulları Səməd və Fətullanı da özü ilə birlikdə apardı. Bu ilk dəfə idi ki, Səməd xan üçün öz yurdundan kənara çıxırdı. Bu səfərdə Səməd xan hərbi sahədə yeni təcrübələr qazana bilərdi.

Nasirəddin şah dövründə ölkə üçün təcrübəli və işgüzar dölət xadimləri lazım idi. Lakin bu şahın dövründə yalnız iki şəxsiyyət – Mirzə Tağı xan Əmirkəbir və Hüseyn xan Süpəhsalardan başqa kimsə yox idi. Bu vətənsevər şəxsiyyətlər çox az müddət işlədikdən sonra bu zülmkar şahın göstərişi ilə öldürüldülər. Bütün dövlət qulluqçuları rüşvətxor və vəzifə hərisi, həmçinin vəzifə satan və vətən xainləri idilər. Yəni bu şahın dövründə ölkə hərraca qoyuldu. Nasirəddin şah dövründə ölkənin maliyyə vəziyyəti elə bir həddə çatdı ki, hər il dövlət məmurlarının yarıdan çoxunun maaşları verilmirdi. Bu şah ölkənin təhlükəsizlik qüvvələrinin möhkəmləndirmək əvəzinə əhalinin müxtəlif ictimai təbəqələri arasında ziddiyyət yaradırdı. Məsələn tayfaları bir-birinə qarşı təhrik edirdi. Belə durumda kimsənin təhlükəsizliyi qorunmurdu. Belə vəziyyətdə quldurlar zindanlardan azad olub, öz dostları ilə toplaşaraq, yenidən ölkədə pozuculuq işləri ilə məşğul olurdular. Əhaliyə divan tuturdular. Bunun səbəbi isə yerli icra hakimlərinin bacarıqsızlığı və xüsusilə onların şəxsi qərəzlik idi.

Səməd xan xoşgüzəran və laqeyd gənc olduğu üçün öz ətrafında olan yaltaq adamların təsiri altına hakimiyyətə gəlmək iddiasına düşdü. O, bir sıra fırıldaqçı və quldur adamları ətrafına toplayaraq əhaliyə zülm etməyə başladı. Səməd xan silahlı quldurları bir gün oğurluq və yolkəsənlik edən zaman başqa quldur dəstələri ilə münaqişədə üz nahiyəsindən

yaralandı. Bu yaranın sağalması uzun müddət çəkdi. Baxmayaraq ki, Səməd xanın üzündəki yara sağaldı, lakin yaranın çapıq yeri qaldı.

Bu dramatik vəziyyət uzun müddət Marağa şəhərində hökm sürdü. Nəhayət, Hacı Hüsamüddövlə ki, xoşnam və müdəbbir bir şəxs idi, mərkəz tərəfindən Marağaya hakim təyin oldu.

Hüsamüddövlə Marağa məntəqəsinin sənaye və iqtisadi inkişafına çox səy göstərməsinə baxmayaraq, lakin yenə də özbaşına və quldur ünsürlər onun yumşaq adam olmasından sui-istifadə etdilər. Keçmişdən daha çox əhalinin soyğunçuluğu ilə məşğul oldular. Hüsamüddövlə mərkəzdən gətirdiyi bir qrup süvariləri ilə quldurları və talançıları tutub həbs etdi və onların evlərini dağıtdı. O cümlədən Marağanın qüdrətli hakimi (Səməd xan) həbsə alındı. Lakin Səməd xanın yerli tərəfdarları Hüsamüddövlə məmurlarına müqavimət göstərdi. Şəhərin bir qrup varlıları ki, öz şəxsi mənafelərini nəzərə alaraq Səməd xanın buraxılması Hüsamüddövlədən xahiş etdilər. Və təzminat verdilər ki, o müqəddəs ziyarətgahlara gedib tövbə etsin. Nəhayət Səməd xan razı olub və ziyarətgaha getməyə izn verildi. Lakin onun bütün quldur dəstəsi cəzalandırıldı. Beləliklə Marağa camaatı bu hadisədən sonra rahat və sakit həyat sürməyə başladı. Bu şəhərdə sənaye və ticarət işləri inkişaf etdi. Həmçinin çoxlu yeni ümumi və xüsusi binalar tikildi.

Marağa şəhərinin bir görkəmli şəxsi Şeyx Əbdüssəməd Haçı İftixar ağa adı ilə tanınmış şəxsin bir xatirəsini belə nəql edir: «Şeyx Əbdüssəməd ziyarətə getdiyi zaman yolda Səməd xanla qarşılaşaraq, onunla birgə səfər edir. Səməd xan şikayətlənir ki, məni öz yurd-yuvamdan didərgin saldılar. Kərbəlaya gedirəm, həzrəti seyyidül-şühəda (Hüseyn) və Əbülfəzlin məzarına dəxil düşəm. Mərhum İftixar deyir İmam Hüseynin məqbərəsinə çatan kimi gördüm Səməd xan onun ziyarət edib və həzrəti Əbülfəzlin məqbərəsini ziyarət etmək üçün hazırlaşır. Biz həzrəti Əbülfəzlin məqbərəsini ziyarət etməyə gedən zaman gördük ki, Səməd xanı oradan xaric edirlər. O, başını o qədər məqbərəyə çırpmışdı ki, huşsuz halda aparırdılar. Deyirdilər ki, huşsuz aləmində həzrəti Əbülfəzli görüb və ağa onun Marağa şəhərinin hakimi təyin edibdir. Öncədən Səməd xanın üzündə yara var idi ki, ona "xurma yarası" deyilirdi. Ziyarətdən sonra bu yara onun üzündən silinmişdi».

Səməd xan bu hadisələrdən qaçmaq üçün qərara aldı ki, bir müddət Marağadan uzaqda yaşasın. Bu səbəbdən Tehrana getməyə qərar verdi. Bu arada Hacı Əli xan Müqəddəmin oğlu, Qacarların məşhur şəxslərindən olan Məhəmmədhəsən xan (Etimadüssəltənə) ki, Nasirəddin şahın yaxın adamlarından idi. Şahdan xahiş etdi ki, Səməd xanı Qarasoranların (Süvari polis dəstəsi – *Ə.Ç.*) başçısı təyin etsin. Beləliklə Səməd xan Tehrana gedərək, sarayda yerləşməli oldu. Səməd xan 1305–1309-cu hicri qəməri ilinə qədər bu dəstədə xidmət etdi. Səməd xan yavaş-yavaş tərəqqi edərək özünü ləyaqət və bacarığını göstərdi. Səməd xan sarayda yaşadığı müddətdə yaxından orada olan hakim şəxslərin rüşvətxorluq və

törətdikləri fəsadlarla tanış oldu. Ona da bu işlərdən böyük gəlirlər nəsib oldu.

Hacı Səməd xan Müqəddəm xərçəng xəstəliyinə tutulmuşdu. 1914–cü ildə müalicə üçün Moskva şəhərinə getdi. Bu şəhərdə də vəfat etdi. Övladı yox idi.

Hacı Səməd xandan sonra Marağa vilayətinə qardaşı oğlu İsgəndər xan Sərdari-Nasir Müqəddəm başçılıq etdi.

* * *

İsgəndər xanın ikinci oğlu Fətulla xan 1850-ci ildə Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Hərbçi idi. 1893-cü ildə Zəfərəddövlə ləqəbini aldı[9]. Sonra, 1906-cı ildə Məhəmmədəli şahın fərmanı ilə Sərdari-Müəyyəd ləqəbini daşıyımağa başladı.

Fətulla xan Nasirəddin şah Qacarın hakimiyyəti dönəmində (1848–1896) Zəncan əyalətinin hakimi olmuşdu[10].

Fətulla xan 1883-cü ildə Marağa qalasındakı hərbi hissənin sərkərdəsi, 3-cü alayın rəisi olmuşdu. 1897-ci ildə 3-cü alaydan əlavə Əmiriyyə alayının da başçısı idi.

Fətulla xan Müzəffərəddin şah Qacarın (1896–1907) hakimiyyəti dönəmində bir müddət səltənət imarətləri mühafizəsinin rəisi olmuş, 1902-ci ildə «Fövcü-Müzəffər» alayı da ona tapşırılmışdı.

Fətulla xan 1905-ci ildə Həftiməzar hüdudlarındakı hərbi hissənin komandiri idi. 1908-ci ilədək artıq onun komandanlığı altında 3 alay vardı.

Fətulla xan şair idi. Zəfərəlişah təxəllüsü ilə qəlboxşayan şeirlər yazırdı.

Fətulla xan 1927-ci ildə Tehranda vəfat etmiş, «İxtiyariyyə» gorgahında dəfn olunmuşdur.

Fətulla xanın İsgəndər xan, Həsən xan, Rəhmətulla xan adlı oğlanları vardı.

II İsgəndər xan Fətulla xan oğlu Müqəddəm 1868-ci ildə Marağa şəhərində doğulmuşdu. Mükəmməl təhsil almışdı. Sərdari-Nasir ləqəbini daşıyırdı. Orduda xidmət etmişdi. 1913-cü ildə polkovnik rütbəsi ilə birliyə rəhbərlik edirdi. Təbriz şəhərindəki qarnizonun rəisi idi. Sonra bu birliyi qardaşı Zəfərəddövlə Həsən xana təhvil verib, özü general rütbəsi ilə bütün Cənubi Azərbaycan ordusunun komandanı oldu[11].

İsgəndər xan Sərdari-Nasir Marağa vilayəti başçısının müavini vəzifəsinə təyin olunmuşdu.

---

[9] *Məsud Qulamiyyə*. Tarixi Marağa bə rəvayəti təsvir, Tehran: «Övhədi», 1385 (h.ş.). Səh. 174 (farsca).

[10] *Atif Xeyrullahi*. Marağa dər əsri Qacar. Təbriz: «Ətər», 1388 (h.ş.). Səh. 47 (farsca).

[11] *Məsud Qulamiyyə*. Tarixi Marağa bə rəvayəti təsvir. Tehran, «Övhədi»: 1385 (h.ş.). Səh. 125 (farsca).

İsgəndər xan Marağadan İran Milli məclisinə vəkil seçilmişdi. Bir müddət məclisə başçılıq etmişdi.

İsgəndər xan 1949-cu ildə Tehran şəhərində vəfat edib.

İsgəndər xanın Hüseyn xan, Əliqulu xan, Lütfəli xan, Əbuturab xan adlı oğlanları vardı.

Hüseyn xan İsgəndər xan oğlu Tehran şəhərində dünyaya gəlmişdi. O, ibtidai və orta təhsilini Tehran şəhərində almışdı. Sonra hərb məktəbində oxumuşdu.

İsgəndər xanın ikinci oğlu Əliqulu xan Tehran şəhərində anadan olmuşdu. O, ibtidai və orta təhsilini Tehran şəhərində almışdı. Sonra hərb məktəbində oxumuşdu. İran Kazak diviziyasında xidmət etmişdi. Sərhəng (polkovnik) rütbəsinədək yüksəlmişdi.

Əliqulu xanın Mehdiqulu xan adlı oğlu vardı.

Mehdiqulu xan Əliqulu xan oğlu Məhəmmədbağır xan Etimadüssəltənənin qız nəvəsidir. O, 1901-ci ildə Tehranda doğulmuşdu. Tehranda ibtidai və orta məktəbi bitirdikdən sonra Müşirüddövlə adına hərbi məktəbə daxil olmuşdu. 1910-cu ildə bu məktəbi bitirmişdi. 1911-ci ildə təhsilini davam etdirmək üçün Avropaya göndərilmişdi. Orada Baytarlıq üzrə doktorluq dərəcəsinə yiyələnmişdi.

Mehdiqulu xan bununla yanaşı Sensir şəhərində bir neçə müddət hərbi dövrə keçirmişdi. Tehrana qayıtdıqdan sonra hərbi rütbə alaraq 1941-ci ildə əsil at cinsi yetişdirmə idarəsində rəis müavini vəzifəsində çalışmışdı. O, bir müddət də baş polis müavini vəzifəsində xidmət etdikdən sonra yenidən orduya qayıtdı və general-mayor rütbəsi aldı.

Mehdiqulu xan bir müddət Heyvandarlıq idarəsinin rəisi vəzifəsində çalışmışdı. Sonra İran ordusunun rabitə bölməsinin rəisi olmuşdu. Daha sonra orduda idman sahəsində rəhbər vəzifədə xidmət etmişdi. O, bir müddət də gömrüyün mühafizə dəstəsinin başçısı olmuşdu. 1951-ci ildə isə general-leytnant rütbəsinə layiq görülərək İranın jandarma idarəsinin başçısı vəzifəsinə təyin olunmuşdu. 1952-ci ildə 30 Tir hadisəsi baş verən zaman o, Tehran şəhərinin hərbi komendantı idi (30 Tir 1331-ci h.ş ilində Tehran əhalisi Müsəddiqin ətrafına yığılaraq nümayişə çıxmışdılar). Onun, göstərişi ilə nümayişçilərə atəş əmri verildi və bu hadisədə bir çoxları öldürüldü və yaralandı. Müsəddiq yenidən baş nazir postuna yiyələndikdən sonra onu təqaüdə göndərərək, tutulmasına göstəriş verdi.

Lakin Mehdiqulu xan Ələvi Müqəddəm Müsəddiq hökuməti ilə kəskin surətdə mübarizəyə qalxdı. O, bir qrup təqaüddə olan və gənc ordu zabitləri ilə təşkilat yaradaraq, hökumətə qarşı mübarizə aparmağa başladı. Get-gedə onlar mübarizəni şiddətləndirib, bir qrub Tehranın cənubunda yaşayan əhalini Müsəddiqə qarşı səfərbər etdi. Yəni Ələvi Müqəddəm ürəkdən general-mayor Zahidi ilə hökumətə qarşı müxalifət etməkdə əməkdaşlıq edirdi. Ələvi Müqəddəm bir neçə dəfə hökumət tərəfindən tutulub həbs edildi.

1953-ci ilin Müsəddiq əleyhinə hökumət çevrilişindən sonra Ələvi Müqəddəm öz bir illik gərgin fəaliyyət qarşısında mükafatlandırılaraq ölkənin baş polis idarəsinin rəisi vəzifəsinə yüksəldi. SAVAK (ölkənin təhlükəsizlik orqanı) yaranana qədər bu idarə bütün işlərə nəzarət edirdi və elə bu səbəbdən də Ələvi Müqəddəm ölkənin yüksək rütbəli məmurlarından sayılırdı.

1958-ci ildə Ələvi Müqəddəm general-polkovnik rütbəsinə yüksəldi. O daha da məğrur olaraq, şahdan başqa hər hansı qüdrətli şəxs olursa olsun, onunla mübarizə edirdi. O hətta baş nazirin göstərişinə belə əməl etmirdi. 20-ci dövr Məclis seçkilərində o, baş polis rəisi olaraq güclü saxtakarlıq etdi. Doktor İqbaldövlə istefaya getdikdən, Şərif İmami dövləti iş başına gələndən sonra Ələvi Müqəddəm daxili işlər naziri təyin edildi. Və onun nazir olduğu dövrdə 20-ci dövr Məclis seçkilərində belə saxtakarlığa yol verildi. Bu saxtakarlıq İranda dövlətin əhali arasında etibarını daha da itirməsinə səbəb oldu. Elə bu üzdən də baş nazir Şərif İmami məcburiyyət qarşısında Ələvi Müqəddəmi bu vəzifədən azad etdi.

1961-ci yaz aylarında doktor Əli Əmini Amerikanın Demokrat partiyasının birbaşa himayəsi ilə İranda baş nazir oldu. O, şahın hökumət işlərinə müdaxilə etməməsi və məclisi ləğv etməsi şərti ilə baş nazir vəzifəsi təklifini qəbul etdi. Bu şərtləri hər ikisi qəbul olundu. Əmini ölkədə rüşvətxorluq və korrupsiya ilə mübarizə etmək üçün ədliyyə nazirliyinin işini gücləndirdi. Bir çox yüksək rütbəli məmurlar ki, korrupsiyada ittiham olunurdular vəzifədən azad edildilər. General-polkovnik Mehdiqulu xan Ələvi Müqəddəm də öz vəzifəsindən çıxarılaraq tutuldu. O, bir neçə ay həbsdə saxlanıldığı üçün dözümsüzlük nümayiş etdirərək yalvarmaqa başladı. Və nəhayət məhkəməsiz azadlığa buraxıldı. Şahın göstərişi ilə Xalq Təsərrüfatı nazirliyində müşavir vəzifəsində çalışdı. O, baş polis rəisi olarkən nəqliyyat idarəsini yaratdı.

Mehdiqulu xan Ələvi Müqəddəm 1984-cü ildə 83 yaşında Tehranda vəfat etdi.

İsgəndər xanın üçüncü oğlu Lütfəli xan Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Mükəmməl təhsil almışdı.

İsgəndər xanın dördüncü Əbuturab xan Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Mükəmməl təhsil almışdı.

Fətulla xanın ikinci oğlu Həsən xan 1891-ci ildə Marağa şəhərində anadan olmuşdu. Mükəmməl təhsil almışdı. Zəfəréddövlə ləqəbini daşıyırdı.

Həsən xan ibtidai və orta təhsilini doğma şəhərlərində almışdı. Sonra hərb məktəbində oxumuşdu. Bu məktəbi bitirəndən sonra Tehran universitetinə qəbul olmuşdu. Burda hüquq və siyasi elmləri öyrənmişdi.

Həsən xan Müqəddəm 1912-ci ildə Hacı Səməd xan Şücaüddövlənin yardım və məsləhəti ilə Avropaya yollanmışdı. Orda hərbi məktəblərdə təlim keçmişdi. I Dünya Müharibəsinin əvvələrində Moskva şəhərinə gəlmişdi. Burda Hərbi Akademiyada oxumuşdu.

Həsən xan Müqəddəm Moskvada oxuyarkən əmisi Hacı Səməd xan Şücaüddövləni dəvət etmiş, bir çox həkimlərə göstərmişdi. Hacı Səməd xan xərçəng xəstəliyindən əziyyət çəkirdi.

Həsən xan Müqəddəm hərbi akademiyanı kapitan rütbəsi ilə tamamlayaraq Tehrana dönmüşdü. İran ordusunda xidmət etməyə başlamışdı. General-leytenant rütbəsinədək yüksəlmişdi.

Həsən xan Müqəddəm bir çox əyalətlərin hərbi hissəsinin komandanı olmuşdu. 1922-ci ildə İsmayıl ağa Simitqonun qiyamının yatırılmasında iştirak etmişdi.

Fətulla xanın üçüncü oğlu Rəhmətulla xan 1921-ci ildə Marağa şəhərində anadan olumuşdu. O, orta məktəbi bitirdikdən sonra Paris şəhərində coğrafiya və jurnalistika fakültəsində ali təhsil almışdı.

Rəhmətulla xan Müqəddəm Marağeyi mədəni şəxsiyyətdən daha çox, siyasi bir şəxsiyyət sayılır. O, birinci İranlı şəxsdir ki, böyük yazıçı Sadiq Hidayətin Parisdə cənazəsi başında hazır olmuşdu. Parisdəki İran səfarətinin göstərişi ilə o, səhər tezdən 1951-ci aprel ayının 10-da görkəmli yazıçının cənazəsi başında bir fotoapartla hazır olur və bu faciəli hadisəni şəkilə çevirir. Rəhmətulla xan hələ Parisdə olarkən orada nəşr olunan jurnallarla əməkdaşlıq edirdi. Onun çəkdiyi şəkillər Sadiq Hidayətin cənazəsindən çəkilən yeganə şəkillərdir. Ola bilsin ki, Fransa polisinin də əlində bu cənazədən fotolar olsun. Lakin indiyədək bu ölüm otağından çəkilən şəkillər yalnız Rəhmətulla Müqəddəmin çəkdiyi fotolardır.

Rəhmətulla xan Müqəddəm İrana qayıtdıqdan sonra müxtəlif idarələrdə fəaliyyət göstərmişdi. O, 20-ci dövr məclis seçkilərində Miyandab şəhərindən nümayəndə seçilmişdi. Məclisdəki kəskin tənqidi çıxış və nitqləri ilə əhalinin marağına səbəb olmuşdu. Hətta Müsəddiq belə onun çıxışından öz razılığını bildirərək təşəkkür etmişdi. Nəhayətdə bu məclis şahın fərmanı ilə ləğv edilmişdi.

Rəhmətulla xan Müqəddəm Marağeyi İran xalqlarının milli azadlıq hərəkatında ön sıralarda mübarizə edən «Nehzəte-Radikali» (Radikal İran Hərəkati) təşkilatının katibi və «Kanune-nevisəndəqane-İran» (İran Yazıçılar Cəmiyyəti) müvəqqəti idarə heyətinin üzvü olmuşdu. Həmçinin «Cəımiyyəte-tərəfdare-azadi və hüquqe-bəşər» (Azadlıq və İnsan haqları müdafiə təşkilatı) İcraiyyə heyətinin üzvü idi. O, İran İslam İnqilabından sonra Şərqi Azərbaycanın valisi və həmin vilayətdən Konstitusiya layihəsinə baxış üçün Ekspertlər məclisinə nümayəndə seçilmişdi.

Rəhmətulla xan Müqəddəm bir ordu zabiti kimi Marağa şəhərində hərbi komendant vəzifəsində də xidmət etmişdi.

O, öz xatirə kitabında Marağa şəhərində həbsdə saxlanılan Azərbaycan Demokrat Firqəsinin üzvləri, xüsusi ilə Pişəvəri dövlətində rabitə naziri olmuş general Kəbiri haqqında öz mülahizələrini yazmışdı.

1978-ci ildə İran Yazıçılar Cəmiyyətinin birinci iclası Mühəndis Rəhmətulla Müqəddəmin iş ofisində keçirilərək, müvəqqəti icraiyyə heyəti seçildi. Bu yığıncaqda 90 nəfər şair, yazıçı, tərcüməçi və tədqiqat-

çıların imzası ilə açıq məktub baş nazir Cəmşid Amuzqara yazılaraq mətbuatda nəşr edilmişdir. Bu məktubda İran konstitusiyasında təsdiq edilmiş qələm və bəyan azadlığı hökumət məmurları tərəfindən qarşısı alınmasına məsələsinə işarə edilmişdir.

1978-ci ilin dekabr ayında Rəhmətulla xan Müqəddəmin vasitəsi ilə Radikal adlı partiya öz mövcudiyyətini elan etdi. Müqəddəm Marağeyi Şah rejimi ilə mübarizədə demək olar ki, öndə gedən şəxsiyyətlərdən olmuşdur. O, 1979-ci sentyabr ayında Jalə meydanında keçirilən mitinqə hökumət tərəfindən basqi olduqda Müqəddəm də bu mitinqdə iştirak etdiyi üçün tutuldu. Onun və iki nəfər başqa dostunun evlərinə polis tərəfindən bomba yerləşdirildi.

Ayətullah Xomeyni Parisdə olarkən Rəhmətulla xan onunla görüşür. Bu görüşdən belə nəticə çıxarır ki, Ruhulla Xomeyni bu inqilabı rəhbərlik etməyə qadir olan bir şəxsiyyətdi.

Rəhmətulla xan Marağei 1980-ci ildə Şərqi Azərbaycanın valisi vəzifəsinə təyin olundu. O, Ayətulla Şəriətmədarinin rəhbərliyi ilə təşkil olan Xalq Müsəlman partiyasıda Müqəddəm Marağeyi də o təşkilatın təsisçilərindən biri oldu. Bu səbəbdən Azərbaycan valiliyindən istefa verir.

O, sonralar konstitusiya layihəsinə baxış üçün Ekspertlər məclisinə seçilən nümayəndələrdən biri oldu.

Bu məclisdə iki nəfər nümayəndədən biri olan Müqəddəm vilayəti fəqih maddəsi ilə müxalifət etdi.

İnqilab məhkəməsinin hökmu ilə Müqəddəm Marağeyinin tutulmasına qərar verildi üçün o ölkəni tərk etməyə məcbur oldu. İnqilab məhkəməsi onun Amerika amili olmaq ittihamı ilə günahkar tanıdı.

Nəhayət 5 il vətəndən uzaqda yaşadıqdan sonra ölkəyə qayıdır və yaşının çox olduğunu nəzərə alaraq siyasi fəaliyyətdən uzaqlaşır.

Rəhmətulla Müqəddəm 1979-ci il inqilabından öncə bir neçə kitab o cümlədən, Tokvilin əsəri olan «Demokrasi dər Amerika» (Amerikada Demokratiya, 1968), «Seyre-Azadi dər Urupa» (Avropada Azadlıq prosesi,1967), «Nosazi-Camiə» (İctimaiyyəti yeniləşdirmək, 1971) «Xətabehaye-Sisron» (Sisron xətabələri,1962) və «Mokatibate-Qobino» (Qobino məktubları, 1971).

2007-ci il 88 yaşında olarkən 950 səhifəlik xatirə kitabı («Salhayi-böhrani-nəsli-ma») Tehranda «Elm» nəşriyyatında çap olunmuşdur. Bu kitab sənədlər baxımından çox dəyərli mənbə sayılır. İran və xüsusilə Azərbaycan tarixini öyrənmək üçün əhəmiyyətli kitab hesab olunur.

* * *

Rzaqulu ağa Cəfərqulu xan oğlu Müqəddəm 1828-ci ildə İ.F. Paskeviçdən Marağanın Rusiyaya birləşdirilməsini istəmişdi.

HAQVERDİYEVLƏR

Bu soyun ulu babası **Mirzə Əli bəy Kəbirlidir**. Mirzə Əli bəy XVIII yüzilin ikinci yarısında yaşamışdı.

Mirzə Əli bəyin *Haqverdi bəy* adlı oğlu vardı.

Haqverdi bəy Mirzə Əli bəy oğlu Kəbirli elinin öz adı ilə adlanan obasında anadan olmuşdu. Mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı. İbrahimxəlil xan Sarıcalı-Cavanşirə xidmət etmişdi. Divanxanada katib vəzifəsində qulluqda idi. Xanın yaxın adamlarından sayılırdı.

Mirzə Haqverdi bəy gözəl xəttat idi.

Mirzə Haqverdi bəy Qarabağın adlı mülkədarlarından sayılırdı. Şuşa şəhərində imarətə, rəiyyətlərə, Kəbirli mahalında Mirzəhaqverdilər adlı obaya, Mərzili, Avşar obalarının bir hissəsinə, Vərəndə mahalında Ağbulaq adlı kəndə yiyələnmişdi.

Onun adı ilə bağlı Kəbirli mahalında «Mirzəhaqverdi kəhrizi» adlı yurd yeri vardı.

Mirzə Haqverdi bəy 1806-cı ildə İbrahimxəlil xanla bərabər güllələboran edildi[1].

Mirzə Haqverdi bəyin törəməsi **Haqverdiyev** soyadını daşıyırlar.

Mirzə Haqverdi bəyin *Məhəmmədkərim bəy, Əli bəy, Məhərrəm bəy, Rüstəm bəy* adlı oğulları vardı.

Məhəmmədkərim bəy Mirzə Haqverdi bəy oğlu təxminən 1779-cu ildə Şuşa şəhərində doğulmuşdur. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı. Mehdiqulu xan Sarıcalı-Cavanşirə xidmət etmişdi. Divanxanada katib vəzifəsində qulluqda idi. Xanın yaxın adamlarından sayılırdı.

Mirzə Məhəmmədkərim bəy xoşxət xəttat idi. O, 1846-cı ildə qəza məktəbində şəriət dərsi deyirdi.

Mirzə Məhəmmədkərim bəyin *Əbdürrəhim bəy, Əbdülkərim bəy, Əbdüləzim bəy* adlı oğulları vardı.

Əbdürrəhim bəy Mirzə Məhəmmədkərim bəy oğlu təxminən 1809-cu ildə Şuşa şəhərində dünyaya gəlmişdi. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əbdürrəhim bəy qəza idarəsində məmur işləmişdi.

Mirzə Əbdürrəhim bəyin *Əsəd bəy, Əbdülkərim bəy, Cahangir bəy* adlı oğulları vardı.

---

[1] Qarabağnamələr. 2-ci kitab. Bakı: «Yazıçı», 1991.

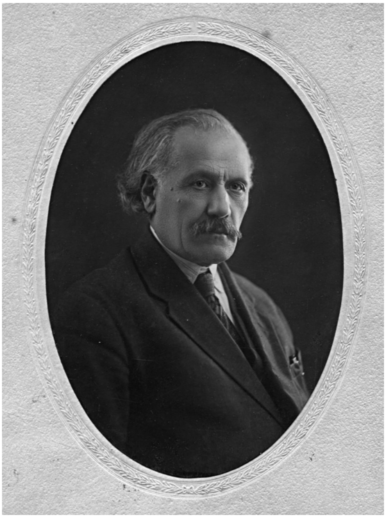

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev
Bakı, 19 aprel 1933

Əsəd bəy Mirzə Əbdürrəhim bəy oğlu təxminən 1831-ci ildə Şuşa şəhərində dünyaya göz açmışdı. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Özəl təsərrüfatını idarə etməklə güzəran keçirirdi.

Əsəd bəy Hüsnücahan xanım Hacı Əhməd bəy qızı Mamayeva ilə ailə qurmuşdu. *Əbdürrəhim bəy* adlı oğlu vardı.

Əbdürəhim bəy Əsəd bəy oğlu 17 may 1870-ci ildə Şuşada bəy ailəsində anadan olub. 3 yaşı olanda atası Əsəd bəy vəfat edib. O, əvvəlcə əmisi Əbdülkərimin, sonra isə atalığı Həsənəli bəy Sadıqbəyovun himayəsi altında yaşayıb. Doğma səhərində real məktəbin altinci sinifini bitirib. Orta təhsilini Tiflisdə tamamlayan gənc Əbdürrəhim bəy 1891-ci ildə ali təhsil almaq üçün Peterburqa gedib, Yol Mühəndisləri İnstitutuna qəbul edilib. O, eyni zamanda, azad dinləyici kimi Peterburq Universitetinin Sərq fakültəsində dil və ədəbiyyata dair müzakirələrə qulaq asıb, müsəlman tarixi və mədəniyyəti ilə maraqlanıb. Əbdürəhim bəy Haqverdiyev ədəbi fəaliyyətə Şuşa real məktəbində oxudugu zaman başlamış, M.F.Axundzadənin təsiri ilə «Haci Daşdəmir» adlı kiçik bir pyes yazmışdı. Peterburqda təhsil alarkən onun bədii yaradıcılığa meyl və həvəsi daha da çoxalır. O, burada olarkən «Yeyərsən qaz ətini, görərsən ləzzətini» (1892) dramını və «dağılan tifaq» (1896) faciəsini yazıb. 1899-cu ildə Azərbaycana qayıdan Haqverdiyev bir müddət Bakıda yaşayıb. O, bir tərəfdən müəllimliklə məşğul olub, digər tərəfdən teatrlarda verilən tamasalara rejissorluq edib. Eyni zamanda bədii yaradıcılığını da davam etdirib: «Bəxtsiz cavan» (1900) və «Pəri cadu» (1901) faciələrini yazmaqla milli dramaturgiyanı ideya və poetik-sənətkarlıq baxımından daha da zənginləşdirib. 1906-cı ildə «Həyat» qəzetində hekayələr və “Molla Nəsrəddin” jurnalında gizli imzalarla felyetonlar, məzhəkələr çap etdirib. «Marallarım», «Xortdanın cəhənnəm məktubları», «Şeyx Şaban», «Xəyalat», «Ac həriflər» və sair əsərlərin müəllifidir.

Əbdürəhim bəy Haqverdiyev 1933-cü ildə Bakıda vəfat edib.

Əbdürrəhim bəy Tükəzban xanımla ailə qurmuşdu.

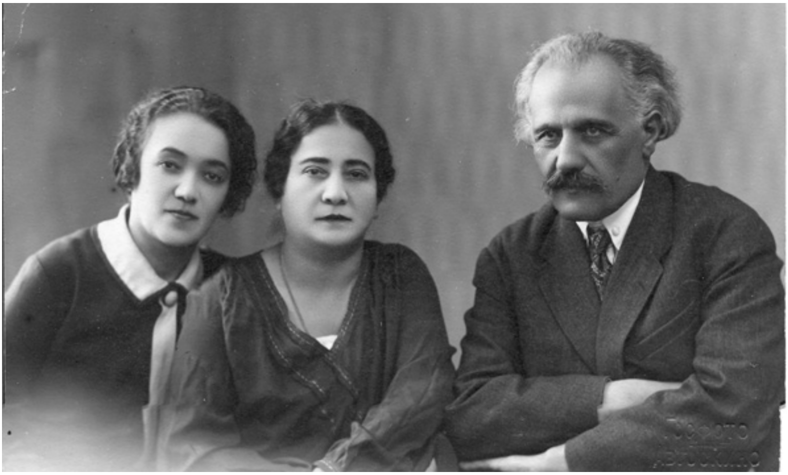

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev əzizləri ilə

Mirzə Əbdürrəhim bəyin ikinci oğlu **Əbdülkərim bəy** təxminən 1833-cü ildə Şuşa şəhərində dünyaya təşrif gətirmişdi. Cavan ölmüş əmisinin şərəfinə adlanmışdı.

Əbdülkərim bəy sonsuz vəfat edib.

Mirzə Əbdürrəhim bəyin üçüncü oğlu **Cahangir bəy** təxminən 1834-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdu.

Cahangir bəyin *Murtuza bəy* adlı oğlu vardı.

Murtuza bəy Cahangir bəy oğlu təxminən 1866-cı ildə Şuşa şəhərində doğulmuşdu.

Mirzə Məhəmmədkərim bəyin ikinci oğlu **Əbdülkərim bəy** təxminən 1813-cü ildə Şuşa şəhərində dünyaya boy göstərmişdi. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əbdülkərim bəy Qarabağ qəza məhkəməsində katib vəzifəsində çalışmışdı. Kollec qeydiyatçısı mülki çini vardı.

Mirzə Məhəmmədkərim bəyin üçüncü oğlu **Əbdüləzim bəy** təxminən 1826-cı ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdu. Ibtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əbdüləzim bəy Cavanşir qəzasında murov köməkçisi vəzifəsində çalışmışdı. XII klass, quberniya katibi mülki çinləri vardı.

* * *

Mirzə Haqverdi bəyin ikinci oğlu **Əli bəy** Şuşa şəhərində anadan olmuşdu. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əli bəy Şuşa şəhərinin qazısı olmuşdu. Şair idi. Xoştəb şeirlər yazırdı.

Tarixçi və təzkirəçi Mir Möhsün Nəvvab öz ünlü əsəri «Təzkireyi-Nəvvab»da yazırdı: «Mərhum Mirzə Əli Mirzə Haqverdi oğlu Qarabağ vilayətinin əhalisindəndir. Qarabağın Şuşa şəhərində birinci qazı olmuşdur.

Cənab xanlar xanı Mehdiqulu xan İbrahim Xəlil xan Cavanşir oğlunun xanlığı zamanı sağ idi. 1255-ci ildə vəfat etmişdir (miladi 1839/1840-cı il).

Tanınmış alim olub, tibb elmində də məharəti var idi. Deyilənə görə, hərdəm şeir də demişdir. Belə ki, bir gün hazırcavab və məzəli bir şəxslə öz evində oturub söhbət edirdi. Onun Zöhrə adlı bir kiçik qızı var idi, görkəmsiz. Söhbət vaxtı qız qapıdan içəri daxil olur. Bu vaxt onun çirkin sifətini görən Mirzə Əli bədahətən bu fərdi (beyti) söyləmişdir:

"Əgər o, axıra qədər bu surətdə qalsa,
Bizim Zöhrəyə Müştəri tapılmayacaq"[2].

Mirzə Əli bəyin *Əbülqasim bəy, Haqverdi bəy, Əhməd bəy, Yusif bəy* adlı oğulları vardı.

Əbülqasim bəy Mirzə Əli bəy oğlu təxminən 1803-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdu. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əbülqasim bəy Şuşa şəhərinin qazısı olmuşdu.

Mirzə Əbülqasim bəyin *Salah bəy, Əli bəy, Məhəmməd bəy* adlı oğulları vardı.

Salah bəy Mirzə Əbülqasim bəy oğlu təxminən 1837-ci ildə Şuşa şəhərində doğulmuşdu. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əbülqasim bəyin ikinci oğlu **Əli bəy** təxminən 1843-cü ildə Şuşa şəhərində dünyaya gəlmişdi. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əbülqasim bəyin üçüncü oğlu **Məhəmməd bəy** təxminən 1853-cü ildə Şuşa şəhərində dünyaya göz açmışdı. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

---

[2] *M.M.Nəvvab*. Təzkireyi-Nəvvab. Bakı, 1998.

Mirzə Məhəmməd bəy Şuşa şəhərinin dini işləri ilə ilgilənmişdi. Uzun müddət Gövhərağa məscidinin axundu olmuşdu.

Mirzə Əli bəyin ikinci oğlu **Haqverdi bəy** təxminən 1805-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdu. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı. Mirzə Haqverdi bəy Şuşa şəhərinin qazısı olmuşdu. Şair idi. Səfa təxəllüsü ilə incətəbli şeirlər yazırdı.

Tarixçi və təzkirəçi Mir Möhsün Nəvvab öz ünlü əsəri «Təzkireyi-Nəvvab»da yazırdı: «Mərhum Mirzə Əlinin oğludur ki, sabiqdə Şuşa qazisi idi. Mirzə Haqverdi ziyadə dəqiq və zərif bir vücud idi və əşarü kəlamından belə anlaşır ki, Şeyx Əttar və Şəms Təbrizi kimi böyük və fazil ədiblərin asari-cəlilələrindən feyzü kamalat əxz edib, onların tutduğu təriqü məsləkdə müdavimət edib şer deyərmiş və əşarının çoxusu fars dilində yazılıbdır»[3].

Mirzə Əli bəyin üçüncü oğlu **Əhməd bəy** təxminən 1807-ci ildə Şuşa şəhərində doğulmuşdu. Ibtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əhməd bəyin *Rzaqulu bəy, Əbdülkərim bəy, Əli bəy, İbrahim bəy* adlı oğulları, *Gövhər xanım, Bilqeyis xanım* adlı qızları vardı.

Rzaqulu bəy Mirzə Əhməd bəy oğlu təxminən 1833-cü ildə Şuşa şəhərində dünyaya gəlmişdi. şəhərində doğulmuşdu. Ibtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əhməd bəyin ikinci oğlu **Əbdülkərim bəy** təxminən 1845-ci ildə Şuşa şəhərində dünyaya göz açmışdı. Ibtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əbdülkərim bəy sonra Şuşa qəza məktəbində təhsilini davam etdirmişdi. Məktəbi bitirdikdən sonra Bakı qəzasında ədliyyə işçisi, mirovoy posrednik, ədliyə pristavı vəzifələrində çalışmışdı.

Mirzə Əhməd bəyin üçüncü oğlu **Əli bəy** təxminən 1847-ci ildə Şuşa şəhərində dünyaya pənah gətirmişdi. Ibtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əhməd bəyin dördüncü oğlu **İbrahim bəy** təxminən 1850-ci ildə Şuşa şəhərində dünyanı tanımışdı. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

İbrahim bəy 1920-ci ildə vəfat edib.

---

[3] *M.M.Nəvvab*. Təzkireyi-Nəvvab. Bakı, 1998.

Mirzə Əhməd bəyin qızı **Gövhər xanım** Şuşa şəhərində anadan olmuşdu. Gövhər xanım Mirzə Kərim bəy Məşədi Həsən oğlu Hacıyevlə ailə qurmuşdu. *Məhəmmədhəsən bəy, Məhəmməd bəy* adlı oğlanları, *Sara xanım, Rəxşəndə xanım, Məhbubə xanım, Həcər xanım, Əziz xanım, Qönçə xanım, Sultan xanım, Kübra xanım* adlı qizları vardı.

Mirzə Əhməd bəyin qızı **Bilqeyis xanım** Şuşa şəhərində anadan olmuşdu. Bilqeyis xanım Həsənəli bəy Vəlibəyovla ailə qurmuşdu. *Mahmud bəy* adlı oğlu, *Saray xanım, Sayalı xanım, Tərlan xanım, Alagöz xanım* adlı qızları vardı.

Mirzə Əli bəyin beşinci oğlu **Yusif bəy** təxminən 1820-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdu. Ibtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

* * *

Mirzə Haqverdi bəyin üçüncü oğlu **Məhərrəm bəy** Şuşa şəhərində şəhərində doğulmuşdu. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı. Mehdiqulu xan Sarıcalı-Cavanşirə xidmət etmişdi. Divanxanada katib vəzifəsində qulluqda idi. Xanın yaxın adamlarından sayılırdı.

Mirzə Məhərrəm bəyin *Həsən bəy* adlı oğlu vardı.

Həsən bəy Mirzə Məhərrəm bəy oğlu təxminən 1818-ci ildə Şuşa şəhərində dünyaya gəlmişdi. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Həsən bəyin *Əliş bəy* adlı oğlu vardı.

Əliş bəy Mirzə Həsən bəy oğlu təxminən 1855-ci ildə Şuşa şəhərində dünyaya göz açmışdı. İbtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Əliş bəyin *Səlim bəy, Cəmil bəy* adlı oğulları vardı.

Səlim bəy Mirzə Əliş bəy oğlu təxminən 1875-ci ildə Şuşa şəhərində dünyaya pənah gətirmişdi.

Mirzə Əliş bəyin ikinci oğlu **Cəmil bəy** 1882-ci ildə Şuşa şəhərində dünyanı tanımışdı.

Cəmil bəy 18 mart 1938-ci ildə repressiyaya uğramışdı.

* * *

Mirzə Haqverdi bəyin dördüncü oğlu **Rüstəm bəy** Şuşa şəhərində şəhərində anadan olmuşdu. Ibtidai təhsilini atasından almışdı. Sonra mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Savadlı olduğundan dolayı mirzə adlanırdı.

Mirzə Rüstəm bəyin *Nəsir bəy* adlı oğlu vardı.

Nəsir bəy Mirzə Rüstəm bəy oğlu Şuşa şəhərində doğulmuşdu.

ŞƏCƏRƏ SÖHBƏTLƏRİ

Ə.Ş.Tahirzadə

MƏHƏMMƏDƏMİN RƏSULZADƏNİN SOYAĞACI HAQQINDA

Məhəmmədəmin Rəsulzadə. Bakı, 8 fevral 1914. (Şəkil ilk dəfə çap edilir).

İlk müstəqil Azərbaycan dövlətini qurumuş Azərbaycan Milli Şurasının sədri, Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanında (Parlamanında) aparıcı qüvvə olan Müsavat və bitərəflər fraksiyasının başçısı, Azərbaycanın istiqlal savaşını son nəfəsinədək mətinliklə aparmış Ulu Öndər, böyük dövlət xadimi və azman siyasətçi, görkəmli alim və əvəzolunmaz jurnalist Məhəmmədəmin Rəsulzadə haqqında çoxlu əsərlər yazılsa da, təəssüf ki, onun dəqiq soyağacını yaratmağa indiyədək ciddi təşəbbüs göstərilməyib. Doğrudur, bəzi kitab və məqalələrdə onun bir sıra qohumlarının adları çəkilib, ancaq Rəsulzadənin əcdadlarını müəyyənləşdirmək istiqamətində heç bir sistemli araşdırma ilə qarşılaşmırıq. Bu boşluğu doldurmaq üçün arxivlərimizdə araşdırmalar apardıq. Əldə etdiyimiz nəticələr əsasında qurduğumuz şəcərənin tamlığını iddia edə bilməsək də hazırladığımız materialın doğruluğuna tam əminik.

Soyların tarixinin aydınlaşdırılmasında ən etibarlı qaynaqların başında çar hökumətinin vergi yığmaq məqsədiylə tərtib etdirdiyi əyal dəftərlərinin (rusca ona «kameralnoye opisaniye» deyilir) durduğu bütün genealoqların qəbul etdiyi gerçəklikdir. Bu üzdən biz də ilk növbədə işə əyal dəftərlərini incələməkdən başladıq. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivində (ARDTA) saxlanılan bu dəftərlərdən Rəsulzadənin özündən öncəki üç nəslini müəyyənləşdirə bildik.

“1832-ci ildə kollej qeydiyyatçısı Xotyanovskinin tərtib etdiyi Bakı əyalətinin əyal dəftəri”ndə[1] Novxana kəndi ailələri siyahısında 140-cı sırada bu adları oxuyuruq:

---
[1] ARDTA. F. 24. S. 1. İş 369. Vv. 138a–139.

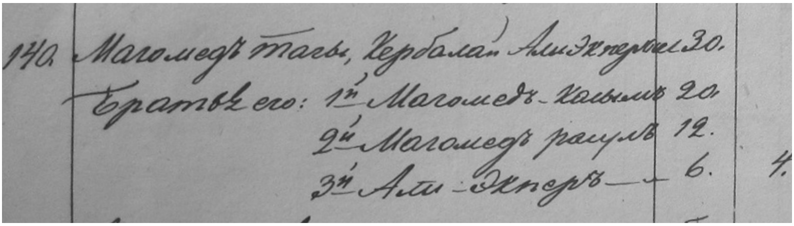

140. Магомедъ Таги, Кербалай Али Экпера 30.
Братья его: 1й Магомедъ-Касимъ 20
2й Магомедъ Расулъ 12.
3й Али-Экперъ 6. 4.

1832-ci ilin əyal dəftərindən.

Məhəmmədtağı Kərbəlayı Əliəkbər oğlu 30 yaş [təx. 1802-də doğulub].

Onun qardaşları:

1) Məhəmmədqasım 20 yaş [təx. 1812-də doğulub];
2) Məhəmmədrəsul 12 yaş [təx. 1820-də doğulub];
3) Əliəkbər 6 yaş [təx. 1826-da doğulub].

Bunlar əkinçilərdir. İldə 2 manat 50 qəpik vergi ödəyirlər.

Sənəddə adı keçən ***Kərbəlayı Əliəkbər*** (bəzi qaynaqlarda ***Əkbər*** də adlandırılıb) soyun bizə bəlli ilk kişisidir. ***Məhəmmədtağı, Məhəmmədqasım, Məhəmmədrəsul*** və ***Əliəkbər*** onun oğullarıdır. 6 yaşlı Əliəkbərin, atasının adını daşımasının səbəbi, bizcə, budur ki, atası vəfat edərkən (təxminən 1819/20-ci ildə) o, ana boynunda olub, o üzdən də doğulunca ona atasının adı verilib. Ancaq sonrakı əyal dəftərlərində biz bu Əliəkbərin izini itirir, yerinə Məhəmmədrəsulun oğlu Əliəkbərlə (Məhəmmədəmin Rəsulzadənin atası) qarşılaşırıq. Dəftərlərdə adı ***Ağa*** kimi getmiş, hətta ölümünədək sənədlərdə bu cür ikili adla xatırlanan şəxsin sağ əmisinin adını daşıması, Azərbaycan adət-ənənələrinə uyğun olaraq, mümkün deyil; deməli, Kərbəlayı Əliəkbərin oğlu Əliəkbər 6 yaşından sonra ölüb və qardaşının adını yaşatmaq istəyən Məhəmmədrəsul yeni doğulmuş oğluna onun adını qoyub.

Tanış olduğumuz növbəti əyal dəftəri birincidən 31 il sonra – 1863-cü ildə tərtib edilib. «Bakı qəzası Maştağa nahiyəsi Novxana kəndinin əyal dəftəri» adlı bu sənəddə[2] 1832-ci il əyal dəftərindəki 4 qardaşdan yalnız 2-sinin övladları ilə tanış oluruq. Böyük qardaş Məhəmmədtağının adı bu siyahıya düşməyib; deməli, o, 1863-cü ilədək yaşamayıb və oğlu da olmadığına görə siyahıda xatırlanmayıb (qadınların adı müsəlman əyal dəftərlərinə salınmazdı). Kiçik qardaş Əliəkbər isə, artıq dediyimiz kimi, daha öncədən vəfat edib.

Bu əyal dəftərinin 442-ci vərəqində 39-cu (26-cı) yerdə qeyd olunmuş ***Məşədi Məhəmmədqasım Əliəkbər oğlu***'nun 54 yaşı olduğu göstərilib (bu hesabla o, təxminən 1809-cu ildə doğulmuş olur). 1832-ci ildə 20 yaşı olan Məhəmmədqasımın 31 ildən sonra (1863-də) 51 yaşı

[2] ARDTA. F. 10. S. 1. İş 131. Vv. 428–542.

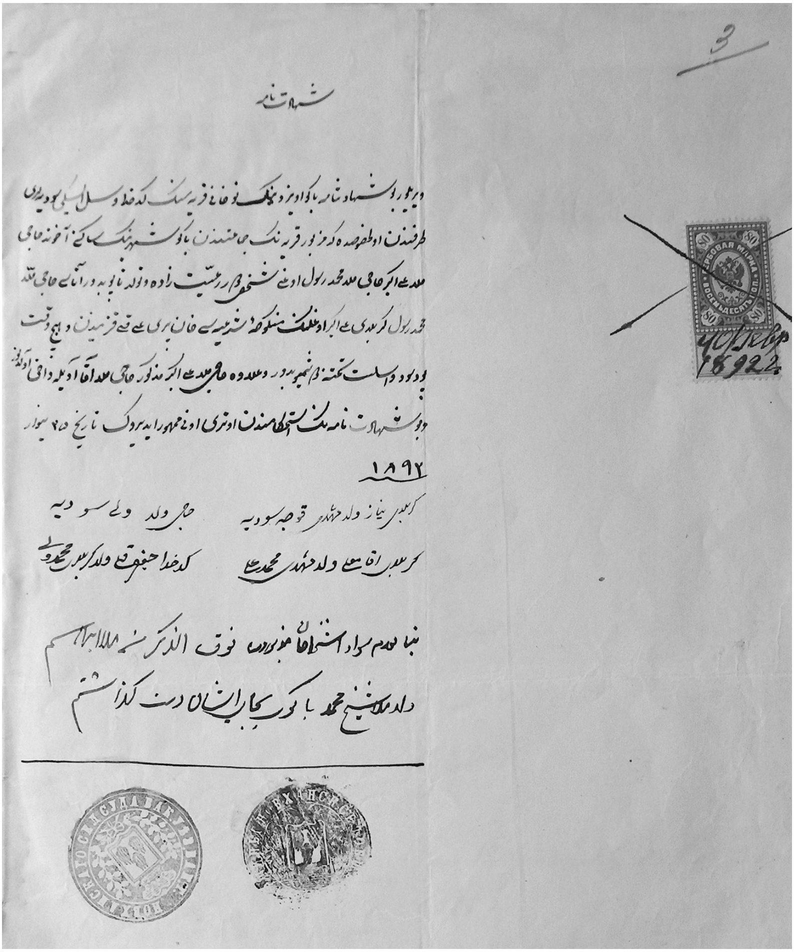
شهادت نامه

۱۸۹۲

Hacı Molla Əliəkbərə verilmiş şəhadətnamə. 1892.

olmalı idi, halbuki burada 3 yaş çox göstərilib. Deməli, əyal dəftərlərindəki başqa yaşları da tam dəqiq saymaq olmaz – onlar gözəyarı müəyyənləşdirilib.

Məşədi Məhəmmədqasımın oğul övladları bunlardır:

Məhəmmədrza	26 yaş [təx. 1837-də doğulub];
Hüseyn	19 yaş [təx. 1844-də doğulub];

Məhəmmədhəsən 13 yaş [təx. 1850-də doğulub].

Təəssüf ki, bu oğulların törəmələrini əyal dəftərlərindən tapmaq mümkün deyil. Əldə başqa yazılı və şifahi bəlgə və bilgilər isə yoxdur.

Sözügedən əyal dəftərinin 531-ci vərəqində 307-ci (17-ci) yerdə qeyd olunmuş ***Hacı Molla Məhəmmədrəsul Kərbəlayı Əliəkbər oğlu***'nun adı qarşısında 44 rəqəmi yazılıb. Deməli, Hacının 44 yaşı var və təxminən 1819-cu ildə doğulub. Burada onun iki oğlu Ağa və Əbdüləzizin adları çəkilir, Ağanın 15, Əbdüləzizin 12 yaşı olduğu göstərilib; başqa sözlə, Ağa təxminən 1848-ci, Əbdüləziz isə təxminən 1851-ci ildə dünyaya gəliblər.

Bu ailənin adı qarşısına 5 ildən sonra – 1868-ci ildə belə bir qeyd artırılıb: «Bu ailə molla təyin edildiyinə görə Xəzinə Odasının sərəncamına əsasən vergiödəyənlər təbəqəsindən çıxarılıb. № 165/1868, maddə 2»[3].

Burada xüsusi vurğulanmalı məqam odur ki, adı çəkilən ***Ağa*** həm də 3-cü ***Əliəkbər***'dir – sonralar Bakı Ruhani Məclisinin üzvü olmuş, Məhəmmədəmin Rəsulzadənin atası ***Axund Hacı Əliəkbər***.

Bu gün əlimizdə Axund Hacı Əliəkbərlə bağlı bir neçə bəlgə var. Bunlar həm Hacının öz tərcümeyi-halına işıq saldığına, həm də Rəsulzadənin şəcərəsində yer almış insanlarla bağlı bəzi məqamlara aydınlıq gətirdiyinə görə tam mətnləri ilə oxucuları tanış etməyi faydalı sayırıq.

ARTA-dəki bir işdə[4] 3 bəlgə saxlanılır. «Bakı şəhəri Hacı Pirverdi prixodunun mollası Hacı Molla Əliəkbər Hacı Molla Məhəmmədrəsul oğlunun ərizəsinə binaən müşarileyhi axundluq dərəcəsinə imtahan etmək barəsində» adlı bu işdəki həmin bəlgələr Hacı Əliəkbərin axund dərəcəsi almaq üçün Tiflisdə imtahan vermək istəməsiylə bağlı bir yerə toplanıb.

İlk sənəd[5] türkcədir və Hacının siyasi baxımdan etibarlılığı haqqındadır:

Verilir bu şəhadətnamə Bakı uyezdinin[6] Novxanı qəryəsinin[7] kədxuda və selski sudyaları[8] tərəfindən ol xüsusda ki, məzbur qəryənin camaatından Bakı şəhərinin sakini ***Axund Hacı Molla Əliəkbər Hacı Molla Məhəmmədrəsul oğlu*** *şəxsdir rəiyyətzadə və təvəllüd tapıbdır atası* ***Hacı Molla Məhəmmədrəsul Kərbəlayı Əliəkbər oğlu***'*nun mənkuheyi-*

---

[3] ARDTA. F. 10. S. 1. İş 131. V. 531.
[4] ARDTA. F. 290. S. 1. İş 1113.
[5] ARDTA. F. 290. S. 1. İş 1113. V. 3.
[6] Qəzasının.
[7] Kəndinin.
[8] Kənd hakimləri.

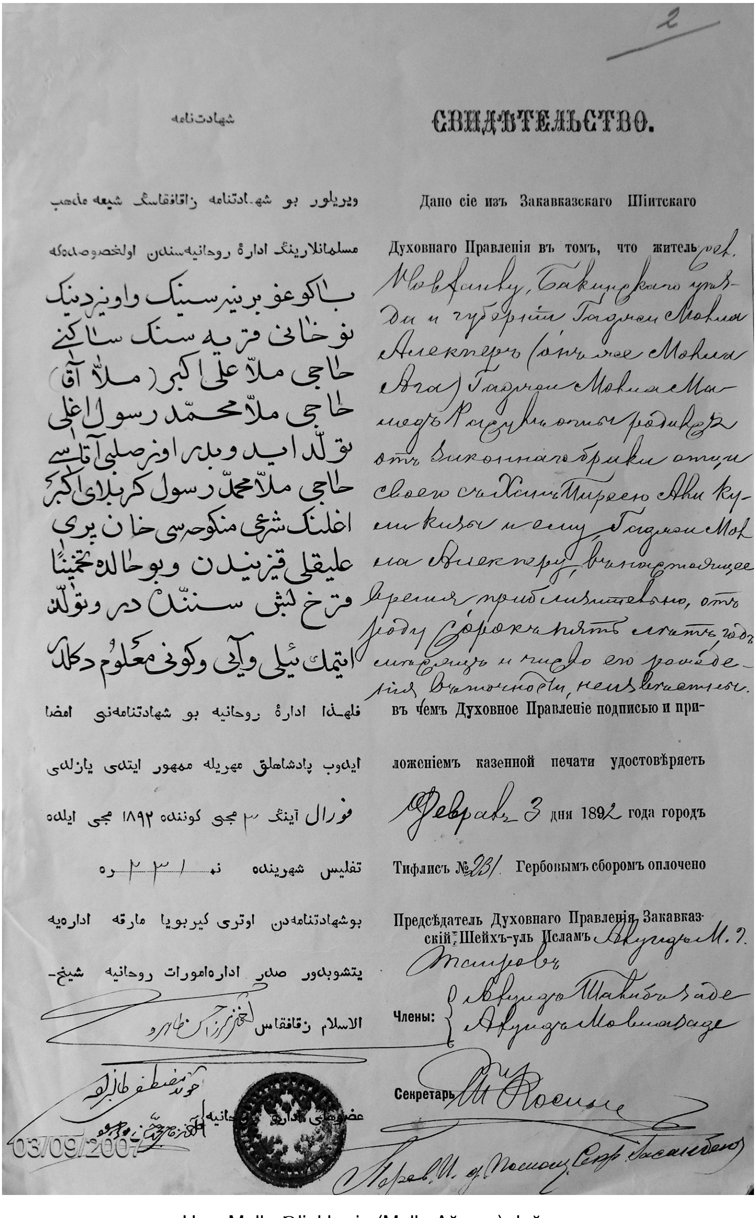

2

شهادتنامه

СВИДѢТЕЛЬСТВО.

ویریلور بو شهادتنامه زاقافقاسنگ شیعه مذهب
مسلمانلارینگ ادارهٔ روحانیه‌سندن اولخصوصده که
باکو غوبرنیرسنینگ واویزدینک
نوخانی قریه‌سنک ساکنی
حاجی ملا علی اکبر (ملا آقا)
حاجی ملا محمد رسول اغلی
تولد ایدوبدر اوز صلبی آتاسی
حاجی ملا محمد رسول کربلای اکبر
اغلنک شرعی منکوحه‌سی خان پری
علیقلی قیزیندن و بو حالده تخمینا
قرخ بش سننده در و تولد
ایتمک ییلی و آیی و کونی معلوم دکلدر
فلهذا ادارهٔ روحانیه بو شهادتنامه‌نی امضا
ایدوب پادشاهلق مهریله ممهور ایتدی یازلدی
فورال آینک ۳ مجی کوننده ۱۸۹۲ مجی ایلده
تفلیس شهرینده نمره ۲۳۱
بوشهادتنامه‌دن اوتوز کپیک مارقه اداره‌یه
یتشوبدور صدر اداره امورات روحانیه شیخ-
الاسلام زاقافقاس

Дано сіе изъ Закавказскаго Шіитскаго Духовнаго Правленія въ томъ, что житель сел. Новханы, Бакинскаго уѣзда и губерніи Гаджи Молла Алекперъ (онъ же Молла Ага) Гаджи Молла Магомедъ Расулъ оглы родился отъ законнаго брака отца своего съ Ханъ Пери Али кули кызы и ему Гаджи Молла Алекперу въ настоящее время приблизительно, отъ роду сорокъ пять лѣтъ, годъ, мѣсяцъ и число его рожденія въ точности неизвѣстны. въ чемъ Духовное Правленіе подписью и приложеніемъ казенной печати удостовѣряетъ Февраля 3 дня 1892 года городъ Тифлисъ № 231. Гербовымъ сборомъ оплочено

Предсѣдатель Духовнаго Правленія, Закавказскій Шейхъ-уль Исламъ Ахундъ М. Т. Таировъ

Члены: Ахундъ Шахбазаде
Ахундъ Мовлазаде

Секретарь

03/09/2007

Hacı Molla Əliəkbərin (Molla Ağanın) doğum
şəhadətnaməsi. 3.2.1892.

-şər'iyyəsi[9] ***Xanpəri Əliqulu qızı****'ndan və heç vəqt podsud və islist təhtinə*[10] *düşməyibdir və əlavə, Hacı Molla Əliəkbər məzkur* ***Hacı Molla Ağa*** *adıyla daxı adlanır.*

Bu şəhadətnamənin istehkamından ötrü onu məmhur edirik[11] *tarix 25 yanvar səneyi 1892.*

Kərbəlayı Niyaz vələdi-Məşədi Qoca – sudya

Hacı vələdi-Vəli – sudya

Kərbəlayı Ağaməli vələdi-Məşədi Məhəmmədəli

Kədxuda Cəfərqulu vələdi-Kərbəlayı Məhəmmədvəli

Yuxarıda adları sadalanan şəxslər savadsız olduğuna görə mən Molla İbrahim vələdi-Molla Şıxməhəmməd Bakulı onların yerinə qol çəkdim[12].

Sənədə Bakı qəzası Novxana kənd məhkəməsinin və Bakı qəzası Novxana kəndi kəndxudasının möhürləri basılıb. Sənədə yapışdırılmış gerbli markanın altında rusca 4 fevral 1892-ci il tarixi yazılıb.

İkinci türkcə bəlgə[13] Hacı Əliəkbərin doğum şəhadətnaməsidir:

Verilir bu şəhadətnamə Zaqafqasın Şiəməzhəb Müsəlmanlarının İdareyi-Ruhaniyyəsindən ol xüsusda ki, Bakı quberniyasının və uyezdinin Novxanı qəryəsinin sakini ***Hacı Molla Əliəkbər (Molla Ağa) Hacı Molla Məhəmmədrəsul oğlu*** *təvəllüd edibdir öz sülbi atası* ***Hacı Molla Məhəmmədrəsul Kərbəlayı Əkbər oğlu****'nun şər'i mənkuhəsi* ***Xanpəri Əliqulu qızı****'ndan və bu halda təxminən qırx beş sinnindədir*[14] *və təvəllüd etmək ili və ayı və günü məlum deyildir.*

Filhəzə İdareyi-Ruhaniyyə bu şəhadətnaməni imza edib padşahlıq möhürüylə məmhur etdi. Yazıldı fevral ayının 3-mcü günündə 1892-mci ildə Tiflis şəhərində. Nömrə 231.

Bu şəhadətnamədən ötrü gerbovaya marka idarəyə yetişibdir.

Sədri-İdareyi-Ümurati-Ruhaniyyə, şeyxülislam (Axund Mirzə Həsən Tahirovun qolu)

Üzvhayi-İdareyi-Ruhaniyyə

(Axund Mustafa Talıbzadənin qolu)

(Axund Hacı Məhəmmədhəsən Mövlazadənin qolu.)

3-cü bəlgə[15] Ruhani İdarəsinə yazılmış farsca ərizədir. Aşağıda onun ana dilimizə çevirməsini veririk:

«[18]92-ci il fevral ayının 4-də.

№ 910

---

9 Şəriətlə nikahda olan arvadı.
10 Mühakimə və istintaq altına.
11 Möhürləyirik.
12 Bu cümlə farsca yazılıb.
13 ARDTA. F. 290. S. 1. İş 1113. V. 2.
14 Yaşındadır.
15 ARDTA. F. 290. S. 1. İş 1113. V. 1.

Zaqafqaziya Şiəməzhəb Ruhani İdarəsinə
Bakı şəhəri Hacı Pirverdi məscidinin mollası Axund Hacı Molla Əliəkbər Hacı Molla Məhəmmədrəsulzadədən

ƏRİZƏ

Ərz edirəm ki, Ruhani İdarəsi hüzurunda duagu xahiş edirəm ki, özüm üçün axundluq ləqəbindən[16] ötrü imtahan verəm. Buna görə Novxana kəndi kəndxudasının tərtib etdiyi bir nəsəbnamə tuğrasını[17], Bakı qəzasının rəisinin 30 noyabrda verdiyi bəndənin xoşxasiyyət olması haqqında 5 saylı şəhadətnamə tuğrasını, təvəllüdüm haqqında Ruhani İdarəsinin fevral ayının 3-də iltifat buyurduğu 231 saylı şəhadətnamə tuğrasını icazənamədən ötrü bir ədəd marka ilə birgə İdareyi-aliyyə hüzuruna təqdim edərək kəmali-ehtiramla təvəqqe edirəm ki, Ruhani İdarəsi həqiri imtahanda yoxlasın, hərgah buraxılsam Ruhani İdarəsinin hüzurunda imtahanda bacarıqlı olacağam. Umudvaram ki, duagunu məyus etməyərək attestat tuğrasını iltifat buyuracaqsınız ki, məyus və məhrum olmayım.

1892-ci il fevral ayının 3-də.

Mən, Bakı şəhəri Hacı Pirverdi məscidinin mollası Axund Hacı Molla Əliəkbər Hacı Molla Məhəmmədrəsulzadə qol çəkdim».

Bu sənədin arxasındaca rusca aşağıdakı məzmunda qeyd aparılıb:

«C-b Tiflis valisinə, 5 fevral [1892-ci il], № 257.

Tiflis Valilik Şiə Məclisinə, № 261.

4 fevral 1892-ci il. Zaqafqaziya Şiə Ruhani İdarəsi axund dərəcəsi almaq üçün imtahana buraxılmasını xahiş edən Bakı şəh. Pirverdi məscidinin mollası ***Hacı Molla Əliəkbər Hacı Molla Məhəmmədrəsul oğlu***'nun təqdim etdiyi bu ərizəyə və sənədlərə baxaraq və təqdim edilmiş sənədlərin ruhani dərəcəsi almaq istəyən şəxslərin imtahan verməsi qaydası haqqındakı təlimatın 3-cü §-ının tələblərinə uyğunluğunu təsdiqləyərək MÜƏYYƏN ETDİ: adı çəkilən Hacı Molla Əliəkbər xahiş etdiyi imtahana buraxılsın, bundan ötrü imtahan günü Ruhani İdarəsinin iştirakı ilə bu fevral ayının 8-inə təyin edilməklə c-b Tiflis valisindən həmin günə öz nümayəndəsini göndərməsi xahiş edilsin, iştirak üçün Tiflis Valilik Şiə Məclisinin heyəti dəvət edilsin.

Sədr, Zaqafqaziya şeyxül-islamı: Axund M[irzə] H[əsən] Tahirov

Üzvlər: [Axund Yusif] Talıbzadə

Axund Məhəmmədhəsən Mövlazadə

Katib: (qol oxunmur)»[18].

Hacı Əliəkbərin sonralar Bakı qəzası Ruhani İdarəsinin üzvü seçilməsi ona 1892-ci ildə axundluq attestatı verilməsini təsdiqləyir.

---

[16] Dərəcəsi.

[17] Sənədi.

[18] ARDTA. F. 290. S. 1. İş 1113. V. 1a.

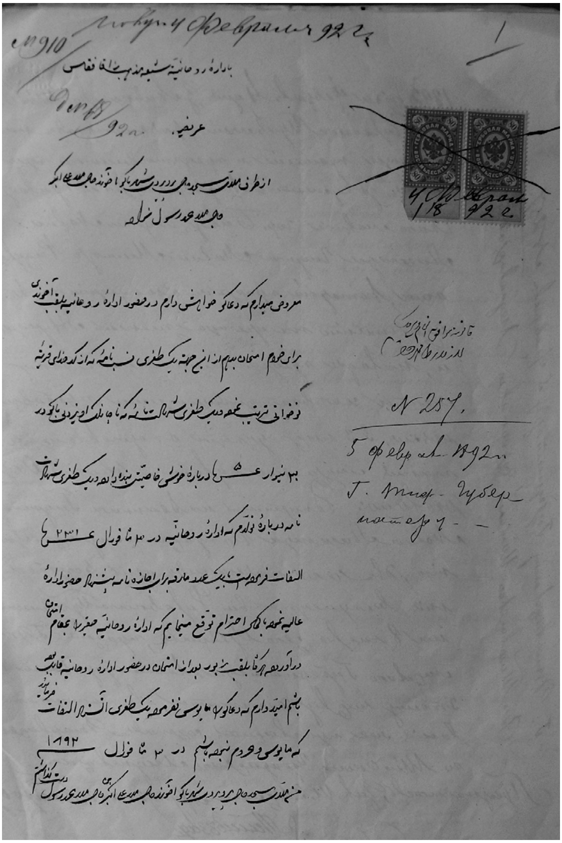

Axund Hacı Molla Əliəkbərin Zaqafqaziya Ruhani İdarəsinə ərizəsi. 3.2.1892.

Bütün burayadək yazılanlardan Məhəmmədəmin Rəsulzadəyədək olan üç nəsil az-çox aydınlaşır. Bundan sonrakı nəsilləri isə Rəsulzadənin qohumlarından olan mərhum Aydın Hüseynzadənin «İstiqlal şairi Ümmügülsüm» (Bakı: «Çaşıoğlu», 2005) kitabına üstünlük verməklə bir sıra başqa qaynaqlardan dəqiqləşdirdik.

Əyal dəftərlərindən göründüyü kimi, Axund Hacı Molla Əliəkbər (Hacı Ağa) və Əbdüləziz qardaş olublar.

Axund Hacı Molla Əliəkbər (təx. 1847/1848 – 1926) iki dəfə evlənib. İlk yoldaşı ***Zinyət xanım Zal qızı***’ndan qızı ***Şəhrəbanı*** və oğlu ***Məhəmmədəmin*** (31.1.1884, Novxana / Bakı – 6.3.1955, Ankara) dünyaya gəlib. Zinyət xanım gənc yaşlarındaykən balalarını yetim qoyub. Hacının, ikinci yoldaşı ***Maral xanım***’dan (təx. 1867 – 1937) övladı olmayıb, ancaq

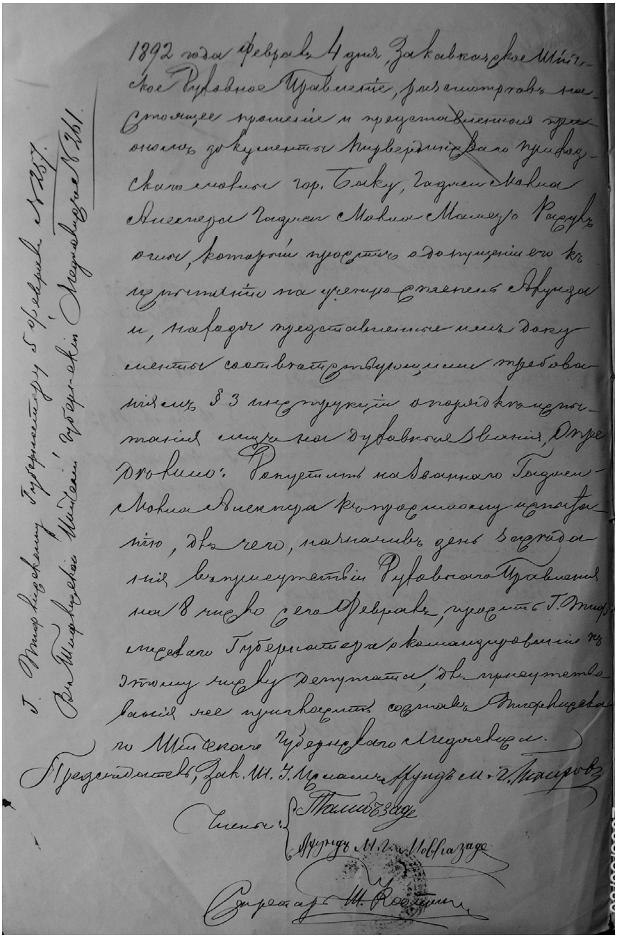

Ərizənin arxasındakı rusca qeydlər.

70 yaşında dünyasını dəyişmiş bu xeyirxah insan sonralar ərinin və qaynı Əbdüləzizin yiyəsiz qalmış nəvələrinə baxıb.

Şəhrəbanının ailəsi haqqında bilgimiz yoxdur. Məhəmmədəmin əmisi Kərbəlayı Molla Əbdüləzizin qızı ***Ümmülbanu*** (? – 1939) ilə ailə qurub və ondan 5 övladı olub: ***Lətifə*** (1912 –1943), ***Rəsul*** (1914 – 6.03.1938), ***Xalidə*** (1916 – 1943) və ***Azər*** (1920 – 9.07.1993) (bir övladları körpə ikən ölüb).

M.Rəsulzadə xaricə getdikdən sonra onun ailəsi hədsiz təqiblərə məruz qalıb. 6 noyabr 1937-də yoldaşı ***Ümmülbanu xanım***, analığı ***Maral xanım***, qızı ***Xalidə*** və oğlu ***Azər*** Qazaxıstana sürgün ediliblər. Maral xanım 1937-də, Ümmülbanu xanım 1939-da sürgündə dünyalarını dəyişiblər. Xalidə xanım 1943-də gizlicə Bakıya gəlib və üç ay sonra itkin düşüb.

Lətifə xanım kökcə Lahıc kəndindən olan Damad bəydə ərdəydi. ***Firuzə***, ***Eşvə*** (1933 –1943) və ***Sona*** (3 yaşında ölüb) adlı qızları olub. Bunların da başı olmazın müsibətlər çəkib. 1941-ci ildə Lətifə xanım iki qızı ilə sürgünə göndərilib və 1943-də 10 yaşlı qızı Eşvə ilə birgə aclıqdan və soyuqdan ölüb. Onun əri Damad da 1941-də həbs edilib, başına nə gəldiyi indiyədək bəlli deyil.

İlk oğlu Rəsul ailəsiylə birgə Qasım İsmayılov[19] küçəsindəki 129-cu evdə yaşayıb. O, 1926-cı ildə oxumağa başlayıb və 1933-də Bakıda 9 saylı orta məktəbi bitirib. Həmin il Maliyyə-İqtisad Texnikumuna girib və oranı 1936-da bitirib. Keçmiş maliyyə komissarı (naziri) Nəsir Tağıyev və həmin komissarlığın kadr bölümünün müdiri Abbas Sadıqovun tövsiyəsi ilə Biləsuvar Rayon Maliyyə Şöbəsinə yerli büdcə üzrə müfəttiş təyin edilib və orada işləməyə başlayıb. 1937-nin martında onu Xızı Rayon Maliyyə Şöbəsinə eyni vəzifəyə dəyişdiriblər. Noyabrda ailəsi sürgün edilib. 7 dekabrda onun həbs olunması üçün sənədlər hazırlanıb, ancaq nədənsə, bu həbs yalnız 15 yanvar 1938-ci ildə gerçəkləşdirilib. Tutuqlanmaya əsas: «Məhəmmədəmin Rəsulzadənin oğludur» və «əksinqilabi iş aparıb». Cəmisi iki dəfə dindirilib. Hər şey «sübut olunub» və Azərb. SSR XDİK Üçlüyünün qərarı ilə 1 mart 1838-ci il qərarı ilə 6 mart 1938-də 24 yaşında güllələnib, əmlakı da müsadirə edilib, yalnız 27 oktyabr 1989-cu ildə bəraət alıb[20].

İstintaq sənədlərindən aydın olur ki, təqib olunan Rəsulzadələr ailəsinə Bakı şəhərində rayon milis idarəsinin rəisi *Rzaqulu Əşrəfov* (1934-cü ilədək), Məhəmmədəmin bəyin bacanağı olan yazıçı *Seyid Hüseyn*, həkim *İsmayıl Balakişiyev* daim maddi və mənəvi yardım göstəriblər, həkim Balakişiyev onları həmişə pulsuz müalicə edib. Novxana kəndində isə ailəyə *Hacı Baloğlan* və *İsgəndər Hacı Nağı oğlu* böyük maddi köməklik göstərib, onları unla təmin ediblər[21]. (Əslində unla təmin etmək o illərdə ən ciddi yardım idi).

Məhəmmədəmin bəyin kiçik oğlu Azər bəy rəssamdı. O, sürgün yerindən vətənə dönməyib və ömrünün sonunadək Karaqandada yaşayıb. Azər bəyin cənazəsi Novxanaya gətirilərək burada babasının yanında dəfn edilib. O, Rəsulzadənin, ata yurdunda dəfn edilən yeganə varisidir.

---

[19] İndiki Zərgərpalan.

[20] Onun haqqında bax: Rəsulov Rəsul Məhəmmədəmin oğlunun ittihamı üzrə 2266 saylı iş. AP MTN Arxivi. PR–41424.

[21] AP MTN Arxivi. PR–41424. Vv. 14–15.

Azər bəyin oğlu, Azərbaycan Siyasi Repressiya Qurbanları Assosiasiyasının prezidenti ***Rəis bəy*** (1948) də tanınmış rəssamdır.

Məhəmmədəmin Rəsulzadənin ikinci həyat yoldaşı ***Leyla (Vanda) xanım***'dan (? – 5.1962) övladı olmayıb.

Hacı Molla Məhəmmədrəsulun oğlu, Axund Hacı Əliəkbərin qardaşı ***Kərbəlayı Molla Əbdüləziz*** (1851 – 1932) ***Ümleyla xanım***'la (? – 1917) ailə qurub. Üç övladları olub: ***Ümmülbanu*** (? – 1939), ***Məhəmmədəli*** (1882 – 1982) və ***Ümgülsüm*** (1900 – 1944).

Ümmülbanu Məhəmmədəmin Rəsulzadənin həyat yoldaşı idi.

Məhəmmədəli Raziyyə xanımla (? – 1979) evlənmişdi. ***Musa*** (? – 1942), ***Aydın*** (? – 1988) və ***Gündüz*** adlı üç oğulları olub.

Məhəmmədəli gənc yaşlarından siyasətlə maraqlanıb. O, Məhəmmədəminin ən yaxın silahdaşlarındandı. Müsavat Partiyasının qurucularındandır. 1919-da Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamanına üzv seçilmişdi. O da Türkiyəyə mühacirət edib. Orada da evlənib, ancaq uşaqları olmayıb.

Məhəmmədəli Rəsulzadə mühacirətə getdikdən sonra yoldaşı Raziyə xanımı uşaqları Musa, Gündüz və Aydınla birgə həbs edərək, sonra da Məhəmmədəminin ailəsinə qoşaraq Qazaxıstana sürgünə yollayıblar.

Kərbəlayı Molla Əbdüləzizin qızı ***Ümmügülsüm***[22] (1900–1944) məşhur yazıçı Seyid Hüseyn Sadıqzadəyə[23] (1887 – 6.1.1938) ərə gedib. 4 övladları olub: ***Oqtay*** (1921), ***Cığatay*** (1923 – 1947), ***Toğrul*** (1926 – 1995) və ***Qumral*** (1930 – 2010).

Ümmügülsüm məşhur şairə idi. Azərbaycanın istiqlalı mövzusunda yazırdı. 1937-də onun əri Seyid Hüseyn, 1938-də isə özü həbs edilib. Seyid Hüseyn güllələnib, Ümmügülsüm isə 8 il həbs alaraq sürgünə göndərilib, uşaqları başsız qalıb. Cığatay xəstələnərək 24 yaşında ölüb.[24] Seyid Hüseynin bacısı qızı Səyyarə xanım uşaqları öz himayəsinə götürüb və onlara doğma ana kimi baxıb. Bu qayğı sayəsində Oqtay Azərbaycanın xalq rəssamı, Əməkdar incəsənət xadimi, rəssam Toğrul da Əməkdar incəsənət xadimi olub. Qumral həyatını məşhur ziyalı Əlipaşa Səbur Hüseynzadənin oğlu, alim və yazıçı Aydın Hüseynzadə ilə bağlayıb.

1945-də sürgündən dönən Ümmügülsümü kommunistlər Bakıda yaşamağa qoymayıblar. Şamaxıya gedib və burada bir neçə ay yaşayaraq dünyadan köçüb.

Bu, Rəsulzadə soyunun indiyədək bəlli olan ən kamil tarixçəsidir.

---

[22] *Aydın Hüseynzadə*. İstiqlal şairi Ümmügülsüm. Bakı: «Çaşıoğlu», 2005.

[23] Haqqında bax: *Aydın Hüseynzadə*. Seyid Hüseynin pedaqoji fəaliyyəti və maarifçilik görüşləri. Bakı: «Maarif», 1991; *Qumral Sadıqzadə*. Son mənzili Xəzər oldu… (Tarixi-publisistik roman). Bakı: «Gənclik», 1991, II hissə, Bakı: «Boz oguz», 1998.

[24] Bacısı Qumral Sadıqzadə onun haqqında «Mənim nakam qardaşım» adlı sənədli romanını yazıb (Bakı: «Çaşıoğlu», 2002).

Ə.Ş.Tahirzadə

AŞUROVLAR
(Soyun tarixinə ötəri baxış)

Bakının və ümumən Azərbaycanın tarixində önəmli rol oynamış Aşurovların bizə bəlli kökü XVII yüzilin sonları – XVIII yüzilin başlanğıcına gedib çıxır. Soyad daşıyıcılarının ağızdan-ağıza dolaşan, ancaq doğruluğu şəxsən məndə şübhə doğurmayan[1] bilgilər əsasında hazırladığı soykötüyünə (nəsil şəcərəsinə) görə, bu soy **Aşur** adlı Bakı sakinindən başlanır. Həmin soykötüyündə adları keçən Aşur və oğlu **Ocaqqulu**'nun, Ocaqqulunun oğlu **Zamanqulu**'nun nəçi olduqları haqqında kimsə heç nə bilmir. Ancaq deyilənlərə görə, onların ən uzaq əcdadları belə bakılıdır və haradansa bura gəlmələri haqqında heç nə eşidilməyib.

Soyu bizə tanıdan ilk rəsmi sənəd Bakı şəhər əhalisinin 1832-ci ilə aid əyal dəftəridir[2] (rusca ona «kameralnoye opisaniye» deyilir). Çar hökuməti yenicə işğal etdiyi Azərbaycanda vergi toplamaq məqsədiylə əhalini ilk dəfə siyahıya aldıqdan sonra tərtib etdiyi, hamının ailəlikcə adbaad (qadınlardan başqa) qeydə götürüldüyü bu qalın dəftərlər indi ən güvənilən tarixi qaynaqlardandır. 1832-ci ilə aid əyal dəftərinin 165-ci vərəqində 104-cü nömrənin qarşısında yazılıb:

Aşur Zamanqulu oğlu, 50.

Oğulları: **1) Qasım, 25, 2) Qurban, 9**.

Adların qarşısındakı rəqəmlər kişilərin yaşını göstərir. Deməli, Aşur Zamanqulu oğlunun 50 yaşı var. 1832-dən 50 çıxdıqda **II Aşur**'un doğulduğu 1782-ci il alınır. Tarixçilər hər nəslin orta yaşını 25 il götürməklə bir əsrdə 4 nəslin dəyişdiyini qəbul edir. Bu hesabla Aşur Zamanqulu oğlundan qabaqkı 3 nəfərin orta yaşını 75 il saysaq və 1782-dən bu 75-i çıxsaq 1707 edər. Deməli, nəslin özülünü qoymuş I Aşur XVII yüzilin sonları – XVIII yüzilin lap başlanğıcında doğulub.

Əyal dəftərindəki rəqəmlərə söykəndikdə II Aşurun oğulları Qasım'ın təxminən 1807-də, Qurban'ın təxminən 1823-də anadan olduğu aydınlaşır.

1832-ci il əyal dəftərində kimin nə işlə məşğul olduğu və dövlət xəzinəsinə nə qədər vergi ödədiyi də dəqiq göstərilib. Aşur Zamanqulu oğlu arabaçıdır və ildə 5 manat vergi ödəyir[3].

Aradan 17 il keçdikdən sonra ruslar Azərbaycanda, o sıradan Bakıda əhalini yenə siyahıya alıblar. 1849-cu ilə aid dəftərində[4] II Aşur'un və

---

[1] *Aşurov Valeri Ağacavad oğlu*'nun (1950) tərtib etdiyi bu soykötüyü sənədlərə əsaslanmasa da orada başqa şəxslər haqqında verilmiş bilgilər sənədlərlə tam uzlaşır.

[2] ARDTA. F. 24. S. 1. İş 370.

[3] ARDTA. F. 24. S. 1. İş 370. V. 165.

onun böyük oğlu Qasım'ın adları yoxdur; deməli, artıq onlar Haqqın rəhmətinə qovuşublar. Bu dəftərdə 1175-ci nömrə altında iki nəfər göstərilib:

Qurban Aşur oğlu, 30,
Cabbar Qasım oğlu, 20.

Doğum tarixlərinə gəlincə, 1849-da Qurbanın 30 yaşı varsa 1819-da doğulmalıdır, halbuki öncəki əyal dəftərinə görə 1823-də anadan olub. (Aradakı «vur-tut» 4 illik fərq ozamankı hesablamaları nəzərə aldıqda çox da böyük deyil). Cabbar Qasım oğlunun doğumu isə 1829-a düşür.

17 ildə Aşur Zamanqulu oğlunun övladları artıq arabaçılığın daşını ataraq ticarətlə məşğul olmağa başlayıblar və əyal dəftərində də adları qarşısında «ticarətçi» yazılıb[5]. Doğrudur, bu gün əlimizdə onların ticarətinin həmin dönəmdə artış-enişini göstərən bəlgələr yoxdur, ancaq aradan onca il keçdikdən sonra onların Bakının hörmətli adamlarına çevrilməsi bu ticarətin yüksələn xətlə, özü də, sürətlə getdiyini təsdiqləyir.

Bakı şəhərinin 1860-cı ilə dair əyal dəftəri[6] artıq bugünkü Aşurovların nəsilcə və iqtisadiyyatca durumunun aydın cizgilərini verir (düz mötərizə içərisindəki doğum tarixlərini mən artırmışam):[7]

1593. Hacı Qurban Aşur oğlu 40 [təx. 1820]
Oğulları: **Aslan 7** [təx. 1853]
Malik 5 [təx. 1855]
(Əli)isgəndər 2 [təx. 1858]
1594. Cabbar Qasım oğlu 30 [təx. 1830]
Oğlu: **Hacıbaba** [təx. 1859]
Qardaşı: **Səməd 25** [təx. 1835]

II Aşurun oğlu Qurbanın artıq hacı olması onun ticarətinin yetərincə inkişaf etməsinin göstəricisidir, çünki o dönəmdə həccə getmək maddi baxımdan hər kişinin işi deyildi. Ancaq onun qardaşı Qasımın oğlanları Cabbar və Səmədin adları qarşısında dini ləqəbin yoxluğu onların hələ ağır ziyarətlərə getmək gücündə olmadığından soraq verir.

1873/1874-cü illərə aid növbəti əyal dəftəri[8] XIX yüzilin son rübündə Aşurovların soykötüyünü, şəcərəsini dəqiqləşdirmək baxımından daha önəmlidir. İki cilddən ibarət əyal dəftərinin ikinci cildində biz həm Hacı Qurbanın, həm də Məşədi Cabbar və Məşədi Səməd Qasım oğullarının varisləriylə tanış oluruq.

***

[4] ARDTA. F. 10. S. 1. İş 24.
[5] ARDTA. F. 10. S. 1. İş 24. V. 183.
[6] ARDTA. F. 10. S. 1. İş 80.
[7] ARDTA. F. 10. S. 1. İş 80. V. 397.
[8] ARDTA. F. 43. S. 2. İş 7214. Cild 2.

HACI QURBAN (təx. 1823 – 1876-dan sonra) VƏ ÖVLADLARI

1873/1874-cü illərə aid əyal dəftəri Hacı Qurbanın ailəsi haqqında ən son və geniş bilgi verir. Onun oğullarının bitkin siyahısı buradadır. 2504-cü nömrədə oxuyuruq:

Hacı Qurban Aşur oğlu 50 [təx. 1823]
Oğulları: **Aslan 22** [təx. 1851]
Malik 18 [təx. 1855]
(Əli)isgəndər 14 [təx. 1859]
Əbdürrəhman 5 təx. 1868][9]

Ailə üzvlərinin ümumi sayı 9 nəfərdir (5 kişi, 4 qadın). Müsəlmandırlar, ticarətlə məşğuldurlar. Hacı Qurban 1876-cı ildən ailəsiylə Bakı şəhərinin 1-ci gildiya tacirləri siyahısına salınıb. O, Azərbaycanın bu ada layiq görülən ilk müsəlman tacirlərindəndi.

1-ci gildiya tacirlərin önəmli hüquqları vardı. Onlar dövlətin daxilində olduğu kimi, xaricində də həm topdan, həm də pərakəndə satışla məşğul ola, zavod və fabriklər, dəniz və çay gəmiləri ala, mundir geyə bilərdilər və bədən cəzasından azaddılar. Bundan başqa, onlar bank işiylə məşğul ola, sığorta kontorları saxlaya, istənilən məbləğdə özəl sazişlər bağlaya bilərdilər. Onların uşaqları dövlət idarələrində işə götürülürdü.

1-ci gildiya tacirlər imperator sarayına təşrif buyura, şəhər başçısı, palata iclasçısı, bank direktoru vəzifələrini tuta bilərdilər.

«Azərbaycan tarixi» kitabında yazılır: «Azərbaycan burjuaziyası Xəzər gəmi sahibləri içərisində mühüm yer tuturdu. Azərbaycanlı kapitalistlər: Hüseynovlar, Dadaşovlar, M.S.Manafov, H.Z.Tağıyev, Q.K.Aşurov[10], Rəsulovlar onların ən iriləri sırasında idilər. Ötən yüzilliyin sonunda bütün Xəzər ticarət donanmasındakı gəmilərin 44,4 faizi və bütün donanmanın yükgötürmə imkanlarının 42,1 faizi onlara məxsus idi»[11].

Əyal dəftərlərində qadınların adı, əsasən, yazılmır, çünki müsəlmanlar buna pis baxırlar. Bu üzdən də biz ailədəki 4 qadının kimlər (anası, yoldaşı, bacıları, yoxsa qızları?) olduğunu müəyyənləşdirə bilmirik.

---

[9] ARDTA. F. 43. S. 2. İş 7214. Cild 2. Vv. 496a–497.

[10] Hacı Qurbanın adı rusca qaynaqdan («Г[аджи] К[урбан] Ашуров»dan) götürülərək yanlış tərcümə edilib.

[11] Azərbaycan tarixi. Yeddi cilddə. IV cild (XIX əsr). Bakı: «Elm», 2007; *Гусейнова Д.С.* Развитие морского транспорта, формирование кадров рабочих-моряков Азербайджана и их революционные выступления (90-е годы XIX в. – 1907). Автореферат канд. дисс. Баку, 1975. С. 21.

Siyahı nə qədər dəqiq görünsə də burada bir dolaşıq məsələ var. İş burasındadır ki, II Nikolayın 1903-cü il fərmanında (bu sənəd haqqında bir qədər sonra geniş danışılacaq) Hacı Aslanın qardaşları arasında **Malik'**in adı yoxdur, ancaq **Əliheydər'**in adı çəkilir. 1874–1903-cü illər arasında Malikin öldüyünü və Hacı Aslanın Əliheydər adlı sonbeşik qardaşının doğulduğunu düşünmək inandırıcı görünmür. Məncə, Malikin ikinci və gerçək adı Əliheydərdir, elə buna görə də çarın fərmanında «Malik» yerinə «Əliheydər» yazılıb. Yeri gəlmişkən, ağsaqqal Azər Məlikov da bu fikrimlə ortaqdır.

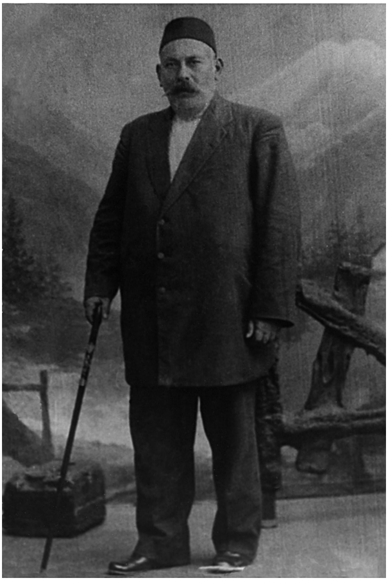

Əliisgəndər Aşurov –
Bakı Dumasının üzvü

İndi də Hacı Qurbanın oğulları haqqında.

Hacı Aslan'dan ayrıca, daha geniş danışacağıma görə onu sonraya saxlayıram.

1873/1874-cü illərə aid əyal dəftərindən təx. 1855-də doğulduğunu öyrəndiyimiz **Malik/Əliheydər Hacı Qurban oğlu** özündən sonra iki oğul qoyub gedib. Onun törəmələrinin, demək olar ki, hamısı bu gün ulu babalarını «Ağamalik» adlandırır və «Əliheydər» adından xəbərsizdir.

V.A.Aşurovun tərtib etdiyi soykötüyünə görə, Əliheydərin (sənəddə: «Ağamalik»in) oğlu **Əlihəsən** 1949-da dünyasını dəyişib və övladı qalmayıb. Əliheydərin nəsli onun ikinci oğlu **Kərbəlayı Əlihüseyn**'lə (1880–1934) davam edib.

Kərbəlayı Əlihüseyn əmisi Hacı Aslanın qızı **Hörmət xanım Aşurova** (1898 – 20.2.1952) ilə ailə qurub. Onların 3 oğlu olub.

1) Ağamalik (13.4.1922 – 10.10.1989). Onun ilk həyat yoldaşı Tuğra Mirzəyeva (1926 – 2001) qızı Hörmət'in (1956) anasıdır. İkinci xanımı Adilə Cəfərova'dan (1926 – 1993) isə 2 qızı olub: Afət (1959) və Zinyət (1961 – 1992).

2) Ağarza (15.10.1924 – 11.12.1987) inşaatçı mühəndisdi. Son zamanlar Bakı şampan zavodunun tikinti üzrə direktor müavini olub. Nurşərab Quluyeva (1926 – 2006) ilə ailə qurub. Övladları: İsmət (1952), **Aslan** (1955), İffət (1958), Əlihüseyn (1960), Ağa (1963).

3) Ağacavad (9.9.1927 – 5.1.1992) mebelçiydi. R.K.Juravlyova (1925 – 1996) ilə ailə qurub. Övladları: **Valeri** (1950), Əliağa (1954), Tamilla (1960).

Adı 1873/1874-cü illərə aid əyal dəftərində «İsgəndər» kimi verilmiş, ancaq bütün dövlət sənədlərində «Əliisgəndər» kimi yazılmış **Əliisgəndər Hacı Qurban oğlu Aşurov** (təx. 1859 – 1907-dən sonra) böyük qardaşı Hacı Aslandan sonra nəslin görkəmli nümayəndəsidir.

Ə.Aşurov həm ticarətdə, həm də siyasətdə səriştəli bir şəxs sayılırdı. Bunu onun ömür yoluyla qısa tanışlıq da təsdiqləyir.

Tanınmış Moskva tarixçisi, prof. Salavat İshakov AR Dövlət Arxivində görkəmli diplomat Ramiz Abutalıbov'un fondunda saxlanan sənədlər arasındakı bir məktubu Ağa Aşurova aid edərək «Ə.b.Topçubaşı. Şəxsi arxivlərdən sənədlər. 1903–1934-cü illər» kitabında nəşr etdirib[12]. Bu rusca məktub 16 dekabr 1903-də Əlimərdan bəy Topçubaşova yazılıb və imza «A.Aşurov» göstərilib. Bu imzanı «Ağa Aşurov»dan başqa «Aslan Aşurov», «Əliisgəndər Aşurov», «Əliabbas Aşurov» kimi də açıqlamaq olar, ancaq iş burasındadır ki: 1) məktub yazılanda Ağa Aşurov hələ orta məktəbin 5-ci sinfində oxuyurdu və bu məktubu onun yazması inandırıcı deyil; 2) Aslan Aşurov 1903-də artıq hacıydı və müəllif o olsaydı bu titulunu hökmən göstərərdi; 3) Əliabbas Aşurovun da Əlimərdan bəy Topçubaşova məktub yazması ehtimalı çox zəifdir. Bəs onda «A.Aşurov» kimdir? Məncə, məktubu yazan Hacı Aslan Aşurovun kiçik qardaşı Əliisgəndər Aşurovdur.

Məktubun məzmunundan müəllifin savadlı və elsevər bir şəxs olduğu, eyni zamanda «Xidmət» yoldaşlığında çalışdığı üzə çıxır. Bu yoldaşlıq bəlkə də Aşurov qardaşlarının ortaq qurduğu bir şirkətdi və ona Əliisgəndər Aşurov başçılıq edirdi. Bunu söyləməyə əsasımız da var: 9 fevral 1907-ci ildə yazılmış bir ərizənin sonunda Ə.Aşurov öz imzasını belə göstərib: «Bakıda "Aşurov qardaşları" ticarət evinin müdiri Əliisgəndər Aşurov»[13]. Tivarət evi müdirinin eyni qardaşların yoldaşlığını da dolandırması tam qanunauyğundur.

Aşurovlar soyunun doğma şəhərin idarə edilməsində mühüm xidmətləri olmuş 5 nümayəndəsindən biri də Əliisgəndər Aşurovdur. O, 1903–1906-cı illərdə Bakı Şəhər Dumasının üzvü olub.

Görkəmli araşdırıcı, mərhum Mövsüm Əliyev Ağa Aşurovun siyasi fəaliyyətə 1906-cı ildə Ümumrusiya müsəlmanları III qurultayında (16–21 avqust 1906, Nijni-Novqorod) iştirak etməklə başladığını yazıb[14] və

---

[12] А.М.Топчибаши: документы из личных архивов. 1903–1934 гг. / Сост., предисл. и прим. С.М.Исхаков. Москва: Социально-политическая мысль. 2012. С. 37.

[13] ARDTA. F. 389. S. 3. İş 2571. V. 25.

[14] *Mövsüm Əliyev*. Ağa Aşurov // «Odlar yurdu». Aprel 1990. № 7.

ondan sonrakı bütün müəlliflər heç bir dəqiqləşdirmə aparmadan bu fikri təkrarlayıblar[15]. Ancaq sənədlər həmin firkin yanlışlığını göstərir.

Müsəlmanların III qurultayının iştirakçısı Ağa Aşurov yox, onun əmisi Əliisgəndər Aşurov olub[16].

1905–1907-ci illərdə Rusiyada müsəlmanların siyasi hərəkatının zirvəsi Ümumusiya müsəlmanlarının III qurultayı oldu.

Adı keçən qurultay «müsəlman xalq partiyası proqramını» müzakirə etməyi özəl komissiyaya tapşırdı. Həmin özəl komissiyaya Əlimərdan bəy Topçubaşov, Alimcan Barudi, Hadi Maqsudi, Sədri Maqsudi, Şahmərdan Koşçequlov, Cahangir Bayburin, Şah-Heydər Sırtlanov, Cəmaləddin Xuramşin, Musa Bigi və başqaları kimi Rusiyanın ictimai-siyasi həyatında ad çıxarmış görkəmli şəxslərlə yanaşı, **Əliisgəndər Aşurov** da daxildi. Bütün Rusiya müsəlmanları içərisindən Ə.Aşurovun partiya proqramını hazırlamaq kimi məsul bir siyasi işə cəlb edilməsi həm onun savadından, həm də Rusiya müsəlmanları arasında yüksək nüfuzundan xəbər verir.

Hacı Qurbanın kiçik oğlu **Əbdürrəhman Aşurov**'un (təx. 1868 – ?) taleyi haqqında əlimizdə heç bir tutarqa yoxdur. Arxivlərdə onunla bağlı axtarışlarımız da nəticəsiz qaldı. Ola bilsin ki, o, ictimai həyatda heç bir iz buraxmadan gənc yaşlarında dünyasını dəyişib.

***

QASIM AŞUR OĞLUNUN ÖVLADLARI

Bakı şəhər əhalisinin 1873/1874-cü illərə aid əyal dəftərində Hacı Qurbanın qardaşı Qasımın oğulları Məşədi Cabbar və Məşədi Səməd'in ailəsi haqqında ən sonuncu dəqiq bilgi verilib. Orada bunlar yazılıb:

2511. Məşədi Cabbar Qasım oğlu 45 [təx. 1828]

Oğlu: **Hacıbaba 12** [təx. 1861][17]

Məşədi Cabbar ticarətçidir, 1877-ci ildən Bakı şəhərinin 2-ci gildiya tacirləri siyahısına salınıb. (Göründüyü kimi, burada «ailəsiylə» sözü yoxdur; deməli, 2-ci gildiya tacirlik yalnız onun özünə verilib).

2512. Məşədi Səməd Qasım oğlu 40 [təx. 1833]

Səmədin arvadı: **Xədicə xanım** [təx. 1850][18]

---

[15] Məsələn, prof. S.İshakov da Ağa Aşurovu III Ümumrusiya müsəlmanlar qurultayının iştirakçısı adlandırıb; bax: А.М.Топчибаши: документы из личных архивов. 1903–1934 гг. / Сост., предисл. и прим. С.М.Исхаков. Москва: «Социально-политическая мысль». 2012. С. 37.

[16] Bax: *Dr. Necip Hablemitoğlu.* Çarlık Rusyasında Türk Kongreleri (1905–1917). Ankara: «Ankara Üniversitesi Basımevi», 1997. Səh. 216, 220.

[17] ARDTA. F. 43. S. 2. İş 7214. Cild 2. Vv. 498a–499.

Oğulları: **Əbdüləli** [təx. 1870]
Hacıəli [təx.1880]
Qızları: **Cavahir** 1869
Həcər 1873
Zeynəb 1882
Tubu 1884

Məşədi Səmədin oğlu, 2 yaşlı (1871-ci il doğumlu) **Əbdüləsəd**'in adı bu ümumi siyahıda deyil, həmin xanada başqa yerdə verilib. Qadınların adının və ailə üzvlərinin doğum illərinin göstərilməsi kimi gözlənilməz qeydləriylə seçilən bu siyahıdakı adamların taleyi, nə yazıq ki, tarixin qaranlıq dumanlarında qeyb olub. Onların sonrakı yaşamı haqqında heç nə bilmirik.

Hacı Cabbar Qasım oğlu Aşurov (təx. 1828 – təx. 1903).

Əyal dəftərlərində adı «Məşədi Cabbar» kimi keçən Cabbar Qasım oğlu Bakı Şəhər Duması üzvlərinin 1886-cı ildəki siyahısında «Hacı Cabbar» kimi göstərilib[19]. Bakı şəhərində ictimai özünüidarə tarixini öyrənmək baxımından da maraq doğurduğuna və indiyədək heç bir tarixi əsərdə nəşr olunmadığına görə həmin siyahını aşağıda veririk, ancaq öncə qısa bir xatırlatmaya ehtiyac var.

Arxiv sənədləri adda-budda olduğuna görə Hacı Cabbarın Duma üzvlüyünün nə qədər çəkdiyi haqqında əlimizdə dəqiq bilgi yoxdur, ancaq onun bu görəvdə təxminən 10 il çalışdığını güman edə bilərik. 1895-dəki Duma üzvləri arasında Aşurovlardan yalnız Kərbəlayı Aslanı görürük[20].

Bakı Dumasının 30 iyun və 7 iyul 1887-ci il tarixli iclaslarında iştirak edəcək üzvlərin siyahısında Hacı Cabbarın adı qarşısında rusca və farsca «bağdadır» yazılıb[21]. Bu, onun bağının olduğunu göstərir; deməli, maddi durumu artıq yetərincə yaxşıymış.

Azərbaycan Respublikası Tarix Arxivində Hacı Cabbar Aşurovla bağlı bir sənəd də qorunur. Bakı Şəhər İdarəsinə 11 aprel 1888-də yazdığı ərizədə o, şəhərin 3-cü hissəsində yerləşən evinin həyətində daşdan tikiləcək yer evinin, talvar (saray) və ayaqyolunun planını təsdiqləməyi xahiş edir[22]. Yeri gəlmişkən, bu, onun adını oxuduğumuz ən sonuncu sənəddir. Vəfat tarixi bəlirsizdir, ancaq bunun 1903-cü ilə düşdüyünü güman edə bilərik.

Arxivlərdən Hacı Cabbarın oğlu **Hacıbaba Aşurov** (təx. 1861 – 1910-dan sonra) haqqında da bəlgələr əldə edə bildik. Bu sənədlər H.Aşurovun toplum həyatında nə qədər fəal olduğunu təsdiqləyir.

---

[18] Düz mötərizəsiz doğum tarixləri sənədin özündədir.
[19] Кавказский календарь на 1887 год. Тифлис, 1866. С. 41.
[20] Bax: Кавказский календарь на 1895 год. Тифлис, 1894. С. 131.
[21] ARDTA. F. 389. S. 1. İş 13. Vv. 91a, 95a.
[22] ARDTA. F. 389. S. 3. İş 1079.

Bakı şəhərinin idarə edilməsində müstəsna rolu olmuş Aşurovların tarixində 1904-cü il xüsusilə yaddaqalandır – həmin il onlardan üç nəfər eyni zamanda Bakı Şəhər Dumasının üzvü olub: Hacı Aslan Aşurov, Əlii-sgəndər Aşurov və Hacıbaba Aşurov[23].

Əlbəttə, Duma üzvü olması Hacıbaba Aşurovun bu dönəmdə Bakı əhalisi arasında yüksək nüfuz qazandığını göstərir. Onun Bakının sayılıb-seçilən kişilərindən biri olmasını bu fakt da təsdiqləyir ki, Qafqaz sərdarı (canişini) İ.İ.Vorontsov-Daşkov 10 sentyabr 1905-də Bakıya gələrək ermənilərlə müsəlmanları barışdırmaq istədiyi zaman tərəflər arasında danışıqlar aparmaqçün yaradılmış sülh məclisinə Bakının ən hörmətli şəxsləriylə birlikdə Hacıbaba Aşurov da seçilmiş[24] və danışıqlarda fəal iştirak etmişdi.

«Kaspi» qəzeti xəbər verir ki, 16 sentyabr 1905-də Hacıbaba Aşurov tanışı Məşədi Meydamla Bondarnı küçədən[25] öz evinə getmək istəyərkən yaxındakı çəkməçi dükanından erməni Yegişer Mnasakanyan onların üstünə cumub, behbudla Məşədi Meydamı yaralaya bilib. Bu vaxt onlara odlu silahdan atəş açılıb[26]. Bu qəsdin H.Aşurovun sülh danışıqlarındakı mövqeyi ilə bağlı olub-olmadığı bilinmir.

Görkəmli yazıçı Manaf Süleymanov məşhur «Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim» kitabında yazır: «Bakı böyüyür, inkişaf edirdi. 1906-cı ildə ağ neft fanarlarını elektrik çıraqları ilə əvəz edirlər. Hacıbaba Aşurov Kaspi (leytenant Şmidt) küçəsində[27] elektrik stansiyası tikdirib, küçələrə dirəklər basdırmaq üçün bələdiyyə idarəsi ilə müqavilə bağlayır»[28].

Hacıbaba Aşurov çox bacarıqlı, işyarıdan adamdı. Buna görə də o, 1907-də Duma deputatı kimi eyni zamanda iki önəmli quruma – Bakı Şəhər İdarəsinin torpaq şöbəsində qiymətləndirmə komissiyasına[29] və Mixaylov xəstəxanasında Təsərrüfat Komitəsinə üzv seçilmişdi[30].

1909-cu ildə Duma üzvləri arasında adının çəkilməməsi (orada Aşurovlardan yalnız Hacı Aslan qalmışdı) onun həmin illədək 5 il deputat olduğunu güman etməyə əsas verir.

Hacıbaba Aşurovun adını son dəfə oxuduğumuz bəlgə «Kaspi» qəzetindəki bir yazıdır. Əlibaxış Əhmədov adlı bir Bakı sakini redaksiyaya məktub yazır, oğurlanmış pullarının məbləğini dəqiqləşdirərək bildi-

---

[23] Кавказский календарь на 1905 г. Тифлис, 1904. С. 188.
[24] Bakı xəbərləri // «Həyat» qəzeti. 11 sentyabr 1905. № 63. Səh. 1.
[25] İndiki Şəmsi Bədəlbəyli küçəsi.
[26] «Каспий». 18.09.1905. № 181.
[27] İndiki Rəşid Behbudov küçəsi.
[28] *Manaf Süleymanov*. Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim. Bakı: «Azərnəşr», 1987. Səh. 21.
[29] Кавказский календарь на 1908 г. Тифлис, 1907. С. 108.
[30] Yenə orada. Səh. 109.

Hacı Aslan Aşurov

rir ki, mənzilimdən Şəmsi Əsədullayev'in vekseliylə 10.000 manat, Hacıbaba Aşurov'un vekseliylə 1.000 manat və Həsən Mirzəyev'in vekseliylə 200 manat oğurlanıb[31]. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, 1910-cu ildə min manat böyük məbləğdi.

1910-cu ildə «Kaspi» qəzetində Peterburqda məscid tikintisinə yardım göstərən Azərbaycan dövlətlilərinin siyahısı verilib[32]. Bu siyahıda adı keçən Ağakazım Aşurov'un Aşurovların şəcərəsindəki yerini müəyyənləşdirə bilmirik, çünki onun haqqında əlimizdə başqa heç bir bəlgə yoxdur. Bu fakt göstərir ki, təqdim etdiyimiz şəcərə hələ tam deyil və ona əlavələr edilə bilər.

***

HACI ASLAN AŞUROV (təx. 1853 – 1909)

Hacı Aslan Aşurovun adına ilk dəfə Bakı şəhərinin 1860-cı ilə aid əyal dəftərində rast gəlirik. Burada Hacı Qurban Aşur oğlu'nun ailə üzvləri içərisində onun 7 yaşlı böyük oğlu Aslan da qeyd olunub[33]. Bu hesabla Aslanın doğum tarixi 1853-ə düşür. Ancaq 1873/1874-cü ilə aid əyal dəftərində onun 22 yaşı olduğu göstərilib[34], belədə o, təxminən 1852-də doğulmuş olur. İlk bilginin daha doğru olacağını düşünərək doğum ili kimi 1853-ü götürürük.

Düzdür, ölüm tarixi haqqında da əlimizdə bəlgə yoxdur, ancaq Hacı Aslanın 1909-da dünyasını dəyişməsi daha inandırıcıdır. Bunu deməyə bir neçə ciddi tutarqamız var.

Hacı Aslan sənədlərdə 1886-cı ildən sadəcə «Aslan Aşurov»[35], 1888-ci ildən «Kərbəlayı Aslan Aşurov»[36], 1902-ci ildən «Hacı Aslan Aşurov»[37] kimi qeyd olunub.

Atası Hacı Qurban Aşur oğluna 1876-dan ailəlikcə 1-ci gildiya tacir imtiyazı verildiyinə görə Aslan Aşurov da, təbii ki, həmin ildən eyni

---

31 «Каспий». 6.07.1910. № 150.
32 «Каспий». 4.02.1910. № 27.
33 ARDTA. F. 10. S. 1. İş 80. V. 397.
34 ARDTA. F. 43. S. 2. İş 7214. Cild 2. V. 496a.
35 Кавказский календарь на 1887 г. Тифлис, 1886. С. 41.
36 Кавказский календарь на 1889 г. Тифлис, 1888. С. 137.
37 Кавказский календарь на 1905 г. Тифлис, 1904. С. 188–189.

tacirlik dərəcəsini daşıyırdı. Maddi imkanının genişliyi onun ailə qurmasında və sonrakı bütün işlərində rol oynayıb.

Hacı Aslanın övladları onun iki həyat yoldaşından doğulub. Birinci yoldaşı **Səadət xanım Hacı Dadaş qızı** öz qohumuydu. Ondan iki oğlu olub: **Əliabbas** və **Ağa**.

Əliabbas'ın (təx. 1880 – təx. 1934) ailəsindən tam məlumatsızıq. Özü haqqındasa bəzi diqqətədəyər bilgilər var.

Nəsillikcə fəxri vətəndaş, sahibkar Əliabbas Aşurov 1907-ci ildən sonra «Nəşri-maarif» cəmiyyətinin üzvü olub[38].

Ağa Aşurova Xarkov Texnologiya İnstitutu üçün arayış lazım olduqda onu 4 oktyabr 1910-da böyük qardaşı Əliabbas alaraq Xarkova göndərib[39].

Bakı Şəhər Duması 21 iyun 1916 tarixli iclasında şəhərin rayonları üzrə Ərzaq Himayəçilikləri üzvlərini seçib. Onlardan biri də 8-ci rayonda Karantinni küçədə[40] 32-ci evdə yaşayan Əliabbas Aşurovdur[41].

Ağa Aşurov isə hələ Almaniyada oxuyarkən orada alman qızı Anna'yla ailə qurmuşdu. Ərini ürəkdən sevən Anna onun istəyiylə müsəlman olaraq Anaxanım adını qəbul edib, öləndə də müsəlman qəbiristanlığında basdırılıb.

Ağa Aşurovun Anaxanımdan bir qızı və bir oğlu olub: **İzzət xanım** və **Süleyman**. Bu övladlar haqqında bilgi yox dərəcəsindədir, çünki onlar ata-analarıyla birgə Rostovda yaşayıblar və vətənlə əlaqələri çox zəif olub. İzzət Aşurova Rostovda həkimmiş. 1969-da oradan qohumu Ağarzaya məktub yazıb. Təəssüf ki, bakılı qohumlarda onunla bağlı heç bir sənəd qalmayıb. Süleyman və ailəsi haqqında da əldə heç nə yoxdur. Bilinən yalnız budur ki, vaxtilə tacirlik edib.

Azər Məlikovun sözlərinə görə, Hacı Aslanın ikinci arvadı Kirmanşah vilayəti valisinin qızı **Məşədi xanım**'dır. Həmin Məşədi xanımın qardaşı Əbdürrəhim Rzayev Bakıda yaşayıb. O, tacirmiş. 1941-də onu Şimali Qazaxıstana sürgün ediblər və 1942/43-də orada dünyasını dəyişib.

Hacı Aslanın Məşədi xanım'dan 5 qızı və 1 oğlu olub:

1) Rübabə xanım; 2) Məşədi Suğra xanım (1891 – 1973); 3) Hörmət xanım; 4) Ağabacı xanım; 5) Kübra xanım (1902 – 1995); 6) Aslan.

1. Rübabə xanım Bakı milyonçusu **Nəcəf Əmiraslanov**'un həyat yoldaşıydı. 4 övladları olub: Böyükxanım xanım – uzun illər Azərbaycan Tarixi Muzeyində və başqa muzeylərdə xəzinə müdiri olub; Nəsir; Qəmər xanım; Qüdrət xanım xalq artisti Möhsün Sənani'nin yoldaşıdır.

---

38 *Nüşabə Məmmədova*. «Nəşri-maarif» cəmiyyətinin yaranması və fəaliyyəti. Bakı: «Elm», 2005. Səh. 158.

39 XVDA. F. 770. S. 2. İş 82. V. 4.

40 İndiki Həzi Aslanov küçəsi.

41 Известия Бакинской Городской Думы. 1916. № 6–7. С. 7.

Kubra xanım Hacı Aslan qızı
(1902-1995)

2. Məşədi Suğra xanım (1891 – 1973) İçərişəhərli «Toyuqyeyənlər»dən sahibkar **Əliheydər Hacı Ağadadaş Zeynalov**'la (1876 – 1951) ailə qurub. Bu övladları olub:

1) İsmayıl (1904 – 1939). O, Leyla Əlipaşa qızı ilə evlənib. İki oğlu olub: İbrahim (heykəltaraş), Fuad.

2) İsrafil. İkinci dünya savaşında itkin düşüb. Subaydı.

3) Mikayıl (1918 – 1970). O, qardaşı İsmayılın dul arvadı Leyla xanımla evlənib, ondan oğlu Faiq və qızı Elmira doğulub.

4) Cəbrayıl (sürücü işləyib). Üç uşağı olub: Ayaz, Nailə, Aynur.

5) Ədilə xanım Zeynalova (1919 – 1999) – Azərbaycanın əməkdar həkimi, respublikanın baş ginekoloqu, tibb elmləri namizədi, Əzizbəyov adına doğum evində şöbə müdiri. Bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmış Nazim Tarıverdiyev'in yoldaşıdır. N.Tarıverdiyev Güney Azərbaycanın tanınmış inqilabçısı Heydər xan Əmioğlu'nun (1880 – 1921) oğludur. İki oğlu olub: Akif, Kamran.

6) Zinyət xanım Əlizadə (1922 – 1998) – əməkdar elm xadimi, dilçi professor. Şərqşünas professor Mübariz Əlizadə (1911 – 1994) ilə ailə qurmuşdu. Övladları: Nüşabə (1943), Zərdüşt (1946), Araz (1951) və Lalə (1958).

7) Xədicə xanım (1924 – 2004) – onkoloq. Əri Məmməd Əliyev hüquq sistemində çalışıb, prokuror, hakim vəzifələrində işləyib. Üç oğlu olub: Natiq, Oqtay, Namiq.

8) Xanım xanım – orta məktəb müəllimi. Əri Musa Musayev mühəndisdi. İki oğlu olub: Ceyhun, Şahin.

3. Hörmət xanım Aşurova (1898 – 20.2.1952). Hacı Aslanın qardaşı Hacı Malik'in (Əliheydər'in) oğlu **Kərbəlayı Əlihüseyn Aşurov**'da (1880 – 1934) ərdəydi. Üç oğulları olub: Ağamalik (1922 – 1989), Ağarza (1924 – 1987), Ağacavad (1927 – 1992). (Bunların törəmələri haqqında bilgi almaq üçün 1-ci bölümdəki «Hacı Qurban və övladları» başlığına baxılsın).

4. Ağabacı xanım. Maştağalı məşhur ictimai xadim, Bakı Şəhər Dumasının üzvü **İbrahimpaşa Hüseynov**'da ərdəydi. Deyilənə görə,

İbrahimpaşa çox qoçaq, «qabağından yeməyən» adam olub; Bakı qubernatoruna şillə vuraraq Güney Azərbaycana qaçıb, Bakıya neçə ildən sonra qayıdıb. Onların 3 qızı və 2 oğlu dünyaya gəlib: Bəyimxanım xanım; Tələt; Zərifə xanım; Rauf; Firəngiz xanım.

5. Kübra xanım (1902 – 1995). **Məşədi Teymur Kəblə Həsənəli oğlu Məlikov**'da (1893 – 1971) ərdəydi. Məşədi Teymur Məlikov İçərişəhərdə, keçmiş Tverskoy (indiki Mirzə Mansur Mansurov) küçəsi 29-da – bu gün oğlu Azər Məlikov'un yaşadığı ikiqatlı ata-baba mülkündə doğulub. Onun babası Hacı Məlikməhəmməd və atası Kəblə Həsənəli çağının tanınmış tacirlərindən olublar. Onlar Azərbaycandakı ilk 2-ci gildiya tacirlərdəndir. Məşədi Teymur da ticarətlə məşğul olub.

Kübra xanımla Məşədi Teymurun aşağıdakı övladları olub: Cavahir xanım (1924 – 2010); Leyla xanım (1925); Sima xanım (1928 – 2007); Azər (1931); Rəhilə xanım (1935 – 1965); Səbirə xanım (1937); Kənan (1941 – 1945).

6. Aslan. Baksovetdə işləyib. Ali təhsilli olub. Təxminən 1932/33-də subaykən dünyasını dəyişib.

Bunlar Hacı Aslan Aşurovun ailəsi haqqında ən yığcam bilgidir.

***

Hacı Qurban 1876-cı ildən 1-ci gildiya rütbəsi daşıyırdı. O, atasının ölümündən sonra onun ticarətini daha da inkişaf etdirərək irəlilədib, qardaşlarıyla əl-ələ verərək «Aşurov qardaşları» Ticarət Evi'ni yaradıb, Bakıda gəmiçiliyin və gəmi təmirinin yüksəlişinə öz ciddi töhfəsini verib.

Hacı Aslanın mal-mülkü çox olub. Onun Bakıda imarətlərinin, neft mədənlərinin, dükanlarının, hamamlarının, dəyirmanlarının, Pirşağıda bağının, Saratovda da torpaqlarının və dəyirmanlarının olduğu deyilir. Bakı şəhərinin ikinci hissəsindəki Dar küçədə[42] zirzəmili ikiqatlı daş evini (1886)[43] və şəhərin gündoğan hissəsindəki Telefon küçəsində[44] dükanları olan ikiqatlı daş evini (1887)[45] memar Qafar İsmayılov layihələndirib.

Hacı Aslan Aşurovun Bakıda bir neçə hamamı olub. Onlardan birini – 1912-ci ildə tikilmiş və bu gün Bakının Yasamal rayonunda Sübhi Salayev küçəsi, 37-də yerləşən «Hacı Aslan hamamı»nı AR Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tarixi mədəniyyət abidəsi kimi qoruyub saxlamaqdadır (inventar nömrəsi: 3558).

Hacı Aslan Aşurov və onun ailə üzvləri Azərbaycan tarixinə başlıca olaraq gəmi sahibləri kimi düşüb. Onların gəmiçilik fəaliyyəti baçlıca olaraq neft məhsullarını daşımağa yönəlmişdi.

---

[42] Əski Poçt, indiki Süleyman Tağızadə küçəsi.
[43] ARDTA. F. 389. S. 3. İş 640.
[44] İndiki 28 May küçəsi.
[45] ARDTA. F. 389. S. 3. İş 874.

Hacı Aslanın və «Aşurov qardaşları» Ticarət Evinin «Nənə», «Aslan», «Lazar», «İsgəndəriyyə» adlı şxunaları (çoxyelkənli, iki dorlu gəmi), «Trud» («Əmək») adlı barkası olduğu sənədlərlə təsdiqlənib.

Hacı Aslan Aşurov və qardaşlarının Azərbaycan gəmiçiliyi tarixindəki ən böyük xidmətlərindən biri Bakı əhalisinin Bayılda sovetlər dönəmində «Paris kommunası» adına gəmi təmiri zavodu kimi tanıdığı ərazidə gəmi təmirindən ötrü ilk qurğuların, tərsanənin və iskələnin özülünü qoyan sahibkarlardan biri olmalarıdır.

Çar II Nikolay Aşurovlara Rusiya imperiyasının fəxri vətəndaşı fəxri adı verilməsi haqqında fərman verib. Aşurovların tarixi baxımdan mühüm önəm daşıdığına görə sənədi olduğu kimi öz tərcüməmdə təqdim edirəm.

«Tanrının mərhəmətiylə
Biz, İkinci Nikolay,
Bütün Rusiyanın İmperatoru və Təkağası,
Polşanın Çarı, Finlandiyanın Böyük Knyazı
və sair və sair və sair.

10 Aprel 1832-ci il Manifesti ilə fəxri vətəndaşlar zümrəsi müəyyənləşdirilib, orada onların hüquqları göstərilib. Bizim sadiq təbəəmiz, Bakılı ikinci gildiya tacir **Aslan Hacı Qurban oğlu Aşurov** təqdim etdiyi sənədlərlə nəsillikcə fəxri vətəndaşlıq hüququ olduğunu təsdiqlədiyinə görə həmin Aslan Hacı Qurban oğlu Aşurovu qardaşları **Əliisgəndər, Əbdürrəhman** və **Əliheydər Hacı Qurban oğlu Aşurovlar**'la birgə fəxri vətəndaşlar zümrəsinə yüksəldərək Mərhəmətimizlə buyururuq ki, onlar və onların törəmələri Manifestin həmin zümrəyə verdiyi bütün hüquq və üstünlüklərdən yararlansınlar. Bunun təsdiqi olaraq Biz Hökumət Senatına bu Fərmanı imzalamağı və Bizim dövlət möhürümüzlə möhkəmlətməyi buyurduq.

Sankt-Peterburqda 15 yanvar 1903-cü ildə verilib»[46].

Aşurovlar nəslinin Azərbaycanda çar dönəmində demokratiyanın ilk cücərtilərindən olan xalq özünüidarəsi sistemində müstəsna xidməti var. Bakının məşhur soyadları içərisində yalnız Aşurovlar Bakı Şəhər Dumasında 5 nəfər deputatla təmsil olunmağı bacarıblar! Bakının idarə edilməsində 1886-cı ildən 1918-ci ilədək – düz 32 il fasiləsiz çalışmış Aşur Zamanqulu oğlu nəslinin Dumadakı təmsilçiləri bunlardır:

1) Hacı Aslan Hacı Qurban oğlu Aşurov (1886 – 1910);
2) Hacı Cabbar Qasım oğlu Aşurov (1886 – 1890);
3) Əliisgəndər Hacı Qurban oğlu Aşurov (1903 – 1907);
4) Hacıbaba Hacı Cabbar oğlu Aşurov (1904 – 1908);
5) Ağa Hacı Aslan oğlu Aşurov (1911 – 1918).

[46] XVDA. F. 770. S. 2. İş 82. V. 11.

Aşurovların tarixində 1904-cü il xüsusilə unudulmazdır – həmin il onlardan eyni zamanda üç nəfər (Hacı Aslan Aşurov, Əliisgəndər Aşurov, Hacıbaba Aşurov) Duma kürsüsündə əyləşib! Bu şərəfli tarixin ən şərəfli yekunu, sözsüz ki, Ağa Aşurovun ilk müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin Parlamentində millət vəkili və hökumətində nazir kimi iştirakı, Azərbaycan dövlətçiliyinin ilk təməl daşlarının qoyulmasındakı misilsiz xidmətidir.

Aşurovlar soyunun Bakı Şəhər Dumasındakı ilk nümayəndələri Hacı Aslan və Hacı Cabbar Aşurovlardır. Bu iki əmioğlunun, özəlliklə Hacı Aslanın həm Dumada, həm də ümumən şəhər əhalisi arasında böyük nüfuzu vardı.

1894 və 1897-ci illərdəki seçkilərdə Aşurovlardan Dumaya yalnız Kərbəlayı Aslan Aşurov düşüb[47].

Dumaya 1901–1904-cü illər üçün keçirilən 7-ci seçkidə Hacı Aslan və onun kiçik qardaşı Əliisgəndər Bakı Şəhər Dumasında Aşurovları təmsil ediblər.

1904-də keçirilən 8-ci seçkidə (1904–1907-ci illərçün) əlamətdar hadisələr baş verdi. Bakı Dumasının tarixində ilk dəfə olaraq Aşurovlardan üç nəfər: Hacı Aslan, Əliisgəndər və Hacıbaba deputat mandatı qazandı.

1907-ci ildə Bakı Şəhər Dumasına növbəti seçkidə Hacı Aslan və Hacıbaba Aşurovlar yenidən Duma üzvü oldular.

1905-də Bakıda yerli əhalinin ermənilərə müqavimətini təşkil etmiş ən başlıca şəxslərdən biri Hacı Aslan Aşurovdu. Buna görə də ermənilər onu evinə bomba qoymaqla cismən məhv etmək istəmişdilər.

1905-ci il inqilabının sonucu olaraq Bakıda Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti yaranarkən onun özül daşını qoyanlardan biri Hacı Aslan Aşurovdur. Məhəmmədəmin Rəsulzadə (31.1.1884 – 6.3.1955) Xeyriyyə Cəmiyyətinin 10 illiyi münasibətilə «Açıq söz» qəzetinin 15 noyabr 1915 tarixli 35-ci sayında Hacı Aslan Aşurovu da hörmətlə anır.

XIX yüzil Azərbaycan ədəbiyyat və mədəniyyətində mühüm yer tutan Mirmöhsün Nəvvab (1833 – 1919) Hacı Aslan Aşurovun şəninə qəzəl janrında tərifli şeir (mədhnamə) yazıb. Qəzəldə onun qardaşları Əliheydər və Əliisgəndər'in də adlarını çəkməsi Nəvvabın bu ailəyə şəxsən bələd oldugunu göstərir. Hacı Aslanı «dinimizin hamisi», «səxavət mənbəyi» adlandıraraq ona ən qızğın alxışlar yağdırmasından aydınlaşır ki, müəllif Hacı Aslanın millət və din uğrunda fədakarlıqlarıyla, bu yolda gördüyü işlərlə yaxından tanışdır.

Hacı Aslan dünyasını dəyişdikdən sonra xalq üç gün onunla vidalaşıb. Onun dəfnində minlərcə insan iştirak edib. Ancaq bakılılar arasında o zaman geniş yayılmış ənənəyə əsasən, Hacı Aslan sərdabədə əmanət

[47] Вах: Кавказский календарь на 1895 г. Тифлис, 1894. С. 131.

basdırılıb. Sonralar onun oğlu Əliabbas atasının cənazəsini oradan götürərək Kərbəlaya aparıb və orada dəfn edib.

***

AĞA AŞUROV (25.6.1886 – 1936)

Ağa Aşurovun dəqiq doğum tarixi şeyxülislamın verdiyi aşağıdakı şəhadətnamədədir:

«Zaqafqaziya Şiə Ruhani İdarəsindən ona görə verilib ki, Bakı şəhərinin sakini **Ağa Kərbəlayı Aslan oğlu Aşurov** öz atası **Kərbəlayı Aslan Hacı Qurban oğlu Aşurov**'un qanuni arvadı **Səadət xanım Hacı Dadaş qızı**'ndan miladi tarixin min səkkiz yüz səksən altıncı (1886) ilinə düşən hicri min üç yüz üçüncü ildə doğulub. Onun doğum ayı və günü bilinmir. Ruhani İdarəsi bunu qol çəkməklə və Xəzinə möhürünü basmaqla təsdiqləyir.

9 noyabr 1898-ci il**.** Tiflis şəhəri, № 2152…»[48].

Ağa Aşurov

Göründüyü kimi, burada doğum ayı və günü yoxdur, ancaq Ağa Aşurovun özü 25 iyun 1886-da doğulduğunu yazıb.

A.Aşurov 5–6 il evlərində molladan təhsil almış, Quranı əzbərləmiş, ana dilindən başqa fars və ərəb dillərinə də bələd olmuşdu. Ancaq orta təhsilini Bakıdakı real məktəbdə almışdı.

Orta təhsilini bitirdikdən sonra A.Aşurov ali təhsil almaq üçün Almaniyaya gedib. Darmştadt Böyükhersoq Ali Texniki Məktəbindən 30 may 1910 tarixində elektrotexnika ixtisası üzrə «diplomlu mühəndis» dərəcəli diplom alıb.

1910-cu ildə Almaniyadan vətənə dönən A.Aşurov Rusiya diplomu da almaq məcburiyyətində qalmışdı. Ona Xarkovda verilmiş diplomda oxuyuruq:

[48] XVDA. F. 770. S. 2. İş 82. V. 12.

«İmperator III Aleksandr adına Xarkov Texnologiya İnstitutu bununla elan edir ki, nəsil-likcə fəxri vətəndaş-lardan, 24 yaşlı, Məhəmmədiyyə dinli **Ağa Kərbə-layı**[49] **Aslan oğlu Aşurov** 1911-ci ildə mexanika bölməsi üzrə elmlərin tam kursunu fərqlənmə ilə bitirərkən İmta-han Komissiyasında sınağa çəkilib və Komissiya 24 may 1911-ci ildə ona texnoloq mühəndis adı verib, ona görə də Dövlət qulluğunda ştatlı texnik vəzifəsinə başlay-arkən onun X dərəcəli çində təsdiqlənmək hüququ var və ümumən Ru-siya İmperiyası qanunlarının texnoloq mühəndisə verdiyi bütün hüquq və üstünlüklərdən yararlana bilər. Bunun təsdiqi olaraq qol çəkilmiş və İnsti-tut möhürü basılmış bu diplom verilib.

Mühəndis Ağa Aşurov qızı İzzət xanımla

Xarkov, 17 iyun 1911-ci il, № 3175»[50].

1911-də ana yurduna – Bakıya dönən A.Aşurov «ali təhsilini qurta-randan sonra "Elektrik işığı" firmasında mühəndislik etmiş və orada mart 1917-nci ilə qədər olaraq Bakı şəhərinin "Elektrik işığı" nəzarətini də-röhdə etmişdir»[51]. Deməli, o, «Elektrik işığı» firmasının baş mühəndisi olub.

Aşurovlar soyunun sonuncu – 5-ci Duma üzvü Ağa Aşurovdur. Maraqlıdır ki, o, deputat seçilərkən hələ tələbəydi və Xarkovda oxuyur-du. 1911-ci ilin 31 martında Bakı Şəhər Dumasına keçirilən seçkidə Ağa Aşurov bu soyun Dumada yeganə üzvü olub.

1912–1913-cü illərdə A.Aşurov Şəhər İdarəsinin icra komissiyala-rından ikisinə seçilib: 1) Bakı-Şollar su kəmərinin çəkilişi üzrə komissiya

[49] Ağa Aşurovun doğum şəhadətnaməsində atasının adı bu cür yazıldığına görə diplomda da o cür verilib, halbuki Aslan Hacı Qurban oğlu 1902-dən hacıydı.

[50] XVDA. F. 770. S. 2. İş 82. V. 7.

[51] ARDA. F. 895. S. 1. İş 211. V. 23.

Ağa Aşurov həyat yoldaşı Anaxanımla

üzvlüyünə namizəd (5.2.1913)[52]; 2) elektrik komissiyasının üzvü (14.3.1912)[53].

1917-ci ilin oktyabrında Bakı Müsəlman İctimai və Siyasi Təşkilatları Komitəsindən Dumaya seçilən 15 nəfərdən biri də mühəndis, Bakı Şəhər İdarəsinin üzvü Ağa Aşurovdu. Şaumyanın başçılıq etdiyi Bakı Soveti hökuməti 20 aprel 1918-də özünün son rəqibi olan Dumanı da ləğv edərək Bakıda hakimi-mütləqə çevrildi. Dumanın fəaliyyəti bir də Azərbaycan Cümhuriyyətinin paytaxtı Bakıya köçürüləndən sonra bərpa edildi.

Bakı Şəhər Dumasının üzvü olduğu dönəmdə Ağa Aşurov bir şox ictimai işlərdə də yaxından iştirak edib. Onların içərisində özü yalnız bunları göstərib: «1912-nci ildən bəri müddətində Bakı "Nəşri-maarif" cəmiyyəti rəisi vəzifəsini görsədir, şimdi də Bakı fəxri sülh hakimi vəzifəsini»[54].

«Nəşri-maarif» cəmiyyəti 10 noyabr 1906-da Bakı Şəhər Dumasının yeni zalında təntənəli şəkildə açılıb. Ağa Aşurov 1912-dən bu cəmiyyətə sədr müavini, sonralar sədr seçilib. Dumadakı işlərinin gərginliyinə baxmayaraq o, cəmiyyətin də işlərinin bütün ağırlığını öz çiyinlərinə götürüb. «Kaspi» qəzetinin 1917-nin oktyabrında yazdığına görə, A.Aşurov «Nəşri-maarif»in sədrliyindən istefa vermək istəsə da «yığıncaq Aşurovun qəti bəyanatına baxmayaraq, onun məhsuldar əməyini nəzərə alaraq istefasını qəbul etmədi»[55]. Beləliklə, «Nəşri-maarif» cəmiyyətinin sonunadək Ağa Aşurov ona başçılıq edib.

1918-in mayında Azərbaycan öz müstəqilliyini elan etdikdən və dövlət orqanları iyunda Gəncəyə köçdükdən sonra baş nazir Fətəli xan Xoyski (1875 – 1920) özünün 2-ci kabinetində (16.06.1918 – 07.12.1918) iki nazirliyi: Ticarət və Sənaye Nəzarətini[56] və Ərzaq Nəzarətini Bakı

---

[52] Известия Бакинской Городской Думы, 1914. № 2. С. 177.
[53] Известия Бакинской Городской Думы, 1914. № 2. С. 181.
[54] ARDA. F. 895. S. 1. İş 211. V. 23.
[55] «Каспий». 17(30).09.1917. № 207.
[56] O dönəmdə nazirliyə «nəzarət» deyilirdi.

Ağa Aşurov Parlament iclasında

Şəhər Dumasında illərcə birgə çalışdığı və dövlətçilik təcrübəsinə arxayın olduğu Ağa Aşurova etibar etmişdi.

Burada Osmanlı – Azərbaycan münasibətləri tarixinə işıq salacaq və indiyədək heç yerdə basılmamış çox dəyərli bir bəlgəni arxivlərimizdən götürərək ilk dəfə oxuculara təqdim edəcəyəm. Bu, ticarət və sənaye naziri Ağa Aşurovun da imzaladığı Osmanlı – Azərbaycan müqaviləsidir. Doğma Türk dilimizdə yazılmış bu sənədi əski əlifbadan çağdaş əlifbamıza çevirərək nöqtə-vergülünə toxunmadan bütünlüklə verirəm:

«Nömrə 8

1. Azərbaycan hökuməti hökuməti-Osmaniyyənin dəmiryollar və mərakibi-bəhriyyəsi və sair ehtiyacatı üçün lazım olan neft və bu mayenin hər növ müstəhsəlatını Bakı petrol mənbələrindən təmin və əta etməyi təəhhüd edir.

2. Birinci maddənin tarixi-tətbiqi Bakı və ətrafındakı petrol mənbələrinin Azərbaycan hökuməti təhti-təsərrüfünə keçəcəyi gündən etibarən bəda edəcəkdir[57].

3. Neft və hər növ müstəhsəlatın fiyatı və şəraiti-fiyyəsi dövləti-əliyyeyi-Osmaniyyə ilə Azərbaycan dövləti arasında [1]334/4 həziran[58] tarixində Batumda əqd olunan müahidə mövcibincə məhfuz bir komisyon tərəfindən təyin olacaqdır.

[57] Başlayacaqdır.
[58] 4 iyun 1918-ci il.

4. Azərbaycan hökuməti tərəfindən hökuməti-Osmaniyyəyə birinci maddə mövcibincə əta olunacaq məhruqatın bir hissə məhsubən əsgəri dəmir yollar və limanlar müdiriyyəti-ümumiyyəsi Osmanlı orada nəqdiyyəsi olaraq beş yüz bin Osmanlı lirəsini sürəti-mümküniyyətlə Dərsəadətdən cəlb və avans olaraq Azərbaycan dövlətinə tədiyyə eləməyi təəhhüd edir.

5. İşbu müqavilənamə [1]334/14 temmuz[59] tarixində Gəncədə nüsxəteyn[60] olaraq tənzim edilmiş və bir tərəfdən dövləti-əliyyeyi-Osmaniyyə əsgəri dəmir yollar və limanlar müdiri-ümumisi İsmayıl Həqqi paşa və digər tərəfdən Azərbaycan dövləti ticarət və sənaye naziri Ağa Aşurov tərəfindən imza edilmişdir.

İsmayıl Həqqi Ağa Aşurov»[61].

Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin 6 təşrini-əvvəl (oktyabr) 1918 tarixli iclasında Heyəti-vükəla rəisi (baş nazir) Fətəli xan Xoyski Ağa Aşurova poçt və teleqraf naziri kürsüsünü tapşırdı.

A.Aşurov 15 oktyabr 1918-də 57 saylı əmriylə Zeynal bəy Əlizadə'ni nazir yanında özəl tapşırıqlar üzrə məmur təyin edib[62]. Bu, Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk poçt markalarının, orden və medallarının eskizlərini verən və sonra Cümhuriyyət hökumətinin İtaliyaya ali təhsil almağa göndərdiyi həmin Zeynal bəydir. Beləliklə, Azərbaycanın ilk poçt markaları A.Aşurovun nazirliyi dönəmundə hazırlanıb.

1 dekabr 1918-də Bakı şəhəri müsəlman əhalisi nümayəndələrinin Azərbaycan Parlamentinə seçkiləri üçün Bakı Şəhər Duması müsəlman deputatlarının keşirdiyi iclasda Ağa Aşurov məbus (deputat) seçilib[63]. Azərbaycan Məclisi-Məbusanı 16 dekabr 1918 tarixli iclasında onu deputat kimi təsdiqləyib. O, Parlamentin ən fəal üzvlərindən biri olub, bütün dövlət əhəmiyyətli məsələlərin müzakirəsinə qatılaraq öz fikrini bildirib və çoxlu təkliflər verib, Cümhuriyyətimizin müstəqilliyinə qarşı çıxan Əliheydər Qarayevlərə qarşı savaş açıb.

Parlamanın 23 oktyabr 1919-cu il tarixli 87-ci iclasında Parlamanda heç bir partiya və fraksiyaya qoşulmadan bitərəf fəaliyyət göstərən 7 deputat (Fətəli xan Xoyski, Ağa Aşurov, Mirzə Əsədullayev, Əsədullah Əhmədov, Baxış bəy Rüstəmbəyov, Ağa bəy Səfərəliyev və Yusif Əhmədov) «Müsavat» fraksiyasına qoşulmağı qərara alaraq «Müsavat və bitərəflər» fraksiyası yaradıblar[64].

---

[59] 14 iyul 1918-ci il.
[60] İki nüsxə.
[61] ARDA. F. 970. S. 1. İş 10. V. 59.
[62] Yenə orada. V. 19a.
[63] ARDA. F. 895. S. 1. İş 204. V. 42.
[64] ARDA. F. 895. S. 1. İş 99. V. 3a.

Parlamentin 27 aprel 1920-ci ildəki 145-ci – son iclasında hakimiyyəti bolşeviklərə vermək haqqında məsələ səsə qoyulan zaman Ağa Aşurov bu təklifin əleyhinə çıxan yeganə deputat olub.

1920-ci ildən sonrakı həyatı Rostov şəhərində keçib.

Bunlar Aşurovlar soyu haqqında bir məqalədə verə biləcəyimiz ən qısa bilgidir.

ŞƏCƏRƏ OÇERKLƏRİ

O.Z.Məmmədov (Baharlı)

MİRZƏ VƏLİ BƏY VƏ ONUN NƏSLİNİN TANINMIŞ ÖVLADLARI

Azərbaycanın qədim türk tayfalarından sayılan baharlılar dünyanın hər tərəfinə yayılmış, öz adları ilə ərazilər yaratmışlar. Müasir dövrdə Azərbaycandan başqa Türkiyədə, Türkmənistanda, İranda Baharlı adlanan ərazilər vardır. Bu gün baharlıların türbələri Hindistana gələn on minlərlə turistin ziyarət etdikləri məkanlar sırasındadırlar. Baharlıların Hindistanda tikdirdikləri məscidlər hər zaman dünya müsəlmanlarının ibadət yerləri sayılmışdır. Baharlılar müxtəlif tarixi dövrlərdə görkəmli şəxsiyyətlər yetirmiş, dövlət, elm, mədəniyyət xadimləri ilə tanınmışlar. Onlar Azərbaycan, ümumiyyətlə, Şərq tarixində dərin iz qoymuşlar. Qaraqoyunlu, Qütbşahlar kimi qüdrətli dövlətlərin qurucuları baharlılardır.

XVIII əsrdə Qarabağda yaşamış Baharlı tayfasının görkəmli nümayəndələrindən biri Mirzə Vəli bəy Baharlıdır. Atam – AMEA-nın müxbir üzvü, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Zakir Məmmədov Mirzə Vəli bəy Baharlının nəslinin tanınmış övladlarından biridir. Mirzə Vəli bəy Baharlı və onun nəsil şəcərəsi haqqında əksər məlumatlar vaxtilə atamla apardığım söhbətlərə istinadən qələmə alınmışdır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarixi Arxivində saxlanılan müxtəlif illərdə Şuşada, Baharlı kəndində aparılmış bəylərin siyahıya alınması sənədlərindən, eləcə də ayrı-ayrı salnamələrdə baharlılara aid yazılmış tarixi hadisələrdən və faktlardan da istifadə olunmuşdur.

Mirzə Vəli bəy Baharlının XV əsrdə yaşamış ulu babası Əlişəkər bəy Baharlı yaxın qohumu Qaraqoyunlu hökmdarı Cahanşahın hakimiyyəti dövründə uzun illər Həmədan hakimi olmuşdur[1].

Mirzə Vəli bəyin sələflərindən sayılan I Şah İsmayılın zamanında Bəlxin valisi olmuş Əmir Məhəmməd bəy Baharlı, I Şah Təhmasibin və onun oğlu II İsmayılın yaxın tərəfdarı Xan Vəzir bəy Baharlı, Böyük Moğollar Dövlətinin hökmdarı Əkbər şahın atabəyi olub, ölkəni 4 il müstəqil idarə etmiş, eyni zamanda incə ruhlu şair Bayram xan Baharlı, dövlət xadimi olmaqla yanaşı türk, fars, hind dillərində şeirlər yazmış oğlu Mirzə Əbdürrəhim xan, şair, xəttat, musiqişünas Həsən bəy Şəkəroğlu (Müqimi) Əlişəkər bəy Baharlının layiqli övladlarındandırlar[2].

---

[1] Qızılbaşlar tarixi / Tərcümə və şərhlər M.Ə.Məhəmmədinindir. Bakı, 1993. Səh. 22.

[2] Qızılbaşlar tarixi / Tərcümə və şərhlər M.Ə.Məhəmmədinindir. Bakı, 1993. Səh. 23; *Məhəmmədəli Tərbiyət*. Danişməndani-Azərbaycan / Tərcümə edənlər:

Mirzə Vəli bəyin atasının adı Bayramxan bəydir. Bayramxan bəy Abdulla xan oğlu Baharlı Qarabağ xanlığının qurucusu Pənahəli xanın zamanında xanlığın hörmətli insanlarından sayılmışdır. Atası kimi Mirzə Vəli bəy Baharlı da Pənahəli xanın və İbrahimxəlil xanın hakimiyyətləri illərində nüfuz sahibi olub xanlığın ictimai-siyasi, mədəni həyatında yaxından iştirak etmişdir[3].

Məhəmmədəli bəy Məşədi Əsədulla bəy oğlu Vəlizadə «Məxfi» (1821–1892).
Şəkil AMEA Əlyazmalar İnstitutundan götürülmüşdür

Mirzə Vəli bəy Baharlının həyatı və yaradıcılığı haqqında təəssüf ki, əlimizdə kifayət qədər məlumat yoxdur. Qarabağın tarixinə aid yazılan salnamələrdə onun həyatı və diplomatik fəaliyyəti haqqında müxtəsər də olsa məlumat verilmişdir. Mirzə Vəli bəy Baharlının Süleyman bəy adlı kiçik qardaşı da olmuşdur.

Bir sıra tarixi faktları müqayisə edərkən belə ehtimal etmək olar ki, Mirzə Vəli bəy Baharlı təqribən 1725-ci ildə anadan olmuşdur. Qeyri-adi istedada malik Mirzə Vəli bəy mükəmməl mədrəsə təhsili almış, ərəb, fars dillərini bilmişdir. Şəriət elmlərinin gözəl bilicisi olan Mirzə Vəli bəy Baharlı eyni zamanda incə ruhlu şair kimi də tanınmışdır. Rəvayətə görə, Molla Pənah Vaqif saraya Mirzə Vəli bəy Baharlının təklifi ilə dəvət edilmişdir[4].

Gənclik illərində Mirzə Vəli bəy Baharlı Qarabağ xanlığının qurucusu Pənahəli xanın sarayında xidmət etmişdir. O, Pənahəli xanın etibar etdiyi, güvəndiyi saray əyanlarından idi. Pənahəli xan Kərim xan Zəndin dəvəti ilə Şiraza gedərkən özü ilə apardığı yaxın adamlari sırasında Mirzə Vəli bəy Baharlı da var idi. Sonralar Mirzə Vəli bəy Baharlı Pənahəli xanın yerinə taxta çıxmış oğlu İbrahimxəlil xanın etibarını qazanmış saray

---

İsmayıl Şəms, Qafar Kəndli. Bakı, 1987. Səh. 388; *Faruk Sumer*. Kara-Koyunlular (Başlanğıcdan Cihan-Şaha kadar). Cild I. Ankara, 1984. Səh. 26.

[3] *Orxan Zakiroğlu (Baharlı)*. Mirzə Vəli bəy Baharlı // «Qarabağ» qəzeti. 28 dekadr 2012-ci il. Səh. 14.

[4] *Orxan Zakiroğlu (Baharlı)*. Mirzə Vəli bəy Baharlı // «Qarabağ» qəzeti. 28 dekadr 2012-ci il. Səh. 14.

Əliş bəy Məşədi Ələsgər bəy oğlu Vəliyev (1876–1963).
Şəkil Əliş bəyin nəvəsi Teymur bəy Baharlıya məxsusdur. Şəkil 1905-ci ildə Şuşada çəkilmişdir

əyanlarından biri olmuşdur. Mirzə Vəli bəy Baharlı İbrahimxəlil xanın inandığı, arxalandığı, təcrübəli dövlət adamlarından sayılırdı. Xanlığın bütün məsələlərinin həllində onun verdiyi ağıllı məsləhətlər də əsas rol oynayırdı. Məhz bu istedadına, etibarına görə Mirzə Vəli bəy Baharlı Qarabağ xanlığının vəziri rütbəsinə qədər yüksəlmişdir[5].

İbrahimxəlil xanın vəziri kimi o, bir sıra diplomatik danışıqlarda Qarabağ xanlığını layiqincə təmsil etmişdir.

İbrahimxəlil xan Ağa Məhəmməd şah Qacarla dostluq münasibətləri yaratmaq məqsədilə Mirzə Vəli bəy Baharlını əmisi oğlu Əbdüssəməd bəylə birlikdə İrana elçi göndərdi. Elçilər bir müddət Tehranda yaşamalı oldular. Bir sıra siyasi məsələlərin həll edilməsində yaxından iştirak etdilər. Lakin çox keçmir ki, Rusiyaya meylli olmaqda günahlandırılan İbrahimxəlil xanla Ağa Məhəmməd şah Qacar arasında münasibətlər pozulur. Ağa Məhəmməd şah Qacar İbrahimxəlil xanı cəzalandırmaq üçün diplomatiya qaydalarının şərtlərini pozaraq Qarabağ xanlığının ağıllı dövlət adamı Mirzə Vəli bəy Baharlını və onunla gələn saray əyanlarının həbs edilməsi haqqında əmr vermişdir[6]. Qarabağa aid salnamə müəlliflərinin yazdığına görə, Əbdüssəməd bəy Qarabağa qaçmağa təşəbbüs etsə də yolda qətlə yetirilmişdir. Həmin müəlliflərin qələmə aldıqları salnamələrdə bildirilir ki, Qarabağ xanlığında İbrahimxəlil xana yaxın dörd şəxs olmuşdur. Mirzə Vəli bəy Baharlı, Əbdüssəməd bəy, Molla Pənah Vaqif, qardaşı oğlu Batmanqılınc Məhəmməd bəy İbrahimxəlil xanın məsləhətləşdiyi, etibar etdiyi dövlət adamları idilər[7]. İbrahimxəlil xan xanlığın

---

5 *Orxan Zakiroğlu (Baharlı).* Mirzə Vəli bəy Baharlı // «Qarabağ» qəzeti. 28 dekadr 2012-ci il. Səh. 14.

6 *Rzaqulu bəy Mirzə Camal bəy oğlu.* Pənah xan və İbrahim xanın Qarabağda hakimiyyətləri və o zamanın hadisələri / Ön söz, farscadan tərcümə və şərhlər N.Axundov // «Qarabağnamələr». II kitab. Bakı, 1991. Səh. 220.

7 *Məhəmmədəli bəy Vəlizadə.* Əhvalati-Qarabağ / Ön söz və transliterasiya edəni Nazim Axundov // «Qarabağnamələr». II kitab. Bakı, 1991. Səh. 287.

bütün məsələlərinin həll edilməsində onlarla məsləhətləşirmiş. İbrahimxəlil xan vəziri, etibar etdiyi yaxın məsləhətçisi Mirzə Vəli bəy Baharlını azad etməyə çalışsa da Ağa Məhəmməd şah Qacarla apardığı danışıqlar nəticəsiz olur. Qarabağ xanlığının güclənməsini istəməyən Ağa Məhəmməd şah Qacar xanlığın təcrübəli dövlət xadimi sayılan Mirzə Vəli bəy Baharlını İbrahimxəlil xana qaytarmamışdır. 1795-ci ildə Ağa Məhəmməd şah Qacar Mirzə Vəli bəy Baharlının qətlə yetirilməsi ilə bağlı fərman vermişdir. Ağa Məhəmməd şah Qacarın Mirzə Vəli bəy Baharlı haqqında çıxartdığı ölüm fərmanı xüsusi bir qəddarlıq idi. Mirzə Vəli bəy Baharlı Tehranda döyüş topunun lüləsinin ağzına bağlanılaraq işgəncə ilə öldürülmüşdür[8].

Mirzə Vəli bəy Baharlının Ağa Məhəmməd şah Qacar tərəfindən Tehranda qətlə yetirilməsindən sonra onun nəvələri babalarının adını yaşatmaq üçün Vəlibəyov Vəliyev, Vəlizadə, Vəlili soyadlarını daşımışlar.

Mirzə Vəli bəy Baharlının Mirzə Haşım bəy, İbrahim bəy, İmamverdi bəy, Həsənəli bəy adlı 4 oğlu olmuşdur. «Əhvalati-Qarabağ» (transliterasiya edəni Nazim Axundov) əsərindən məlum olur ki, Mirzə Vəli bəy Baharlının qətlindən sonra Mirzə Haşım bəy və İbrahim bəy Baharlı İbrahimxəlil xanın sarayında xidmət etmişlər. Mirzə Haşım bəyə qeyri-adi istedadına görə Zərrinqələm adını vermişlər.

XX əsrin 30-cu illərdə böhtana salınaraq bir müddət həbsxana həyatı yaşamış Səttar bəy Məhəmməd bəy oğlu Vəliyev, coğrafiya elmləri doktoru, professor Xosrov Ələsgər bəy oğlu Vəliyev, coğrafiya elmləri doktoru, professor Zahid Səttar bəy oğlu Məmmədov, tanınmış yazıçı-jurnalist Məhəmməd Baharlı Mirzə Haşım bəyin nəslinin layiqli nümayəndələrindəndirlər.

Tanınmış nasir, publisist Məhəmməd Baharlı Mirzə Vəli bəyin övladlarındandır. Məhəmməd Baharlının yaradıcılığında elmi-pedaqoji, publisistik və nəsr əsərləri, həmçinin şeirləri başlıca yer tutur. Mətbuatda yüzlərlə yumoristik hekayəsi dərc olunmuşdur. Onun yumoristik hekayələrinin mövzusu gündəlik həyatımızdan və məişətimizdən, adət-ənənələrimizdən götürülmüşdür.

Məhəmməd Baharlının müxtəlif illərdə nəşr olunmuş pedaqoji mövzuda əsərləri, elmi-publisistik yazıları, nəsr əsərləri, şeirləri bu gün də öz aktuallığını, dəyərini saxlamaqdadır.

Onun yaradıcılığında xüsusi yer tutan əsərlərindən biri də «Azərbaycan tarixi: BAHARLILAR» (Bakı, 2010) adlı kitabıdır. Bu əsərində müəllif Baharlı tayfasının Azərbaycan tarixindəki rolunu araşdırır, onların fəaliyyətlərinə münasibətini bildirilir.

---

[8] *Rzaqulu bəy Mirzə Camal bəy oğlu.* Pənah xan və İbrahim xanın Qarabağda hakimiyyətləri və o zamanın hadisələri / Ön söz, farscadan tərcümə və şərhlər N.Axundov // «Qarabağnamələr». II kitab. Bakı, 1991. Səh. 220.

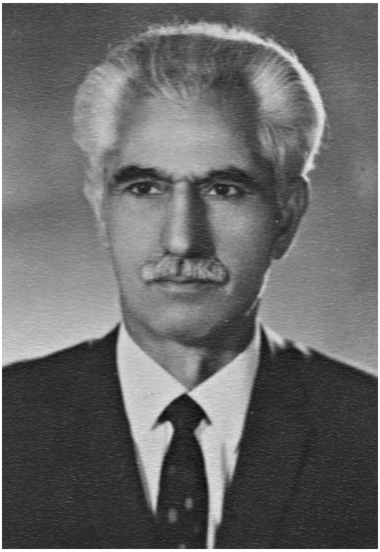

Respublikanın əməkdar müəllimi
Vəli Abdulla bəy oğlu Vəlizadə
(1911–1983).
Şəkil Vəli Vəlizadənin şəxsi arxivindən

Məhəmməd Baharlının indiyə kimi ondan yuxarı kitabı işıq üzü görmüşdür.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarixi Arxivində saxlanılan 1823-cü ilə aid arxiv sənədlərində İbrahim bəyin, qardaşları Hacı Həsənəli bəyin, İmamverdi bəyin, əmisi Süleyman bəyin adına rast gəlinir, ictimai həyatdakı mövqelərindən söhbət açılır. Mirzə Vəli bəyin ikinci övladı İbrahim bəy Baharlı Çar Rusiyası dövründə də hörmətli şəxslərdən sayılırmış. O, ilk təhsilini atasından almış, mükəmməl mədrəsə təhsili görmüşdür. İbrahim bəy bir sıra tarixi faktlara əsasən təxminən 1836-cı ildə vəfat etmişdir. Onun övladları sonrakı illərdə Şuşa qəzasının I Baharlı (indiki Ağdamın I Baharlı kəndi) kəndində yaşamışlar.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarixi Arxivində saxlanılan əhalinin siyahıya alınması sənədlərinə görə XIX əsrin 40–60-cı illərində Baharlı kəndinin Mirzə İsmayıl bəy (1798 – 1863), Rzaqulu bəy, Məmmədqulu bəy (1817 – ?) adlı üç adlısanlı bəyi olmuşdur. Qardaş olmuş bu üç bəy Mirzə Vəli bəy Baharlının nəvələri, İbrahim bəyin oğlanlarıdırlar.

Mirzə İsmayıl bəy Vəliyev (Baharlı) təxminən 1798-ci ildə anadan olmuşdur. İlk təhsilini atasından almışdır. Fars, rus dillərini mükəmməl bilirmiş. Babası Mirzə Vəli bəy Baharlı kimi zəmanəsinin tanınmış şairi idi. Çar ordusunun zabiti olmuş Mirzə İsmayıl bəy Vəliyev (Baharlı) Qarabağın nüfuzlu, qoçaq, mərd insanlarından sayılırmış. Məhz bu nüfuzu sayəsində o bir çox xalq qəhrəmanlarını, günahsız insanları azğınlaşmış rus və erməni xainlərinin əlindən xilas etmişdir. Mirzə İsmayıl bəyin Abbasqulu bəy, İbrahim bəy, Fərəc bəy, Mahmud bəy, Adıgözəl bəy, Balaca bəy adlı altı oğlu olmuşdur. Mirzə İsmayıl bəyin bu övladları ilk təhsillərini atalarından almış, zəmanəsinin savadlı, hörmətli insanları olmuşlar.

Abbasqulu bəyin Rəhim bəy, Əziz bəy, İbrahim bəyin Əmrah bəy, Mahmud bəyin Isgəndər bəy, Adıgözəl bəyin Nəcəfqulu bəy, İsmayıl bəy, Salatın xanım, Səlbi xanım, Balaca bəyin Rza bəy adlı övladları olmuşdur.

Rza bəy Mirzə İsmayıl bəyin nəvəsi, Balaca bəyin oğludur. Qarabağda zəmanəsinin hörmətli, qoçaq, qeyrətli insanlarından sayılmışdır. Tayfa düşmənçiliyi nəticəsində gənc yaşlarında öldürülmüşdür. Onun Bəyim adlı bir qızı olmuşdur.

Mirzə İsmayıl bəyin nəticəsi Cabbar bəy XX əsrin əvvəllərində Qarabağın ictimai-mədəni həyatında aparıcı rol oynamışdır. O, ata tərəfdən Adıgözəl bəyin nəvəsidir. Ulu babası Mirzə Vəli bəy Baharlının adının şərəfinə Vəlibəyov soyadını daşımış Cabbar bəy İsmayıl bəy oğlu 1893-cü ildə Şuşa qəzasının I Baharlı (indiki Ağdamın I Baharlı kəndi) kəndində anadan olmuşdur. Cabbar bəy ilk təhsilini ruhani məktəbində alaraq ərəb və fars dillərini, şəriət elmlərini öyrənmiş, sonralar zəmanəsinin açıq fikirli adamı olan dayısı Məşədi Məhəmməd Qasım oğlunun təklifi ilə Şuşa realnı məktəbini bitirmişdir. I Baharlı kəndində böyük torpaq sahibi olan 20 yaşlı Cabbar bəy təhsilini başa vurduqdan sonra evində məktəb açaraq 1913-cü ildə yeni tipli məktəbin əsasını qoymuşdur. Burada o, şagirdlərə ərəb və rus dillərini, tarix, riyaziyyat, Azərbaycan ədəbiyyatını tədris etmiş, ehtiyacı olan yoxsulları dərs ləvazimatı ilə təmin etmişdir. Cabbar bəyin gözəl əl qabiliyyəti olduğu üçün Qarabağda rəssam kimi də tanınmışdır. Cabbar bəy Vəlibəyovun yaratdığı məktəbdə sonralar Azərbaycanın müxtəlif sahələrində mütəxəssis kimi fəaliyyət göstərən insanlar təhsil almışlar. Cabbar bəy Vəlibəyovun şagirdlərindən biri də mərhum şərqşünas alim Sulduz Rüstəmov olmuşdur. Sulduz müəllim hər zaman öz müəlliminin adını ehtiramla yad etmişdir.

Cabbar bəy Vəlibəyov faciəli bir həyat yaşamışdır. O, bəy, ziyalı, dindar olduğu üçün Azərbaycan tarixinin qara səhifələrindən sayılan 1937-ci il repressiyasından xilas ola bilməmiş, Sibirə sürgün edilmişdir. Cabbar bəy 17 noyabr 1941-ci ildə Sibirdə dünyasını dəyişmişdir. Anadan olmasının 100, yaratdığı məktəbin 80 illiyi 1993-cü ildə qeyd edilmiş, bu münasibətilə I Baharlı kənd tam orta məktəbinə Cabbar bəy Vəlibəyovun (Baharlı) adı verilmişdir.

Azərbaycan, o cümlədən Şərq fəlsəfəsi tarixinin əvəzolunmaz tədqiqatçısı, AMEA-nın müxbir üzvü, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Zakir Məmmədov (Baharlı) (1936 – 2003) Cabbar bəyin oğludur.

Körpə ikən atası Cabbar Vəlibəyov repressiyanın qurbanı olduğu üçün Zakir Məmmədov anası Hüsnü xanım Məmmədbəylinin himayəsində böyümüş, siyasi təqiblərdən qorunmaq məqsədilə orta məktəb illərində anasının soyadına keçirilmişdir.

Zakir Məmmədov Ağdam 1 saylı orta məktəbində oxumuş, qabiliyyəti, istedadı ilə xüsusi seçilmişdir. Orta məktəb illərində bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş, rayon qəzetlərində şeirləri dərc edilmişdir. Onun «Yoldaşlıq köməyi» adlı bir mənzum pyesi 1955-ci ildə Ağdam pionerlər evində özfəaliyyət kollektivi tərəfindən tamaşaya qoyulmuşdur. Bir ildən sonra həmin əsər Bərdə pionerlər evində özfəaliyyət kollektivi tərəfindən oynanılmışdır. Zakir Məmmədovun gözəl əl qabiliyyəti olduğu üçün sulu

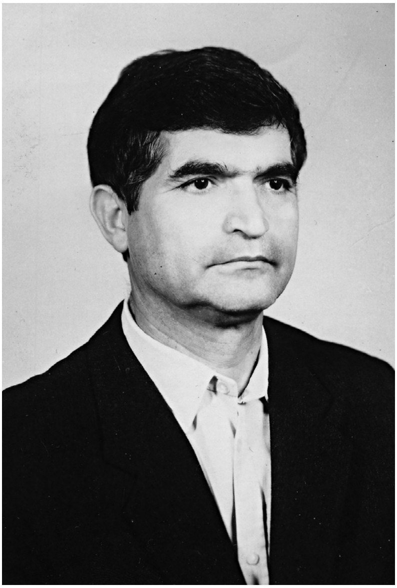

Zakir Məmməd (1936–2003)

boya ilə çəkdiyi «Gənc miçurinçilər» tablosu 1956-cı ildə Azərbaycan gənclərinin «Əmək və xoşbəxtlik uğrunda» birinci Respublika festivalının sərgisində nümayiş etdirilmişdir.

Zakir Məmmədov orta məktəbi medalla bitirdikdən sonra, Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) Şərqşünaslıq fakültəsinin yeni açılan ərəb filologiyası şöbəsində təhsil almışdır. Universitetdə təhsil aldığı illərdə də onun mütəmadi şəkildə universitet qəzetlərində şeirləri və ərəb dilindən tərcümələri dərc edilmişdir. O, ərəb ölkələrində tərcüməçi işləmiş ilk iki ərəbşünasdan biridir. Qeyd etmək lazımdır ki, Zakir Məmmədov (Baharlı) 1962–1963 illərdə Misir Ərəb Respublikasının Asuan bəndində çalışmış ilk azərbaycanlı tərcüməçidir.

Zakir Məmmədovun tədqiqatlarına qədər hesab edirdilər ki, «Bəhmənyar istisna olmaqla orta əsrlərdə Azərbaycanda "xalis", peşəkar filosoflar yaşamamışlar». Bu yanlış müddəanı Zakir Məmmədov elmi şəkildə, mənbələrə əsaslanaraq təkzib etdi. Başqa sözlə, zəngin fəlsəfi irsimizin varlığını üzə çıxarmış və araşdırmışdır. Zakir Məmmədov 40 ilə yaxın müddətdə elmi axtarışlar apararaq, Azərbaycan filosoflarının və mütəfəkkirlərinin ərəb və fars dillərində dünyanın müxtəlif ölkələrində cap olunmuş, habelə əlyazması şəklində saxlanılan zəngin irsini üzə çıxarmışdır.

Zakir Məmmədov sübuta yetirmişdir ki, orta əsrlərdə müsəlman Şərqində, o cümlədən Azərbaycanda dini fəlsəfi təlimlərlə yanaşı, elmi-fəlsəfi təlimlər də olmuş, elmi-fəlsəfi təlimlər Şərq peripatetizmindən, sufizmin panteist istiqamətindən və işraqilikdən ibarətdir.

Zakir Məmmədov müəyyən etmişdir ki, Şərq peripatetizmini türk filosofu Əbunəsr Farabi (873 – 950), digər ikisini – sufizmin panteist sistemini Azərbaycan filosoflarından Eynəlqüzat Miyanəci (1099 – 1131) və işıq və qaranlıq prinsipinə əsaslanan işraqilik təlimini Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi (1154 – 1191) yaratmışlar.

Zakir Məmmədov (Baharlı) 30-dan çox elmi kitabın (çap edilmiş və edilməmiş), 300-ə yaxın elmi məqalənin müəllifidir.

Zakir Məmmədov (Baharlı) 2 mart 2003-cü ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Rzaqulu bəy İbrahim bəyin ortancıl oğludur. Rzaqulu bəyin Məşədi Rüstəm bəy, Məşədi Ələsgər bəy, Qəhrəman bəy adlı övladları dini təhsil almış, Baharlı tayfasının sayılıb-seçilən insanları olmuşlar. Məşədi Rüstəm bəyin Qulu bəy, Hüseyn bəy, Qara bəy, Məşədi Ələsgər bəyin Əliş bəy adlı ovladları var imiş.

Əliş bəy Məşədi Ələsgər bəy oğlu Vəliyev Baharlı tayfasının qeyrətli, qoçaq övladlarından olub uzun illər öz silahdaşları ilə Şuşada vəhşiliklər törədən ermənilərə qarşı döyüşlərdə iştirak etmişdir. O, Sovet hakimiyyətinə qarşı döyüşdüyü üçün 13 il Qazaxstanda sürgün həyatı yaşamışdır. Əliş bəyin Bakıda neft mədənləri olmuşdur.

İbrahim bəyin kiçik oğlu Məmmədqulu bəyin Kəlbəli bəy və Həsən bəy adlı iki oğlu olmuş, onlar da sələfləri kimi Qarabağın sayılıb-seçilən, hörmətli insanları olmuşlar. Həsən bəy gənc yaşlarında vəfat etmişdir. Kəlbəli bəyin Fərzəli bəy, Həsən bəy adlı oğlanları olmuşdur.

Həsənəli bəy Mirzə Vəli bəy Baharlının dördüncü oğludur. Arxiv sənədlərinə görə, o, təxminən 1788-ci ildə Şuşada anadan olmuşdur. Atası Mirzə Vəli bəy Tehranda qətlə yetiriləndə onun yeddi yaşı var imiş. Həsənəli bəyin mükəmməl mədrəsə təhsili var idi. Məşhədi və Məkkəni ziyarət etmişdir. Həsənəli bəy Şərəbanı xanımla ailə həyatı qurmuş, Əsədulla bəy, Qasım bəy, Məhəmmədhəsən bəy adlı 3 oğlu var idi.

Əsədulla bəy Həsənəli bəyin böyük övladıdır. Arxiv sənədlərinə görə o, təxminən 1807-ci ildə Şuşada doğulmuşdur. Əsədulla bəy mədrəsə təhsili almış, Məşhəd ziyarətində olmuşdur. Qarabağın varlı, nüfuzlu tacirlərindən biri idi. Əsədulla bəy Əzəd xanımla evlənmiş, Məhəmmədəli bəy, Hüseynəli bəy, Ələkbər bəy, Abdulla bəy, Abbas bəy, Əli bəy adlı altı oğlu, Gövhər xanım, Anaxanım xanım adlı iki qızı var imiş. Əsədulla bəyin oğlanları Şuşa qəza məktəbində təhsil almış, rus dilini mükəmməl bilmişlər. Bu insanlar sonralar Qarabağın sayılıb-seçilən insanları olmuş, Şuşanın ictimai həyatında aparıcı rol oynamışlar.

Böyük övladı Məhəmmədəli bəy ilk təhsilini Şuşa qəza məktəbində almış, ərəb, fars, rus dillərini mükəmməl bilmişdir. Şuşa, İrəvan və Şamaxı dövlət idarəsində xidmət etmişdir. Titulyar müşavir rütbəsini daşımışdır. Çar Rusiyası zamanında bu doqquzuncu dərəcəli mülki rütbə idi. Məhəmmədəli bəy Vəlizadə Xurşid Banu Natəvanın rəhbərliyi ilə onun sarayında poeziya həvəskarlarını öz ətrafında toplayan «Məclisi-üns» adlanan ədəbi məclisin fəal üzvü olmuş, «Məxfi» təxəllüsü ilə Azərbaycan və fars dillərində klassik üslubda şeirlər yazmışdır. Məhəmmədəli bəy Vəlizadənin yaradıcılığında «Əhvalati-Qarabağ» əsəri xüsusi yer tutur.

Məşədi Əsədulla bəyin dördüncü oğlu Abdulla bəyin əsl adı Abış bəydir. Lakin Qarabağda aparılmış bəylərin və əhalinin siyahıya alınması sənədlərində o, Abdulla bəy kimi qeydə alınmışdır. Onun müasiri Mirzə Xosrov Axundov öz xatirələrində Abdulla bəyi əsl adı ilə Abış bəy kimi xatırlamışdır.

Abdulla bəy Vəlizadə 1841-ci ildə Şuşada doğulmuş, fars və rus dillərini bilmişdir. Təhsilini Şuşada alan Abdulla bəy Mir Möhsün Nəvvabın təşkil etdiyi «Məclisi-fəramuşan»ın fəal üzvü olmuş, klassik üslubda şeirlər yazmışdır. Abdulla bəy Vəlizadə «Məclisi-fəramuşan»nın üzvü olarkən bir neçə şairlə dostluq etmiş, onlarla şeirləşmişdir.

Abdulla bəy Vəlizadə təxminən 1912-ci ildə Şuşa şəhərində vəfat etmişdir.

Uzun illər texniki peşə təhsilli sistemində müxtəlif rəhbər vəzifələrdə çalışmış Azərbaycanın tanınmış ziyalısı, respublikanın əməkdar müəllimi Vəli Vəlizadə Abdulla bəyin oğludur.

Hacı Həsənəli bəyin ortancıl oğlu Qasım bəy təxminən 1814-cü ildə Şuşada anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini atasından almış, xüsusi mədrəsə təhsili görmüşdür, Qarabağın hörmətli bəylərindən sayılan Qasım bəy deyilənə görə fars, rus dillərini bilirmiş. Onun həyat yoldaşı Səkinə xanımdan Sadıq bəy, Bağır bəy, Mahmud bəy adlı üç oğlu, Fatma xanım, Bədir xanım adlı iki qızı olmuşdur.

Qasım bəyin övladları zəmanəsinin savadlı oxumuş insanları olmuşlar. Arxiv sənədlərində onun övladlarının şəxsi mülkləri haqqında məlumat verilmişdir. Qasım bəyin böyük oğlu Sadıq bəy Şuşada varlı tacir kimi tanınmışdır.

Hacı Həsənəli bəyin üçüncü oğlunun adı Mirzə Məhəmmədhəsən bəydir. Arxiv sənədlərinə görə o, təxminən 1822-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini mollaxanada almışdır. Mirzə Məhəmmədhəsən bəy Vəliyev Şuşa qəza məktəbində təhsil almışdır. Sələfləri kimi o da qeyri-adi istedad sahibi olmuş, ərəb, fars, rus dillərini mükəmməl bilmişdir. Uzun illər quberniya katibi vəzifəsində çalışmışdır.

Məhəmmədəli bəy Vəlizadənin (Baharlı) «Əhvalati-Qarabağ» (transliterasiya edəni Nazim Axundov) əsərində yazılmışdır ki, Mirzə Məhəmmədhəsən bəy Vəliyev Şirvan seyidlərinin şəcərələrini ərəb dilindən rus dilinə tərcümə etdiyi üçün çar hökuməti tərəfindən medalla mükafatlandırılmışdır.

Mirzə Məhəmmədhəsən bəy Vəliyev təqribən 60 il ömür sürmüşdür. Həyatının sonuna kimi quberniya katibi vəzifəsində işləmişdir. Bir sıra tarixi faktları müqayisə edərkən belə qənaətə gəlmək mümkündür ki Mirzə Məhəmmədhəsən bəy Vəliyev təqribən 1882/83 illərdə Şuşa şəhərində vəfat etmişdir.

Mirzə Məhəmmədhəsən bəyin Nəcəfqulu bəy, Məmmədtağı bəy, Əbülfət bəy adlı oğlanları olmuşdur.

Azərbaycan teatrının inkişafında Nəcəfqulu bəy Vəliyev (1858 – 1936) və Əbülfət bəy Vəli (1874 – 1918) qardaşları xüsusi xidmətlər göstərmişlər. Onların teatr fəaliyyətləri o dövrün mətbuat səhifələrində işıqlandırılmışdır.

Arxiv sənədlərinə görə, Nəcəfqulu bəy Vəliyev təxminən 1858-ci ildə doğulmuşdur. O, ilk təhsilini Şuşada dini məktəbdə almış, ikiillik Quba məktəbini bitirmişdir. O, rus, fars dillərini mükəmməl bildiyi üçün uzun illər Bakı quberniya idarəsində tərcüməçi işləmişdir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarixi Arxivində saxlanılan 1886-cı il Şuşa şəhərində yaşamış bəylərin siyahıya alınması sənədinə görə o, Bakı quberniyası katibi vəzifəsində çalışmışdır. Nəcəfqulu bəy də atası kimi hər zaman çarizm dövründə hökumət yanında hörmətli şəxslərdən sayılmışdır.

Nəcəfqulu bəy Vəliyev Mir Möhsün Nəvvabın Şuşada təşkil etdiyi «Məclisi-fəramuşan»ın fəal üzvü olmuş, «Şeyda» təxəllüsü ilə klassik üslubda şeirlər yazmışdır.

Nəcəfqulu bəy Vəliyev eyni zamanda Azərbaycanın teatr tarixində həvəskar aktyor kimi tanınır. Nəcəfqulu bəy Vəliyev teatr truppalarında iştirak etmiş, bir-birindən maraqlı obrazlar yaratmışdır. Onun adı Həbib bəy Mahmudbəyov, Cahangir Zeynalov kimi görkəmli teatr xadimləri ilə bir sırada dayanır.

Nəcəfqulu bəy Vəliyev görkəmli Azərbaycan ziyalısı Həsən bəy Zərdabinin bacısı qızı İmarət xanımla ailə qurmuşdur. Onların Züleyxa xanım, Səltənət xanım, Məhəmmədhəsən bəy, Cavad bəy adlı dörd övladı olmuşdur. Züleyxa xanım, Cavad bəy gənc yaşlarında vəfat etmişlər. Səltənət xanım uzun illər pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. Nəcəfqulu bəyin üçüncü övladı Məhəmmədhəsən bəy Vəlili (Baharlı) görkəmli dövlət və elm xadimi idi.

Məhəmmədhəsən bəy Vəlili (Baharlı) yaradıcılığında «Azərbaycan» adlı əsəri xüsusi yer tutur. 1921-ci ildə rusca və azərbaycanca Bakıda nəşr edilmiş «Azərbaycan» kitabı ona coğrafiyaçı, etnoqraf və iqtisadçı kimi şöhrət qazandırmışdır. «Azərbaycan» kitabı işıq üzü görəndə müəllifin 24 yaşı var idi. Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin (Baharlı) iki dildə yazdığı «Azərbaycan» kitabının Vasif Quliyev tərəfindən ruscadan azərbaycancaya tərcüməsi və Ağanəcəf Həmidov, Əbülfəz Rəhimli tərəfindən ərəb əlifbasından kirill əlifbasına çevrilmiş mətni 1993-cü ildə Bakıda yenidən nəşr edilmişdir.

Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin (Baharlı) bu əsərində Azərbaycanın maddi və mənəvi sərvətləri, inkişaf perspektivləri haqqında elmi fikirlər irəli sürülür. «Azərbaycan» kitabında ictimai-siyasi məsələlər də mühüm yer tutur. Məhəmmədhəsən Vəlili (Baharlı) müəyyən mövzularla əlaqədar bu aspektə xüsusi fikir vermiş, ölkədə sosial həyat tərzinin siyasətdən irəli gələn hallarını açıqlamış, onların spesifik xüsusiyyətlərini, mahiyyətini göstərmişdir. Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin (Baharlı) zərdüştilik haqqında fikirləri də maraqlıdır. Bəzi tədqiqatçılara görə

zərdüştilik təlimi İran ərazisində, xüsusilə maldarlıqla məşğul olan dağ əhalisi arasında meydana gəlmişdir. Məhəmmədhəsən Vəlili (Baharlı) isə zərdüştilik təlimini ilk növbədə işıqla əlaqələndirmiş, bu dünyagörüşünün məhz Azərbaycan mühiti üçün səciyyəvi olmasını göstərmişdir. O, zərdüştiliyin tarixinin 4 min ildən çox olduğunu qeyd etmişdir.

Görkəmli Azərbaycanşünas alimin yaradıcılığı müasirləri olan Əlabbas Müznib, Yusif Vəzir Çəmənzəminli, Rəmzi Yüzbaşov tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Onun həyat və yaradıcılığı müxtəlif illərdə Rəmzi Yüzbaşov, Zakir Məmmədov, Vasif Quliyev, Ədalət Tahirzadə, Sofiq Hüseynov, Ənvər Çingizoğlu və bu sətrlərin müəllifi tərəfindən tədqiq edilmişdir.

Onun rus dilində nəşr olunmuş «Azərbaycan» kitabı haqqında ilk rəy 1921-ci ildə «Azərbaycan xəbərləri» qəzetində dərc edilmişdir. Əlabbas Müznibə müəllifi olduğu «Azərbaycan intibahatı» adlı bu məqaləni AMEA-nın müxbir üzvü, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Zakir Məmmədov (Baharlı) aşkara çıxararaq, ilk dəfə 1996-cı ildə dil üslubu cəhətdən kiçik təhsilatla ərəb əlifbasından kirill əlifbasına çevirmişdir.

Əli Abbas Müznib «Azərbaycan intibahatı» adlı rəyində əsəri bölmələr üzrə təhlilini verəndən sonra fikrini belə tamamlamışdır: «Kitab hər bir azərbaycanlının oxuyub faydalanmasına həqiqətən layiqdir. Xüsusən Azərbaycan türklərinin əsəri oxuması müqəddəs vətəndaşlıq vəzifəsidir».

Əli Abbas Müznibin «Azərbaycan intibahatı» adlı məqaləsindən aydın olur ki, Məhəmmədhəsən bəy Vəlili (Baharlı) eyni zamanda Azərbaycan və rus dillərində yazmış olduğu «Azərbaycan tarixi» adlı kitabın da müəllifidir. Məqalə müəllifi Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin (Baharlı) «Azərbaycan tarixi» kitabı haqqında yazmışdır: «Məhəmmədhəsən (Baharlı) arkadaşımızın "Azərbaycan tarixi" təcili bir surətdə çap edilməlidir. Bunu mədəniyyət, elm və bütün azərbaycanlılar bəkləyir».

Lakin təəssüflər olsun ki, Əli Abbas Müznibin çap olunmasını məsləhət bildiyi Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin (Baharlı) «Azərbaycan tarixi» əsəri bu günümüzə qədər gəlib çatmamış, müəmmalı şəkildə yoxa çıxmışdır.

Yusif Vəzir Çəmənzəminli 1921 ildə Türkiyədə olarkən «Azərbaycan» kitabı ilə tanışlıqdan sonra fikrini belə ifadə etmişdir: «Bakıda yeni basılan "Azərbaycan" ünvanlı kitabı aldım. "Coğrafi-təbii, etnoqrafik və iqtisadi mülahizat" dan ibarət bu əsər qiymətli cavanlarımızdan Məhəmmədhəsən bəy Vəlili (Baharlı) tərəfindən yazılıb. Azərbaycana dair, ələlxüsus milli sərvətimiz haqqında ətraflı məlumat verən bu dəyərli əsəri hər bir azəriyə oxumaq və evində bulundurmağı tövsiyə edirəm». Yusif Vəzir Çəmənzəminlinin «Azərbaycan» kitabı haqqında qiymətli fikirlərini Maarif Teymurov ərəb əlifbasından transliterasiya etmişdir.

Tanınmış coğrafiyaşünas alim Rəmzi Yüzbaşov «Azərbaycan coğrafiya terminləri» (1966) kitabında, «İlk Azərbaycanşünas alim» mə-

qaləsində («Elm və həyat» jurnalı, № 7, 1975) Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir. Azərbaycanşünas alimin irsinin təbliğ edilməsində Rəmzi Yüzbaşov misilsiz xidmət göstərmişdir.

Son illər Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin (Baharlı) həyatına aid qiymətli tədqiqat işləri professor Ədalət Tahirzadə tərəfindən aparılmışdır. Kiyev Dövlət Tarixi Arxivində saxlanılan bir neçə tarixi sənədlər Ədalət Tahirzadə tərəfindən aşkar edilərək tədqiqata cəlb edilmişdir.

Məhəmmədhəsən bəy Vəlili (Baharlı) siyasi fəaliyyətinə görə bir neçə dəfə həbsxana həyatı yaşamalı olmuşdur. Azərbaycanın görkəmli dövlət və elm xadimi Məhəmmədhəsən bəy Vəlili (Baharlı) sonuncu dəfə 1937-ci ildə həbs edilmiş, həmin ilin iyulun 26-dan 27-nə keçən gecə güllələnmişdir.

Məhəmmədhəsən bəy Vəlilinin (Baharlı) anadan olmasının 100 illiyi ilk dəfə AMEA-nın müxbir üzvü, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Zakir Məmmədovun təşəbbüsü ilə keçirilmişdir. Yubiley tədbiri 25 may 1998-ci ildə AMEA-nın Bəhmənyar adına Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda (indiki Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu) keçirilmiş, əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Süleyman Əliyarlının, yazıçı-jurnalist Məhəmməd Baharlının və başqalarının iştirak etdiyi elmi konfransla başa çatmışdır. Zakir Məmmədov dövri mətbuatda onun yaradıcılığının müxtəlif aspektlərini işıqlandıran 17 elmi məqalə dərc etmişdir.

Məmmədtağı bəy Mirzə Məhəmmədhəsən bəyin ortancıl oğludur. Arxiv sənədlərindən aydın olur ki, Məmmədtağı bəy 1867-ci ildə Şuşada doğulmuşdur. O, ilk təhsilini atasından almışdır. 1886-cı ilin arxiv sənədində 19 yaşlı Məmmədtağı bəyin Şuşa realnı məktəbində oxuması, rus dilini bilməsi haqqında məlumat bildirilmişdir.

Azərbaycanın görkəmli teatr xadimi Əbülfət bəy Vəlinin adı H.Ərəblinski, C.Zeynalov, Məhəmməd Əlvəndi, Sidqi Ruhulla, H.Q.Sarabski, M.A.Əliyev, M.Ə.Abbasov, Ə.Yüzbaşov, M.T.Ələsgərov kimi professional sənətkarlarla bir sirada çəkilir. O, Mirzə Məhəmmədhəsən bəyin kiçik oğludur. Əbülfət bəy arxiv sənədlərinə görə 1874-cü ildə Şuşada anadan olmuşdur. 1886-cı il arxiv sənədində 12 yaşlı Əbülfət bəyin Şuşa realnı məktəbində oxuması, rus dilini bilməsi haqqında məlumat qeyd edilmişdir.

Əbülfət bəy Vəlinin Azərbaycanın teatr tarixində rejissor, aktyor kimi xidmətləri müasirləri olan teatr xadimləri, ondan sonra gələn teatr tədqiqatçıları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Göründüyü kimi, Mirzə Vəli bəy Baharlının övladları tarixin müxtəlif dövrlərində Azərbaycanın ictimai-siyasi, elmi-mədəni həyatında əhəmiyyətli rol oynamış nəsildir. Mirzə Vəli bəy Baharlının nəslinə mənsub insanlar bu gün də sələflərinin layiqli davamçıları kimi görkəmli şəxsiyyətləri, tanınmış övladları ilə seçilirlər.

СЕМЕЙНАЯ ХРОНИКА

Э.Э.Исмаилов

ДАШДАМИРОВЫ

Первые сведения о предках фамилии Дашдамировых я получил, в основном, от своей бабушки Зарифы Алиевой и ее младшего брата Хагверди Дашдамирова. Эти данные обрывались на имени их деда, т.е. моего прапрадеда, Гусейна (Кербалаи Гусейна) и заключались в следующем. Гусейн проживал в Шуше; был дважды женат; от первого брака с NN у него было два сына – Ага и Гейдар; вторую жену Гусейна звали Гюльниса (? – 1920); от неё у него было три сына и одна дочь – Алиш (1882/1885 – 16.12.1952), Бахлул (1884/1885 – 6.12.1958), Джалил (1889 – 1947) и Хафиза (1888 – 6.12.1965).

По тем же данным фамилию «Дашдамиров» приняли дети и внуки Гусейна – сыновья Алиш, Бахлул, Джалил и дочь Хафиза (дети от его второго брака), и внуки Гара, Яхъя, Бёюк Киши (дети его старшего сына от первого брака).

Для меня оставалось не ясным – когда потомки шушинского жителя Гусейна приняли фамилию «Дашдамиров» и что было взято за ее основу.

Обнаруженные в Государственном историческом архиве Азербайджанской Республики (ГИААР) свидетельства на право получения паспорта моим прадедом Бахлулом и его старшим братом Алишем за 1904 г. показывают, что фамилия «Дашдамиров» в этот период еще не употреблялась, а представители семьи в официальных документах использовали только отчество. Когда они приняли эту фамилию, точных сведений на настоящий момент пока нет. Можно только предположить, что это произошло около 1920 г.

Работая с камеральными описаниями города Шуши в ГИААР, мне удалось установить имя отца и деда Гусейна, которых звали Али и Дашдамир соответственно, и тем самым установить точную этимологию фамилии этой семьи[1].

Согласно описанию Карабахской провинции 1823 г. ***Машади-Даш-Темур***, по крайней мере, в этом году уже проживал в Шуше. Он являлся выходцем из кочевья (селения) Саатлы Карабахского магала Игирмидёрд. Кочевье Саатлы в этот период состояло всего из 15 дымов (домов), 14 из которых платили различные подати. Также к этому селению принадлежали еще 25 дымов, которые проживали в городе Шуше и были показаны в городском списке, в том числе и

[1] Выражаю свою благодарность Энверу Чингизоглу за помощь в работе с материалами камеральных описаний города Шуши.

дым *Машади-Даш-Темура*. Проживающие в Шуше выходцы из этого селения до 1822 г. «обременены были приемом и угощением гостей ханских»[2].

Как видно из имени Мешади Дашдамира он еще до 1823 г. совершил паломничество к шиитским святым местам в город Мешхед, что на то время требовало значительных затрат и из чего можно сделать вывод о приблизительном финансовом состоянии данной семьи.

У Мешади Дашдамира был единственный сын – **Мешади Али** – который согласно данным камеральных описаний города Шуши родился около 1798 г. Он также как и его отец совершил паломничество в город Мешхед.

У Мешади Али было четверо сыновей: Гусейн (род. ок. 1839), Гасан (род. ок. 1842), Мамед-Багир (род. ок. 1843) и Ширин (род. ок. 1846).

Старший сын Мешади Али – **Гусейн (Кербалаи Гусейн)**, о потомках которого собственно и пойдет речь ниже, как следует из его имени, совершил паломничество к шиитским святым местам в город Кербала.

Кербалаи Гусейн был женат дважды. От первого брака с NN у него было два сына – Ага и Гейдар. Вторую жену Гусейна звали Гюльниса (? – 1920). От неё у него было три сына и одна дочь – Алиш (1882/1885 – 16.12.1952), Бахлул (1884/1885 – 6.12.1958), Джалил (1889 – 1947) и Хафиза (1888 – 6.12.1965).

После смерти Кербалаи Гусейна старший брат его второй жены Гюльнисы – Гамбар Таиров (род. ок. 1866 – 2.08.1938), который проживал в это время во Владикавказе, перевез своих племянников из Шуши во Владикавказ, где обеспечил их работой.

Если взять за основу документы из ГИААР, в частности, «свидетельства жителей города Шуши на право получения паспорта» за февраль–март 1904 г., согласно которым шушинцам «Бахлюлу Кербалай Гусейн оглу» и «Алию Кербалай Гусейн оглу», записанным в посемейных списках жителей города Шуши 1886 г. под № 1251, «на получение из Шушинского Уездного Управления паспорта на следование их в разные города Российской Империи по своей надобности, сроком на один год, нет препятствий», то можно предположить, что их отец Кербалаи Гусейн умер до марта 1904 г., и они в этом году переехали во Владикавказ.

* * *

[2] Описание Карабагской провинции, составленное в 1823 году, по распоряжению главноуправлявшего в Грузии Ермолова, действиительным статским советником Могилевским и полковником Ермоловым 2-м. Тифлис, 1866.

ARXİV SƏNƏDLƏRİ

Ə.Ş.Tahirzadə

ŞƏKİNIN XAN, BƏY VƏ RUHANİ AİLƏLƏRİ HAQQINDA QİYMƏTLİ BƏLGƏ

AMEA Şəki Regional Elmi Mərkəzinin (ŞREM) direktoru, professor Zəkəriyyə Əlizadə çalışdığım arxivlərdə Şəki tarixiylə bağlı qarşılaşdığım bütün bəlgələrin, sənədlərin üzünü çıxarmağı, onları toplayaraq ŞREM-ə verməyi neçə illər bundan öncə məndən xahiş edib. O çağdan bu çağatan həmin xahişi yerinə yetirməkdəyəm və ŞREM həmin bəlgələrdən məqsədyönlü yararlanmaqdadır. Zəkəriyyə müəllimin qayğıkeşliyi və tələbkarlığı sayəsində Şəkinin və şəkililərin şərəfli keçmişini əks etdirən bir çox dəyərli nəşrlər ortaya qoyulub. Ancaq əldə edilmiş bütün sənədləri tezliklə nəşrə hazırlamaq, əlbəttə, mümkün deyil – bunun üçün aylar, illər gərəkdir. Bu üzdən də bəzi bəlgələr öz “növbəsini” gözləməli olur. Onlardan biri də Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivindən (ARDTA) üzə çıxardığımız qiymətli bir sənəddir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivində Zaqafqaziya Xəzinə Odasına aid 10-cu fondda 1-ci siyahıda saxlanılan 79-cu iş Odanın vergi məsələsiylə bağlı 1860-cı ildə tərtib etdiyi və üzərində 3 fevral 1865-ci ilədək dəyişikliklər apardığı siyahıdır.

79-cu işdə 4 siyahı verilib. Onlar nömrələnib. 1-ci siyahı yoxdur və iş 2-cidən başlanır. Biz tariximizçün maraqlı olan yalnız 2-ci (müsəlman məmur və bəyləri; 1–18-ci vərəqlər) və 4-cü (molla və seyidlər; 23–40-cı vərəqlər) siyahıları üzə çıxarmağı məqsədəuyğun saydıq.

1860-cı ildə tərtib edilmiş “Şəki şəhəri müsəlmanlarından məmur və bəylərin siyahısı” bu bölgülər üzrə aparılıb:

1. “Ailələrin sıra ilə nömrəsi”;
2. “Ailənin son təsvirdə qeydə alındığı nömrə”;
3. “Kişi cinsindən olanların adı, atasının adı, sənəti”;
4. “Yaşı”;
5. “Son qeydəalmadan sonra gəlirinin izahı”;
6. “Ailədə qadın cinsindən canların sayı”;
7. “Hansı dindəndirlər”;
8. “İzahlar”, yəni qeydlər.

Məzmunundan da göründüyü kimi, Zaqafqaziya Xəzinə Odasının hazırladığı bu siyahılar əslində Şəki şəhərinin 1860-cı ildə dövlət xəzinəsinə vergi ödəməkdən azad edilmiş imtiyazlı şəxslərinin adlarından və onlarla bağlı özəl qeydlərdən ibarətdir. Ancaq 1860-cı ildən sonrakı qeydləri diqqətlə gözdən keçirdikdə bu şəxslərin xeyli hissəsindən həmin imtiyazın geri alındığı və onların da adi şəhər sakinləri kimi vergi ödə-

məyə məhkum edildiyi aydınlaşır. Doğrudur, bunun konkret səbəblərini dəqiqləşdirmək sonrakı araşdırmalar nəticəsində mümkündür, ancaq, bizcə, burada ağla gələn ilk amil yerli məmur və ruhanilərin çar hakimiyyətinin daxili siyasətindən narazı qalaraq hökumətin «üzünə ağ olması»dır.

Bu siyahılar tarix baxımından çox önəmlidir. Hər şeydən öncə, onlar nəsillərin şəcərəsini tərtib edərkən əvəzsiz qaynaqdır. Bütün kişilərin adları qarşısında onların yaşının göstərilməsi doğum illərini öyrənməyi asanlaşdırır. Buna görə də bir çox şəkililər özünün ən azından 5–6 arxa dönənini müəyyənləşdirə bilər. Nəzərə almaq gərəkdir ki, burada sadalanan şəxslərin həlledici qisminin adlarını hər hansı başqa qaynaqdan tapmaq mümkünsüzdür.

İkincisi, bu siyahılar Şəki şəhərinin 1860-cı illərdəki kübar təbəqəsinin, seçmə insanlarının, demək olar ki, tam mənzərəsini yaradır. Həmin dönəmdə Şəkidə dövlət qulluğunda bulunmuş və dövlət xəttiylə rəsmən ruhanilik etmiş bütün imtiyazlı şəxslərin və onların ailə üzvlərinin adları burada əksini tapıb.

Doğrudur, bir sıra başqa qaynaqlarda da Şəki xanlarının nəsilləri haqqında dəyərli bilgilər var, ancaq buradakı adların sayca daha çox və daha dəqiq olması şübhəsizdir. Bu baxımdan başda *Kərim ağa Fətəli xan oğlu* (şair *Kərim ağa Fateh*) olmaqla 5 xan ailəsinin üzvləri haqqında verilən məlumat gerçəkdən əvəzsizdir.

Siyahılarda bir sıra çağdaş soyların ulu babalarının və onların törəmələrinin adlarıyla tanış oluruq. Örnəkçün bəzilərinin adlarını çəkirik.

1) Bugünkü Sədrəddinbəyovların ulu babası və şair İsmayıl bəy Nakamın atası *Hacı Məhəmməd bəy Hacı Sədrəddin bəy oğlu* (2-ci siyahı, № 17/17);

2) Azərbaycan Cümhuriyyətinin (1918–1920) Baş naziri Fətəli xan Xoyskinin atası, qvardiya polkovniki *İsgəndər xan Kəlbəli xan oğlu* (2-ci siyahı, № 26/26);

3) Azərbaycanda əsla tanınmayan, ancaq Osmanlı sarayında və Buxara əmirinin sarayında böyük hörmət qazanmış, məşhur rus səyyahı Prjevalskinin səyahətinin gerçəkləşməsində mühüm rol oynamış zabit, quberniya katibi Zaman bəy Şıxəlibəyovun atası praporşik *Şıxəli bəy Hacı bəy oğlu* (2-ci siyahı, № 35/35);

4) Cümhuriyyətdə (1918–1920) Parlament üzvü və nazir olmuş, sonradan Türkiyəyə mühacirətə getmiş görkəmli dövlət və siyasət adamı Əbdüləli bəy Əmircanovun babası *Abdulla bəy Əmircan bəy oğlu* (2-ci siyahı, № 68/65);

5) Şəkinin ən hörmətli ruhanilərindən biri, XIX yüzilin ortalarında çarizmə qarşı Cənubi Qafqaz diyarını bütünlüklə əhatə etməsi nəzərdə tutulan ümummüsəlman azadlıq mübarizəsinin, bu mübarizənin başlanğıcı sayılan 1844-dəki Şuşa üsyanının baş ideoloqu olmuş, 1846-da həccə

gedərək bir daha Vətənə dönməmiş qazı *Hacı Əbdüllətif əfəndi Hacı Əbdüssalam əfəndi oğlu* (4-cü siyahı, № 1/1);

6) çox böyük şərqşünas alim və ilahiyyatşünas *Əbdülqəni əfəndi Hacı Məhəmməd əfəndi oğlu (Xalisəqarızadə)* (4-cü siyahı, № 19/43) və bir çox başqaları.

Bu siyahıların bir üstünlüyü də ondadır ki, bu qəbildən gərəkli bilgilər səpələnmiş ayrı-ayrı qaynaqlarda deyil, bir yerdə toplanaraq təqdim edilib.

Siyahını ruscadan ana dilimizə ilk dəfə çeviririk. Onun nəinki yazılış biçimini, hətta yazıldığı dönəmin dəftərxana üslubunu da tərcümədə qoruyub saxlamağa çalışmışıq. Siyahıların əslindəki qeydlər ya ailənin sıra nömrəsini bildirən rəqəmlərin altında (bəzən üstündə), ya da adların qarşısında yazılıb. Biz onları səhifənin aşağısında ətək qeydləri şəklində verməyi məqsədəuyğun saydıq. Özümüzün qeydlərini ad-soyadımızın baş hərfləriylə seçdirdik.

Sənədin tərcüməsi aşağıda verilir.

Yeri gəlmişkən, məqalənin ortaya çıxmasının əsl səbəbkarı olan AMEA Şəki Regional Elmi Mərkəzinin (ŞREM) direktoru, professor Zəkəriyyə Əlizadəyə, bu cür sənədləri əldə etməkdə daim yardımçımız olmuş AR Milli Arxiv İdarəsinin rəisi, prof. Ataxan Paşayevə, Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivinin direktoru Anar Məmmədova və arxivin məsul işçiləri Qızılgül Babayeva və Roza Əliyevaya dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

2-Cİ SİYAHI
Şəki şəhərinin müsəlman məmur və bəyləri
1860-cı ildə tərtib edilib

<u>Xan nəslindən</u>

1. 1[1]. Kərim ağa Fətəli xan oğlu[2] – ölüb 8[3]

Onun oğulları:

1. Əbdülhəşim ağa – 34[4]
2. Mustafa ağa[5] – 29
3. İsmayıl ağa – 23
4. Cəfər ağa – 20

---

[1] Adların qarşısındakı birinci rəqəm ailələrin 1860-cı ildəki nömrəsini, ikinci rəqəmsə onun bu tarixdən öncəki əyal dəftərində (kameral təsvirdə) yazılmış nömrəsini bildirir. – *Ə.T.*

[2] Şair Kərim ağa Fatehdir. – *Ə.T.*

[3] Ailə başçısının adı qarşısında bu yerdəki rəqəm ailədəki qadınların sayını bildirir. Müsəlman ailələrinin əyal dəftərindəki siyahılarda, bir qayda olaraq, qadınların adı göstərilmir, onların ümumi sayı verilir. – *Ə.T.*

[4] Adların qarşısındakı bu rəqəm sakinin yaşını bildirir. – *Ə.T.*

[5] Şair Mustafa ağa Şuxi. – *Ə.T.*

5. Məhəmməd ağa – 1 körpə[6]
İsmayıl ağanın oğulları:
1. Hüseyn ağa – 3 körpə
2. Abbasqulu ağa – 1 körpə
2. 2. Abdulla ağa Məhəmmədhəsən xan oğlu – 62 5
Onun oğulları:
1. Uğurlu bəy – ölüb
2. Praporşik Hüseyn ağa – 34
3. Kornet Cəfər ağa – 28
Uğurlu bəyin oğulları:
1. Süleyman bəy – 6 körpə
2. Xanlar ağa – 1 körpə
3. 3. Həşim ağa Məhəmmədhəsən xan oğlu – 54 3
Onun oğulları:
1. Sadıq ağa – 24
2. Həmid ağa – 22

Bəy nəslindən

4. 4. Praporşik Mirzəməhəmməd bəy İsmayılov[7] – ölüb 3
Onun oğlu: Ağası bəy – 22
5. 5. Nəsib bəy Şirin bəy oğlu – ölüb 3
Onun oğulları:
1. Mustafa bəy – 13
2. Aslan bəy – 11 körpə
3. Məhəmməd bəy – 5 körpə
Onun qardaşları:
1. Qəhrəman bəy – ölüb
2. Abbas bəy – 34
6. 6. Praporşik Hacı bəy İsgəndər bəy oğlu – 22 2
Onun qardaşı: praporşik Nuh bəy – 32
7. 7. Hacı Əbdürrəhman bəy Hacı Şəmsəddin bəy oğlu – ölüb 5[8]
Onun oğulları:
1. Hacı bəy – 34
2. Vahab bəy – 27
3. Səlim bəy – 20
4. İsgəndər bəy – 20
Hacı bəyin oğlu: Məhəmməd bə – 13
8. 8. Praporşik Əlisultan bəy Aslan bəy oğlu – ölüb 3
Onun oğulları:
1. Fərəc bəy – 37

[6] Bundan öncəki qeydəalma zamanı o hələ anadan olmadığına görə oraya düşməmişdi. – *Ə.T.*
[7] Bunu «İsmayıl oğlu» kimi də anlamaq olar. – *Ə.T.*
[8] [Ailə] Şəki qəzası Xaçmaz nahiyəsinin Qarabaldır kəndində yaşayır.

	2. Ağa bəy	– 27		
	3. Əbdürrəhman bəy	– 24		
9. 9. Ağamoğlan bəy Hacı Məhəmmədxan bəy oğlu – ölüb				
Onun oğulları:				
	1. Nəcəfqulu bəy	– ölüb		
	2. Qafar bəy	– 11	körpə	
10. 10. Əbdürrəhman bəy Həşim bəy oğlu		– 20		1
11. 11. Mirzəəhməd bəy Mirzə İbrahim bəy oğlu – 62				4
Onun oğulları:				
	1. Məhəmmədəli bəy	– 27		
	2. İsmayıl bəy	– 24		
	3. Əbdürrəhim bəy	– ölüb		
	4. İbrahim bəy	– 19		
	5. Salam bəy	– 18		
	6. Mustafa bəy	– 10	körpə	
	7. Məhəmməd bəy	– 7	körpə	
12. 12. Mirzə Əsəd bəy İbrahim bəy oğlu		– 50		2
Onun oğlu: Əbdülkərim bəy		– 10	körpə	
13. 13. Mirzəməhəmməd bəy Mirzə Nəbi bəy oğlu – 54				4
Onun oğulları:				
	1. Hacıağa bəy	– 26		
	2. Qasım bəy	– 17		
Onun qardaşı: Mirzə Yusif bəy		– 42		
Onun qardaşı oğulları:				
	1. Yəhya bəy	– ölüb		
	2. İsmayıl bəy	– ölüb		
	3. Həsən bəy	– 22		
	4. Mahmud bəy	– ölüb		
	5. Lətif bəy	– 12	körpə	
14. 14. Məhəmməd ağa Mahmud ağa oğlu		– ölüb		6
Onun oğulları:				
	1. Abdulla bəy	– ölüb		
	2. Mustafa bəy	– 16		
Onun qardaşı: Süleyman bəy		– 50		
Onun oğulları:				
	1. Hüseyn bəy	– 16		
	2. Həsən bəy	– 9	körpə	
	3. Musa bəy	– 5	körpə	
	4. Mahmud bəy	– 4	körpə	
15. 15. Əbdüləziz bəy Feyzulla bəy oğlu		– ölüb		1
Onun qardaşı: Əbdüllətif bəy		– 24		
16. 16. Praporşik Səməd bəy Hacı Sədrəddin bəy oğlu – ölüb3				
Onun oğulları:				
	1. Cabbar bəy	– ölüb		

	2. Hüseyn bəy	– 20		
17.	17. Hacı Məhəmməd bəy Hacı Sədrəddin bəy oğlu – ölüb			5
	Onun oğulları:			
	1. Həmid bəy	– 24		
	2. İsmayıl bəy[9]	– 22		
	Onun qardaşı: Əhməd bəy		– 24	
	Onun oğulları:			
	1. Məhəmməd bəy	– 3	körpə	
	2. Yusif bəy	– 1	körpə	
18.	18. Praporşik Əbdülhəlim bəy Şıxcəfər bəy oğlu – ölüb			2
	Onun oğulları:			
	1. Məhəmməd bəy	– 5	körpə	
	2. Cəfər bəy	– 4	körpə	
19.	19. Məhəmməd ağa Mustafa ağa oğlu	– 32		4
	Onun qardaşları:			
	1. Hacıağa bəy	– 27		
	2. Əbdürrəhim bəy	– 24		
20.	20. Hacı Süleyman bəy Hacı Məhəmməd bəy oğlu – 62			4
	Onun oğlu: Hacıağa bəy	– 32		
21.	21. Məhəmmədhəsən bəy Kərim bəy oğlu – ölüb			1
	Onun qardaşı: Məhəmməd ağa	– 30		
22.	22. Əbdülqədir bəy Məlik bəy oğlu	– ölüb		3
	Onun oğulları:			
	1. Ağakişi bəy	– 28		
	2. Ağa bəy	– 18		
	3. Nəsib bəy	– ölüb		
	Onun qardaşları:			
	1. Mahmud bəy	– ölüb		
	2. Həmid bəy	– 37		
	Mahmud bəyin oğlu: Bəkir bəy	– 10	körpə	
23.	23. İbrahim bəy Nadir bəy oğlu		– 22	2
	Onun qardaşı: Əbdülxalıq bə	– 20		
24.	24. Səlim bəy Əbdürrəhman bəy oğlu	– 24		1

Xan nəslindən

25.	25. Poruçik Ağakişi bəy Mahmud ağa oğlu – 52		5
	Onun oğlu: Musa bə	– 18	
	Onun qardaşı: Mirzə bəy	– 24	
26.	26. Qvardiya polkovniki İsgəndər xan Kəlbəli xan oğlu – 42		1

Bəy nəslindən

27.	27. İbrahim bəy Kərim bəy oğlu	– 22

[9] Şair İsmayıl (İsmi) bəy Nakam. – *Ə.T.*

	Onun qardaşı: Bəkir bəy	– 19		
-”-. 28.	Mustafa ağa Əbdürrəhim ağa oğlu	– ölüb		
28. -”-.	Qafar bəy Hüseyn bəy oğlu[10]	– 42		2
	Onun oğulları:			
	1. Həsən bəy	– 3	körpə	
	2. Əbdülkərim bəy	– 1	körpə[11]	
29. 29.	Əbdürrəhim bəy Adıgözəl bəy oğlu	– ölüb		
	Onun oğlu: Əhməd bəy	– 14		
	Onun qardaşı: İsmayıl bəy	– 19		
30. 30.	Məhəmməd bəy Səfərəli bəy oğlu	– 57		4
	Onun oğlu: Səfərəli bəy	– ölüb		
31. 31.	Ağa bəy Əsəd bəy oğlu	– 24		3
	Onun oğulları:			
	1. İsmayıl bəy	– 5	körpə	
	2. Mustafa bəy	– 1	körpə	
	Onun qardaşı: Rəhim bəy	– 21		
32. 32.	Kapitan Əlican bəy Seyidməhəmməd bəy oğlu – ölüb			
	Onun qardaşları:			
	1. Praporşik Abdi bəy	– 70		
	2. Əsədulla bəy	– ölüb		
	Əbdi bəyin oğlu: Abdulla bəy	– 16		
	Əlican bəyin qohumu: Yusif bəy	– 37		
	Onun oğulları:			
	1. Məhəmməd bəy	– 8	körpə	
	2. Cəfər bəy	– 6	körpə	
	3. İsmayıl bəy	– 3	körpə	
33. 33.	Bəbiş bəy Məhəmmədsəid bəy oğlu		– ölüb	5
	Onun oğulları:			
	1. İsmayıl bəy	– ölüb		
	2. Vahab bəy	– ölüb		
	3. Məhəmməd bəy	– 22		
	4. Mustafa bəy	– 21		
	5. Abdulla bəy	– 11		
	6. İsmayıl bəy	– 9	körpə	
	7. Həsən bəy	– 6	körpə	

[10] Qafar bəy Hüseyn bəy oğlu keçmiş əyal dəftərlərində bəylərin də, ödəyicilərin də içində yazılmayıb, onun doğma qardaşları Hacı Həsən bəy və Hacı Səməd bəy seçicilərin siyahılarında 1840-cı № altında yazılıb və bəy olduqları göstərilib.

[11] 28-ci № altındakı ailə bu siyahıdan çıxarılıb və İmperator həzrətləri Böyük Knyaz Qafqaz canişininin təsdiqlədiyi [Xəzinə] Oda[sı] 30 iyul 1863-cü il tarixli yığıncağının protokolu ilə bu şəhərin vergi ödəyən sakinləri sırasına daxil edilib; iş №5/1859-cu il.

8. Süleyman bəy	– 5	körpə	
Mustafa bəyin oğlu: Qaçay bəy	– 2	körpə	
34. 34. Əbdülqəni bəy Əhmədəli bəy oğlu	– 68		1
Onun oğlu: Əhməd bəy	– 17		
Onun qardaşı: İbrahimxəlil bəy	– ölüb		
35. 35. Praporşik Şıxəli bəy Hacı bəy oğlu	– ölüb		2
Onun oğulları:			
1. Quberniya katibi Zaman bəy	– 22		
2. Bala bəy	– 20		
3. Mehdi bəy	– 16		
4. İbrahim bəy	– 10	körpə	
5. Məhəmməd bəy	– 8	körpə	
Zaman bəyin oğulları:			
1. İsa bəy	– 4	körpə	
2. Hacıağa bəy	– 1	körpə	
36. 35. Mütəllib Hacı bəy oğlu	– 47		2
Onun oğulları:			
1. Hüseyn bəy	– 6	körpə	
2. Abbas bəy	– 3	körpə	
37. 36. Abdulla bəy Əbdürrəhman bəy oğlu	– ölüb		6
Onun oğlu: Yusif bəy	– 27		
Onun qardaşları:			
1. Praporşik Əbdürrəhim bəy	– 52		
2. Əhməd bəy	– ölüb		
3. İbrahimxəlil bəy	– ölüb		
Əhməd bəyin oğulları:			
1. Əbdülhəmid bəy	– 25		
2. Nəbi bəy	– ölüb		
3. Ağa bəy	– 20		
4. Bala bəy	– 16		
5. Mehdi bəy	– 8	körpə	
38. 37. Abdulla bəy Məhəmmədsadıq bəy oğlu	– ölüb		8
Onun oğlu: Məhəmmədqasım bəy	– 11	körpə	
Onun qardaşı oğlu: Cəfər bəy	– 18		
Onun əmisi oğlanları:			
1. Yusif bəy	– 30		
2. İlyas bəy	– 24		
3. Mustafa bəy	– 20		
39. 38. Mirzə bəy Bayraməli bəy oğlu	– 44		2
Onun oğulları:			
1. Paşa bəy	– 14		
2. Əhməd bəy	– 7	körpə	
3. Baba bəy	– 3	körpə	
4. Baxış bəy	– 2	körpə	

40. 39. Podporuçik Mustafa bəy Hacı Şəmsəddin bəy oğlu – 57 3
Onun oğulları:
1. Paşa bəy – 32
2. Məhəmməd bəy – 21
3. Mehdi bəy – 16
4. Həsən bəy – 15
5. Hüseyn bəy – 5 körpə
41. 40. Hacı Sadıq bəy Qasım bəy oğlu – ölüb 1
Onun oğlu: Süleyman bəy – 17
42. 41. Hacı Ağa bəy Məhəmmədrəhim bəy oğlu – ölüb 4
Onun oğulları:
1. Hüseyn bəy – ölüb
2. Kollej qeydiyyatçısı Məhəmməd bəy – 29
3. Xıdır bəy – 13
4. İlyas bəy – 10 körpə
Hüseyn bəyin oğulları:
1. İdris bəy – ölüb
2. Həsən bəy – 8 körpə
43. 42. Fəttah bəy Məhəmmədkərim bəy oğlu – 47 1
Onun qardaşları:
1. Babur bəy – 52
2. Şükür bəy – 42
3. Lütfəli bəy – 24
44. 43. Cavad bəy Məhəmmədsəid bəy oğlu – ölüb 8
Onun qardaşı: Hacı Vahab bəy – 49
Onun oğlu: İsmayıl bəy – 14
45. 44. Mirzə Məhəmməd bəy Mirzə Bədəl oğlu – ölüb
Onun oğulları:
1. Əbdülkərim – 37 8
2. Mirzə Əbdürrəhim bəy – 33
3. Mirzə Səlim bəy – 30
4. Teymur bəy – 24
5. Maqsud bəy – 25
6. Sadulla bəy – 14
Əbdülkərimin oğulları:
1. Əbdülhəlim bəy – 2 körpə
2. Abdulla bəy – 1 körpə
Teymur bəyin oğlu: Məhəmməd bəy – 1 körpə
Onun qardaşı: Əhməd bəy – 47
46. 45. Mirzə Mustafa bəy Mirzə Bədəl bəy oğlu – 45 2
Onun oğulları:
1. Cabbar bəy – 22
2. Qafar bəy – 20
3. Yusif bəy – 18

4. Nəsib bəy – 14

47. 46. Mirzə Şıxməhəmməd Mirzə Cəlil bəy oğlu – ölüb 2

Onun oğulları:

1. Mirzə Əbdürrəhim bəy – 37
2. Ağası bəy – 22
3. Soltanməhəmməd bəy – 14
4. Əbdülqasım bəy – 9 körpə
5. Əbdüssalam bəy – 7 körpə

48. 47. Əbdülvahab bəy Mirzə Cəlil bəy oğlu – ölüb 5

Onun qardaşları:

1. Mirzə Səlim – 44
2. Abbas bəy – ölüb
3. Həsən bəy – 38
4. Əliəşrəf bəy – ölüb

Mirzə Səlim bəyin oğulları:

1. Uğurlu bəy – 14
2. İsmayıl bəy – 8 körpə

49. 48. Ağaşirin bəy Mirzə İbrahim bəy oğlu – ölüb 1

Onun qardaşı: Cabbar bəy – 34

Başqa qardaşı: Süleyman bəy[12] – 50 5

Onun oğlu: Nəsrulla bəy – 8 körpə

50. 49. 14-cü sinifli[13] Mirzə Əli bəy Mirzə İsmayıl bəy oğlu – 55 1

Onun oğulları:

1. Kollej qeydiyyatçısı Ağasəf bəy – 30
2. Hüseyn bəy – 25

51. 50. Quberniya katibi Mirzə Abdulla bəy Mirzə İsmayıl bəy oğlu – 39 3

52. 51. Mirzə Əbdürrəhim bəy Mirzə İsmayıl bəy oğlu – ölüb 2

Onun oğulları:

1. Ağa bəy – 19
2. Əbdürrəzzaq bəy – 15

53. 52. Mirzə Əziz bəy Səfəralı bəy oğlu – ölüb 2

Onun oğulları:

1. Mehdi bəy – 37
2. Əbdülqafar bəy – 29
3. Hüseyn bəy – 24

54. 53. Məhəmməd ağa Şahqulu bəy oğlu – ölüb 2

Onun oğulları:

1. Səfər bəy – 13
2. İsmayıl bəy – 8 körpə

---

[12] Süleyman oğlu ilə [siyahıda] buraxılıb, bu ailənin üstünə yazılıblar; iş № 97/1869, 3-cü maddə.

[13] Vəzifə pilləkənində məmurlar üçün olan 14-cü sinif nəzərdə tutulur. – *Ə.T.*

	3. Eldar bəy	– 3	körpə	
55. 54.	Hacıağa bəy Şahqulu bəy oğlu	– 47		2
	Onun oğulları:			
	1. Əhməd bəy	– 22		
	2. Uğurlu bəy	– 18		
	3. Səməd bəy	– 8	körpə	
56. 55.	Mustafa bəy Şahqulu bəy oğlu	– 42		3
	Onun oğulları:			
	1. Adil bəy	– 9	körpə	
	2. Baxış bəy	– 7	körpə	
57. 55.	Allahverdi bəy Əbdürrəhim bəy oğlu	– 22		2
	Onun qardaşı: İsa bəy	– 16		
58. 56.	Cabbar bəy Azax bəy oğlu	– ölüb		2
	Onun oğlu: Yusif bəy	– 24		
59. 57.	Hacı bəy Kərim bəy oğlu	– ölüb		4
	Onun oğulları:			
	1. Praporşik Rza bəy	– 42		
	2. Səməd bəy	– 32		
	3. Rəşid bəy	– 27		
	Rza bəyin oğlu Hüseynqulu bəy	– 1	körpə	
	Onun qardaşı oğulları:			
	1. Əli bəy	– 37		
	2. Kərim bəy	– 34		
	3. Həsən bəy	– 32		
	4. Ağa bəy	– 28		
60. 57.	Ağagözəl bəy Kərim bəy oğlu	– ölüb		3
	Onun oğulları:			
	1. Kərim bəy	– 30		
	2. Qafar bəy	– 28		
	Kərim bəyin oğlu: Fərəcullah bəy	– 1	körpə	
	Ağagözəl bəyin qardaşı: Bala bəy	– ölüb		
61. 58.	Praporşik Cəfərqulu bəy Rəhim bəy oğlu	– 57		4
	Onun oğlu: Həsən ağa	– ölüb		
	Onun qardaşları:			
	1. Məşədi Abbasqulu bəy	– 47		
	2. Əhməd bəy	– 37		
	3. Ağa bəy	– ölüb		
	Əhməd bəyin oğlu: Mütəllib bəy	– 7	körpə	
62. 59.	Talıb bəy Hacıəli bəy oğlu	– ölüb		4
	Onun oğulları:			
	1. Bəylər bəy	– ölüb		
	2. Bağır bəy	– ölüb		
	3. Əli bəy	– 17		
	Onun qardaşı: Əkbər bəy	– 38		

Onun oğulları:			
1. Əbdülqafar bəy	– 13		
2. Cabbar bəy	– 7	körpə	
3. Səttar bəy	– 2	körpə	
63. 59. Məhəmməd bəy Ağa bəy oğlu	– ölüb		2
Onun qardaşları:			
1. Mirzə bəy	– 34		
2. Zeynalabdin bəy	– 24		
64. 60. Mirzə Lütfəli bəy Mirzə Əsgər bəy oğlu	– ölüb		5
Onun qardaşı: Səməd bəy	– 58		
Səməd bəyin oğulları:			
1. Mirzə Həsən bəy	– 18		
2. Mirzə Mehdi bəy	– 14		
3. Əliəkbər bəy	– 7	körpə	
65. 61. Hacı İsmayıl bəy Hacı Qasım bəy oğlu	– ölüb		4
Onun oğulları:			
1. Lətif bəy	– 65		
2. Məhəmməd bəy	– ölüb		
3. Mirzə Baba bəy	– 32		
Lətif bəyin oğulları:			
1. Bağır bəy	– 42		
2. Praporşik Cəfər bəy	– 40		
3. Qafar bəy	– 32		
Məhəmməd bəyin oğulları:			
1. Cabir bəy	– 21		
2. Əbdülhəşim bəy	– 15		
3. Rzaqulu bəy	– 6	körpə	
-”-. 62. Hacı Mirzə Hüseyn bəy Mirzə Qurban bəy oğlu	– ölüb		
66. 63. Fətəli bəy Lütfəli bəy oğlu	– ölüb		2
Onun oğulları:			
1. Şıxəli bəy	– 32		
2. Cəfərqulu bəy	– 16		
Şıxəli bəyin oğlu: Abbasəli bəy	– 7	körpə	
67. 64. Hacı Nəcəf bəy Lütfəli bəy oğlu	– 62		3
Onun oğlu: İrzaqulu bəy	– 19		
68. 65.[14] Abdulla bəy Əmircan bəy oğlu	– ölüb		12

[14] Bu ailə 1845-ci ilin siyahısında qeyd edilib, vergi ödəyən təbəqəyə məxsus olduğuna görə 28 oktyabr 1860-cı il jurnalına əsasən bəylər sırasından çıxarılıb: iş №480/1859-cu il. Bu ailə Baş İdarənin 29 oktyabr 1864-cü ildəki iclasının 6012 №-li razılığı nəticəsində [Xəzinə] Oda[sı]nın 16 noyabr 1864-cü il tarixli jurnalına əsasən yenidən bəylər siyahısına salınıb: iş №1/1864-cü il. Ailənin iki üzvü, yəni praporşik Əliəşrəf bəy və onun qardaşı kollej qeydiyyatçısı Süleyman bəy çıxılmaqla qalanları istisnasız

Onun oğulları:
1. Praporşik Əliəşrəf bəy – 37
2. Əliəkbər bəy – 34
3. Kollej qeydiyyatçısı Süleyman bəy – 32
4. Əliəsgər bəy – 30
5. Qafar bəy – 27

Əliəşrəf bəyin oğulları:
1. Şirəli bəy – 17
2. Lütfəli bəy – ölüb
3. Cavad bəy – 10 körpə
4. Vahid bəy – 2 körpə

Əliəkbər bəyin oğulları:
1. Nəsrullah bəy – 8 körpə
2. Rüstəm bəy – 1 körpə

Süleyman bəyin oğlu: Möhsün bəy– 1 körpə
Əsgər bəyin oğlu: Abbas bəy – 1 körpə
Onun əmisi oğlu: Zeynalabdin bəy – ölüb

69. 66. Mirzə Məhəmmədbağır bəy Mirzə Həşim bəy oğlu – ölüb 3

Onun oğulları:
1. Sadıq bəy – 25
2. Paşa bəy – 17

Onun qardaşı: Hüseynqulu bəy – ölüb

70. 67. Cavad bəy Əzim bəy oğlu – 42 2
71. -”-. Praporşik İrza bəy Məşədi Pənah oğlu Quluxanov[15] – 32
72. -”-. Kollej qeydiyyatçısı Mehdiqulu Kərbəlayı Sadıq oğlu[16] – 34

Onun oğulları:
1. Məhəmmədsadıq – 3 [körpə]
2. Cavad bəy – 1 [körpə]

Bakı Valisi İdarəsinin ştatüstü məmuru, kollej katibi (qol)[17]
Təsvir tərtib edildikdən sonra vergi və mükəlləfiyyətdən azad edilmiş şəxslər siyahısına salınanlar

1. -”-. Yusif Qurban oğlu[18] – 15

---

olaraq Odanın 30 iyul 1863-cü il protokolu üzrə 138-ci № altında yenidən bu şəhərin vergi ödəyən təbəqəsi siyahısına salınıb: iş №5/1859.

[15] Son əyal dəftərində öz qardaşı Həsənin ailəsində 1133-cü № altında vergi ödəyiciləri sırasında qeyd edilmiş İrza bəyə praporşik rütbəsi verilib və o, Kuban piyada alayında xidmət edir.

[16] Çin dərəcəsi aldığına görə Odanın yanvar 1863-cü il jurnalına əsasən bu şəhərin vergi ödəyiciləri sırasından çıxarılıb: iş № 37/1863.

[17] Bu imzadan sonra vergi ödəməyən və mükəlləfiyyətlərdən azad şəxslər siyahısına Yusif Qurban oğlu da artırılıb. O, ober-zabit oğludur, siyahıya Odanın 24 mart 1865-ci il jurnalına əsasən salınıb: iş №283/1862. – *Ə.T.*

Təsvir tərtib edildikdən sonra siyahıya salınanlar
2. -”-. Hacı İsmayıl bəy Hacı Əmrah bəy oğlu – 50
Onun oğulları:
1. Ağası bəy – 25
2. Haşım bəy – 6
3. Ağakişi bəy – 5
4. Nuh bəy – 5

4-CÜ SİYAHI
Şəki şəhərinin dini vəzifə daşıyan və Qafqaz Xəzinə Odasının 3 iyun 1858-ci il protokoluna əsasən vergidən azad edilmiş molla və seyidləri

1860-cı ildə tərtib edilib

Sünnilər
1. 1. Hacı Əbdüllətif əfəndi Hacı Əbdüssalam əfəndi oğlu[19] – ölüb 3
Onun oğulları:
1. Qazı poruçik Əbdürrəhman əfəndi – 42
2. Əbdürrəhim əfəndi – 32
Əbdürrəhman əfəndinin oğulları:
1. Əbdüssalam – 18
2. Hacıağa – 10 körpə
3. Məhəmməd – 8 körpə
4. Səmədağa – 2 körpə
2. 10. Hacı Seyid Cəmil əfəndi Seyid Əhməd çələbi əfəndi oğlu[20] – 72
Onun oğulları:
1. Molla Məhəmməd çələbi – 27
2. Hacı Molla Mustafa çələbi – 24
Dini mərasimləri yerinə yetirənlər
3. 2. Hacı Əbdülkərim əfəndi Əbdürrəhman əfəndi oğlu – ölüb 4
Onun oğulları:
1. Hacı Abdulla əfəndi – ölüb
2. Molla Əbdürrəhman əfəndi – ölüb
Hacı Abdulla əfəndinin oğulları:[21]

---

[18] Ober-zabir oğlu; Odanın jurnalına 24 mart 1865-ci ildə salınıb: iş № 283/1862. – *Ə.T.*

[19] Qəzanın sünniməzhəb qazısı vəzifəsini aparan Hacı Əbdüllətif əfəndi ölüb; ondan sonra qəza qazısı vəzifəsini Rəisliyin təsdiqi ilə onun oğlu poruçik Əbdürrəhman əfəndi aparır.

[20] Hacı Seyid Cəmil əfəndi Rəisliyin təsdiqi ilə sünniməzhəb qəza qazısının köməkçisi vəzifəsini aparır.

1. Hacı Məhəmməd əfəndi – 37[22]
2. Mustafa – 18
3. Hüseyn – 14
4. Həsən – 13

Molla Əbdürrəhmanın oğulları:

1. Molla Əbdürrəhim – ölüb
2. Əbdülhəşim – 23
3. Molla Əbdülcabbar – 22
4. Molla Əbdülqafar – 19

4. 3. Abdulla əfəndi Molla Çələbi oğlu – ölüb 2

Onun oğulları:

1. Hacı Məhəmməd əfəndi[23] – 25
2. Molla Mustafa – 16[24]

5. 4. Abdulla ağa Molla Ağa oğlu – 42 3

Onun oğulları:

1. Əbdüləziz – 20
2. Əbdülkərim – 18

6. 5. Molla İsmayıl Hacı Çələbi əfəndi oğlu– 37 3

Onun oğlu: Məhəmməd – 13

Onun qardaşı: Molla Baba[25] – 32

7.[26]8. Hacı Məhəmməd əfəndi Abdulla əfəndi oğlu – 62 1

Onun oğlu: Əbdülqafar – 10 körpə

8. 11. Hacı Əbdürrəhman əfəndi Molla İsmayıl oğlu – 67 6

Onun oğulları:

1. Molla İsmayıl – 32
2. Hacı Molla Əbdülqafar – 24

Molla İsmayılın oğulları:

1. Məhəmməd – ölüb
2. Həbibullah – 5 körpə
3. Fərəcullah – 2 körpə

9. 13. Hacı Mahmud əfəndi (Hacı Məhəmməd əfəndi yox) Mustafa əfəndi oğlu – 46 3

Onun oğulları:

---

[21] Hacı Məhəmməd əfəndi ruhani tələblərin yerinə yetirilməsiylə məşğuldur.

[22] Molla Hacı Məhəmməd əfəndinin qardaşları və 3 qardaşı oğlu 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergi ödəyiciləri siyahısına salınıb; iş №5/1859-cu il.

[23] Hacı Məhəmməd əfəndi ruhani tələblərin yerinə yetirilməsiylə məşğuldur.

[24] 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergi ödəyiciləri siyahısına salınıb; iş №5/1859-cu il.

[25] Molla Baba 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergi ödəyiciləri siyahısına salınıb; iş №5/1859-cu il.

[26] 7-ci № 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergi ödəyiciləri siyahısına salınıb; iş №5/1859-cu il.

1. Niyab	– ölüb		
2. Əbdülfəttah	– 9	körpə	
3. Yaqub	– 7	körpə	
4. İbrahimxəlil	– 3	körpə	
10.[27]20. Molla Nurməhəmməd Hacı Məhəmməd əfəndi oğlu – 57			4
Onun oğulları:			
1. Hacıməhəmməd	– 10	körpə	
2. Əbdürrəhman	– 8	körpə	
Onun qardaşı: Molla Gülməhəmməd – ölüb			
11. 21. Hacı İsmayıl əfəndi Hacı Abdulla əfəndi oğlu – 40			1
Onun qardaşı: Molla Əbdürrəhim – 11		körpə	
12. 22. Kazım əfəndi Məhəmmədhüseyn əfəndi oğlu – 62			2
Onun oğlu: Molla Ağa	– 20		
Molla Ağanın oğulları:			
1. Əbdülməcid	– 4	körpə	
2. Əbdülməbud	– 2	körpə	
13. 23. Molla Abdulla Şərif əfəndi oğlu[28]	– 47		3
Onun oğulları:			
1. Məhəmmədşərif	– 8	körpə	
2. Əbdüllətif	– 1	körpə	
14. 26. Hacı Əbdüləzim əfəndi Cümşüd oğlu – 65			4
Onun oğulları:			
1. Molla Məhəmməd	– 20		
2. Mustafa	– 17		
3. Əli	– 15		
4. Nəsrullah	– 14		
5. Əhməd	– 4	körpə	
Onun qardaşı: Mikayıl	– ölüb		
Onun oğlu: Məhəmməd	– 22[29]		
Onun qardaşı oğlu: Davud	– 22		
15. 35. Hacı Mahmud əfəndi Hacı Məhəmməd əfəndi oğlu – 57			2
Onun oğulları:			
1. Molla Abdulla	– 17		
2. Səid	– 1	körpə	

[27] 10-cu № altındakı ailə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergi ödəyiciləri siyahısına salınıb; iş №5/1859-cu il.

[28] Zaqafqaziya Xəzinə Odasının 4 noyabr 1856-cı il tarixli 875 saylı fərmanıyla şəhərdə qeydə alınmış Kazım əfəndi seçicilərin siyahılarına əsasən 3253-cü № altında vergi ödəyiciləri sırasına salınıb. Odanın 5 oktyabr 1865-ci il sərəncamıyla vergi ödəyiciləri sırasından çıxarılıb və mollalar siyahısında saxlanılıb; iş №340/1865-ci il.

[29] Məhəmməd və Davud 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergi ödəyiciləri siyahısına salınıblar; iş №5/1859-cu il.

16.[30] 36.Hacı Məhəmməd əfəndi Nəbi əfəndi oğlu – 72 2
Onun oğulları:
1. Molla Nəbi – ölüb
2. Abdulla əfəndi – 25
3. Molla Məhəmmədrəhim – 20
4. Molla Əbdürrəhim – 18
5. Şəmsəddin – 13

17. 40. Məhəmməd əfəndi Molla İsmayıl oğlu – 52
Onun oğulları:
1. İsmayıl – 13
2. Yusif – 10 körpə

18.[31] 41. Hacı Sədi əfəndi Məhəmməd əfəndi oğlu – 67 8
Onun oğulları:
1. Hacı Əbdürrəhman əfəndi – 37
2. Hacı Molla Məhəmməd – 32
3. Molla Əhməd – 19
4. Seyidabdulla – 16
Hacı Əbdürrəhman əfəndinin oğulları:
1. Əbdülməcid – 10 körpə
2. Əbdülhəmid – 2 körpə

19. 43. Əbdülqəni əfəndi Hacı Məhəmməd əfəndi oğlu – 52 5
Onun oğlu: Abdulla – 10 körpə
Onun qardaşı: Molla Əbdülcəlil[32] – 42

20. 6. Yusif əfəndi Əli oğlu – ölüb 1
Onun oğlu: Molla Həsən – 25

21. 7. Məhəmməd əfəndi Seyid oğlu – ölüb 2
Onun oğulları:
1. Molla Mustafa – 25
2. Qiyasəddin[33] – 20

22. -“-. Hacı Musa əfəndi Məhəmmədhüseyn əfəndi oğlu[34] – 55 2
Onun qardaşı: Molla Rəsul[35] – 30

---

[30] 16 və 17-ci №-lər altındakı ailələr 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən bu şəhərin vergi ödəyən sakinləri siyahısına salınıblar; iş №5/1859-cu il.

[31] Ruhani tələbləri yerinə yetirən Hacı Molla Məhəmməd əfəndi çıxılmaqla 18-ci № altındakı ailənin qalan üzvləri 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən bu şəhərin vergi ödəyən sakinləri siyahısına salınıblar; iş №5/1859-cu il.

[32] Odanın 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[33] Odanın 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[34] Adı köhnə əyal dəftərində buraxılmış Hacı Musa əfəndi Məhəmmədhüseyn əfəndi oğlu icmanın seçimiylə, 1855-ci ildə vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 12-ci № altında göstərilmiş İbrahimxəlil əfəndinin yerinə dini mərasimləri icra edir; İbrahimxəlil əfəndinin uşaqları isə dinlər üzrə siyahıda 24-cü № altında qeydə alınıb.

23. 14. Seyid Qasım əfəndi Seyid Əhməd çələbi əfəndi oğlu – ölüb 2

Onun oğulları:

1. Molla Əbdülmanaf çələbi – ölüb
2. Molla Əhməd çələbi – 25
3. Əbdürəhim çələbi – ölüb

24. 15. Hacı Əbdüssalam əfəndi Hacı Məhəmməd əfəndi oğlu – 62 3

Onun oğlu: Molla Əbdülqədir – ölüb

Onun qardaşı oğulları:[36]

1. Məhəmməd – 11 körpə
2. Yəhya – 5 körpə

25.18.[37] Əziz əfəndi İmam əfəndi oğlu – ölüb 8

Onun oğulları:

1. Hacı Molla Abdulla – 40
2. Molla Mustafa – 32
3. Molla Məhəmməd – 24
4. Hüseyn – 16
5. Lətif – 23

Hacı Mustafanın oğlu: Əziz – 5 körpə

Hacı Molla Abdullanın oğlu: İsmayıl – 6 körpə

26.19.[38] Əbdürəhim əfəndi Hacı Məhəmməd əfəndi oğlu – ölüb 1

Onun oğulları:

1. Molla Əhməd[39] – 22
2. Əziz – 18
3. Qədir – 6 körpə

27. 24. Əli əfəndi Əbdülqasım oğlu – ölüb 2

Onun oğulları:

1. Molla Abdulla[40] – 23
2. Mahmud[41] – 17

28.37.[42] Hacı Mikayıl əfəndi Hacı Vəli oğlu– ölüb 2

---

[35] Vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[36] 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb ediliblər. İş №5/1859-cu il.

[37] 25-ci № altındakı bu ailə Odanın 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[38] 26-cı № altındakı bu ailə Odanın 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[39] Molla Əhməd ruhani tələbləri yerinə yetirir.

[40] Molla Abdulla ruhani tələbləri yerinə yetirir.

[41] 11 may 1865-ci il jurnalı üzrə vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[42] 28-ci № altındakı bu ailə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

Onun qardaşı: Molla Məhəmmədsəid[43] – 42
Onun oğlu: Vəli – 13

29. -“-.[44] Hacı İbrahim əfəndi Hacı Əli əfəndi oğlu[45] – 66 1
30.2988.[46] Mustafa əfəndi Sultanəli oğlu[47] – 62 1
31.2960.[48] İbrahim əfəndi Mustafa əfəndi oğlu[49] – 42 2
Onun qardaşı oğlu: Yunus – 11 körpə
32.2977. Molla Əbdülhəmid Əbdülkərim əfəndi oğlu[50] – 42 1
Onun oğulları:
1. Əbdülkərim – 14
2. Əbdüssalam – 13

33.2293. Molla İbrahimxəlil əfəndi Əhməd oğlu[51] – 54 2
və 2994. Onun oğulları:
1. Əbdüssalam – 11 körpə
2. Əhməd – 8 körpə

---

[43] Molla Məhəmmədsəid ruhani tələbləri yerinə yetirir.

[44] Odanın 22 iyul 1858-ci il jurnalına əsasən şəhərə aid edilib.

[45] Ruhani rütbəsinə görə Xəzinə Odasının 8 mart 1859-cu il jurnalına əsasən vergiödəyənlər təbəqəsindən çıxarılıb. 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[46] Vergi ödəyənlər siyahısı üzrə.

[47] Mustafa əfəndi Sultanəli oğlu icmanın seçimiylə, övladsız vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 9-cu № altında göstərilmiş Məhəmməd əfəndi Abdulla əfəndi oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir.

[48] 31-ci № altındakı bu ailə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[49] Adı köhnə əyal dəftərində 2960-cı № altında göstərilmiş İbrahim əfəndi Mustafa əfəndi oğlu icmanın seçimiylə, artıq vəfat etmiş qardaşı Molla Məhəmmədin ailəsində, 1856-cı ildə vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 16-cı № altında göstərilmiş Xəlfə Məhəmməd əfəndi Ağamirzə oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir; Xəlfə Məhəmməd əfəndinin uşaqları isə dinlər üzrə siyahıda 25-ci № altında qeydə alınıb.

[50] Adı seçicilərin siyahısında 3236-cı № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Molla Əbdülhəmid Əbdülkərim əfəndi oğlu icmanın seçimiylə, özünün doğma qardaşı, 1856-cı ildə övladsız vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 17-ci № altında göstərilmiş Molla Məhəmməd Əbdülkərim əfəndi oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir.

[51] Adı seçicilərin siyahısında 3240-cı № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Molla İbrahimxəlil əfəndi Əhməd oğlu icmanın seçimiylə, övladsız vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 25-ci № altında göstərilmiş Hacı Əbdülvahab əfəndi Hacı Məhəmməd əfəndi oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir.

3. Əbdülcəlil	– 1	körpə	
34.2968. Hacı Əbdürəhman əfəndi Mustafa əfəndi oğlu[52]	– 53		5
Onun oğulları:			
1. Hacı Molla Bilal	– 26		
2. Molla Osman	– 16		
3. Ömər	– 9	körpə	
4. Davud	– 7	körpə	
35.2969.[53] Hacı Abdulla əfəndi Mustafa əfəndi oğlu[54]	– 50		4
Onun oğulları:			
1. Hacı Molla Mustafa	– 29		
2. Molla Əhməd	– 18		
3. Məhəmməd	– 16		
4. Əbdüssəməd	– 11	körpə	
5. Zakir	– 7	körpə	
6. Yəhya	– 5	körpə	
7. Həbibullah	– 2	körpə	
36.3012.[55] Molla Musa əfəndi Cəfər oğlu[56]	– 57		3
Onun oğlu: Məhəmməd	– 13		
37.3018. Hacı Molla Abdulla əfəndi Novruz əfəndi oğlu[57]	– 57		8

[52] Adı köhnə əyal dəftərində 2968-ci № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Hacı Əbdürəhman əfəndi Mustafa əfəndi oğlu icmanın seçimiylə, 1857-cı ildə vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 38-ci № altında göstərilmiş Səlim əfəndi Hacı İsmayıl oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir; Səlim əfəndinin körpə uşaqları isə dinlər üzrə siyahıda 111-ci № altında qeydə alınıb.

[53] 35-ci № altındakı bu ailə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[54] Adı köhnə əyal dəftərində 2969-cu № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Hacı Abdulla əfəndi Mustafa əfəndi oğlu icmanın seçimiylə, övladsız vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 44-cü № altında göstərilmiş Hacı Abdulla əfəndi Hacı Məhəmmədnağı əfəndi oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir.

[55] 36-cı № altındakı bu ailə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[56] Adı köhnə əyal dəftərində 3012-ci № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Molla Musa əfəndi Cəfər oğlu icmanın seçimiylə, 1854-cü ildə vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 39-cu № altında göstərilmiş Musa əfəndi Hacı Molla İsmayıl oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir; sonuncunun körpə uşaqları isə dinlər üzrə siyahıda 112-ci № altında qeydə alınıb.

[57] Adı köhnə əyal dəftərində 3018-ci № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Hacı Molla Abdulla əfəndi icmanın seçimiylə, 1857-cı ildə övladsız vəfat

Onun oğlu: Molla Mustafa – 17

Onun qardaşı oğulları deyil, qardaşları:[58]

1. Molla Əbdürrəhman – 42
2. Molla Əli – ölüb
3. Molla Həmid – 33

Molla Əbdürəhmanın oğlu: Əhməd – 8 körpə

Molla Əlinin oğlu: Əli – 6 körpə

38.2949.[59] Molla Bəkir Hacı Məhəmməd oğlu[60] – 52 2

Onun oğulları:

1. Əbdürəzaq – 18
2. İlyas – 16

Şiələr

39. 27.[61] Ağa Şıxməhəmməd Məhəmmədbağır oğlu[62] – 66 3

Onun oğulları:

1. Şıxcəfər – 25
2. Şıxməhəmmədbağır – 12
3. Şıxməhəmmədsadıq – 2 körpə

40. 28.[63] Axund Molla Əbdülqafar Axund Molla Əhmədxan oğlu[64] – 57

Onun oğulları:

1. Mirzəəhməd – ölüb
2. Abbasəli – 17
3. Əliəşrəf – 14
4. Əliəkbər – 16

---

etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 42-ci № altında göstərilmiş Hacı Həbibullah əfəndi Hacı Seyid Qasım əfəndi oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir. 42-ci № altında Hacı Həbibullah əfəndinin qardaşı oğlu, mərhum Molla Mahmud Molla Əhməd oğlu göstərilib.

[58] Bu qardaşlar öz uşaqları ilə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb ediliblər. İş №5/1859-cu il.

[59] 38-cı № altındakı bu ailə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[60] Adı seçicilərin siyahısında 3235-ci № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Molla Bəkir sünnilərin məscidində müdərrislik və müəzzinlik edir.

[61] Müsəlman ruhanilərinin siyahısı üzrə.

[62] Hökumətin təyinatı ilə qəza üzrə şiə qazisi vəzifəsini yerinə yetirir.

[63] 40-cı № altındakı bu ailədə dini mərasimləri icra edən Molla Rzadan başqa bütün üzvlər 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb ediliblər. İş №5/1859-cu il.

[64] Axund Molla Əbdülqafar hökumətin təyinatı ilə qəza üzrə şiə qazisinin köməkçisi vəzifəsini yerinə yetirir.

5. Əliəfzəl – 12
6. Əbdülhəsən – 4 körpə
7. Şirəli – 2 körpə
8. Kəlbəli – 1 körpə

Onun qardaşı oğulları:

1. Molla Bağır – 30
2. Molla Rza – 28
3. Molla Məhəmmədhəsən – ölüb

41. 29. Axund Hacı Molla Səməd Axund Molla Həsən oğlu – ölüb 3

Onun oğlu: Molla Nəcəf[65] – 24

Onun qardaşı: Molla Cəfər – ölüb

42. 30. Axund Molla Əliəkbər Axund Molla Məhəmməd oğlu[66] – 40

Onun oğlu: Məhəmmədrza – 2 körpə

Onun qardaşları:

1. Molla Əbdülhəşim – ölüb
2. Molla Məhəmmədhəsən[67] – 20

Onun qardaşı oğulları:[68]

1. Molla Cəfər – 42
2. Əlinağı – 22

43. 31. Molla Abbas Molla Hüseynxan oğlu[69] – 52 5

Onun oğulları:

1. Molla Hüseyn – 20
2. Molla Həsən – 19
3. İsmayıl – 16
4. Əsgər – 6 körpə

Onun qardaşları:

1. Məhəmmədtağı – ölüb
2. Məhəmmədibrahim[70] – 32

Məhəmmədtağının qardaşları:

---

[65] Molla Nəcəf atasının yerinə dini mərasimlərin icrası ilə məşğul olur. O, atasının ölümündən sonra bütün ailəsiylə birgə ruhanilər cərgəsindən çıxarılıb. İş № 281-1863. Arxiv.

[66] Dini mərasimlərin icrası ilə məşğul olur.

[67] 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[68] Bu şəxslər 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb ediliblər. İş №5/1859-cu il.

[69] 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[70] Məhəmmədibrahim 11 sentyabr 1863-cü il jurnalına əsasən 1863-cü ildən həmin şəhərin vergiödəyənləri sırasına daxil edilib və 133-cü № altında yenidən vergi ödənlərin siyahısına salınıb.

1. Məhəmmədsəid – ölüb
2. Salah[71] – 8 körpə

44. 32.[72] Axund Molla Zeynalabdin Axund Molla Əhməd oğlu – 44
Onun oğlu: Musa – 10 körpə

45. 34.[73] Axund Molla İsmayıl Axund Molla Baba oğlu – 72
Onun oğulları:
1. Molla Əsgər – 37
2. Əkbər – 34
3. Bağır – 32
4. Məhəmmədtağı – 24
5. Sadıq – 16
6. Rza – 14
7. Kərim – 10 körpə
8. Rəhim – 8 körpə

Molla Əsgərin oğlu: Rəsul – 13 körpə
Əkbərin oğlu: Hüseyn – 2 körpə

46.866.[74] Hacı Molla İsmayıl Kərbəlayı Mövlam oğlu[75] – 37 1
Onun oğlu: Məhəmmədəli – 1 körpə

47.3044. Molla Hacı Baba Manaf bəy oğlu[76] – 57 2
Onun oğlu: Molla Əliəkbər – 22

Seyidlər[77]

-“-. 121. Mirbağır (Bağır) Mirməsum oğlu – ölüb
48. 122.[78] Ağa Seyid Mirkazım Mirhəsən oğlu – 57 6

---

[71] Salah 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.
[72] Bu ailə dini mərasimlərin icrası ilə məşğul olur.
[73] Bu ailə dini mərasimlərin icrası ilə məşğul olur.
[74] Vergi ödəyən təbəqənin siyahısı üzrə.
[75] Adı seçicilərin siyahısında 2333-cü № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Hacı Molla İsmayıl icmanın seçimiylə, 1857-cı ildə vəfat etmiş və müsəlman ruhanilərinin siyahısında 33-cü № altında göstərilmiş Axund Molla Cəfər Mirzə Əsgər bəy oğlunun yerinə dini mərasimləri icra edir; Axund Molla Cəfərin uşaqları isə dinlər üzrə siyahıda 79-cu № altında qeydə alınıb.
[76] Adı seçicilərin siyahısında 2332-ci № altında vergiödəyənlər cərgəsində yazılmış Molla Hacı Baba şiələrin məscidində müdərris və müəzzin işləyir. O, Odanın 23 dekabr 1863-cü il jurnalına əsasən 1863-cü ilin iyunundan vergiödəyənlər sırasından çıxarılıb. İş №281/1863-cü il.
[77] Burada qeyd edilmiş 11 ailədəki seyidlər Zaqafqaziya Xəzinə Odasının 3 iyun 1858-ci il protokoluna əsasən vergidən azad ediliblər.

Onun qardaşı: Mirhəşim	– 42		
Onun oğulları:			
1. Mirəli	– 6	körpə	
2. Mirhənifiyyə	– 3	körpə	
3. Mirbəşir	– 1	körpə	
49. 123.[79] Ağa Seyid Miryəhya Mirməhəmməd oğlu	– 52		3
Onun oğlu: Seyidəli	– 14		
Onun qardaşı oğlu: Mirseyid yox, Mirməhəmməddir	– 14		
50. 124. Ağa Seyid Mirhüseyn Hacı Mirkərim oğlu	– ölüb		
Onun oğulları:			
1. Mirrəhim	– 26		
2. Mirrəsul	– 20		
3. Mirfəttah	– 17		
4. Mirəhməd	– 15		
5. Mirkərim	– 14		
6. Mirfərəc	– 10	körpə	
Mirrəhimin oğlu: Mirhadı	– 2	körpə	
Onun qardaşı: Mirabutalıb	– 52		
Onun oğulları:			
1. Mirmehdi	– 20		
2. Mirməhərrəm	– 17		
3. Mirmahmud	– 16		
4. Seyidağa	– 8	körpə	
5. Mircəlal	– 5	körpə	
6. Mirhəsən	– 3	körpə	
51. 125.[80] Mirbağır Mirməsum oğlu	– 67		4
Onun oğlu: Ağa Seyidəli	– 44		
Onun oğulları:			
1. Seyidməsum	– ölüb		
2. Mirbəşir	– 10	körpə	
3. Seyidhəmzə	– 3	körpə	
4. Mirəbdülqasım	– 1	körpə	
52. 126. Mirməhəmməd Mirmurad oğlu	– ölüb		3

[78] 48-ci № altındakı bu ailə Odanın 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[79] 49 və 50-ci №-lər altındakı ailələr 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb ediliblər. İş №5/1859-cu il.

[80] 51-ci № altındakı ailə 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

Onun oğulları:			
1. Ağa Seyidrza	– 27		
2. Mirmahmud[81]	– 13		
3. Mirəhməd[82]	– 3	körpə	
Onun qardaşı: Mirmustafa[83]	– 20		
53. 127.[84] Seyidağa Mirkərim oğlu	– ölüb		6
Onun oğulları:			
1. Mirrəhim	– 24		
2. Mirabdulla	– 18		
3. Mirməhəmməd	– 11	körpə	
54. 128. Mirbağır Mirməsum oğlu	– ölüb		
Onun oğulları:			
1. Ağa Seyidməhəmməd	– 27		
2. Mirrəhim	– ölüb		
3. Mirmehdi	– 21		
4. Mirbaba	– 18		
Ağa Seyidməhəmmədin oğlu: Mirbəşir	– 2	körpə	
55. 129. Ağa Seyid Mircəfər Ağa Seyid Mirhəsən oğlu	– ölüb		2
Onun oğulları:			
1. Ağa Seyid Mirməhəmməd	– 19		
2. Mirmehdi	– ölüb		
3. Mirməhəmmədsadıq	– 10	körpə	
56. 130. Mirfeyzulla Mirhəsən oğlu	– 55		4
Onun oğulları:			
1. Mircabbar	– 24		
2. Mirmuxtar	– ölüb		
3. Mirsəttar	– 3	körpə	
57. 131. Mirnağı ağa Seyid Mirhüseyn oğlu	– 47		3
Onun oğulları:			
1. Miryəhya	– ölüb		
2. Mirhəşim	– 15		

Bu siyahı hazırlandıqdan sonra Odanın mollalar sırasına daxil etdikləri:

1. Molla Həsən Zeynal oğlu[85] – 64

---

[81] 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[82] 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[83] 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb edilib. İş №5/1859-cu il.

[84] 53–57-ci №-lər altındakı ailələr 11 may 1865-ci il jurnalına əsasən vergiyə cəlb ediliblər. İş №5/1859-cu il.

2. Əbdürrəhman əfəndi Hüseyn bəy oğlu[86] – 60

Onun oğulları:

1. Abdulla – 8
2. Hüsey – 2

Bakı Şəhər Valiliyi İdarəsinin ştatüstü məmuru ***(qol)***
Katib ***(qol)***

Bu siyahı hazırlandıqdan sonra bu şəhərin vergidən azad olunmuşlar təbəqəsinə daxil edilənlər:

1. Mirzə Abdulla bəy Əli bəy oğlu[87] – 36
2. Molla Məhəmməd Lətif oğlu[88] – 30
3. Molla Nəcəf Məşədi Cəfər oğlu[89] – 18

---

[85] Odanın 11 fevral 1864-cü ilə olan 1 iyul 1863-cü il tarixli jurnalına əsasən bu şəhərin vergiödəyənləri sırasından çıxarılıb. İş №28/1861-ci il.

[86] Odanın 26 fevral 1864-cü ilə olan 1862-ci ilin 2-ci yarısı tarixli jurnalına əsasən bu şəhərin vergiödəyənləri sırasından çıxarılıb. İş №288/1862-ci il.

[87] Şəki qəza məktəbinə şəriət və Türk dili müəllimi təyin edildiyinə görə bu şəhərin vergiödəyənləri sırasından çıxarılıb. İş №163/1864-cü il.

[88] Bakı ali məktəbinə şəriət və Türk dili müəllimi təyin edildiyinə görə bu şəhərin vergiödəyənləri sırasından çıxarılıb 317-ci № altında qeydə alınıb.

[89] Şəki şəhər .... təyin edilib. İş №172/72.

Алиовсат Дербендли

ТОХФЕИ-ЭХБАБ ВЕ СОВГАТИ-ЭСХАБ
[Подарок друзьям и дар сотоварищам][1]

Салам и поклон единому и всемогущему Аллаху! Приняв во внимание просьбы друзей, сын покойного Хаджи Зейналабидина из Дербента, взяв в руки перо, описал церемонию коронации Его величества монарха и великого императора. Это событие достойно того, чтобы попасть в историю, ибо не было до сих пор в мусульманской истории и в эпоху предшествующих шахов и султанов ничего подобного. Поистине ничто в истории мусульман в прежние времена не может сравниться с этой церемонией.

Надо отметить, что в истории, даже в стародавние времена, не было ничего, что можно было бы сравнить с этим событием. В истории ислама, начиная с самых древних времен и по сей день, никто

[1] Вниманию наших читателей представлен перевод с персидского на русский язык воспоминаний уроженца города Дербента Алиовсата Дербендли (в русских источниках – *Али-Эвсад-Гаджи-Зейнал-Абдин-оглу*), делегированного от города на коронацию императора Александр III, которая состоялась в Москве в мае 1883 года. Автограф данной рукописи находится на хранении в Институте рукописей им. М.Физули НАНА (шифр: А–63/506). В 2011 г. произведение Алиовсата Дербендли было издано в переводе доктора философии по филологии Сэвер ханум Джаббарлы на азербайджанский язык. В предисловии к азербайджанскому переводу доктор филологических наук Мохсун Нагисойлу поставил «Тохфеи-эхбаб ве совгати-эсхаб» в один ряд с «сефернаме» (т.е. записками о путешествиях) таких ученых, писателей и просветителей XIX столетия, как Аббас-Кулу-ага Бакиханов, Исмаил-бек Куткашинский, Мирза Фатали Ахундов, Зейналабдин Марагаи (см.: *Möhsün Nağısoylu*. Əlövsət Dərbəndinin səfərnaməsi haqqında // Tarixə dair əsərlər. Bakı: Nurlan, 2011. S. 79–86). Между тем, о самом авторе рукописи известно совсем немного. В начале своих воспоминаний он называет себя сыном некоего покойного Хаджи Зейналабидина из Дербента. Евгений Иванович Козубский в своей «Истории города Дербента» отмечает, что «на коронацию императора Александра III счастье быть представителем Дербента выпало на долю Али-Эвсада-Гаджи Зейнал-Абдин-оглу, 37 лет, коренного городского жителя из почетного звания, пользовавшегося заслуженным уважением, избранного на второй год депутатом от горожан в полицию…» (см.: *Козубский Е.И.* История города Дербента. Темир-Хан-Шура, 1906. С. 284). Перевод с персидского оригинала на русский язык выполнил *Р.А.Шейхзаманлы*; редактор перевода *А.Ш.Тагирзаде*; комментарии составил *Э.Э.Исмаилов*.

не был свидетелем такой церемонии коронации. Храбрость и ум монарха оставили позади даже возведение на престол Бахрама Гура[2]. Как подробно описывается в истории, Ануширван Яздигирд[3] из рода Сасанидов[4], потомков Ардашира[5] из четвертой династии персидских шахов был отцом Бахрама Гура. Все дети этого правителя до Бахрама Гура, прожив всего несколько дней, умирали. По совету врачей Яздигирд поручил этого ребенка своему вассалу, аравийскому султану Нэману Амруль-Гейсу. Нэман содержал принца Бахрама в своем аравийском имении. Бахрам вырос и к двадцати годам достиг зрелости и получил всестороннее образование. В это время скончался Яздигирд. Персидская знать, не сообщив ничего Бахраму, провозгласила шахом одного из потомков Ардашира по имени Хосров и присягнула ему. Когда эта весть дошла до Бахрама, он направился в свою страну с большим войском. Узнав об этом, аксакалы Персии приняли решение положить шахскую корону между двумя дикими львами, чтобы тот из них, т.е. Хосров или Бахрам, кто сумеет забрать эту корону и надеть себе на голову, стал бы шахом. Они подучили Хосрова, чтобы он так сказал Бахраму: – Я сижу на шахском престоле и являюсь его владельцем и, поскольку ты претендуешь на него, то приступай к делу и забери корону у львов.

Услыхав эти слова, Бахрам разгневался, спешился с лошади и, сложив с себя доспехи, направился к короне. Один из львов, увидев Бахрама, бросился на него. Отважный шах мгновенно прыгнул ему на шею и схватил его за голову. В этот самый момент другой лев атаковал его. Бахрам схватил обоих львов за уши и так ударил их лбами, что у обоих мозги потекли из носа и они мгновенно умерли. Бахрам взял корону и возложил себе на голову. После этого состоялась невиданная доселе торжественная церемония коронации Бахрама.

Однако, как известно, наши торжества по поводу возведения на престол великого императора превзошли церемонию коронации Бахрама в тысячу раз, ибо Его величество император средь бела дня пройдя между сотней тысяч львов, забрал корону монархии и на глазах у всего мира водрузил ее себе на голову.

---

[2] Бахрам Гур – Бахрам V – шахиншах Ирана в 420/421–439 г.-г. Один из героев эпической поэмы Фирдоуси «Шахнаме» («Книга царей»), где его образ был идеализирован и героизирован.

[3] Ануширван Яздигирд – Йездигерд I – шахиншах Ирана в 399–421 г.-г.

[4] Сасаниды – династия иранских шахиншахов, правившая в Сасанидской империи с 224 по 651 г.

[5] Ардашир Папакан, Ардашир I – первый шахиншах Ирана в 224–241 г.-г. из династии Сасанидов.

Алиовсат Дербендли.

Описываю в подробностях все происшедшее. По распоряжению Главного начальника Кавказа многоуважаемого князя Дондукова-Корсакова[6] я был назначен депутатом от населения Дербента для участия в церемонии коронации великого императора Александра III[7]. С этой целью я отправился в Москву.

24 апреля 1883-го года от рождества Христова (27 джамади-аль-ахира 1300-го года по хиджре) в субботу мы отправились в путь из Дербента. Утром в воскресенье мы прибыли в Темир-Хан-Шуру[8], а в 8 часов вечера удостоились чести быть принятыми правителем Дагестанской области многоуважаемым князем Накашидзе[9]. Здесь мы говорили о нашей поездке.

На следующее утро в понедельник, 25-го числа того же месяца мы и представители от Дагестана – подполковник Мамалов аль-Чохи, от Авара – штабс-ротмистр Герай ибн Мухаммед аль-Анди и

[6] Князь Александр Михайлович Дондуков-Корсаков (род. 1820 – ум. 1893) – генерал-адъютант, генерал от кавалерии, в 1882–1890 г.-г. – главноначальствующий гражданской частью на Кавказе и командующим войсками Кавказского военного округа.

[7] Александр III (род. 1845 – ум. 1894) – российский император; вступил на престол 2 марта 1881 г.; коронация была совершена в Москве 15 мая 1883 г.

[8] Темир-Хан-Шура – современный город Буйнакск в Дагестане.

[9] Вероятно, речь идет о правителе канцелярии военного губернатора (до 1883 г. – начальника) Дагестанской области по военно-народному управлению надворном советнике князе Михаиле Александровиче Накашидзе (род. 1844 – ум. 1905) (см.: Кавказский календарь на 1883 г.). В дальнейшем князь М.А.Накашидзе занимал туже должность, но уже с чином коллежского советника, статского советника, действительного статского советника (см.: Кавказский календарь на 1884–1893 г.-г.). Затем в чине действительного статского советника являлся вице-губернатором Эриванской губернии (см.: Кавказский календарь на 1894–1904 г.-г.) и губернатором Бакинской губернии (см.: Кавказский календарь на 1905 г.). Погиб в 1905 г. от бомбы армянских террористов.

поручик Исмаил аль-Анди, от жителей Кайтага и Табарсарана – Омар Гади бин Газали, а также князь Накашидзе пошли к наместнику начальника Дагестанской области многоуважаемому генерал-майору Мадатову[10] и получили от него указания в связи с поездкой. Каждому депутату на дорожные расходы было выделено 300 рублей. Согласно указанию, мы в понедельник 25-го апреля в 4 часа пополудни из Темир-Хан-Шуры направились в Гафгай[11].

Во вторник мы прибыли в Гафгай. Здесь нас встречал всесторонне образованный врач, работник городской больницы, выходец из Кайтага и Табарсарана доктор Хатам (?) бин Мухаммед. Он пригласил нас к себе в гости. Пять дней мы оставались у него, ожидая прибытия других наших кавказских попутчиков из Тифлиса. Вот их имена: из Тифлиса переводчик, майор губернского военного народного управления Шариф-бек Гайтабашев, из города Карс Лачин-бек ибн Юсиф-ага и из предместий Карса Гасан-ага, из города Батум Гаджи Нэман-эфенди и майор Гусейн-бек Абашидзе и их переводчик Васиф-бек Мехтербашов, из Закатальских деревень Джара Гаджи Ахмед ибн Фулад[12], из Сухумской области два человека грузинской национальности и еще их переводчик по имени Александр Лавара[13].

[10] Речь идет о военном начальнике Южного Дагестана и Дербентском градоначальнике генерал-майоре Абраме Петровиче Мадатове (см.: Кавказский календарь на 1883 г.).

[11] Гафгай – город Владикавказ.

[12] Полад.

[13] Вернее: Алексей Ладария. На торжества коронации императора Александра III Алиовсат Дербендли был направлен в числе делегации от населения областей Кавказа, находящихся в ведении Кавказского военно-народного управления. Состав этой делегации был следующий: заведовал всей делегацией переводчик Кавказского военно-народного управления майор милиции Шариф-ага Гайтабаши; депутаты от Дагестанской области: состоящий по армейской кавалерии и при войсках Кавказского военного округа подполковник Мамало-Мамаласул-Магомед-оглу, состоящий по армейской кавалерии штабс-ротмистр Гирей Мамади-оглу, юнкер милиции Омар Кади-Казали-оглу, поручик милиции Исмаил Муртузали-оглу, житель гор. Дербента Али-Эвсад Гаджи-Зейнал-Абидин-оглу; депутаты от Батумской области: житель сел. Одалаури Верхне-Аджарского участка Хаджи-Номан-Эфенди, житель гор. Батума майор милиции Гусейн-бек Санджак-бек Абашидзе; депутаты от Карской области: житель сел. Балыхлы Хоросанского приставства Гасан-хан Темир-ага-оглу, житель гор. Карса Лачин-бек Юсуф-ага-оглу; депутаты от Сухумского отдела: житель сел. Лыхны Цугу Гагулия, житель сел. Надакеви Гвиджи Иосифов Дзудзуа; депутат от Закатальского округа: житель сел. Талы Гаджи-

Таким образом, во вторник, 3-го мая, уплатив на каждого 51 рубль 33 копейки, мы купили билеты, а утром в 7 часов, сев на поезд, отправились в Москву. 6-го мая в пятницу утром в 10 часов мы прибыли в Москву. Полковник Мешетич[14] из главного штаба военного министра встречал нас на вокзале. Мы 12 депутатов, как военные, разместились в каретах и прибыли в местопроживание, выделенное нам Его величеством падишахом. Это была гостиница под названием «Гостиница Швейцария». Месяц проживания в этой гостинице обходится в 12 тысяч рублей. Мы вошли в гостиницу и нас по двое разместили в номерах. В каждом номере был зал и спальня со стулом, шкафом и кроватью.

Вплоть до 29-го мая Его величеством падишахом для нас круглосуточно были арендованы или, как говорят русские, были «занит» кареты. Короче говоря, каждый разместился в своем номере. Сюда принесли маленькие подносы с миндалем, фисташками, инжиром и другими яствами. Мы поели, а затем к нам пожаловал встречавший нас полковник и сообщил, что, согласно указанию падишаха, он находится в нашем распоряжении и довел до нашего сведения августейший приказ. Он размещал нас в каретах и доставлял по адресу. Кроме того, падишахом нам были выделены слуги, которые убирали спальни, чистили нашу одежду и готовили еду. По утрам нам подавали два блюда, а после полудня в четыре часа шесть блюд королевского угощения.

В гостинице проживали мы, 12 военных, приехавших из Кавказа, 14 человек туркменов, в том числе ханы Текели, Геок-Тепе, Йомута и Мерва, их переводчик штабс-капитан Джавад-бек Амирджанов из Шеки[15], эмир Бухары[16], Хивинский хан[17] и другие, всего 60 человек.

Ахмед Полад-оглу; письменный переводчик гражданской канцелярии военного губернатора Батумской области коллежский регистратор Васиф-ага Сулейман-ага-оглу Мехтербашев; переводчик Гулистинского участкового управления Алексей Хватов Ладария. (Состав данной делегации перечислен согласно делу, находящемуся на хранении в Национальном архиве Грузии, которое было выявлено и любезно предоставлено кандидатом исторических наук, научным сотрудником Института востоковедения РАН Патимат Ибрагимовной Тахнаевой. См.: Ф. 229. Оп. 1. Ед. хр. № 1301).

[14] Вероятно речь идет о полковнике генерального штаба Николае Федоровиче Мешетиче (род. 1850 – ?) (см.: Список полковникам по старшинству. Составлен по 1 мая 1889 г. Санкт-Петербург, 1889. С. 324).

[15] Уроженец гор. Шеки (см.: ГИААР. Ф. 10. Оп. 1. Д. 79. Л. 15об.–16об.) – письменный переводчик Ахал-Текинского уездного управления Закаспийской области штабс-капитан милиции *Джеват-бек Амирджанов* (см.: Кавказский календарь на 1883 г.).

В субботу 7-го мая высокопочтимый князь Дондуков, генерал флигель-адъютант князь Шиблов[18] и полковник штаба Юванов[19] пришли повидаться с нами. В воскресенье генерал-адъютант военного министерства князь Дачке-Воронцов[20] также посетил нас. Каж-

---

[16] В этот период эмиром Бухарским являлся Сеид Музаффаруддин Бахадур-хан из династии Мангытов (род. 1834 – ум. 1885), годы правления 1860–1885. С 1868 г. вассал Российской империи. На коронации присутствовал не сам эмир, а его сын – наследный принц Сеид Абдул-Ахад-хан (род. 1859 – ум. 1910) – правивший после своего отца в 1885–1910 г.-г. В 1893 г. он был пожалован титулом «светлости», а в 1896 г. – титулом «высочества». В 1895 г. произведен сразу в чин генерал-лейтенанта, а в 1900 г. – в чин генерала от кавалерии. Генерал-адъютант (1902). Сеид Абдул-Ахад-хан присутствовал также и на коронационных торжествах последнего российского императора Николая II в 1896 г. (см.: В память священного коронования их императорских величеств в Москве, 15 мая 1883 года. Художественно-литературный коронационный альбом / Сост. О.И.Лашкевич. Санкт-Петербург, 1883. С. 34, 95; Список генералам по старшинству. Составлен по 1-е июля 1906 года. Санкт-Петербург, 1906. С. 58).

[17] В этот период в этот период ханом Хивинским являлся Сеид Мухаммад Рахим Бахадур-хан из династии Кунгратов (род. 1845 – ум. 1910), годы правления 1864–1910. С 1873 г. вассал Российской империи. В 1896 г. произведен сразу в чин генерал-лейтенанта, а в 1904 г. – в чин генерала от кавалерии. Был пожалован также титулом «сиятельства». Сеид Мухаммад Рахим Бахадур-хан присутствовал также и на коронационных торжествах последнего российского императора Николая II в 1896 г. (См.: В память священного коронования их императорских величеств в Москве, 15 мая 1883 года. Художественно-литературный коронационный альбом / Сост. О.И.Лашкевич. Санкт-Петербург, 1883. С. 34, 95; Список генералам по старшинству. Составлен по 1-е июля 1906 года. Санкт-Петербург, 1906. С. 81).

[18] Вероятно, речь идет о флигель-адъютанте полковнике Николае Николаевиче Шипове, командующем Кавалергардским Ее величества полком, который в день коронации 15.05.1883 г. был произведен в генерал-майоры с утверждением в должности командира названного полка (См.: Столетие военного министерства. 1802–1902. Том II. Императорская главная квартира. История государевой свиты. Царствование императора Александра II. Приложения. Санкт-Петербург, 1914. С. 267). Княжеского титула не носил.

[19] О ком идет речь установить не удалось.

[20] Вернее: Воронцов-Дашков – граф (а не князь) Илларион Иванович Воронцов-Дашков (род. 1837 – ум. 1916) – флигель-адъютант (1862), свиты Его величества генерал-майор (1866), генерал-адъютант (1875) (См.: Столетие военного министерства. 1802–1902. Том II. Императорская главная квартира. История государевой свиты. Царствование импера-

дый из них неоднократно пожал нам руки. В тот же день нам объявили, что Его величество император 10-го мая пожалует в Москву.

По приказу главного начальника Кавказа князя Корсакова всем депутатам-выходцам из Кавказа, считавшимся военными, было приказано встречать Его величество императора на лошадях. Было объявлено, что для каждого, кто был одет по-черкесски или по-кызылбашски, должны были оседлать лошадей специально к вышеуказанному дню.

В понедельник 9-го мая великий император из Петербурга прибыл в Петровский дворец и провел там ночь[21]. Во вторник 10-го мая 12 депутатов из Кавказа вместе с четырнадцатью туркменскими депутатами вышли из гостиницы, сели в кареты и отправились в расположение донских казаков, где для нас уже были подготовлены лошади. Мы сели на лошадей и поехали в Высший Военный лагерь. Петровский дворец находился на расстоянии 20 верст от падишахского дворца в Москве. По дороге были выстроены пешие и конные военные. Наездники были из гвардии, а также из числа уланских, кубанских, донских и терских казаков и др.

Таким образом, военные были выстроены в 25 рядов, начиная от расположения Его величества императора до ворот Москвы. Наш отряд разместили в 4-м ряду, рядом с другими всадниками. Итак, утром в 10 часов прибыли одетые в расписанную золотом и серебром форму конные гонцы падишаха. Они объявили, что мы должны следовать военными отрядами по порядку[22].

тора Александра II. Приложения. Санкт-Петербург, 1914. С. 149, 181, 233). В дальнейшем в 1905–1916 г.-г. наместник Кавказа.

[21] Император прибыл в Москву 8 мая 1883 г.

[22] Церемониал торжественного въезда императора и императрицы в Москву был расписан до мелочей и высочайше утвержден Александром III. Так, в назначенный час девятью выстрелами из поставленных на Тайницкой башне Московского Кремля орудий назначалось всем войскам построиться на определенных для них местах. После этого торжественная процессия двинулась в Москву в следующем порядке: 1. Полицеймейстер и 12 жандармов; 2. Собственный Его императорского величества конвой; 3. Лейб-эскадрон лейб-гвардии Казачьего и эскадрон 1-го лейб-драгунского Московского Его величества полков. Четвертый ряд, о котором упоминает Алиовсат Дербендли, это, как описано в публикациях того периода – депутаты «азиатских подвластных России народов, в своих оригинальных нарядах, привлекавших всеобщее внимание расположенных по пути зрителей». Далее следовали депутаты от казачьих войск и дворянства, высшие придворные чины и др. За императором следовали министр Императорского двора, военный министр, командующий императорскою главной квартирой и дежурные чины свиты. Затем члены императорской

Его величество император приехал в Москву в нашем сопровождении, но в тот день нам не удалось побывать на аудиенции падишаха. Около 8 часов вечера 11-го мая во время ужина я один пошел в комнату генерала графа Лорис-Меликова[23]. Граф кушал, но, несмотря на это, он принял меня, пожал руку и усадил рядом с собой и оказал всяческие почести. Он расспросил меня о дербентских высокопоставленных сановниках, в том числе генерале Мадатове, Вандерясе и Бабаеве[24], отметил замедление в развитии Дербента. Я сказал, что много говорить в присутствии уважаемого графа было бы правилом дурного тона, однако его сведения соответствуют истине. Услышав это, граф выразил сожаление и сказал по-русски: «жалко». Я же сказал: – Наше население рассчитывает на доброту и милость таких высокопоставленных сановников, связывает с ними свои надежды. Мы благодарны Вам за то, что Вы нас не забываете. Я побеседовал с уважаемым графом около двадцати минут и удалился.

В субботу 14-го мая за ужином всем депутатам были розданы приглашения от падишаха, расписанные золотом. В них говорилось, что в воскресенье 15-го мая состоится церемония коронации и все мы должны на ней присутствовать. В то утро мы сели в кареты и отправились в императорский дворец. Одно здание этого дворца располагалось фасадом на восток, а другое размещалось напротив него. Для депутатов, чиновников, иностранных гостей, адъютантов, короче говоря, для каждого было выделено конкретное пронумерованное место. У каждой страны было свое место. Нам дали места в соответствии с нашими билетами. Места располагались в следующем порядке: всего было четыре ряда номеров, каждый длиной 50

фамилии, а также прибывшие в Москву члены иностранных владетельных домов. Замыкали это шествие лейб-эскадрон лейб-гвардии Гусарского и лейб-эскадрон лейб-гвардии Уланского Его величества полков (См.: Московские ведомости. 1 мая 1883 г. № 119; Священное коронование императора Александра III и императрицы Марии Феодоровны. Москва, 1883. С. 13–19).

[23] Граф Михаил Тариелович Лорис-Меликов (род. 1825 – ум. 1888) – генерал-адъютант (1865), генерал от кавалерии (1875), член Государственного совета (1880). В период с 1858 по 1863 г. в чине генерал-майора занимал должности начальника войск в Абхазии, затем военного начальника Южного Дагестана и Дербентского градоначальника. В 1863–1875 г.-г. в чине генерал-лейтенанта – начальник Терской области. В 1880–1881 г.-г. министр внутренних дел (См.: Столетие военного министерства. 1802–1902. Том II. Императорская главная квартира. История государевой свиты. Царствование императора Александра II. Санкт-Петербург, 1914. С. 893–894).

[24] О генерале Мадатове см. комментарий выше; личности двоих других, о которых идет речь, установить не удалось.

русских заров[25]. Номера располагались в десятиэтажном порядке. От середины широкой площади до места, где стоял ваш покорный слуга, было не больше половины версты. По периметру площади в четырех местах стояли церкви и от площади в их направлении шли дороги. На дорогах в военном порядке выстроились в ряд черкесы в красной форме, кубанские казаки, гвардейцы, все торжественно одетые с шашками наголо. В центре рядами стояли генералы и графы. В другой стороне расположились генералы пониже рангом с блестящими зонтами в руках. Зонты были длиной пять русских заров, а шириной два зара. Края зонтов, подобно занавесям, были с бахромой и расшиты жемчугом, рубинами, изумрудами и бриллиантами в форме маленьких орлов, а края были разукрашены тридцатью двумя золотистыми оборками. После окончания церемонии коронации я посмотрел на них, а также на различные виды оружия, в оружейных палатах падишаха, однако описание оружейных палат следует ниже.

Все вышеописанное касалось площади, сама же церемония коронации падишаха происходила в церкви. Его величество император с уважаемой супругой возложили на головы короны в присутствии знати, ученых и придворных. Когда они выходили, кавалеристы из личной гвардии императора спешились с коней. Юноши, одетые в белое сукно, с золотыми коронами с изображением орла на папахах были по английской традиции выстроены в десять отрядов, в каждом из которых было по сто юношей. На головах у них были золотые короны и изображения орла, одежда сверкала у них на груди и на спине как зеркало, в руках они держали золотое оружие. Вслед за ними стояли полицейские с тростями, инкрустированными драгоценными камнями. Дальше расположились отряды супруг высокопоставленных сановников и министров, подобно флигель-адъютантам и министрам. Пришли еще две женщины. О Аллах! Как они были одеты! Не хватает слов, чтобы описать их одеяния и манеры. Платья госпожей искрились тысячью цветами, как павлиний хвост, грудь и руки, как принято, были обнажены. Сверху на них были одежды из тонкой ткани, снизу же длинные, блестящие и дорогие юбки. Эти платья, расшитые драгоценными камнями и рубинами, напоминали павлиньи перья. Длинные шлейфы каждой госпожи держали четверо очаровательных златовласых юношей. Эти госпожи в количестве 60 человек кланялись на особый манер, подобно верхушке кипариса. Далее следовали сто невероятно красивых молоденьких девушек, короткие платья у одних из них были из французского бархата рубинового цвета, а у других – гранатового. Затем генералы рангом пониже принесли в руках царский зонт и у ворот царского дворца передали его генералам высшего ранга, подобно

[25] Зар – мера длины, аршин.

графам и фельдмаршалам. В этот момент Его величество император с супругой торжественно вышли из внутренних помещений и прошли под этот зонт. Вслед за ними пришли принцы и государственные мужи. Они вначале вошли в первую церковь, затем во вторую, затем в третью и, наконец, в четвертую. В четвертой церкви хождение закончилось.

Итак, дорогие мои братья, зонт мы описали. Что же касается короны, то она вся была украшена бриллиантами, в верхней части из драгоценных камней был составлен крест, а посередине короны была проведена линия. По обеим сторонам этой линии были вмонтированы жемчужины, каждая размером в фундук, а в нижней части были прикреплены шесть красных рубинов, напоминавших яйцо куропатки. В левой руке император держал золотой и инкрустированный бриллиантами величиной с яблоко крест. На плечах императора была разукрашенная накидка из уникальной, тонкой, темного цвета с маленькими черными пятнами и напоминавшей тигриную кожу материи. Одеяния Его величества императора и его уважаемой супруги – великой королевы – были поистине королевскими и соответствовали «арасейским»[26] обычаям. В тот момент, когда они вошли под зонт, был отдан приказ об открытии пушечной стрельбы. Все громко закричали «Ура!». Затем они отправились по вышеупомянутым церквям. Всего падишах провел в церквях около трех часов и в два или три часа пополудни церемония завершилась и все разошлись.

Около 9-и часов вечера того же дня полковник по фамилии Юванов из штаба Военного министерства доставил каждому награды великого императора. Награды получили: Мамалов из числа моих дагестанских друзей – звание полковника, некий Исмаил[27] – звание штабс-капитана, Омар Гади – звание прапорщика, Герай ибн Мухаммед Анди – «Крест Анны» II степени, ваш покорный слуга – серебряную нашейную медаль[28], наш переводчик Шариф-бек – звание армейского подполковника, Гусейн-бек Абашидзе из Батума – звание подполковника, Гаджи Нэман эфенди – золотую нашейную медаль, Лачин-бек из Карса – серебряную нашейную медаль, Гасан-ага Кюрд – золотую нашейную медаль, Васиф-бек из Батума – [орден] Станислава II степени, Гаджи Ахмед Загаталалы – серебряную

[26] Т.е. российским.

[27] Исмаил Муртузали оглу из сел. Анди.

[28] Здесь и далее при перечислении наград речь идет, вероятно, о золотой или серебряной нашейной медали «За усердие». Кроме того, все участники коронационных торжеств в дальнейшем получили право на ношение тёмно-бронзовой медали, утвержденной в «память Священного Коронования Его Императорского Величества».

нашейную медаль, трое грузин из Сухума – серебряную нашейную медаль.

16-го мая утром мы отправились поздравить Его величество императора. Мы прождали полчаса в зале императорского дворца, пока все не собрались. Дворцовые служители выстроили нас в два ряда и в таком порядке, возглавляемые князем Дондуковым, мы вошли во внутреннее помещение. Великий император с уважаемой супругой стояли во главе комнаты. Со стороны супруги великого императора, рядом с ней выстроились в ожидании, согласно этикету с руками на поясе, жены флигель-адъютантов, министров и других высокопоставленных чиновников. Сегодняшнее платье императрицы было другого фасона. Это одеяние приводило в восторг всякого, кто его видел. Его просто невозможно описать словами. И все-таки я постараюсь описать его таким, каким я его увидел и понял. Во-первых, на голове у императрицы были бриллиантовые украшения, похожие на павлинье перо и сверкавшие как солнце. Каждый из семи рядов ожерелья на ее мраморной шее был изготовлен из различного вида драгоценных камней. Одежда на ней также состояла из семи частей, каждая из которых выделялась особыми разноцветными драгоценностями. Короче говоря, все надетое на ней было разукрашено разными ювелирными изделиями.

Мы по двое проходили вперед, кланялись императору и поздравляли его. Великий император тоже говорил нам пару-другую слов. Когда очередь дошла до меня, стоявший перед великим императором князь Дондуков доложил, что это депутат от Дербента. Его величество падишах спросил, знаю ли я русский язык. Я ответил: – Нет. Далее я через переводчика Шариф-бека поздравил падишаха по случаю коронации от имени населения Дербента, пожелал доброго здравия его потомкам и близким, а также выразил надежду на незыблемость царского трона. Отвечая вашему покорному слуге, падишах с доброй улыбкой на лице сказал: «Очень благодарен и очень рад и доволен вашим истараном»[29], т.е. «Çox sağ ol, şad və razı oldum sizin tərəfüzdən»[30]. Я очень вежливо поклонился великому императору и его супруге и попятился назад.

Таким образом, церемония завершилась и мы вернулись обратно. Князь Дондуков остался очень доволен моими манерами и поведением и оказал вашему покорному слуге в связи с этим всяческие почести.

Ближе к вечеру того же дня за нами снова приехали кареты. Мы отправились в падишахскую гостиницу (т.е. «Собрание»), где и пробыли до полуночи. В тот вечер Его величество император со

[29] Фраза в рукописи написана на русском языке: «вашим истараном» – т.е. «вашей стороной».

[30] Фраза в рукописи написана на азербайджанско-тюркском языке.

своей почтенной супругой, слугами, принцами и принцессами шесть раз прошли мимо нас. Ваш покорный слуга каждый раз оказывался в первом ряду и кланялся им. Падишах выглядел очень довольным и радостным и демонстрировал всем свое искреннее расположение. Уважаемая и любимая супруга императора каждого одаряла вниманием и милостями. Таким образом, закончилась эта вечерняя аудиенция и мы вернулись домой[31].

18-го мая мы по приглашению падишаха пошли в Большой театр. Описать его у меня просто не хватает слов и сил. Короче говоря, в 11 часов дня это мероприятие подошло к концу и мы возвратились в номера.

19-го мая вечером мы получили приглашения на прогулку в «Собрание Упушчи»[32]. В 8 часов мы уже были там и ждали приезда императора. Около 10 часов прибыл великий император с супругой и свитой. Вначале Его величество император, его супруга и все остальные стали «тансават» (т.е. танцевать. – *Ред.*). Они потанцевали четыре раза, а затем наступила очередь принцев и княжеских детей. Те танцевали парами в обнимку с женщинами и девушками. Танцевальный бал продолжался до 11-и часов.

В другом зале для всех нас были приготовлены стола с различными яствами. Все мы вошли в зал. На столах стояли золотые подносы со свежим виноградом, грушами, жёлтыми сливами, яблоками и разными сладостями. Кроме того, в золоченой посуде очень аккуратно были поданы чай и кофе. Мы отведали этих кушаний. Затем в течение часа все прохаживались по залу и встречались с друзьями. В 12 часов это мероприятие закончилось и мы вернулись в номер[33].

---

[31] 16 мая 1883 г. император в Тронном зале Большого Кремлевского дворца принимал поздравления от членов Синода и высшего духовенства русской православной церкви, от членов дипломатического корпуса, Государственного совета, министров, Сената, статс-секретарей, губернских представителей дворянства, депутатов казачьих войск, «азиатских народов», председателей губернских земских управ и городских голов губернских городов. Вечером был дан бал в Грановитой Палате (здесь и далее описание торжеств, проходивших в Москве после коронации императора Александра III, приведены согласно альбому: Священное коронование императора Александра III и императрицы Марии Феодоровны. Москва, 1883).

[32] Можно прочитать и как *Упушчи* и как *Опушчи*. «Собрание» здесь означает «гостиница».

[33] 19 мая 1883 г. прошло перенесение императорских регалий из Тронного Зала обратно в Оружейную Палату. Затем был дан обед в Грановитой Палате для духовенства и чинов первых двух классов, а вечером бал для московского дворянства.

20-го мая все депутаты получили приглашение великого императора на угощение[34]. Да, этот день по сравнению с другими оказался еще более замечательным. Перво-наперво отмечу, что стены дворца, в котором мы побывали, были расписаны белым серебром и золотом, а потолки разукрашены различными картинами и орнаментами. Дворец был украшен золотистыми и серебристыми плитками, а в определенных местах и драгоценными камнями. Красиво накрытые столы также были эмалированы и имели золотой орнамент. На больших обеденных столах перед каждым стояла золотая табличка с изображением атрибутов коронации и ее даты, а также истории правящей династии. Столы ломились от самых разнообразных кушаний. На каждой табличке были указаны предлагаемые блюда и исполняемая в течение всего угощения музыка. Пока мы угощались, расположившаяся в стороне группа музыкантов исполняла различные мелодии. Было подано семь видов блюд и вдобавок к ним очень правильно приготовленный мусульманский плов. Кроме еды, на столах, согласно обычаю, имелось вино, которое гости пили. Что касается мусульман, то для них было заготовлено пять видов ароматного шербета из сахара, лимона, апельсина и других плодов. После обеда мы отведали самых разных фруктов. Великий император со своим окружением встал и мы вместе с ним перешли в другой зал. Здесь нарядно одетые слуги разносили кофе в золотых чашках, который мы пили стоя. Падишах с супругой и здесь подходили к гостям, оказывали им милость. Все мы приветствовали их приближение громким «Ура!». Наконец, церемония закончилась и мы вернулись в номер.

В тот же день до полудня мы отправились вначале к флигель-адъютанту генералу Шепилову[35], а затем к верховному командующему Кавказа князю Дондукову для выражения благодарности. Они очень мило обошлись с нами. Вслед за тем нам были оказаны всяческие почести со стороны Его высочества наместника и великого князя Михаила Николая[36]. Он спросил у покорного слуги, все ли в

[34] 20 мая 1883 г. в Александровском зале Большого Кремлевского дворца был дан обед для губернских предводителей дворянства, депутатов казачьих войск и «азиатских народов», городских голов губернских городов, председателей губернских земских управ, статс-дам, камер-фрейлин, гофмейстерин, дежурных чинов свиты. Всех присутствующих за столом было 370 человек.

[35] Можно прочитать как Шеплов, Шиплов, Шплов и т.д. Вероятно, речь идет о генерал-майоре Николае Николаевиче Шипове (см. комментарий выше).

[36] Так в оригинале. Великий князь Михаил Николаевич (род. 1832 – ум. 1905) – четвёртый сын императора Николая I; генерал-фельдмаршал (1878);

порядке в городе Дербенте. Я ответил, что благодаря заботе и справедливости великого наместника, все еще лучше, чем было раньше. Он спросил: – Ваш начальник генерал Мадатов? Я ответил: – Да, великий наместник. Дальше он, обращаясь ко мне и другим присутствующим, сказал: – Не думайте, что когда я в прошлом был вашим командующим, я был к вам ближе, чем сейчас. Я сегодня еще ближе и с еще большей теплотой отношусь к кавказцам. И далее я буду проявлять большую заботу к Кавказу.

После угощения в тот же день в доме великого наместника мы были представлены его супруге. Мы с большим почтением поцеловали ей руку. Она в свою очередь проявила к нам милость. Затем мы удалились.

21-го мая по указанию царя мы депутаты были приглашены отдохнуть на природе, в плодородных парках и лесу с чистым воздухом в шести верстах от города. На всем пути вдоль дороги были выстроены солдаты в военном порядке. Когда мы приближались, солдаты отдавали нам честь и приветствовали громким «Ура!». Так мы доехали до места. Это было прекрасное место для отдыха и развлечения шириной и длиной приблизительно в 10 верст. Поодаль была построена резиденция императора. Сам император с другими государственными сановниками разместились там. Справа и слева от резиденции были заготовлены места с номерами для нас депутатов. Номера были выкрашены в белый цвет. Каждый номер длиной в пятьдесят русских заров был накрыт белым покрывалом. В номере были разложены пять видов сладостей, а также фарфоровый стакан – подарок монарха. Неподалеку прямо напротив нас в четырех местах были подготовлены места для театрального представления. За ними располагалось поле для конных скачек. До трех часов в театрах продолжались представления, описать которые у меня не хватает сил. Вдоль десятиверстового круга в военном порядке стояли военные, представлявшие разные рода войск. Кроме того, напротив стояла пехота. С момента приезда императора и до окончания угощения было произведено 2 000 орудийных залпов. В три часа дня развлечения закончились и мы вернулись обратно.

22-го мая мы сели в кареты и поехали смотреть старинную церковь. В церкви был большой колокол. Из истории было известно, что 150 лет назад этот колокол сорвался с места и упал и с тех пор его не удалось восстановить на месте. Часть его отломилась и упала в сторону. Написано, что его вес составляет 15 000 пудов. Мы в сопровождении полицмейстера поднялись наверх церкви. У церкви

в 1862–1881 г.-г. наместник на Кавказе; в 1881–1905 г.-г. председатель Государственного совета.

было 480 ступенек. Когда смотрел сверху, то люди на земле казались величиной с кошку[37].

Затем нас повели в государственную Оружейную Палату. Здесь была комната с портретами всех предыдущих русских царей. Когда мы вошли, экскурсоводы стали давать нам разъяснения. Они рассказывали нам о каждом царе, о порядках, существовавших в его время, о вооружении и демонстрировали нам образцы этого вооружения. Оружие хранилось с такой аккуратностью, как будто только что вышло из рук изготовившего его мастера. Кольчуги, шлемы, мечи, луки, стрелы, щиты, палицы, ядра и другие виды оружия были изготовлены из стали и большинство на очень высоком уровне. Некоторые мечи, щиты и другое вооружение были украшены золотом и драгоценными камнями, на них золотом были нанесены надписи. На большинстве щитов золотистой краской вкруговую были написаны слова и аяты из Корана, которые ваш покорный слуга здесь не привел. На некоторых экспонатах виднелись образцы персидской литературы и толкования аятов, написанные мусульманским алфавитом, ибо древнерусские правители поручали перевести Коран и изучали его. Несомненно, Коран имеет небесное происхождение и его слова, написанные на оружии, имели большое значение. К тому же с давним времен и до наших дней на протяжении столетий, а может и большего времени все мусульманские, русские, французские и английские ружья, кинжалы, пистолеты были украшены дорогими орнаментами. Для инкрустации использовались жемчуга, рубины, изумруды, алмазы и другие драгоценные камни. Здесь также хранились кровати, золотые и серебряные кареты, золотые и серебряные короны и различная одежда, украшенные драгоценными камнями, принадлежавшие некогда древним царям и султанам. Здесь также имелись разные предметы и одежда, принадлежавшие Его величеству императору и его уважаемой супруге. Описанные нами выше корона и другие вещи великого императора тоже были здесь. Кроме того, различные дары, привезенные Его величеству императору депутатами из провинций, были сложены на золотых и серебряных подносах. Ваш покорный слуга внимательно рассмотрел эти золотые вещи. Их было около 545. Здесь также хранились портреты рыцарей в боевой одежде. Скажем, на одной из картин был изображен командир со своими пешими и конными солдатами при полном параде в соответствии с обычаями 420-летней давности.

[37] 22 мая 1883 г. прошла поездка императора в Троице-Сергиеву лавру. Делегация же Кавказского военно-народного управления, вероятно, была на экскурсии в церкви-колокольне, расположенной на Соборной площади Московского Кремля (Колокольня Ивана Великого).

Группа представителей Кавказа,
делегированная на торжества коронации императора Александра III.
Фото. Москва, 22 мая 1883 г. (Из архива П.Тахнаевой)
Сидят (слева направо): прапорщик Омар Кади-Казали-оглу (Дагестанская область), штабс-капитан Исмаил Муртузали-оглу (Дагестанская область, переводчик), штабс-ротмистр Гирей Мамади-оглу (Дагестанская область), полковник Мамало-Мамаласул-Магомед-оглу (Дагестанская область), подполковник Гусейн-бек Абашидзе (Батумская область), Хаджи-Номан-Эфенди (Батумская область), Гаджи-Ахмед Полад-оглу (Закатальский округ), заведующий депутацией подполковник Шариф-ага Гайтабаши (Тифлис, переводчик); Стоят (слева направо): Цугу Гагулия (Сухумский отдел), Гвиджи Дзудзуа (Сухумский отдел), Алексей Ладария (Сухумский отдел, переводчик), Али-Эвсад Гаджи-Зейнал-Абидин-оглу (Дагестанская область), Лачин-бек Юсуф-ага-оглу (Карская область), Васиф-ага Мехтербашев (Батумская область, переводчик), Гасан-хан Темир-ага-оглу (Карская область), Шариф-ага Лачин-бек-оглу (Карская область).

Через некоторое время мы вышли оттуда и нас по указанию падишаха повели в специальную комнату для фотографирования. Нас, 12 депутатов и 4 переводчика, сняли всех вместе. Мы попросили, чтобы нам дали отснятые фотографии. Нам дали слово, что после того, как карточки будут готовы, они будут отправлены начальнику каждого из нас. После этого мы вернулись в номера[38].

---

[38] Алиовсат Дербендли рассказывает о фотографии, представленной в настоящем выпуске «Известий АИРО». Копия этой фотографии вместе с описанием была любезно предоставлена нам кандидатом историче-

В 5-м часу того же дня за ужином мы получили приглашение от главы города Москвы. Он по указанию императора приглашал нас в гости. По этому поводу была собрана 100-тысячная пешая и конная армия. 23-го мая мы пошли в гости. Место, куда нас пригласили, располагалось в шести верстах от города, в широкой парковой зоне[39]. Были накрыты столы, как для пехотинцев, так и для кавалеристов. Для государственных деятелей и приглашенных из Москвы гостей, а также их жен были заготовлены специальные постройки. Мы вошли туда. Посередине было выделено место для музыкантов. Они исполняли различные песни и танцы, а очаровательные благоухающие девушки на выданье и европейские женщины танцевали. Рядом с музыкантами были накрыты позолоченные столы, ломившиеся от всевозможных свежих фруктов и яств. Мы отведали их и выпили чая и кофе, кто что хотел. Посередине угощения император Александр III со своей дорогой супругой императрицей Марией, принцессой и другими принцами, четыре раза обойдя зал, торжественно вышли и отправились на проверку приготовления армейского питания. Когда он сам попробовал солдатской кухни, в небо взвились возгласы «Ура!». Затем солдатам был отдан приказ приступить к еде и они начали кушать. После полудня прошло уже три часа, когда мы вернулись в гостиницу.

25-го мая мы отправились в здание репетиции, т.е. место, где солдаты проходят обучение. Нас туда отвезли на лошадях. Это был армейский лагерь. Вооруженные пехотинцы и кавалеристы были выстроены на широкой ровной территории. Сам император сюда не пожаловал, но его брат великий наместник был здесь и командовал армией. Кроме того, присутствовали его дяди Николай и Михаил, а также три брата. Все они были верхом на лошадях. Мы тоже на лошадях стояли в ряд около них. Учения продолжались до шестого часа. После этого мы вернулись обратно.

27-го мая в 9 часов за ужином посредством полковника штаба Юванова нам были вручены подарки Его величества императора. Каждому депутату были вручены на память золотые часы с цепочкой, настольная серебряная медаль, на которой с одной стороны были изображены головы императора с супругой, а на обратной

ских наук, научным сотрудником Института востоковедения РАН Патимат Ибрагимовной Тахнаевой.

[39] 23 мая 1883 г. проходило празднование 200-летнего юбилея лейб-гвардии Преображенского и Семеновского полков, а также праздничное угощение войск от города. Всего на обед в Сокольники были приглашены более 11 тысяч нижних чинов различных частей войск. Вечером же в Андреевском и Александровском залах Большого Кремлевского дворца был дан бал, на котором присутствовало до 2 700 приглашенных.

стороне орел, разная серебряная утварь, в том числе стакан, чашка, чайник, кофейник и т.д. Вашему покорному слуге достался серебряный кофейник.

28-го мая нас по приказу Его величества падишаха разместили в кареты и отвезли в место дислокации казаков. Там мы сели на лошадей и отправились в военный лагерь. То был день «полна парад»а, т.е. торжественного марширования солдат. Его величество падишах с супругой пожаловали туда. Другие государственные деятели и мы на лошадях выстроились в ряд около них. Напротив императора расположился оркестр музыкантов при «полна парад»е в ожидании дальнейших распоряжений. По приказу падишаха они стали играть и прошагали перед первой пешей армией. На мой взгляд, в каждом отряде было по десять рядов, в каждом ряду по сто человек и таким образом в каждом отряде насчитывалось по тысяче человек. Количество же отрядов могло равняться восьмидесяти, ста, а возможно и больше. Здесь я в точной цифре не уверен. Наверное там было два миллиона пехотинцев. Промаршировала пехота, а за ними проехала конная гвардия. В каждом ряду было по 100 человек, а рядов было десять. Значит, через площадь проскакала тысяча кавалеристов в белой суконной форме, с кокардами в виде короны на папахах, с четырехугольной сверкающей золотом эмблемой на груди и спине и блестящими ремнями. Все они были на белых конях. После каждых двух отрядов следовал отряд в синей одежде, дальше у двух отрядов были черкесские папахи красного цвета и красная форма, у следующих двух отрядов форма была темно-красно-золотистая, а лошади гнедые, у последующих двух отрядов и форма и лошади были черного цвета, затем следовали два отряда в желтой форме на желтоватых конях. Следующие два отряда конников представляли артиллерию. В каждом ряду было по пять орудий и пять рядов составляли один отряд. По плацу прошли 15 отрядов. Все они двигались одной колонной. Лошади их тоже были разных мастей. Короче говоря, начиная с 8-и часов утра и до 3-х часов пополудни все военные промаршировали перед великим императором. Затем все закончилось и мы вернулись обратно[40].

В тот же день за ужином каждому депутату по приказу падишаха было вручено по 30 туманов на дорожные расходы и еще 30 туманов из падишахской казны пред поездкой в Москву, а после этого нам приказали ехать обратно в номера.

[40] 28 мая 1883 г. на Ходынском поле состоялся высочайший смотр войскам, собранным в Москве и ее окрестностях по случаю коронования. «Давно Москва не видела такого блестящего парада и такого количества войск». Более часа проходили войска перед императором. Вся пехота шла в батальонных колоннах, а кавалерия поэскадронно. Всего на параде участвовало около 40 000 войск.

Во вторник утром 29-го мая мы вместе с полковником сели в кареты и поехали на московский вокзал. Заплатив по 28 рублей 59 копеек, мы купили билеты на Царицыно и в 4 часа пополудни сели в вагон второго класса. Не доезжая три остановки до Царицына, мы попрощались с князем Дондуковым.

31-го мая мы, попутчики не из Дагестана, в том числе Рустам-бек ибн Махмуд-ага из Ширвана, Аллахйар-бек Зульгадаров из Гянджи, Гаджи Шейхали Дадашов из Бадкубе и Азад-ага Джеванширов из Карабаха[41], а также туркмены: Махтумкули-хан Текелер[42],

---

[41] Депутат от города Дербента Алиовсат Дербендли, как было рассказано выше, на торжествах коронации императора Александра III состоял в числе делегации от областей Кавказа, находящихся в ведении Кавказского военно-народного управления. Здесь же он перечисляет имена депутатов, направленных в Москву, от Бакинской и Елисаветпольской губерний. Из них, *Аллах-Яр-бек Зюльгадаров* по данным на 1883 г. – губернский секретарь, состоял при Главном управлении главноначальствующего гражданской частью на Кавказе (см.: Кавказский календарь на 1883 г.); в дальнейшем он был причисленный к Министерству внутренних дел с откомандированием в распоряжение главноначальствующего (см.: Кавказский календарь на 1884–1890 г.-г.); по данным на 1909 г. уже в чине статского советника – *Аллах-Яр-бек Зюльгадаров* являлся чиновником особых поручений при наместнике на Кавказе (см.: Кавказский календарь на 1909 г.). *Гаджи Шейхали Дадашов из Бадкубе*, т.е. из Баку (род. ок. 1823 г.), с 1876 г. был причислен в купцы 1-й гильдии города Баку (см.: ГИААР. Ф. 43. Оп. 2. Д. № 7214. Л. 165об.–166). Точно установить личность *Азад-ага Джеваншира из Карабаха* пока не удалось, т.к. на тот период под этим именем известны двое представителей карабахской ханской фамилии: *Азад-ага Махмуд-ага-оглу Джеваншир* (род. ок. 1862) и *Азад-ага Паша-ага-оглу Джеваншир* (род. ок. 1850) (см.: ГИААР. Ф. 69. Оп. 1. Д. 6. Л. 32, 33об., 46, 63). Также не удалось установить личность *Рустам-бека ибн Махмуд-ага из Ширвана*.

[42] *Махтумкули-хан Текелер* – сын Нур-Берды-хана, хана Мерва и Ахал-Теке – Махтум-Кули-хан Нурберды-Ханов наследовал своему отцу в 1880 г. Один из предводителей текинцев при обороне крепости Геок-Тепе в 1881 г. После падения крепости бежал в Мерв. Летом 1882 г. вернулся в Ашхабад и перешел на сторону русских. В числе депутатов от Закаспийского края присутствовал на коронации императора Александра III и был награжден чином майора милиции. В 1907 г. состоял в чине подполковника милиции и был избран во 2-ю Государственную Думу от населения Закаспийской области (см.: РГВИА. Ф. 400. Д. 13. Л. 244–267, Д. 27. Л. 28; *Бойович М.М.* Члены Государственной Думы (портреты и биографии). Второй созыв 1907–1912 г. Москва, 1907. С. 496).

Мервский хан Бабахан, Йомутский хан Сары-хан и другие аксакалы, а также их слуги и переводчики вместе с армейским штабс-капитаном Джавад-беком Амирджановым из Шеки прибыли в Царицыно. Там мы заплатили по 6 манатов и 3 аббаси и, сев на пароход второго класса «Вольский», поплыли в Гаджи-Тархан[43].

Во вторник 1-го июня около 10-и часов мы приплыли в Гаджи-Тархан. В тот день там не было парохода и потому дербентские купцы пригласили меня к себе домой. Меня очень хорошо принимали в течение нескольких дней в карвансарае Йашил Гапу.

В пятницу 3-го июня, уплатив 15 рублей, мы приобрели билет в каюте второго класса парохода «Баратынский» и поплыли в Петровск[44]. В субботу 4-го июня мы прибыли в город Петровск. Вечером того же дня я на почтовой повозке отправился в Темир-Хан-Шуру. Переночевав на станции Атды боюн, на утро в воскресенье я приехал в Темир-Хан-Шуру. Там я поселился в карвансарае армянина Бахыш-бека. Ближе к полудню я посетил известного князя Чабчавазовели[45]. Мы поговорили с ним около часа, потом попрощались. Я был на приеме у князя Накашинзе[46] и побеседовал с ним около часа. Затем я пошел повидать господина князя Макеева и к Вани-беку. Потом встретился с братом князя Меликова[47]. Немного побеседовав с ними, я вернулся домой. Днем на почтовой повозке я снова направился в Петровск, а оттуда в четыре часа утра на пароходе «Михаил» поплыл в Дербент и в 10 часов утра был в Дербенте.

С помощью всемилостивого господа Аллаха сии заметки о церемонии коронации великого императора Александра III – подарок на память моим друзьям и дар сотоварищам, ибо не считаю я этот мир вечным.

1300-й год по мусульманскому летоисчислению.

(Перевод с персидского оригинала на русский язык: Р.А.Шейхзаманлы).

---

[43] Гаджи Тархан – Астрахань.

[44] Петровск – современный город Махачкала, столица Дагестана.

[45] Так в оригинале. Вероятно, речь идет о начальнике Дагестанской области и командующем в ней войсками генерал-лейтенанте князе Николае Зурабовиче Чавчавадзе (см.: Кавказский календарь на 1883 г.).

[46] Вернее: Накашидзе. Вероятно, речь идет о правителе канцелярии начальника Дагестанской области по военно-народному управлению надворном советнике князе Михаиле Александровиче Накашидзе (см. комментарий выше).

[47] Личности этих трех персонажей воспоминаний Алиовсата Дербендли установить не удалось.

А.В.Казаков

РОССИЙСКИЕ ОФИЦЕРЫ АСЛАНБЕГОВЫ
Штрихи к их этническому происхождению

В последние десятилетия вольная, далекая от политкорректности интерпретация различных исторических событий, фактов, а также биографий исторических и военных деятелей и т.д. на постсоветском пространстве приобрела характер эпидемии.

В настоящей статье предпринята попытка объективно разобраться с этнической принадлежностью достаточно известной в XIX веке в России семьи Асланбеговых, имевших кавказские корни.

Одним из представителей этой фамилии был Авраамий Богданович Асланбегов.

Вот, что о нем говорится в «Кратком биографическом словаре русских адмиралов», вышедшем в Москве в 2003 году:

Асланбегов Авраамий Богданович *(10.09.1822 – 07.12.1900), вице-адмирал, флагман, морской биограф. Зачислен в Морской корпус кадетом в 1835 г. Произведен в гардемарины в 1837 г. В 1837 и 1838 гг. на фрегатах «Прозерпина» и «Александр Невский» плавал по балтийским портам. В 1838 г. произведен в мичманы и оставлен в офицерском классе. В 1839–1842 гг. крейсировал на различных кораблях в Балтийском море. В 1842 г. произведен в лейтенанты с переводом в Черноморский флот. В 1843–1845 гг. на кораблях «Селафаил» и «Варшава» крейсировал в Черном море. В 1845–1846 гг. плавал на корвете «Андромаха» из Одессы в Архипелаг и обратно. В 1847–1853 гг. на корабле «Селафаил» и бриге «Фемистокл» крейсировал у восточных берегов Черного моря, участвовал в высадках десантов и стычках с черкесами, командовал там же тендером «Поспешный».*

Участник Крымской (Восточной) войны 1853–1856 гг. В 1854 г., командуя пароходом «Эльборус» на Севастопольском рейде, выходил четырежды в крейсерство для истребления неприятельских коммерческих судов. В августе командовал подвижной батареей, сформированной из десантных корабельных орудий. Находился в гарнизоне Севастополя во время его обороны (1854–1855), во время штурма был контужен осколком бомбы в левое ухо. В 1854 г. произведен за отличие в капитан-лейтенанты. Награжден орденами: св. Анны 2-й ст. с мечами и св. Станислава 2-й ст. с императорской короной и мечами. В 1855–1858 гг. находился при Николаевском порте. В 1857 г. за 25-летнюю службу в офицерских чинах награжден орденом св. Владимира 4-й степени с бантом. В 1858 г. назначен командующим 36-м флотским экипажем в Николаеве. В 1860 г. по сформировании черноморских флотских экипажей поступил в состав 2-го сводного Черноморского экипажа.

В 1860–1861 гг., командуя винтовым корветом «Сокол», перешел на Балтику. В 1862 г. произведен за отличие в капитаны 2-го ранга, продолжал командовать тем же корветом на Балтике, а в 1863 г. перевел «Сокол» из Кронштадта в Николаев. В 1864 г. переехал из Николаева в Кронштадт, в 1865 г. назначен командиром корабля «Ретвизан». Произведен в капитаны 1-го ранга в 1866 г. В 1868 г. поступил в 4-й флотский экипаж. Командуя «Ретвизаном», находился в штабе начальника броненосной эскадры вице-адмирала Г.И. Бутакова, на пароходо-фрегате «Солом-бала» под флагом контр-адмирала В.А. Стеценко. В 1869 г. командирован к генерал-губернатору Прибалтийского края для участия в комитете по устройству навигационных школ по Курляндскому побережью и для изыскания средств развития торгового мореплавания и постройки коммерческих судов. В 1871 г. назначен командиром 3-го флотского экипажа. Состоял членом Комитета для розыскания приспособлений и улучшений, вызываемых направлением к Севастополю железнодорожного пути, и необходимого подразделения порта на военный и коммерческий. Затем сопровождал ботик Петра Великого из Петербурга в Москву и в 1872 г. участвовал в церемо-

ниале торжественного шествия его по реке Москве. В 1874 г. награжден орденом св. Владимира 3-й степени. В 1876 г. назначен командиром 8-го флотского экипажа. В 1878 г. произведен в контр-адмиралы с оставлением в должности. В 1879–1882 гг. командовал отрядом судов и плавал по портам Тихого океана. Награжден орденами св. Станислава 1-й ст. (1881) и св. Анны 1-й ст. (1883). В 1883 г. командовал эскадрой из 11 судов на Кронштадтском рейде при Высочайшем смотре, в 1884 г. назначен младшим флагманом Балтийского флота. В 1885 г. зачислен по флоту; награжден орденом св. Владимира 2-й ст. В 1887 г. произведен в вице-адмиралы. В 1888 г. награжден орденом Белого Орла.

В «Морском сборнике» опубликовал ряд статей: «Плавание корвета "Сокол" из Средиземного моря в Кронштадт» (1861), «Адмирал Павел Степанович Нахимов» (1868), «Адмирал Алексей Самуилович Грейг» (1873), «Адмирал Александр Иванович Панфилов» (1874), «Речь по поводу празднования пятидесятилетия Морской академии» (1877), «Сведения о разных местах, посещенных контр-адмиралом Асланбеговым» (1881).

Его именем названы два географических пункта в Охотском море[1].

За последние годы появилось немало публикаций о возможном этническом происхождении данного флотоводца, в том числе и не особо достоверных.

Так, в вышедшей несколько лет назад в Ереване книге утверждается, что вице-адмирал Асланбегов Авраамий Богданович, происходит из армян[2].

Несколько ранее азербайджанский автор Н. Алиев писал, что указанный флотоводец «Авраамий Богданович Асланбегов (İbrahim bəy Allahverdi bəy oğlu Aslanbəyov; Ибрагим бек Аллахверди бек оглу Асланбеков; 1822, Баку – 1901, Санкт-Петербург)» – азербайджанского происхождения[3].

Дагестанские же авторы пытались доказать, что вице-адмирал А.Б. Асланбегов имеет кумыкское происхождение[4].

---

[1] См.: *Скрицкий Н.В.* Русские адмиралы. Краткий биографический словарь. Москва, 2003, С. 36–38.

[2] См.: *Аветисян Г.* Генералы-армяне в Российской империи. Ереван, 2008. С. 39.

[3] См.: *Алиев Н.А.* Военно-морская история Азербайджана. Баку, 2002. С. 95.

[4] См.: *Алиев К.М.* Вице-адмирал русского флота Авраамий Асланбеков (Кто он: азербайджанец, кабардинец или кумык?) // Ёлдаш / Времена. 14 сентября 2007 г.; он же, Кумыки в военной истории России (вторая половина XVI – начало XX вв.). Краткий военно-исторический справочник. Махачкала, 2010. С. 246–248.

При этом указанные авторы особо не обременяют себя поиском и приведением сколь-нибудь достоверных исторических документов.

Между тем, существуют многочисленные документы, в том числе и печатные, убедительно доказывающие этническую принадлежность рода Асланбековых – Асланбеговых.

Так, в Первом томе «Родословной книги дворянства Московской губернии», составленном под редакцией известного русского генеалога, государственного и общественного деятеля Леонида Михайловича Савелова, были приведены следующие данные об отце вышеуказанного вице-адмирала – *Богдане Абрамовиче Асланбегове*[5]:

из дворян черкесской нации, р. [в] 1769, в службе кадетом [с] 1787, мичман 1789, командирован комиссионером Черномор[ского] флота в Москве, с 1808 по 1827; [капитан 1 ранга] при отст[авке] ген[ерал]-майор 1835. [Умер] 5 июня 1844, [в возрасте] 70 лет.

[Жена] дочь мичмана Марья Ильин[ична] Юшкевич. [Умерла] 6 июня 1842, [в возрасте] 50 лет.

Далее в «Родословной книги дворянства Московской губернии» приведены данные о двух сыновьях и четырех дочерях отставного генерал-майора Богдана Абрамовича Асланбегова от брака с Марьей Ильиничной Юшкевич:

дочь Елизавета Богдановна (род. ок. 1817, ум. 2 марта 1884);

сын Илья Богданович (род. 20 июля 1819), по данным на 1848 г. состоял в чине ротмистра;

сын, будущий известный моряк вице-адмирал Абрам (Авраамий) Богданович (ум. 7 декабря 1900), по данным на 1843 г. состоял в чине мичмана;

дочь Марья Богдановна (род. 1822);

дочь Вера Богдановна (род. ок. 1827);

дочь Александра Богдановна (род. 30 сентября 1832)[6].

Семья генерал-майора Богдана Абрамовича Асланбегова была включена во 2-ю часть родословной книги в 1827 г., т.е. он получил потомственное русское дворянство по офицерским чинам, полученным на русской военной службе.

В Центральном историческом архиве города Москвы в фонде 4 находятся на хранении ряд дел, также свидетельствующих о «черкесском» (т.е. кабардинском) происхождении Асланбеговых[7].

---

[5] Родословная книга дворянства Московской губернии. Т. 1. Дворянство жалованное и выслуженное. А–И / Под редакцией Л.М. Савелов. Москва, 1914. С. 70.

[6] Там же.

[7] См., например: ЦИАМ. Ф. 4. Оп. 8. Д. 74; Оп. 17. Д. 281.

Богдан Абрамович Асланбегов владел виноградными садами и землями в Кизляре, имел десять душ крепостных, но проживал ли он в Кизляре – достоверно не известно.

В начале второго десятилетия XIX века, когда встал вопрос о причислении к дворянству Российской империи, морской офицер Богдан Асланбегов стал собирать документы о своем происхождении, в частности, на Кавказе. Он обратился с просьбой подтвердить происхождение из кабардинских князей его деда – Асланбека, бежавшего в конце XVII – начале XVIII века от междоусобной внутренней феодальной резни в Кабарде. Тогда целые фамилии, в частности, князья Шогенуковы, были практически полностью уничтожены, уцелевшие немногочисленные отпрыски нашли приют в Грузии, с которой у кабардинских феодалов были традиционно дружеские отношения. В этот период царицей Картли – женой Вахтанга VI, царствовавшего с перерывами в 1703–1724 гг., была кабардинская княжна Русудан. Ранее, царицей – женой царя Имерети Георгия II, царствовавшего в 1565–1583 гг. была другая кабардинская княжна Русудан.

20 апреля 1810 г. Картлинской царицей Марией и восемью царевичами было письменно удостоверено происхождение деда просителя из кабардинских князей[8].

Через десять лет, в октябре 1820 г. подлинность означенного свидетельства вновь было удостоверено двенадцатью грузинскими князьями и дворянами[9].

В марте 1827 г. капитан 1-го ранга Богдан Асланбегов письменно обратился к статскому советнику Георгию Ростованову, предводителю дворянства Моздокского отдела, глубокому знатоку местных традиций и обычаев, бывшему воинскому начальнику административного центра Кабарды – крепости Нальчик в начале 1820-х годов. На свой запрос он получил ответ на 3-х страницах 1 мая 1828 г.[10]

Богдан Асланбегов в силу своих заслуг перед Российской империей дослужился до воинского чина капитана 1-го ранга (1824 г.). Согласно Табели о рангах этот чин относился 6-му классу и соответствовал чину армейского полковника. Ранее, 12 декабря 1816 г. «в воздаяние ревностной службы Высочайше пожалован» орденом св. Владимира 4-й степени[11]. Офицерские чины и пожалование орденом давало полное право Богдану Асланбегову на причисление к

---

[8] ЦГА РСО-А. Ф. 262. Оп. 1. Д. 41 («Сведения о вице-адмирале А.Б. Асланбегове, переписка»). Л. 54–55.

[9] Там же.

[10] Там же. Л. 56.

[11] ЦИАМ. Ф. 4. Оп. 8. Д. 74; Оп. 17. Д. 281.

потомственному российскому дворянству со всеми вытекающими привилегиями.

На основании собранных в течение полутора десятка лет и представленных в Герольдию Правительствующего Сената многочисленных документов, 29 сентября 1827 г. капитан 1-го ранга Богдан Асланбегов определением Московского дворянского собрания вместе с детьми был утвержден в российском дворянстве с внесением в 3-ю часть родословной книги (дворянство, полученное по гражданским чинам и ордену). В дальнейшем указом Правительствующего Сената от 29 июня 1852 г. за № 6141 его семья была перенесена во 2-ю часть родословной книги (дворянство, полученное за офицерские чины)[12].

На свой запрос в Кабарду, капитан 1-го ранга Богдан Асланбегов получил ответ от 9 апреля 1828 г. отношением № 35 Кабардинского временного суда, с приложением свидетельства членов суда от 7-го апреля того же года на 5 страницах о происхождении его деда от кабардинских князей[13].

Свидетельства членов Кабардинского временного суда, куда входили самые уважаемые и авторитетные представители кабардинского народа того периода, в частности: председатель суда – валий Кабарды подполковник князь Кучук Джанхотов, члены суда первостепенные дворяне поручик Алимурза Коголкин и прапорщик Беслан Куденетов, духовный руководитель – кадий Умар Шеретлоков, секретарь суда потомственный российский дворянин майор Якуб Шарданов[14], были чрезвычайно весомы и объективны.

Требования к самим членам этого суда были чрезвычайно высокие. Каждый из них был глубоким знатоком, обладал поистине энциклопедическими познаниями истории своего народа, в том числе родословной каждого представителя княжеского и дворянского происхождения. Мало того, что сами члены Кабардинского временного суда ни по одному из многочисленных рассматриваемых дел и тяжб не могли выносить скоропалительных решений, но и не могли пригласить в качестве свидетеля человека, не знавшего, как минимум, семь поколений своего рода, так как вердикт суда мог иметь глубокие и далеко идущие последствия.

Позднее, отставной генерал-майор Богдан Асланбегов для получения дополнительных материалов о его княжеском происхождении запрашивал Тифлисское Дворянское Депутатское Собрание 11 января 1830 г. и 15 декабря 1835 г.

---

[12] Там же.

[13] ЦГА РСО-А. Ф. 262. Оп. 1. Д. 41. Л. 56.

[14] ЦГА КБР. Ф. 16. Оп. 1. Д. 2. Л. 65.

На эти запросы он получал ответы от Тифлисского губернатора князя Палавандова от 18 Февраля 1836 г. за № 1552; от 19 Июня 1836 г. № 5135, а также от 29 Апреля 1837 г.[15]

Позднее, сын отставного генерал-майора Богдана Асланбегова – вице-адмирал Авраамий Богданович Асланбегов несколько раз обращался с соответствующими прошениями в Комиссию для разбора сословных прав горцев Кубанской и Терской областей на имя бывшего председателя этой Комиссии действительного статского советника Дмитрия Степановича (Лукмана Магометовича) Кодзокова, кабардинца по происхождению: 11 января 1874 г. и 20 декабря 1887 г. В этот период вице-адмирал Асланбегов проживал в Санкт-Петербурге, на Конно-Гвардейском Бульваре, в доме барона Гинсбурга[16].

Для полноты представления, приведем выписку из послужного списка старшего Асланбегова:

Асланбегов (он же Асланбеков) Богдан Абрамович (род. ок. 1769 – 05.06.1844), «из дворян черкесской нации, греческого исповедания». В службе с 1786 г. кадетом, с 1790 г. гардемарин, мичман с 1792 г., лейтенант в 1799 г., капитан-лейтенант в 1810 г., капитан 2-го ранга в 1820 г., капитан 1-го ранга с 1824 г. Служил в Черноморской флотилии, участвовал в сражениях с турецким флотом у Анапы, мыса Колеврия и мыса Елены в 1791 г. «В воздаяние ревностной службы Высочайше пожалован» орденом св. Владимира 4-й степени (12.12.1816 г.). Удостаивался многих положительных характеристик (аттестаций) от начальства, в том числе в 1801 г. от адмирала Ушакова: «в поведении и в должности аттестуется достойным». С 1808 по 1827 г. был командирован комиссионером Черноморского флота в Москве (вероятно, в связи с эти и был включен в родословную книгу именно Московской губернии). Уволен со службы по болезни с мундиром и пенсией в 200 руб. в год. Утвержден в российском дворянстве с 29.09.1827 г.[17]

---

[15] ЦГА РСО-А. Ф. 262. Оп. 1. Д. 41. Л. 58–59об.

[16] Там же. Л. 54–60.

[17] *Казаков А.В.* Адыги (черкесы) на российской военной службе. Воеводы и офицеры. Середина XVI – начало XX в. Биографический справочник. Нальчик, 2006; *Абрамян Р.А.* Генеалогические заметки. Асланбековы, Черкесовы, Черкезовы (Черкезян) // Генеалогия Северного Кавказа. № 4. Нальчик, 2002. С. 117.

РОССИЙСКИЕ ОФИЦЕРЫ АСЛАНБЕГОВЫ:
Послесловие

В последние годы в Азербайджане было издано большое количество работ, посвященных как военной истории нашей страны, так и биографиям отдельных личностей.

Часть из них заслуживают внимания с точки зрения раскрытия неизвестных страниц истории. Однако с сожалением приходится констатировать, что значительная часть авторов этих публикаций не опиралась на достоверные факты и документы, а некоторые просто дублировали непроверенные, а подчас, недостоверные материалы.

В результате, с середины 1990-х г.-г. в обороте находится множество компиляционных книг, содержащих грубейшие ошибки, которые распространяются вплоть до настоящего времени уже и в периодике.

В качестве примера можно привести тиражирование «азербайджанского» происхождения вице-адмирала российского императорского флота Авраамия Богдановича Асланбегова (Асланбекова).

Одним из первых, кто заявил об азербайджанском происхождении вице-адмирала Асланбегова (Асланбекова) на страницах своей книги "Cümhuriyyət generalları" (Bakı: Hərbi nəşriyyat, 1995) был старший научный сотрудник отдела военной истории Военно-научного центра Министерства обороны Азербайджана полковник-лейтенант Шамистан Назирли.

Однако книга этого заслуженного и уважаемого исследователя не является научным изданием и представляет собой, скорее, сборник публицистических материалов, написанных им в 1970-х – 1990-х г.-г. Но и он не застрахован от ошибок.

Многие авторы принимали сведения, содержащиеся в указанной книге Ш.Назарли, как подлинные, не обращая внимания на то, что в ней не приведена ни одна ссылка и нет опоры на документальный материал!

Остановить запущенный с середины 1990-х г.-г. процесс «азербайджанизации» вице-адмирала Асланбегова (Асланбекова) оказалось достаточно сложно. Многие авторы, не приводя никаких достоверных исторических документов, пошли еще дальше – они стали причислять вице-адмирала Асланбегова (Асланбекова) к бакинской ханской фамилии, не удосужившись поработать в ГИААР, где имеются все материалы для исследования и изучения генеалогии рода Бакихановых.

Дело дошло до того, что на страницах популярных газет сообщалось о том, что «Крымская Азербайджанская община намерена ходатайствовать перед администрацией Севастополя (Украина) об увековечении имени вице-адмирала российского флота азербайджанского происхождения Аврамия Богдановича (Ибрагим бек Аллах-

верди бек оглу) Асланбекова»! (см.: «Азербайджанец Аврамий Богданович – строивший в Севастополе флот Российской империи» // Зеркало. 20 декабря 2013 г.).

В качестве иллюстрации искаженной подачи биографических сведений «о первом вице-адмирале-азербайджанце» можно привести также статью в газете «Каспий» – «Его Превосходительство адмирал Ибрагим бек Асланбеков» (31 января 2009 г. № 19) и очерк «Ибрагим-бек Аллахверди-бек оглу Асланбеков» в газете «Азербайджанский конгресс» (Москва, 18 января 2013 г. № 1) и др.

Повторим, что при этом никаких достоверных исторических документов или доказательств иного рода в пользу азербайджанского происхождения вице-адмирала Асланбегова (Асланбекова) уважаемые авторы на страницах своих книг и публикаций не приводят.

Вместе с тем, документы вице-адмирала Асланбегова (Асланбекова) находятся на хранении в российских архивах в свободном доступе. Так, например, только в Российском государственном архиве ВМФ 49 дел, относящихся к вице-адмиралу Авраамию Богдановичу Асланбегову, были сведены в один фонд № 41. Эти документы кроме собственно материалов служебного характера, содержат и биографические сведения, дневники и воспоминания за период с 1793 по 1854 г.

Что любопытно, относительно недавно в январе 2011 г. Генеральный консул Японии в Санкт-Петербурге передал в дар РГАВМФ книгу приказов контр-адмирала русского флота Асланбегова за январь-июль 1882 г., обнаруженных несколько лет назад в Японии. Было решено преподнести его в дар РГАВМФ в знак дружбы и укрепления добрососедских отношений между Россией и Японией. Тем самым личный фонд вице-адмирала Асланбегова в РГАВМФ пополнился еще одним ценным документом.

Учитывая такое положение дел вокруг этого российского военачальника, редакция «Известий АИРО» посчитала необходимым поместить на страницах своего сборника аргументированную статью, документально подтверждающую черкесское происхождение вице-адмирала Асланбегова (Асланбекова).

Хочется надеяться, что настоящая статья, содержащая ссылки в том числе и на архивные документы генеалогического характера, поможет азербайджанским исследователям в идентификации личности не только её героя, но и послужит стимулом для изучения исключительно документальных материалов при составлении той или иной биографии. И пожелать, чтобы коллеги во главу угла ставили такой важный критерий, как объективность. Тем более что история Азербайджана содержит значительное количество выдающихся имен, в том числе оставивших заметный след и в военной истории Российской империи XIX – начала XX столетий.

Э.Э.Исмаилов*, *А.Ш.Тагирзаде

БИБЛИОГРАФИЯ, РЕЦЕНЗИИ

Л.В.Байрамова

О книге:
Исмаил Умудлу. История дворянского рода Дильбази. Историко-биографический ракурс. Баку: «Апострофф», 2014. 176 стр.

Вышедшая в свет в 2014 г. книга «История дворянского рода Дильбази…» представляет собой русскую версию книги известного журналиста, историка-этнографа Исмаила Балы оглу Умудлу, которая была издана автором на азербайджанском языке в 2007 г.

В книге представлена составленная автором родословная фамилии Дильбази. Впервые подробно описана история этого известного дворянского рода бывшего Казахского уезда Елисаветпольской (Гянджинской) губернии. В 2007 г. эта книга уже получила положительные оценки специалистов по генеалогии, истории и этнографии. Данное издание на русском языке является очередным вкладом автора в изучение истории азербайджанской аристократии.

Отметим, что журналист Исмаил Умудлу известен в стране как продуктивный этнограф и серьезный и скрупулезный генеалог. Он впервые описал родословную известной семьи Векиловых («Векиловы». Баку, 2003). Изучение бекских родов исторического Казахского региона Азербайджана успешно продолжена им в последующих историко-этнографических трудах под названиями «Даг-Кесаман» и «Салахлы эли». В первом из них представлена история бекских фамилий Киясбековых и Мурадовых, а во втором – Пашаевых, Миралаевых, Алайбековых, Гаибовых, Шихлинских (одна ветвь), представители которых сыграли большую роль в становлении азербайджанской нации в политическом, культурном и интеллектуальном отношениях.

Изучение генеалогии родов, сыгравших важную роль в нашей истории, – один из тех вопросов, к которому этнографическая наука Азербайджана в настоящее время придает особое значение. Сегодня с исторической, этнографической и культурологической точек зрения высоко оцениваются труды, посвященные изучению бывших дворянских родов Азербайджана.

«Составление и изучение родословных как историко-культурная традиция у тюркских народов, отчасти и у азербайджанцев, вновь популярны и вызывают общественный и научный интерес. Хотя, исходя из азербайджанской Конституции, где закреплено равенство всех перед законом и не даются никакие преимущества нынешним представителям дворянских родов, изучение истории

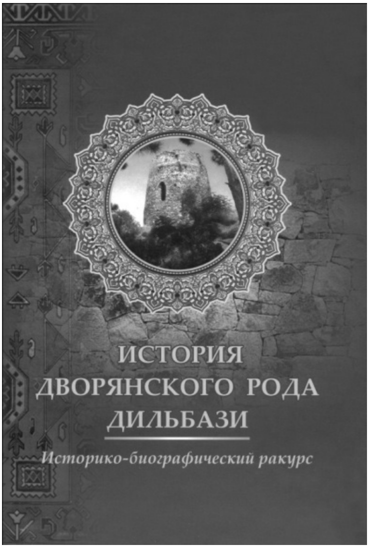

знаменитых родов, восстановление и уточнение их родословия представляются важными в деле сохранения исторических связей между прошлым и настоящим, как знак нашего уважения и знак благодарности перед памятью благородных предков. Труды генеалогов страны, в том числе Исмаила Умудлу, на мой взгляд, очень ценны с точки зрения заполнения определенного вакуума в отечественной генеалогии», – отзывается о нем действительный член Азербайджанского Историко-родословного общества, ответственный редактор «Известий АИРО» профессор Адалет Тагирзаде.

Как известно, генеалогия является вспомогательным направлением в историографии. Генеалогические работы очень помогают историкам и этнологам. Сегодня в нашей узкой среде специалистов исследовании автора в данной области воспринимаются как фундаментальные труды, в которых излагается многовековая история упомянутых знаменитых родов.

Хотела бы отметить, что исследования автора по изучению родословия Гянджинско-Карабахских владетельных ханов Зиядоглу-Каджар, а также татарского дворянского рода Терегуловых, связанных судьбой с Азербайджаном увидели свет на страницах нашей газеты «Зеркало».

К сожалению, изучение истории известных родов Азербайджана в настоящее время ведется исключительно силами энтузиастов. Однако уже известен целый ряд солидных работ в этой области, одной из которых является книга «Дильбази. Историко-биографическое исследование». В книге на фоне описания родословия Дильбазовых отражены историческая этнография Казахского региона и отчасти один из древних населенных пунктов края – сел. Ханлыглар. Прослеживая 300-летнюю историю этого рода, оставившего глубокий след в культуре и литературе нашего народа, Исмаил Умудлу смог наладить мосты между прошлым и настоящим.

Род Дильбазовых широко известен в Азербайджане и его представители часто упоминаются в нашей литературе, искусстве, науке. Достаточно отметить имена таких литераторов, как Абдурахман Ага Шаир Дильбазоглу, Гаджирагим Ага Вахиди, Мирварид

Дильбази, Ягут Дильбази, звезда национального танца Амина Дильбази.

«Я знаком с азербайджанской версией этой книги и одобряю ее издание на русском языке. Несомненно, этим ценным трудом Исмаил Умудлу заполнил определенный вакуум. Кроме генеалогического аспекта для историков, считаю, что она может стать ценным источником и для ученых-филологов, занимающихся историей национальной литературы. Считаю важным и нужным отметить, что исследования наших генеалогов должны переводиться на русский язык. В нынешних условиях это было бы полезным в деле представления нашего благородного народа обществам стран-партнеров Азербайджана. В этом плане, думаю, издание данной работы на русском языке будет полезным» – говорит профессор Адалет Тагирзаде.

«AZƏRBAYCAN TARİXİ ŞƏCƏRƏ CƏMİYYƏTİNİN XƏBƏRLƏRİ» TOPLUSUNDA NƏŞR EDİLMİŞ MƏQALƏLƏRİN SİYAHISI

1-ci buraxılış – Bakı, 2000; 2-ci buraxılış – Bakı, 2001;
3-cü buraxılış – Bakı, 2001; 4-cü buraxılış – Bakı, 2003;
5-ci buraxılış – Bakı, 2004; 6-cı buraxılış – Bakı, 2007;
7-ci buraxılış – Bakı, 2010; 8-ci buraxılış – Bakı, 2012

A.Ə.PAŞAYEVİN Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsinin rəisi təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. – 4-cü buraxılış. – S. 70.

ABUTALIBOV R.A. Qürbətdə qəbirlər. – 6-cı buraxılış. – S. 86–89 (rus dilində).

ABRAMYAN R.M. İrəvan bəy komissiyasının materialları genealoji mənbə kimi. – 6-cı buraxılış. – S. 125–133 (rus dilində).

ABRAMYAN R.M. Gülüstan məlikləri (nəslin əmələ gəlməsi məsələsinə dair). – 4-cü buraxılış. – S. 103–109 (rus dilində).

ADİL XAN Ziyadxanovun doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 5-ci buraxılış. – S. 78 (rus dilində).

AĞA bəy Xanlarovun Bakı dairə baş notariusu adına ərizəsi. – 4-cü buraxılış. – S. 116–117 (rus dilində).

AŞURLU R.S. Aşur xanın nəsli. – 3-cü buraxılış. – S. 7–17.

AŞURLU R.S. Bəylər. – 3-cü buraxılış. – S. 150–153 (rus dilində).

AŞURLU R.S. Əfsanəvi qadın. S.B.Aşurbəylinin anadan olmasının 100 illiyi. – 6-cı buraxılış. – S. 153–164 (rus dilində).

AŞURLU R.S., Xanlarov A.T. Bakı bəylərinin nəsil mülkləri. – 4-cü buraxılış. – S. 63–67 (rus dilində).

«ATŞC-nin Xəbərləri» toplusunda nəşr edilmiş məqalələrin siyahısı. – 5-ci buraxılış. – S. 79–81.

«ATŞC-nin Xəbərləri» toplusunda nəşr edilmiş məqalələrin siyahisi. – 7-ci buraxılış. – S. 208–212.

«ATŞC-nin Xəbərləri» toplusunda nəşr edilmiş məqalələrin siyahisi. – 8-ci buraxılış. – S. 279–284.

AZƏRBAYCAN Respublikasında arxiv işinin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. – 4-cü buraxılış. – S. 68–70.

AZƏRBAYCAN Tarixi Şəcərə Cəmiyyətinin Nizamnaməsi. – 1-ci buraxılış. – S. 55–60.

CAMAL BƏY Vəzirovun 8 aprel 1906-cı il tarixli doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 2-ci buraxılış. – S. 98–99 (rus dilində).

CAVAD Əhməd oğlu Həyatovun E.E.İsmayılov tərəfindən çapa hazırlanmış arxiv materialları (doğum haqqında sənədlər, şəhadətnamələr və s.). – 6-cı buraxılış. – S. 134–136 (rus dilində).

CAVANŞİR N.A. Abraxanovlar. Nəsil şəcərəsi. – 6-cı buraxılış. – S. 43–54 (rus dilində).

CAVANŞİR N.A. Davatdarovlar. – 4-cü buraxılış. – S. 22–28 (rus dilində).

CAVANŞİR N.A. Məlikaslanovların soyağacı haqqında. – 2-ci buraxılış. – S. 23–34 (rus dilində).

CAVANŞİR N.A. «Şuşa–250» konfransında bir çıxışa dair. – 3-cü buraxılış. – S. 154–155 (rus dilində).

CAVANŞIR N.A., ÇİNGİZOĞLU Ə. Vəlibəyovlar: şəcərənin nəsilbənəsil təsviri. – 7-ci buraxılış. – S. 57–63 (rus dilində).

ÇİNGİZOĞLU Ə. Ağayevlər və Əliyevlər: Əliqulu ağa Əmir oğlunun törəmələri. – 8-ci buraxılış. – S. 61–71.

ÇİNGİZOĞLU Ə. Behbudəli ağanın törəməsi. – 5-ci buraxılış. – S. 18–29.

ÇİNGİZOĞLU Ə. Əbülfət xan Qarabağlının törəməsi. – 6-cı buraxılış. – S. 55–70.

ÇİNGİZOĞLU Ə. İrəvan xanları, onların mənşəyi, nəsilləri. – 6-cı buraxılış. – S. 71–77.

ÇİNGİZOĞLU Ə. Mehmandarovlar. – 3-cü buraxılış. – S. 42–49.

ÇINGIZOĞLU Ə. Məhəmmədqasım ağa Sarıcalı-Cavanşir və törəmələri. – 7-ci buraxılış. – S. 48–56.

ÇINGIZOĞLU Ə. Nərimanbəyovlar. – 8-ci buraxılış. – S. 72–77.

ÇİNGİZOĞLU Ə. Qalabəyovlar. – 4-cü buraxılış. – S. 7–16.

DUMİN S.V. Beynəlxalq genealogiya akademiyası. – 5-ci buraxılış. – S. 70–74 (rus dilində).

DUMİN S.V. Genealogiya və heraldika üzrə XXV Beynəlxalq elmi konqres (Dublin, 16–22 sentyabr 2002-ci il). – 4-cü buraxılış. – S. 79–85 (rus dilində).

DUMİN S.V. Zadəgan Kazım bəylər. – 2-ci buraxılış. – S. 35–45 (rus dilində).

ƏHMƏDOV S.Ə. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivində Şuşa və Bakı bəy komissiyalarnın materialları. – 6-cı buraxılış. – S. 118–124 (rus dilində).

ƏHMƏDOV S.Ə. Azərbaycan xanlarının hakimiyyət rəmzləri (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi kolleksiyasından) . – 6-cı buraxılış. – S. 78–85 (rus dilində).

ƏLAİ (MƏMMƏDOVA) G.S. Şeyx Seyid Cəmaləddin Seyid Hüseyn Qazıqumuqlunun nəsli. – 1-ci buraxılış. – S. 29–33 (rus dilində).

ƏSGƏR BƏY Adıgözəlovun 30 oktyabr 1910-cu il tarixli evlənmək haqqında şəhadətnaməsi. – 1-ci buraxılış. – S. S. 53 (rus dilində).

ƏZİZƏ xanım Vəlibəyovanin doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 2-ci buraxılış. – S. 98 (rus dilində).
FƏRRUX BƏY Vəzirovun 24 noyabr 1914-cü il tarixli pasport kitabçası. – 1-ci buraxılış. – S. 53–54 (rus dilində).
FƏRZƏLİYEV Ş.F. Məşhur Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin soy şəcərəsi (özündən əvvəl və sonra). – 5-ci buraxılış. – S. 11–17.
FƏTƏLİ XAN Xoyskinin doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 5-ci buraxılış. – S. 77 (rus dilində).
HACIBƏYOV E.Z. Məlik Hadı Rustovlunun nəsli. – 7-ci buraxılış. – S. 13–47 (rus dilində).
HACIYEV F.N. Rəfibəylilər soyu, ailəsi və ailə macəraları haqqında (Rafael Hüseynovun «Yurdun adındakı can» kitabı haqqında). – 8-ci buraxılış. – S. 271–274 (rus dilində).
HACIYEV F.N. Yaradıcı ailələrin tarixçələri (Azad Şərifin «XX əsr Azərbaycanın yaradıcı nəsilləri» kitabı haqqında). – 7-ci buraxılış. – S. 187–189 (rus dilində).
XANLAROV A.T. Bakı taciri Ağa Ələkbər Dadaşov və onun nəsli. – 3 cü buraxılış. – S. 31–41 (rus dilində).
XANLAROV A.T. Qan hüququ. – 3-cü buraxılış. – S. 50–55.
İSMAYIL XAN Ziyadxanovun doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 5-ci buraxılış. – S. 77–78 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Azərbaycanın şəhər və kəndlərinin kameral təsvirləri genealoji mənbə kimi (IX Savyolov oxumaları üçün hazırlanmış məruzə). – 5-ci buraxılış. – S. 61–70 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Bakının bəylər nəsli. Xanlarovlar. – 2-ci buraxılış. – S. 13–17.
İSMAYILOV E.E. Bakıxanovlar: nəslin bəy qolları. – 7-ci buraxılış. – S. 64–94 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Fransada Azərbaycan nekropoluna aid materialları. – 6-cı buraxılış. – S. 90–94 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Hacı Zeynalabdin Tağıyevin şəcərəsindən bəzi məlumatlar. – 4-cü buraxılış. – S. 17–21 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Həyatovlar, onların əmələ gəlməsi və nəslin əsas xətti (Məşədi Əhməd Həyatovun nəsli). – 2-ci buraxılış. – S. 58–70.
İSMAYILOV E.E. Qafqazda təbəqələr məsələsinin həlli problemi və Azərbaycan bəy soyadlarının tarixinə dair əlavə qaynaqlar. – 7-ci buraxılış. – S. 171–180 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Məlikaslanovlar nəslinə dair dəqiqləşdirmələr. – 3-cü buraxılış. – S. 163–169 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Məşhur Xurşıdbanu bəyim Natəvanın beş arxa nəsil şəcərəsi. – 1-ci buraxılış. – S. 34–36.
İSMAYILOV E.E. Persiya şahzadələri Rusiya imperiyasında və onların nəsli (I Beynəlxalq genealoji kollokvium üçün hazırlanmış məruzə). – 1-ci buraxılış. – S. 8–16 (rus dilində).

İSMAYILOV E.E. («ATŞC Xəbərləri» redaksiya heyəti adından). «Peterbuq qəbiristanları»nın dördüncü cildindəki Sankt-Peterburq müsəlman məzarlığında basdırılanların. – 8-ci buraxılış. – S. 117–120 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. I Şah İsmayıl Xətayinin yunan və gürcü əcdadları (arxa nəsil şəcərəsi). – 5-ci buraxılış. – S. 40–47 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Usmiyev knyazları Azərbaycanda. – 6-cı buraxılış. – S. 7–42 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E. Xoy xanları. Nəsil şəcərəsi və tərcümeyi-hallarına aid sənədlər. – 4-cü buraxılış. – S. 35–58 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E., CAVANŞİR N.A. Məlikyeqanovlar. – 3-cü buraxılış. – S. 84–108 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E., MOLÇANOV A.A., TAHİRZADƏ Ə.Ş. («ATŞC Xəbərləri» redaksiya heyəti adından). ATŞC: dünən, bu gün, sabah. – 7-ci buraxılış. – S. 7–9.
İSMAYILOV E.E., NAUMOV O.N. Arkadi Anatolyeviç Molçanov (27.02.1947, Moskva – 18.07.2010, Moskva). – 8-ci buraxılış. – S. 275–278 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E., TAHİRZADƏ Ə.Ş. Azərbaycan qəbiristanşünaslığına başlamaq sınağı. – 7-ci buraxılış. – S. 114–146 (rus dilində).
İSMAYILOV E.E., QULUYEV M.R. Kəlbəli xan Kəngərlinin soykötüyü. – 8-ci buraxılış. – S. 78–89 (rus dilində).
İSMAYILZADƏ N.S. İsa bəy Hacınski, onun əsli və nəsli. – 4-cü buraxılış. – S. 29–34 (rus dilində).
KAZAKOV A.V. İrəvan xanları Kabarda süvari alayında. – 7-ci buraxılış. – S. 105–113 (rus dilində).
KONOVALOVA İ.G. E.E.İsmayılovun «Qacar xanədanından olan Persiya şahzadələri Rusiya imperiyasında» kitabı haqqında. – 7-ci buraxılış. – S. 190–192 (rus dilində).
MEHDİYEV T.R., MEHDİYEV Ü.R., İSMAYILOV E.E. Səlimxanovlar: nəsillər üzrə şəcərə cədvəli. – 8-ci Buraxılış. – S. 7–60 (rus dilində).
QABULZADƏ A.H. Qax Qəbulzadələri: nəsillər üzrə şəcərə cədvəli. – 8-ci buraxılış. – S. 206–235.
QACAR Ç.O. Oxuculara. – 1-ci buraxılış. – S. 5–6.
QACAR K.A. I Beynəlxalq genealoji kollokvium. – 1-ci buraxılış. – S. 7.
QACAR K.A. İnternetdə Qacar soyunun beynəlxalq assosiasiyası. – 3-cü buraxılış. – S. 161–162 (rus dilində).
QACAR K.A. Savyolov oxumaları. – 5-ci buraxılış. – S. 59–61 (rus dilində).
QACAR K.A. II Ümumdünya Qacarlar qurultayı və Qacarları tədqiq edən Beynəlxalq assosiyasiyanın II illik konfransı (Leyden, Hol-

landiya, 20–21 iyun 2002-ci il). – 4-cü buraxılış. – S. 74–76 (rus dilində).
QARAYEVA N.İ. Qarayevlər. Nəsil şəcərəsi. – 5-ci buraxılış. – S. 55–58.
QATAQOVA L.S., PÇELOV Y.V. D.İ.İsmayılzadənin çap olunmuş başlıca əsərlərinin siyahısı. – 7-ci buraxılış. – S. 203–207 (rus dilində).
QULORDAVA D.A. İsmayılovlar nəslinin gerbi. – 3-cü buraxılış. – S. 133–136 (rus dilində).

QULORDAVA D.A. Qavqaz genealojı və heraldika cəmiyyətləri. – 5-ci buraxılış. – S. 74–76 (rus dilində).

QULORDAVA D.A. Naxçıvanski xanları nəslinin gerbi. – 2-ci buraxılış. – S. 84–86 (rus dilində).

QULUYEV M.R. Abbasqulu xan İrəvanski və nəsil şəcərəsi. – 7-ci buraxılış. – S. 100–104.

QULUYEV M.R. İrəvan xanlarinin diplomatik məktublari. – 8-ci buraxılış. – S. 267–270.
QULUYEV M.R. Konstantin Nikolayeviç Smirnov və onun şəxsi arxivi. – 7-ci buraxılış. – S. 181–186.

MAKSİDOV A.A. Şimali Qafqazda genealogiya. – 4-cü buraxılış. – S. 94–97 (rus dilində).
MARZOYEV İ.T. Əfsanəyə çevrilməmiş həyat. – 7-ci buraxılış. – S. 167–170 (rus dilində).
MƏHƏMMƏD Məsum ibn Xocaqi İsfaqani. «Xülasət əs-səyyar». «Şəmma əz zikr-i Ziyadoğlu və ausəf-i Gəncə» fəsli (fars dilindən tərcüməsi və orijinalı). Ziyadoğlu nəsli və Gəncənin xüsusiyyətləri haqqında qısa məlumat. – 3-cü buraxılış. – S. 109–126.
MİRZƏZADƏ P.X. «Almanach de Bruxelles». Qeiri-avropa sülalərinə həsr edilmiş dünyada yeganə internet nəşri. – 4-cü buraxılış. – S. 86–89.
MİRZƏZADƏ P.X. Maku və Naxçıvan xanların xaricdəki nəsilləri. – 5-ci buraxılış. – S. 48–54 (rus dilində).
MOLÇANOV A.A. A.T.Knyazevin 1785-ci il «Gerblər toplusu»nda Şərq köklü rus zadəganlarının nəsil emblemləri. – 7-ci buraxılış. – S. 193–197 (rus dilində).
MOLÇANOV A.A. Rusiya ordusunda ən şücaətlilər sırasında (E.E.İsmAyılovun «Georgi kavalerləri – azərbaycanlılar» kitabı haqqında) (rus dilində). – 6-cı buraxılış. – S. 142–144 (rus dilində).
NAĞDƏLİYEV F.F. Kəngərlilər haqqında tarixi sənədlər. – 5-ci buraxılış. – S. 30–39 (rus dilində).
NAĞDƏLİYEV F.F. Rusiya imperator ordusu tərkibində Azərbaycan Kəngərli süvariləri. XII Savyolov oxumaları üçün hazırlanmış mə-

ruzə. Moskva, 9–10.10.2005-ci il. – 6-cı buraxılış. – S. 95–117 (rus dilində).

NAĞİSOYLU M. Ziyadoğlu nəsli haqqında dəyərli qaynaq. – 3-cü buraxılış. – S. 127–130.

NURİYEVA Z.A. Cahangirbəyovlar öz nəsil ağaclarını yaradırlar (Q.N.Qəhrəmanovun «Cahangirovlar» kitabı haqqında). – 6-cı buraxılış. – S. 137–141 (rus dilində).

PÇELOV E.V. Dilarə İbrahim qızı İsmayılzadə (11.10.1931, Bakı – 23.01.2009, Boston). – 7-ci buraxılış. – S. 198–202 (rus dilində).

PÇELOV E.V. Xan nəsli Rusiyanın xidmətində (F.F.Nağdəliyevin «Xan Naxçıvanskilər Rusiya imperiyasında» kitabı haqqında). – 6-cı buraxılış. – S. 145–150 (rus dilində).

RÜXSARƏ XANIM Laləyevanın 1 dekabr 1893-cü il tarixli doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 2-ci buraxılış. – S. 99 (rus dilində).

RÜSTƏMZADƏ P.Q. Eldar Mansurovun «Mansurovlar» kitabı barəsində. – 6-cı buraxılış. – S. 151–152 (rus dilində).

SƏMƏD BƏY Mehmandarovun xidməti dəftəri. – 4-cü buraxılış. – S. 110–114 (rus dilində).

SÜRƏYYA XANIM Vəlibəyovanin 5 noyabr 1903-cü il tarixli doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 2-ci buraxılış. – S. 98 (rus dilində).

ŞAHZADƏ Nəvvab Friştə xanım Qacarın 17 sentyabr 1902-ci il tarixli doğum haqqında şəhadətnaməsi. – 1-ci buraxılış. – S. 51–52 (rus dilində).

ŞAHVERDİ xan Ziyadxanovun xidməti dəftəri. – 3-cü buraxılış. – S. 157–159 (rus dilində).

ŞAHZADƏ Darab Mirzə Qacarın xidməti dəftəri. – 4-cü buraxılış. – S. 114–115 (rus dilində).

ŞAHZADƏ Ziba xanım Qacarın 24 aprel 1908-ci il tarixli attestatı. – 1-ci buraxılış. – S. 52 (rus dilində).

TAHİRLİ O.Ə. Zaqafqaziya Seyminin üzvü Cəfər Axundov. – 8-ci buraxılış. – S. 201–205.

TAHİRZADƏ Ə.Ş. Hacı İsmayıl bəy Qutqaşınlının özü və soyu haqqında. – 2-ci buraxılış. – S. 7–12.

TAHİRZADƏ Ə.Ş. Qax məzarlığı. – 8-ci buraxılış. – S. 112–116.

TAHİRZADƏ Ə.Ş. Şəkililər Osmanlı sarayında və Türkiyə ordusunda. – 8-ci buraxılış. – S. 121–148.

TAHİRZADƏ Ə.Ş. Tiflis müsəlman qəbiristanlığı haqqında. – 7-ci buraxılış. – S. 147–159.

TAHİRZADƏ Ə.Ş. Ümnisə xanım Musabəyova – Qəbələ sultanlarının yadigarı. – 7-ci buraxılış. – S. 95–99.

TAHİRZADƏ Ə.Ş., TAHİRLI O.Ə. Heydərov (Heydəroğlu) İbrahim bəy İsa bəy oğlu (1879, Dərbənd – 1949, Ankara). – 8-ci buraxılış. – S. 149–172.

TƏLƏT BƏY Xanlarovun 75 illik yubeleyi. – 4-cü buraxılış. – S. 98–99.

UMUDLU İ.B. Qayıboğulları. – 8-ci buraxılış. – S. 90–100.
UMUDLU İ.B. Qazax bölgəsindəki səkkiz məzarlığın qısa icmalı. – 8-ci buraxılış. – S. 101–111.
VƏZİROV M.A. Xatirələr (Vəzirovların şəcərəsindən bəzi məlumatlar. Şuşalı Vəzirovlar). – 1-ci buraxılış. – S. 41–50 (rus dilində).
VƏZİROV M.A. Zümürxaçlı Vəzirovlar. – 2-ci buraxılış. – S. 87–97 (rus dilində).
VƏZİROV M.A. Füzulili Vəzirovlar. – 3-cü buraxılış. – S. 137–149 (rus dilində).

ZİYADLI A.Ə. Adıgözəlovlar. Mirzə Adıgözəl bəyin nəsli (onun oğlu Haqverdi bəyin qolu). – 1-ci buraxılış. – S. 17–22.
ZİYADLI A.Ə. Fərhad Bədəlbəylinin əcdadlarının şəcərəsi (beş nəsil). – 4-cü buraxılış. – S. 59–62 (rus dilində).
ZİYADLI A.Ə. Nuribəyovlar. – 2-ci buraxılış. – S. 46–52.
ZİYADLI A.Ə. «Qafqaz Albaniyasının etnik və mədəni irsi» konfransında. – 3-cü buraxılış. – S. 156 (rus dilində).

УКАЗАТЕЛЬ МАТЕРИАЛОВ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В СБОРНИКЕ «ИЗВЕСТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ИСТОРИКО-РОДОСЛОВНОГО ОБЩЕСТВА»

Выпуск 1 – Баку, 2000; Выпуск 2 – Баку, 2001;
Выпуск 3 – Баку, 2001; Выпуск 4 – Баку, 2003;
Выпуск 5 – Баку, 2004; Выпуск 6 – Баку, 2007;
Выпуск 7 – Баку, 2010; Выпуск 8 – Баку, 2012

АБУТАЛЫБОВ Р.А. Могилы на чужбине. – Вып. 6. – С. 86–89.

АБРАМЯН Р.М. Материалы Эриванской бекской комиссии как генеалогический источник. – Вып. 6. – С. 125–133.

АБРАМЯН Р.М. Мелики Гюлистана (к вопросу о происхождении). – Вып. 4. – С. 103–109.

АЛАИ (МАМЕДОВА) Г.С. Потомки шейха сеида Джемаледдина Сеид-Гусейна Казикумухского. – Вып. 1. – С. 29–33.

АРХИВНЫЕ материалы (метрики, свидетельства и т.п. Дж.А. Хаятова), подготовленные для публикации Э.Э. Исмаиловым. – Вып. 6. – С. 134–136.

АТТЕСТАТ принцессы Зибы Ханум Гаджар от 24.05.1908 г. – Вып. 1. – С. 52.

АХМЕДОВ С.А. Атрибуты власти азербайджанских ханов (из коллекции Национального Музея Истории Азербайджана). – Вып. 6. – С. 78–85.

АХМЕДОВ С.А. Материалы Шушинской и Бакинской бекских комиссий в Государственном историческом архиве Азербайджанской Республики. – Вып. 6. – С. 118–124.

АШУРЛИ Р.С. Беки. – Вып. 3. – С. 150–153.

АШУРЛИ Р.С. Женщина-легенда. К 100-летию со дня рождения С.Б.Ашурбейли. – Вып. 6. – С. 153–164.

АШУРЛИ Р.С. Род Ашур-хана. – Вып. 3. – С. 17–30.

АШУРЛИ Р.С., ХАНЛАРОВ А.Т. Родовые владения Бакинских бекских фамилий. – Вып. 4. – С. 63–67.

ВЕЗИРОВ М.А. Везировы из города Шуши. – Вып. 1. – С. 41–50.

ВЕЗИРОВ М.А. Везировы из селения Зумурхач. – Вып. 2. – С. 87–97.

ВЕЗИРОВ М.А. Физулинские Везировы. – Вып. 3. – С. 137–149.

ГАБУЛЗАДЕ А.Г. Гахские Габулзаде: поколенная родословная роспись. – Вып. 8. – С. 236–266.

ГАДЖИБЕКОВ Э.З. Род мелика Ади Рустовского. – Вып. 7. – С. 13–47.

ГАДЖИЕВ Ф.Н. О семье, семейном романе и роде Рафибейли (о книге: Рафаэля Гусейнова «Йурдун адиндаки ъан») . – Вып. 8. – С. 271–274.

ГАДЖИЕВ Ф.Н. Хроники творческих семей. (О книге: Азад Шариф. Творческие династии Азербайджана в XX веке). – Вып. 7. – С. 187–189.

ГАТАГОВА Л.С., ПЧЕЛОВ Е.В. Список основных опубликованных работ Д.И.Исмаил-заде. – Вып. 7. – С. 203–207.

ГУЛОРДАВА Д.А. Герб рода Исмаиловых. – Вып. 3. – С. 133–136.

ГУЛОРДАВА Д.А. Герб рода ханов Нахичеванских. – Вып. 2. – С. 84–86.

ГУЛОРДАВА Д.А. Кавказские генеалогические и геральдические общества. – Вып. 5. – С. 74–76.

ДЖАВАНШИР Н.А. Абрахановы. Поколенная родословная роспись. – Вып. 6. – С. 43–54.

ДЖАВАНШИР Н.А. Даватдаровы. – Вып. 4. – С. 22–28.

ДЖАВАНШИР Н.А. К вопросу одного выступления на конференции «Шуша-250». – Вып. 3. – С. 154–155.

ДЖАВАНШИР Н.А. О родословной Мелик-Аслановых. – Вып. 2. – С. 23–34.

ДЖАВАНШИР Н.А., ЧИНГИЗОГЛЫ Э. Велибековы: поколенная родословная роспись. – Вып. 7. – С. 57–63.

ДУМИН С.В. Дворяне Казем-Беки. – Вып. 2. – С. 35–45.

ДУМИН С.В. Международная генеалогическая академия. – Вып. 5. – С. 70–74.

ДУМИН С.В. XXВ Международный научный конгресс по генеалогии и геральдике (Дублин, 16–22 сентября 2002 г.). – Вып. 4. – С. 79–85.

ЗИЯДЛЫ А.А. Адыгезаловы – потомки Мирза-Адыгезал-бека (линия его сына Хагверди-бека). – Вып. 1. – С. 23–28.

ЗИЯДЛЫ А.А. Восходящая родословная Фархада Бадалбейли. – Вып. 4. – С. 59–62.

ЗИЯДЛЫ А.А. На международной конференции «Этническое и культурное наследие Кавказской Албании». – Вып. 3. – С. 156.

ЗИЯДЛЫ А.А. Нурибековы. – Вып. 2. – С. 52–57.

ИСМАИЛ-ЗАДЕ Н.Дж. Иса-бек Гаджинский, его происхождение и потомки. – Вып. 4. – С. 29–34.

ИСМАИЛОВ Э.Э. Бакинский бекский род Ханларовых. – Вып. 2. – С. 17–22.

ИСМАИЛОВ Э.Э. Бакихановы: бекские линии рода. – Вып. 7. – С. 64–94.

ИСМАИЛОВ Э.Э. Восходящая родословная (пять поколения) Хуршидбану-беим Натаван. – Вып. 1. – С. 37–40.

ИСМАИЛОВ Э.Э. Греческие и грузинские предки шаха Исмаила Ы Хатаи (восходящие родословные росписи). – Вып. 5. – С. 40–47.

ИСМАИЛОВ Э.Э. Камеральные описания городов и сёл Азербайджана – как генеалогический источник (доклад, подготовленный для ЫХ Савёловских чтений). – Вып. 5. – С. 61–70.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Князья Уцмиевы в Азербайджане. – Вып. 6. – С. 7–42.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Материалы к азербайджанскому некрополю во Франции. – Вып. 6. – С. 90–94.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Некоторые сведения по родословной Гаджи Зейналабдина Тагиева. – Вып. 4. – С. 17–21.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Принцы Персидские в Российской империи и их потомки (Доклад, подготовленный для Ы Международного Генеалогического коллоквиума). – Вып. 1. – С. 8–16.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Проблема решения сословного вопроса на Кавказе и дополнительные источники по истории азербайджанских бекских фамилий. – Вып. 7. – С. 171–180.
ИСМАИЛОВ Э.Э. (от имени редколлегии «Известий АИРО»). Список захоронений мусульманского кладбища Санкт-Петербурга в четвертом томе «Петербургского некрополя». – Вып. 8. – С. 117–120.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Уточнения к родословной Мелик-Аслановых. – Вып. 3. – С. 163–169.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Ханы Хойские. Материалы к родословной и биографиям. – Вып. 4. – С. 35–58.
ИСМАИЛОВ Э.Э. Хаятовы, их происхождение и старшая линия рода (потомки Мешади-Ахмеда Хаятова). – Вып. 2. – С. 70–83.
ИСМАИЛОВ Э.Э., ДЖАВАНШИР Н.А. Мелик-Егановы. Поколенная родословная роспись. – Вып. 3. – С. 84–108.
ИСМАИЛОВ Э.Э., КУЛИЕВ М.Р. Родословная Келб-Али-хана Кенгерли. – Вып. 8. – С. 78–89.
ИСМАИЛОВ Э.Э., МОЛЧАНОВ А.А., ТАГИРЗАДЕ А.Ш. (от имени редколлегии «Известий АИРО»). АИРО: вчера, сегодня, завтра. – Вып. 7. – С. 10–12.
ИСМАИЛОВ Э.Э., НАУМОВ О.Н. Аркадий Анатольевич Молчанов (27.02.1947, Москва – 18.07.2010, Москва). – Вып. 8. – С. 275–278.
ИСМАИЛОВ Э.Э., ТАГИРЗАДЕ А.Ш. Опыт составления азербайджанского некрополя. – Вып. 7. – С. 114–146.
КАДЖАР К.А. Международные ассоциации рода Каджаров в интернете. – Вып. 3. – С. 161–162.
КАДЖАР К.А. ЫЫ Всемирный съезд Каджаров и ЫЫ Ежегодная конференция Международной ассоциации по изучению Каджаров (Лейден, Нидерланды, 20–21 июня 2002 г.). – Вып. 4. – С. 76–78.
КАДЖАР К.А. Ы Международный генеалогический коллоквиум. – Вып. 1. – С. 7.

КАДЖАР Ч.О. К читателям. – Вып. 1. – С. 5–6.
КАДЖАР К.А. Савёловские чтения. – Вып. 5. – С. 59–61.
КАЗАКОВ А.В. Ханы Эриванские в Кабардинском конном полку. – Вып. 7. – С. 105–113.
КАРАЕВА Н.И. Караевы. Родословная роспись. – Вып. 5. – С. 55–58.
КОНОВАЛОВА И.Г. О книге: Э.Э. Исмаилов. Персидские принцы из дома Каджаров в Российской империи. – Вып. 7. – С. 190–192.
КУЛИЕВ М.Р. Аббас-Кули-хан Эриванский и его родословная. – Вып. 7. – С. 100–104.
КУЛИЕВ М.Р. Дипломатическая переписка Эриванских ханов. – Вып. 8. – С. 267–270.
КУЛИЕВ М.Р. Константин Николаевич Смирнов и его личный архив. – Вып. 7. – С. 181–186.
МАКСИДОВ А.А. Генеалогия на Северном Кавказе. – Вып. 4. – С. 94–97.
МАРЗОЕВ И.Т. Жизнь, не ставшая легендой. – Вып. 7. – С. 167–170.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство Адиль-хана Зиядханова. – Вып. 5. – С. 78.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство Азизы-Ханум Велибековой. – Вып. 2. – С. 98.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство Джамал-бека Везирова от 8.04.1906 г. – Вып. 2. – С. 98–99.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство Исмаил-хана Зиядханова. – Вып. 5. – С. 77–78.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство о браке Аскер-бека Адигезалова от 30.10.1910 г. – Вып. 1. – С. 53.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство принцессы Навваб-Фришты Ханум от 17.09.1902 г. – Вып. 1. – С. 51–52.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство Рухсары-Ханум Лалаевой от 1.12.1893 г. – Вып. 2. – С. 99.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство Сураи-Ханум Велибековой от 5.11.1903 г. – Вып. 2. – С. 98.
МЕТРИЧЕСКОЕ свидетельство Фатали-хана Хойского. – Вып. 5. – С. 77.
МЕХТИЕВ Т.Р., МЕХТИЕВ У.Р., ИСМАИЛОВ Э.Э. Селимхановы: поколенная родословная роспись. – Вып. 8. – С. 7–60.
МИРЗАЗАДЕ П.Х. Алманаъщ де Брухеллес. Единственное в мире интернет-издание, посвященное неевропейским династиям. – Вып. 4. – С. 90–93.
МИРЗАЗАДЕ П.Х. Потомки ханов Макинских и Нахичеванских за рубежом. – Вып. 5. – С. 48–54.

МОЛЧАНОВ А.А. Герои-храбрецы, отмеченные по заслугам (О книге: Исмаилов Э.Э. Георгиевские кавалеры – азербайджанцы). – Вып. 6. – С. 142–144.

МОЛЧАНОВ А.А. Родовые эмблемы российских дворян восточного происхождения в «Гербовнике» А.Т.Князева 1785 года. – Вып. 7. – С. 193–197.

МУХАММЕД Масум ибн-Ходжаги Исфахани. «Хуласат ас-сийар». Глава «Шамма аз зикр-и Зийад-угли ва аусаф-и Ганджа» («Краткий очерк истории рода Зийад оглы и описание Гянджи»). – Вып. 3. – С. 109–126.

НАГДАЛИЕВ Ф.Ф. Азербайджанская конница Кенгерли в рядах российской императорской армии. Доклад, подготовленный для ХЫЫ Савеловских чтений. Москва, 9–10.10.2005 г. – Вып. 6. – С. 95–117.

НАГДАЛИЕВ Ф.Ф. Кенгерли – материалы к истории. – Вып. 5. – С. 30–39.

НАГИСОЙЛУ М. Мухаммед Масум ибн-Ходжаги Исфагани. «Хуласат ас-Сийар». Глава «Шамма аз зикр-и Зийад-угли ва аусаф-и Ганджа» («Краткий очерк истории рода Зийад оглы и описание Гянджи»). – Вып. 3. – С. 131–132.

НУРИЕВА З.А. Джангирбековы создают свое древо (О книге: Кахраманов К.Н. Джангировы). – Вып. 6. – С. 137–141.

ПАСПОРТНАЯ книжка Фаррух Бека Везирова от 24.10.1914 г. – Вып. 1. – С. 53–54.

ПОСЛУЖНОЙ список принца Дараб-Мирзы Каджара. – Вып. 4. – С. 114–115.

ПОСЛУЖНОЙ список Самед-бека Мехмандарова. – Вып. 4. – С. 110–114.

ПОСЛУЖНОЙ список Шахверди хана Зиятханова (Шахверды-Хан-Абульфат-Хан-Оглы-Зиатхан). – Вып. 3. – С. 157–159.

ПРОШЕНИЕ Ага-бека Ханларова на имя старшего нотариуса Бакинского окружного суда. – Вып. 4. – С. 116–117.

ПЧЕЛОВ Е.В. Диляра Ибрагим кызы Исмаил-заде (11.10.1931, Баку – 23.01.2009, Бостон). – Вып. 7. – С. 198–202.

ПЧЕЛОВ Е.В. Ханский род на службе России (О книге: Нагдалиев Ф. Ханы Нахичеванские в Российской Империи). – Вып. 6. – С. 145–150.

РУСТАМЗАДЕ П.Г. О книге: Мансуров Э.Б. Мансуровы. – Вып. 6. – С. 151–152.

ТАГИРЗАДЕ А.Ш. О Гаджи Исмаил-беке Куткашинском и его родословной. – Вып. 2. – С. 7–12.

ТАГИРЗАДЕ А.Ш. Гахское кладбище. – Вып. 8. – С. 112–116.

ТАГИРЗАДЕ А.Ш. О Тифлисском мусульманском кладбище. – Вып. 7. – С. 154–166.

ТАГИРЗАДЕ А.Ш. Умниса-ханум Мусабекова – потомок габалинских султанов. – Вып. 7. – С. 95–99.
ТАГИРЗАДЕ А.Ш. Шекинцы при Дворе Османских султанов и в турецкой армии. – Вып. 8. – С. 121–148.
ТАГИРЗАДЕ А.Ш., ТАГИРЛИ О.А. Гайдаров (Гайдароглу) Ибрагим-бек Иса-бек оглу (1879, Дербент – 1949, Анкара). – Вып. 8. – С. 173–200.
ТАГИРЛИ О.А. Член Закавказского Сейма Джафар Ахундов. – Вып. 8. – С. 201–205.
УКАЗ Президента Азербайджанской Республики об усовершенствовании архивного дела в Азербайджанской Республике. – Вып. 4. – С. 70–72.
УКАЗ Президента Азербайджанской Республики о назначении А.А. Пашаева начальником Национального архивного управления Азербайджанской Республики. – Вып. 4. – С. 72.
УКАЗАТЕЛЬ материалов, опубликованных в сборнике «Известия АИРО». – Вып. 5. – С. 82–84.
УКАЗАТЕЛЬ материалов, опубликованных в сборнике «Известия АИРО». – Вып. 7. – С. 213–216.
УКАЗАТЕЛЬ материалов, опубликованных в сборнике «Известия АИРО». – Вып. 8. – С. 285–290.
УМУДЛУ И.Б. Гаибовы. – Вып. 8. – С. 90–100.
УМУДЛУ И.Б. Краткий обзор восьми кладбищ Казахского региона. – Вып. 8. – С. 101–111.
УСТАВ Азербайджанского историко-родословного общества. – Вып. 1. – С. 55–65.
ФАРЗАЛИЕВ Ш.Ф. Родословная Узун Хасана Ак-Койунлу. – Вып. 5. – С. 11–17.
ХАНЛАРОВ А.Т. Бакинский купец Ага Алекпер Дадашев и его потомки. – Вып. 3. – С. 31–41.
ХАНЛАРОВ А.Т. Право рождения [Поколенная родословная роспись Ханларовых]. – Вып. 3. – С. 55–83.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Агаевы и Алиевы: потомки Али аги Амир оглу. – Вып. 8. – С. 61–71.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Калабековы. – Вып. 4. – С. 7–16.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Мехмандаровы. – Вып. 3. – С. 42–49.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Нариманбековы. – Вып. 8. – С. 72–77.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Потомки Абульфат-хана Карабахского. – Вып. 6. – С. 55–70.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Потомки Бехбудали-ага. – Вып. 5. – С. 18–29.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Потомки Мухаммед-Гасым-аги Сарыджалы-Джаваншира. – Вып. 7. – С. 48–56.
ЧИНГИЗОГЛУ Э. Ханы Эриванские, их происхождение и потомки. – Вып. 6. – С. 71–77.
ЮБИЛЕЙ Талаат-бека Ханларова. – Вып. 4. – С. 99–100.

«ATŞC XƏBƏRLƏRİ» TOPLUSU REDAKSİYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ və DOQQUZUNCU BURAXILIŞDAKI MƏQALƏLƏRİN MÜƏLLİFLƏRİ

BAYRAMOVA Liya Vladimirovna (doğ. 1979) – «Zerkalo» qəzetinin əməkdaşı.

ÇİNGİZOĞLU (FƏRƏCOV) Ənvər (doğ. 1962) – ATŞC-nin həqiqi üzvü, «AzTV» QSC-nin böyük redaktoru, «Soy» elmi-kütləvi dərgisinin baş redaktoru.

XANLAROV Azər Tələt oğlu (doğ. 1959) – ATŞC-nin həqiqi üzvü, «ATŞC Xəbərləri» redaksiya heyətinin üzvü, texniki elmlər üzrə fəlsəfə doktoru.

İSMAYILOV Eldar Elxan oğlu (doğ. 1974) – ATŞC sədrinin müavini, «ATŞC Xəbərləri»nin baş redaktoru, Beynəlxalq Genealogiya Akademiyasının müxbir üzvü.

KAZAKOV Aslan Vladimiroviç (doğ. 1959) – tarix elmləri namizədi, podpolkovnik, Hərbi İnstitutun müəllimi (Nijni Novqorod).

MƏMMƏDOV (BAHARLI) Orxan Zakir oğlu (doğ. 1973) – AMEA Elmi İnnovasiyalar Mərkəzinin bölmə müdiri.

MUSTAFAYEV Əziz Fərəməz oğlu (doğ. 1957) – Dəniz Nəqliyyatı Elmi-Tədqiqat İnstitutunda direktor müavini.

QACAR Çingiz Oveys oğlu (doğ. 1929) – ATŞC sədri, «ATŞC Xəbərləri» redaksiya heyətinin üzvü, AMEA-nın akademiki, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, Azərbaycanın əməkdar elm xadimi.

QACAR Kamran Arif oğlu (doğ. 1974) – ATŞC sədrinin müavini, «ATŞC Xəbərləri» redaksiya heyətinin üzvü.

ŞEYXZAMANLI Rauf Akif oğlu (doğ. 1964) – AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun elmi işçisi.

TAHİRZADƏ Ədalət Şərif oğlu (doğ. 1951) – ATŞC-nin həqiqi üzvü, «ATŞC Xəbərləri»nin məsul redaktoru, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Avrasiya Universitetinin professoru.

АВТОРЫ СТАТЕЙ и ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ ДЕВЯТОГО ВЫПУСКА СБОРНИКА «ИЗВЕСТИЯ АИРО»

БАЙРАМОВА Лия Владимировна (род. 1979) – сотрудница газеты «Зеркало».

ИСМАИЛОВ Эльдар Эльхан оглу (род. 1974) – заместитель председателя АИРО, главный редактор «Известий АИРО», член-корреспондент Международной генеалогической академии.

КАДЖАР Камран Ариф оглу (род. 1974) – заместитель председателя АИРО, член редакционной коллегии «Известий АИРО».

КАДЖАР Чингиз Овейс оглу (род. 1929) – председатель АИРО, член редакционной коллегии «Известий АИРО», академик НАН Азербайджана, доктор физико-математических наук, заслуженный деятель науки Азербайджана.

КАЗАКОВ Аслан Владимирович (род. 1959) – кандидат исторических наук, подполковник, преподаватель Военного института (Нижний Новгород).

МАМЕДОВ (БАХАРЛЫ) Орхан Закир оглу (род. 1973) – заведующий сектором Центра научных исследований НАНА.

МУСТАФАЕВ Азиз Фармаз оглу (род. 1957) – заместитель директора НИИ морского транспорта.

ТАГИРЗАДЕ Адалет Шариф оглу (род. 1951) – действительный член АИРО, ответственный редактор «Известий АИРО», доктор философии по филологии, профессор Бакинского Евразийского университета.

ХАНЛАРОВ Азер Талаат оглу (род. 1959) – действительный член АИРО, член редакционной коллегии «Известий АИРО», доктор философии в области технических наук.

ЧИНГИЗОГЛУ (ФАРАДЖЕВ) Энвер (род. 1962) – действительный член АИРО, старший редактор ЗАО «АзТВ», главный редактор научно-популярного журнала «Soy».

ШЕЙХЗАМАНЛЫ Рауф Акиф оглу (род. 1964) – научный сотрудник Института рукописей им. М.Физули НАНА.

GÖTÜRÜLMÜŞ QISALTMALAR
ПРИНЯТЫЕ СОКРАЩЕНИЯ

a – arxa(sı)
AP MTN Arxivi – Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Arxivi
ARDA – Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi
ARDTA – Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi
ADU – Azərbaycan Dövlət Universiteti
AMEA – Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
ATİ – Azərbaycan Texniki İnstitutu
ATU – Azərbaycan Texniki Universiteti
doğ. – doğulub/doğumu
F. – fond
h.ş. – hicri şəmsi
MEA – Milli Elmlər Akademiyası
RDHTA – Rusiya Dövlət Hərbi Tarix Arxivi
RDTA – Rusiya Dövlət Tarix Arxivi
RFDA – Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxivi
REA – Rusiya Elmlər Akademiyası
S. – siyahı
Səh. – səhifə
ŞREM – Şəki Regional Elmi Mərkəzi
təx. – təxminən
V. – vərəq
Vv. – vərəqlər
ХВДА – Харков Вилайяти Дювлят Архиви
авт. – автор(ы)
АзГУ – Азербайджанский государственный университет
АзПИ – Азербайджанский политехнический институт
АКАК – Акты, собранные Кавказской археографической комиссией
АН – Академия наук
БГУ – Бакинский государственный университет
в. – век
вв. – века
Вып. – выпуск
г. – год, город
г.-г. – годы
ГААР – Государственный архив Азербайджанской Республики
ГАРФ – Государственный архив Российской Федерации
ГИААР – Государственный исторический архив Азербайджанской Республики
гор. – город
Д. – дело

док. – документ(ы)
Ед. хр. – единица хранения
изд. – издание
ил. – иллюстрации
им. – имени
ИС – Иосиф Сталин (танк)
Кн. – книга
Л. – лист(ы)
Лл. – листы
НАН – Национальная академия наук
НАНА – Национальная академия наук Азербайджана
НИИ – научно-исследовательский институт
об. – оборот
ок. – около
Оп. – опись
Отв. ред. – ответственный редактор
Пер. – перевод
прим. – примечание
РАН – Российская академия наук
РГАВМФ – Российский государственный архив военно-морского флота
РГБ – Российская государственная библиотека
РГВА – Российский государственный военный архив
РГВИА – Российский государственный военно-исторический архив
РГИА – Российский государственный исторический архив
р. – родился (родилась)
ред. – редакция
род. – родился (родилась)
С. – страница
сел. – селение, село
см. – смотрите
СЭС – Советский Энциклопедический Словарь
Т. – том
ЦАМО – Центральный архив Министерства обороны
ЦГА КБР – Центральный государственный архив Кабардино-Балкарской Республики
ЦГА РСО-А – Центральный государственный архив Республики Северная Осетия-Алания
ЦИАМ – Центральный исторический архив Москвы
ЦГИА СПб. – Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга
Указ. соч. – указанное сочинение
ум. – умер(ла)
Ф. – фонд
Ч. – часть

«Azərbaycan Tarixi Şəcərə Cəmiyyətinin Xəbərləri».
Doqquzuncu buraxılış. Bakı, 2014.

Gətirilmiş faktların, sitatların, tarixlərin və başqa məlumatların doğruluğuna görə məsuliyyəti çap olunmuş materialların müəllifləri daşıyır.

Ответственность за точность приведённых фактов, цитат, дат и иных сведений несут авторы публикуемых материалов.

TOPLUNUN MATERİALLARINDAN İSTİFADƏ EDƏRKƏN MÜTLƏQ «ATŞC-nin XƏBƏRLƏRİ»nə İSTİNAD ETMƏK GƏRƏKDİR.

ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ МАТЕРИАЛОВ СБОРНИКА ССЫЛКА НА «ИЗВЕСТИЯ АИРО» ОБЯЗАТЕЛЬНА.

Redaksiyanın mövqeyi müəllifin düşüncələriylə uyğun gəlməyə bilər.

Точка зрения редакции может не совпадать с мнением автора.

Çapa imzalanmış 19.06.2014,
formatı 60x84 1/16, fiziki ç.v 13.75,
ofset kağızı, Times qarnituru,
sifariş A59. Sayı 400

Kitab
«APOSTROFF»
nəşriyyatında nəşrə hazırlanmış və
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

Bakı, H.b.Zərdabi 21A
E-mail: akif0706@mail.ru / 050-313-07-06